

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**AHMET KABAKLI'NIN
TÜRK EDEBİYATI HAKKINDAKİ ESERLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ferit AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Özgür İLDEŞ

Çankırı-2019

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ ANABİLİM DALI

AHMET KABAKLI'NIN
TÜRK EDEBİYATI HAKKINDAKİ ESERLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ferit AYDIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Özgür İLDEŞ

Çankırı-2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Bilimsel Etik Bildirimi	ii
Tez Kabul ve Onay	iii
Önsöz	iv
Özet	vi
Summary	vii
Kısaltmalar	viii
Tablo Listesi	x
Şekil Listesi	xi
1.GİRİŞ	1
2. AHMET KABAKLI ve AHMET KABAKLI'NIN TÜRK EDEBİYATI HAKKINDA OLMAYAN ESERLERİ	14
2.1. Ahmet Kabaklı'nın Hayatı, İlmî Yönü ve Edebiyat Dünyasına Etkisi	14
2.2. Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkında Olmayan Eserleri	29
3. AHMET KABAKLI'NIN TÜRK EDEBİYATI HAKKINDAKİ ESERLERİ 35	
3.1. Edebiyat Akımları	35
3.2. Edebiyat Türleri	70
3.3. Şiir İncelemeleri	87
3.4. Seyirlik Oyunlar	101
3.5. İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı	115
3.6. Âşık Edebiyatı	143
3.7. Divân Edebiyatı	152
3.8. Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat	182
3.9. Sanat ve Edebiyatımız	202
3.10. Türk Edebiyatı (5 Cilt)	207
3.10.1. Edebiyat Tarihi Kavramı ve Türk Edebiyatı Çalışmaları	207
3.10.2. Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Eseri	226
3.10.2.1. Türk Edebiyatı I. Cilt	230
3.10.2.2. Türk Edebiyatı II. Cilt	231
3.10.2.3. Türk Edebiyatı III. Cilt	231
3.10.2.4. Türk Edebiyatı IV. Cilt	232
3.10.2.5. Türk Edebiyatı V. Cilt	232
4. SONUÇ	233
KAYNAKÇA	244
ÖZGEÇMİŞ	252

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkındaki Eserleri Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

24/09/2019

Ferit AYDIN

ÖN SÖZ

Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkındaki Eserleri Üzerine Bir İnceleme adlı çalışmada, Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatına dair aktardığı yargı (fikir beyan eden sözel önerme) kitapları merkezinden, Türk edebiyatına dair genel bir incelemeye gidilmiştir. Tez konusu her ne kadar *Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkındaki Eserleri Üzerine Bir İnceleme* olsa da Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatına dâhil edilebilecek biyografi-monografi, tercüme-çeviri kitapları gibi dar çerçeveli konuları ele alan eserleri ikinci planda tutulmuştur. Ahmet Kabaklı'nın eserlerinin çokluğu, böyle bir gerekliliği ortaya koymuştur.

Ahmet Kabaklı hakkında araştırmalara başladığımız dönemde, ona dair hiçbir teze ulaşamamış oluşumuz, çalışmamızda bizi yormuştur. Hatta bu durum, çalışmamızın başında, Ahmet Kabaklı'ya dair hiçbir tezin olmadığı ön yargısını uyandırmıştır. Tezimizin bitiş aşamasında, İsa Kocakaplan¹ ile kurduğumuz iletişim, eski tez varlığından haberdar olmamızı sağlamıştır.

Tezimizin bitimine yakın zamanda Remziye Yerlikaya'nın Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri hocalarından Ahmet Turan Sinan danışmanlığında hazırladığı tezin, Mustafa Dağ'ın Gazi Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı hocalarından Mehmet Önal danışmanlığında hazırladığı tezin varlığından haberdar olunmuştur. Fakat bunlardan Remziye Yerlikaya'nın tezine ulaşmak, Ulusal Tez Merkezi tarafınca oluşturulmuş yasal kısıtlılık nedeniyle imkânsız olmuştur (Bu zorluk, Remziye Yerlikaya'yla kurulan birebir iletişime rağmen aşılamamıştır.). Remziye Yerlikaya'ya ait ulaşılmaya çalışılan tezin eğitim alanında olması, Mustafa Dağ'ın çalışmasının ise Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliğine yoğunlaşmış oluşu durumu zorlaştırmıştır. Atatürk Kültür Merkezi'ndeki törenle “Şeyhülmuharririn” ilan edilen Ahmet Kabaklı'nın siyasî yönünün yanlış anlamaya müsait tarafları, otuz küsur eserinin oluşu; tezdeki eksik yönlerin kısmen mazur görülmesini gerektirir.

Bu araştırma sırasında, Ahmet Kabaklı'nın yaşamına uygun olarak, ilgili mekânlar bizzat görülmeye çalışılmıştır. Ankara, İstanbul, Konya ve Kastamonu gibi illerdeki ilgili yerler; Ahmet Kabaklı'nın kitaplarının incelenmesine paralel bir şekilde

¹ *Türk Edebiyatı* dergisinin eski genel yayın yönetmeni ve aynı derginin eski editörüdür.

dolaşmıştır. Bu durum, çekilen fotoğraflarla belgelenmiş; çekilen fotoğraflar, tezin sonuna konulmuştur. Gezilen yerlere ait fotoğrafların internet gibi ortamlardan ulaşılarak bulunmadığını kanıtlamak için, şahsımın olduğu karelerin teze eklenmesine çalışılmıştır.

Bu tezin hazırlanması, farklı bir bakış açısına sahip bir kişinin düşünce dünyasının anlaşılmasını da sağlayacaktır. Türklüğü bedene, İslam'ı ise Türk'ün taşıdığı ruha benzeten yazarın bilgi ve düşünce dünyası; Türk-İslam coğrafyasının taç kapısı gibidir. Bu tez ise o taç kapıyı, iyisi ve kötüsüyle görmeyi sağlayacak bir çalışma olma gayesindedir.

İstanbul'a Ahmet Kabaklı'yı araştırmak için gittiğimde, Türk Edebiyatı Vakfı ve *Türk Edebiyatı Dergisi* yetkililerinin hoşgörüsüyle/özverisiyle karşılaştım. Bu nedenle vakıf koordinatörü Lütfullah Parıltı'ya, engin derin bilgisiyle beni yönlendiren vakıf eski koordinatörü Ahmet Derindere'ye, *Türk Edebiyatı Dergisi* genel yayın yönetmeni İsa Kocakaplan'a, *Türk Edebiyatı Dergisi* eski genel yayın yönetmeni Beşir Ayvazoğlu'na ve *Türk Edebiyatı Dergisi* yazarlarından Yavuz Bülent Bâkiler'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu tez çalışmamı; değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Özgür İldeş'e, resmî görevi olmamasına rağmen yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Kazım Çandır'a, sosyal sorumluluk projeleriyle adından söz ettiren değerli büyüğüm Aynur Dankaz'a ve desteğini arımdan eksik etmeyen aileme ithaf ediyorum.

24.09.2019

Ferit AYDIN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkındaki Eserleri Üzerine Bir İnceleme
Tezin Yazarı : Ferit Aydın
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Özgür İldeş
Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı
Kabul Tarihi : 27/09/2019
Sayfa Sayısı : 11 (ön kısım) + 251 (tez) + 0 (ekler)
<p>Ahmet Kabaklı, çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Burada, Ahmet Kabaklı'nın eserleri temelinde, Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatına dair bilimsel/nesnel sayılabilecek kitapları üzerinde bir incelemeye gidilmiştir. Böylece elde edilen bilgiler kadar, elde edilen bilgiler ile yeni sentezler ortaya koyma da önemsenmiştir.</p> <p>Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatına dair eserlerinden kastedilen, edebiyata dair bilgi verme amacıyla yazılmış kitaplardır. Bunlar içerisinde, bilgi ağırlıklı olanlar kadar düşünce ağırlıklı olanlar da vardır. Fakat biyografi ve çeviri kitapları incelenmemiştir. Tez, iki ana bölümden oluşur: Ahmet Kabaklı'nın hayatı, Türk edebiyatı hakkında olmayan eserleri; Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserleri. İlk bölüm kısa tutulmuştur. İkinci bölümde ise dört önemli konu üzerinde durulur: Batı edebiyatı, Türk edebiyatı, edebiyat tarihi, edebî türler. Ahmet Kabaklı'nın hayatı ve ilgili eserlerinin incelenmesi sırasında, farklı metin analiz yöntemlerinden yararlanılmış, gerektiğinde farklı kitaplara da başvurulmuştur.</p> <p>Sonuç olarak Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserlerinde iki önemli konu tespit edilmiştir: Türk-İslam merkezli bakış açısı, milliyetçilik. Yazarda M. Celâlettin Rumî gibi derinlik/aşk, Yunus Emre gibi akıcılık/özgünlük olduğu görülmüştür.</p>
Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Edebiyat, Ahmet Kabaklı, Milliyetçilik

**Çankırı Karatekin University Graduate School of Social Sciences Abstract
of Master's Thesis**

Title of the Thesis: A Study on Ahmet Kabaklı's Works on Turkish Literature
Author : Ferit Aydın
Supervisor : Dr. Lecturer Özgür İldeş
Department : Turkish Language and Literature
Sub-field : New Turkish Literature
Date : 27/09/2019
<p>Ahmet Kabaklı has a multi-faceted personality. Here, the works of Ahmet Kabaklı were taken as a basis; Ahmet Kabaklı's scientific/objective works related to Turkish literature were examined. Thus, as well as the information obtained, it is also important to create new syntheses with the obtained information.</p> <p>Ahmet Kabaklı's works related to Turkish literature are books written for the purpose of giving information about literature. Among these, there are those who are thought-weighted as well as knowledge-weighted ones. However, biography and translation books have not been studied. The thesis consists of two main parts: Ahmet Kabaklı's life, Turkish literature about non-works; The works of Ahmet Kabaklı in Turkish literature. The first part was kept short. In the second part, four important issues are discussed: literature of West, Turkish literature, history of literature, literary genres. During the study of Ahmet Kabaklı's life and related works, different text analysis methods were used, different books were also used when necessary.</p> <p>In summary, Two important topics have been identified in Ahmet Kabaklı's works on Turkish literature: Turk-Islam based perspective, nationalism. M. Celâlettin Rumî, such as depth/love, Yunus Emre, such as fluency/originality has been seen in the writer.</p>
Keywords: Turkish Literature, Literature, Ahmet Kabaklı, Nationalism

KISALTMALAR

AB	:1.Adalet Bakanlığı 2.Amerikan Borsası 3.Avrupa Birliği
a.g.e.	:Adı geen eser
a.g.y.	:Adı geen yayın
ev.	:eviren
Dr. ğr. Üyesi	:Doktor ğretim Üyesi
ed.	:1.Edebiyat 2.Editör
Fr.	:Fransızca
Hz.	:1.Hazret, Hazreti 2.Hizmet, hizmette
KKTC	:Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Km	:Kilometre
MEB	:Millî Eğitim Bakanlığı
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
Prof.	:Profesör
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:Türk Dil Kurumu
TEV	:Türk Edebiyatı Vakfı
TGRT	:Türkiye Gazetesi Radyo Televizyonu
TOBB	:Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TRT	:Türkiye Radyo Televizyonu
TTK	:1.Türk Tarih Kurumu 2.Türkiye Taşkömürü Kurumu
UK	:United Kingdom

UNESCO	:United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
vb.	:Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vs.	:Vesaire
Yay.	:Yayını, yayınları
YKY	:Yapı Kredi Yayınları
yy.	:Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Ahmet Kabaklı'nın bu tezde incelenen eserleri.....	5
Tablo 2.1: Ahmet Kabaklı'nın yazılarının yayımlandığı dergiler.....	19
Tablo 3.1: Ahmet Kabaklı'ya göre tiyatro çeşitleri	113
Tablo 3.2: Kabaklı'nın eserinin içeriğine göre kronolojik anlatılan konular.....	116
Tablo 3.3: Kabaklı'nın Âşık Edebiyatı adlı eserinin içeriğinin düzeni.....	150
Tablo 3.4: Ahmet Kabaklı'nın Divan Edebiyatı kitabında geçen şairler	155
Tablo 3.5: Kabaklı'nın eserine göre Divân edebiyatında biçim ve muhteva.....	178
Tablo 3.6: Kabaklı'nın Divan Edebiyatı eserinde kullanılan önemli terimler	179
Tablo 3.7: Kabaklı'nın Divan Edebiyatı eserine dair önemli şahsiyetler	183
Tablo 3.8: Kabaklı'nın Sanat ve Edebiyatımız kitabının başlıkları	207
Tablo 3.9: Türk Edebiyatı eserinin ciltlerinin sayfa istatistiği.....	230

ŞEKİL LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Ahmet Kabaklı'nın eserleri ile amaçladığı durum.....	3
Şekil 1.2: Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserleri.....	6
Şekil 2.1: Ahmet Kabaklı'nın çalıştığı resmî kurumlar	15
Şekil 2.2: Ahmet Kabaklı'yla ilgili görülen mekânlar	29
Şekil 3.1: Kronolojik ve sistematik bakış açısı	72
Şekil 3.2: Ahmet Kabaklı'ya göre roman türü	74
Şekil 3.3: Kabaklı'nın Edebiyat Türleri kitabının içeriği.....	78
Şekil 3.4: Ahmet Kabaklı'ya göre şiir incelemede bakılan unsurlar	88
Şekil 3.5: Kabaklı'ya göre duayen türk tiyatrosu yazarları.....	102
Şekil 3.6: Kabaklı'ya göre Âşık edebiyatı şairlerinin yetiştiği ortam.....	144
Şekil 3.7: Kabaklı'ya göre Divân edebiyatının milletlere göre gelişimi.....	154
Şekil 3.8: Mustafa Dağ'a göre edebiyat tarihinin bilimsel zemini.....	208
Şekil 3.9: Mustafa Dağ'a göre edebî eser veya edebiyat tarihinin temeli.....	216
Şekil 3.10: Kabaklı'nın Türk edebiyatı eserinin isimlendirilme süreci	230

1.GİRİŞ

Edebiyat, bir millete ait yazılı ve sözlü ürünler bütünü olarak bilinir. Genel tanım budur. Kelime kökeninin ise edeb olduğu bilinir. Fakat edebiyat kelimesinin İngilizce karşılığı olan “literature” kelimesinin çözümlemesine genellikle gidilmez. Literature kelimesi, bilimsel anlamda yapılan çalışmaları ifade etmek için de kullanılan bir kelimedir. Kelimenin türediği “litera”, arınma anlamına gelir. Aristo’nun *Poetika* ve *Retorik* kitaplarında anlatılanları, kısmen bu terimde bulabiliriz. Mimesis (taklit) ve katharsis (arınma), edebiyatın iki önemli işlevidir. Aslında Türk edebiyatındaki kelime kökü olan “edep” kelimesinin anlamı ve işlevi de aynıdır.

Hüseyin Nihal Atsız, edebiyatı, bedi duyguların ifadesi olarak görür. Fakat bedi duyguları yansıtmayanların da edebiyata girdiğini inkâr etmez. Çünkü her ürünün bir alıcısı vardır. Hüseyin Nihal Atsız gibi önemli bir Türk yazarının dahi Türk edebiyatının temel tanımında ikileme düşmesi, Ahmet Kabaklı’nın eserlerindeki bazı hataların mazur görülmesini gerektirir. Edebiyat tarihine dair Hüseyin Nihal Atsız’a ait düşünce ise aşağıdaki gibidir.

“Edebiyat tarihi, tarihin bir koludur. Bir milletin edebî mahsullerini yahut başka bir tarifle duygu ve düşünce mahsullerini, tarih çerçevesi içinde, mütalaa eder. Her edebî eser ve her şair bir milletin ve bir tarih devrinin yetiştirmesi olduğu için edebiyat tarihini de tarihî umumî gidişi içinde görmek lâzımdır” (Atsız, 2010: 13).

Ahmet Kabaklı, Türkiye’nin gelişmesi için yeterli-gerekli donanımda Türk insanının olmadığını düşünür. Yeri geldiğinde insani, yeri geldiğinde bilimsel olabilen insan tipi, Ahmet Kabaklı’nın oluşturmak istediği insan tipidir. Ahmet Kabaklı da çalışmalarıyla bu soruna eğilmiştir. Büyük insanların birçoğu, hep gelecek için çalıştıkları için, kendi dönemlerinde anlaşılamayan/sevilemeyen insan olmuştur. Fakat Kabaklı, bu duruma bir istisna getirmiştir: Tarihte kendinden söz ettirmiş büyük devletlerin bilim adamlarında olduğu gibi, halkla bütünleşme becerisini de göstermiştir. Kabaklı’nın toplumu ile bütünleştiğini gösteren en önemli kanıt; Türk Edebiyatı Cemiyeti, Türk Edebiyatı Vakfı ve sayıca 600’e merdiven dayamış aylık bir dergi olan *Türk Edebiyatı* dergisidir. Hayatta iken toplumun her kesiminden dostlar edinen bu bilim insanı, on binlerce insanın katıldığı bir cenaze ile eb yolculuğuna uğurlanmıştır.

Ahmet Kabaklı, büyük düşünen insandır. Bazılarının günümüzde zihnine yerleşen toprak önemli değildir anlayışına karşı çıkar. Böyle düşünen insanların, bir gün ellerindeki vatani da kaybedeceğini bilir. Dünyanın yönetiminde söz sahibi olan ülkelerin, toprak büyüklüğü göz ardı edilemez. AB'nin ekonomik amaçlı da olsa bu yönde ilerlediği bilinir.

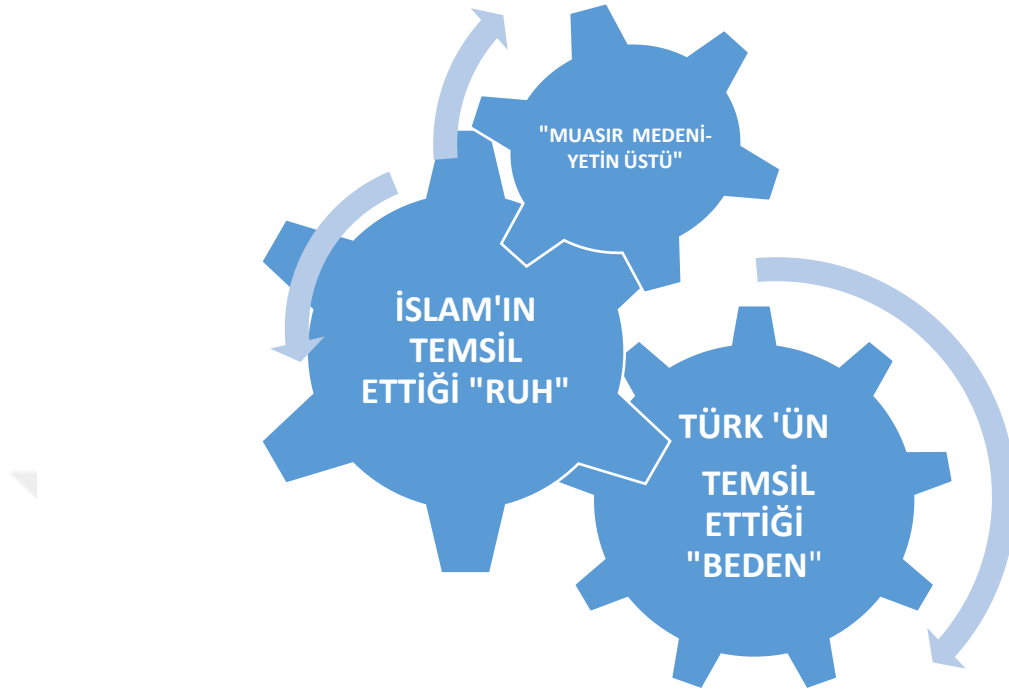
Yazarın Türk edebiyatı hakkındaki eserlerinin zemininde üç önemli küme ve bunların da önemli kesişim kümesi vardır: Türklük, İslam, Akdeniz Havzası. Bu üç unsurun kesişimi ise Türklerin veya T.C. vatandaşlarının en önemli değerleridir. Bu değerlerden vazgeçme sözkonusu olamaz. Kümelerin kalan kısmı, ikinci derecede öneme sahiptir. Onlardan ayrı bir medeniyet düşünülemez. Çünkü yazar, durağanlığa karşıdır. Türk kültüründen medeniyete geçiş için, bunu şart görür. İsa Kocakaplan'ın *Kabaklı Hoca* adlı eserinde geçen ve Mustafa Kutlu tarafından yazılmış bir edebiyat ansiklopedisi maddesi olan metin, Kabaklı'nın daha iyi anlaşılmasını sağlar.

“Uzun bir tarihi şeref ve üstünlükle gerçekleştirmiş İslamî inanç ve millî karakterimizi çağlar içinde şaşılacak bir terkibe ulaştırmış olan öz kaynaklarımızdan yararlanmak... Ecdadımızdan ve halkımızdan alınacak olan sayısız örnek ve ilhamlar ile günümüz dünyası içinde orijinal ve şahsiyetli, güçlü ve zengin bir Türkiye'nin var olması hususunda maddî-manevî bütün imkânları seferber etmek...” (Kocakaplan, 2019: 49).

Kabaklı'nın kendi kültürünü belirgin bir biçimde savunması, kendi kültürünün Avrupa kültürünün gölgesinde kalması sebebiyledir. Bunda, Avrupa'nın Türk-İslam kültüründen² olarak benimsediği kültürel öğelerin orijinallerinin farkına varılmasını sağlama amacı da vardır. Türk-İslam kültüründe olmasına rağmen, Türklerden daha ziyade başkalarının el üstünde tutarak bayraklaştırdığı özellikler de vardır. Yazar, Avrupa'yı taklide karşıdır. Avrupa, yanlışlarıyla alınmamalıdır; ona göre Avrupa'nın bilimi alınmalıdır. Buna dair konuşma, Ahmet Kabaklı'nın Necip Fazıl'ı ziyarete gittiğinde de gerçekleşir. Japonya örneği, bu konuşma sırasında hatırlatılır.

² İsa Kocakaplan, bu kültürün tarihi bir gerçek olduğunu ispat eden kişinin İbrahim Kafesoğlu olduğunu belirtir.

Şekil 1.1: Ahmet Kabaklı'nın eserleri ile amaçladığı durum

Ahmet Kabaklı'ya dair yukarıdaki görselden de anlaşılacağı üzere, Kabaklı'nın milliyetçiliği ve İslam kültürüne verdiği önem bazılarına göre olumsuz bir durum olsa da muasır medeniyet üstüne ulaşmanın tek yoludur. Ayrıca Ahmet Kabaklı'ya göre Türklük, genellikle İslam'la eşittir.

Ahmet Kabaklı, Türk ve İslam kültürünün birçok kültürü etkilediğini düşünür. Edebiyat bakımından önemli bir üne sahip olan günümüz Fransız Devleti, buna iyi bir örnektir. Fransız edebiyatının yazarları, sanıldığından çok daha fazla Türk kültürüyle içli dışlıdır. Victor Hugo'nun Hz. Muhammet ile ilgili şiirleri, Lamartine'in hediye edilen İzmir'deki çiftliğinde yaşaması, Aleksandre Dumas Pere'in bir eserinde Osmanlı paşasının kızına âşık olma durumunun anlatılması; bu duruma örnek olarak verilebilir. Almanların millî sanatçısı Goethe'nin, İngilizlerin en önemli sanatçısı Shakespeare'in ve Rusların en önemli sanatçılarından Tolstoy'un durumu da benzerdir.

Goethe'nin *Şiir ve Gerçek* kitabı, 15 Ocak 1914 tarihli mektubu; onun Müslüman olma ihtimalini gösterir. Almanya'daki doktora araştırmaları sırasında bu durumu fark eden Bayram Yılmaz'ın, görüşünü doktora tezi hocası Alman'a söylediğinde;

ülkeyi terk etmesi istenir. Abdurrahman Dilipak da Goethe'nin bu yönü hakkında aynı görüştedir.

Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserleri üzerine bir tez çalışması içine girsek de Ahmet Kabaklı'nın siyasî eserlerinde olan düşüncelerin bilimsel çalışmalarına hiçbir etkisinin olmadığından söz edilemez. Tez için telefonla görüştüğüm Beşir Ayvazoğlu da bilim adamının tarafı olduğunu belirtir. Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliği üzerine bir tez hazırlayan Mustafa Dağ ise Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Tarihi* isimli beş ciltlik eserini, gençlere yol göstermek için yazdığını belirtir.

Tüm bunlar düşünüldüğünde, bu tez çalışmasında, üzerinde durulan problem/problemler kısmen anlaşılacaktır. Üzerinde durulan problem; Türk edebiyatının temel niteliklerinin kavranamaması, Türk edebiyatının yanlış kavramlara sığdırılması, edebiyata dair eserlere bütüncül bakış açısıyla bakmamanın yanlışlığı, Ahmet Kabaklı gibi kişilerin edebî-ilmî çalışmalarının değerinin anlaşılabilmesidir.

Ahmet Kabaklı, edebiyat dünyasına bütüncül bir bakış açısıyla bakar. Çünkü Türk edebiyatını anlamada en iyi yol, budur. Bir edebî eserin anlaşılması için başka bir esere, bazen de bir yazarın hayatına dair bilgilere ihtiyaç olduğu bilinir. Türk edebiyatının anlaşılabilmesi için de Türklere ait tüm edebî ürünlere bütüncül bakma ihtiyacı vardır. Ne var ki Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatına dair yazdıklarının geniş bir arşiv oluşturması, bu çalışmada Türk edebiyatına dair edebî/bilimsel çalışmalarının sınırlarıyla yetinilmeye çalışılmasına neden olmuştur. Bu nedenle *Ecurufya*, *Ejderha Taşı* ve *İstanbul Güldestesi* kitaplarının yanında; yazarın biyografi-monografi ve tercüme-çeviri kitapları da inceleme dışında tutulmuştur. Bunda, konu daraltma gereğinin de etkisi vardır.

Fakat yine de bazı durumların bilinmesine ihtiyaç vardır. Bir millete ait bütün eserlere bütüncül bakma kadar, farklı edebiyatlara hatta tüm ilim alanlarına bütüncül bakmak da gerekir. Karşılaştırmalı edebiyat, bu soruna biraz çare olur. Çünkü farklı milletlere ait edebî bilgilerin bilinmesi, onlar arasında farklılıkların görüldüğü kadar belirgin olmadığını anlaşılmasını, bazen de bu farklılıkların pekişmesini sağlar. Bu

durum; insanların psikolojilerinin benzerliği, ortak bir kültür mirasına sahip olmalarıyla da ilgilidir.

Edebiyat Akımları, Edebiyat Türleri, Şiir İncelemeleri, Seyirlik Oyunlar, İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı, AŞık Edebiyatı, Divân Edebiyatı, Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat, Sanat ve Edebiyatımız, Türk Edebiyatı (5 Cilt); tezde temel olarak inceleme konusu yapılan kitaplardır. Bu kitapların çoğunluğu, *Türk Edebiyatı* kitabının bir bölümünün ayrı bir kitap halinde basılmasından oluşur. Ahmet Kabaklı'ya ait inceleme konusu eserlerin özellikleri, kısaca, aşağıda verilmiştir.

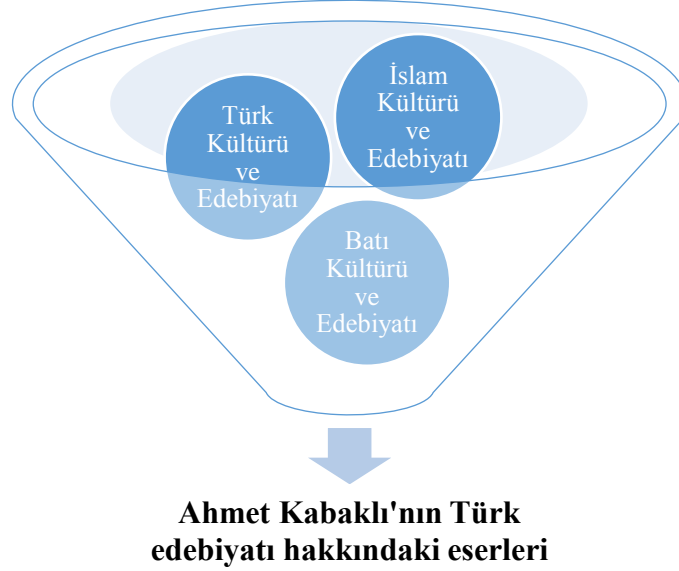
Tablo 1.1: Ahmet Kabaklı'nın bu tezde incelenen eserleri

Kitabın Adı	Basım Yeri	Basım Yılı	Baskı Sayısı	Ek Bilgi	Sayfa Sayısı	Ebat (cm)
Edebiyat Akımları	İstanbul: TEV Yay.	2016	1. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	167	13,5-21,5
Edebiyat Türleri	İstanbul: TEV Yay.	2016	1. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	182	13,5-21,5
Şiir İncelemeleri	İstanbul: TEV Yay.	2016	8. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	352	13,5-21,5
Seyirlik Oyunlar	İstanbul: TEV Yay.	2016	1. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	192	13,5-21,5
İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı	İstanbul: TEV Yay.	2006	6. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	200	13,5-21,5
AŞık Edebiyatı	İstanbul: TEV Yay.	2016	4. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	256	13,5-21,5
Divân Edebiyatı	İstanbul: TEV Yay.	2008	4. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	416	13,5-21,5
Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat	İstanbul: TEV Yay.	2016	3. Baskı	Türk Edebiyatı kitabından	264	13,5-21,5
Sanat ve Ed.	İstanbul: TEV Yay.	2016	2. Baskı	Derleme eser	128	13,5-21,5
Türk Edebiyatı (5 Cilt)	İstanbul: TEV Yay.	2006	12. Baskı	Ansiklopedi	Cilt 1:620 Cilt 2:904 Cilt 3:771 Cilt 4:806 Cilt 5:1026	13,5-21,5 13,5-21,5 13,5-21,5 13,5-21,5 13,5-21,5

Ahmet Kabaklı'nın ilgili eserlerinde; edebiyatın dn, bugünü ve yarınına dair düşüncelere-bilgilere rastlanılır. Edebiyatın dnne dair aktardıkları, onun edebiyat tarihçiliğinin bir sonucudur. Edebiyatın bugününe dair anlattıkları; eleŐtirmenliđinin,

yazarlığının ve sanatçı kişiliğiyle oluşturduklarının bir sonucudur. Edebiyatın yarınina dair anlattıkları; önceki kişilik özelliklerine Türk-İslam milliyetçiliğinin^{3 4} eklenmesinin ortak bir sonucudur. Fakat bizim çalışmamızda sözkonusu olan, edebiyatın dünü ve bugününe dair olan eserlerdir.

Şekil 1.2: Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserleri

Mustafa Dağ, Ahmet Kabaklı'ya dair yaptığı tez çalışmasında, *Türk Edebiyatı* eserinin isimlendirilmesine değinir. Ahmet Kabaklı, bu konuyu, *Türk Edebiyatı* eserinin ilk kısmında aktarmıştır. Ahmet Kabaklı, eserine sırasıyla şu isimleri düşünmüştür: Aydınlar Edebiyatı, Edebiyat Ansiklopedisi, Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatı. Bunlardan son üç tanesi, bizim için önemli olandır. Çünkü en gerçekçi isimler, bunlardır. Bu duruma, tezimiz ile doğrudan ilişkisinin de eklenmesi gerekir.

“Eserimi en iyi dost sevgisiyle kucaklayan değerli sosyolog, tarihçi ve eğitimci Tahsin Demiray; bir ara ileri sürdüğüm ‘aydınlar için edebiyat’ ismini pek sıcak bulmadığını söyledi... ‘Türk Edebiyatı Tarihi’ diyecek olduk. Bu eser o maksatla da yazılmamıştı. Gerçi Türk edebiyatının 1300 yıllık seyrini ‘zaman’ içine koyarak göz önüne seriyordu. İlk cilt daha çok genel bilgilere ayrılmış bir ‘giriş’ kitabıydı. Bu halde ‘Türk Edebiyatı Tarihi’ adı, her üç cildi anlatamayacaktı. Bunları düşünerek ‘Türk

³ Doğu Türkistan liderlerinden İsa Yusuf Alptekin, Kabaklı'nın bu düşünce ile birçok kez görüştüğü kişilerdendir.

⁴ *Kabaklı Hoca* adlı eserde geçtiğine göre Ahmet Kabaklı, Türk-İslam milliyetçiliğine en büyük darbeyi sosyalist-komünist idarenin vurduğunu belirtir. Çünkü ona göre farklı Türk kavimleri, bu etki nedeniyle akrabalık bağlarını unutmuştur.

edebiyatı' isminde karar kıldık. Gerçi bütün ciltlerde Doğu ve Batı edebiyatına dair bilgiler ve örnekler de vardır. Ancak, bunları vermekten maksadımız, bazı tarihçe, açıklama ve kıyaslamalarla Türk edebiyatını daha etraflı tanıtmaktan ibarettir” (Kabaklı, 2006a: I, 13-14).

Ahmet Kabaklı'nın eserlerine dair önemli bir noktanın belirtilmesinde yarar vardır. “1993 yılında *Türk Edebiyatı*'nın beşinci ve altıncı ciltlerinin yolda olduğunu, bu kitaplara dair bir yazı yazmamı istediğinde ‘Başüste!’ demiştim. Yapamadım.” (Tural, 2001: 27) diyen Sadık Kemal Tural'ın sözünden de anlaşılacağı üzere Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* (5 Cilt) eseri, diğer birçok Türk edebiyatı tarihi kitabı gibi tamamlanamamıştır. Fakat Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı* eserinde olduğu gibi basit hatalar içermez. Tanpınar'da görülen bu duruma, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ilgili kitabının sonraki baskılarının ön söz bölümlerinde de değinilir. Kabaklı'nın eserinin sayfa sayısının⁵ fazlalığıyla beraber genelini bitmiş oluşu, bu durumun kısmen mazur görülmesini gerektirir. Ayrıca Ahmet Kabaklı'nın ölümünden itibaren, doğal olarak, Türk edebiyatı gelişimine devam etmektedir. Bu ise Türk edebiyatına dair yazılan hiçbir kitabın eksiksiz olamayacağını kanıtlar.

Sadık Kemal Tural gibi İsa Kocakaplan ve Mustafa Dağ da Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinin bitirilmediği görüşündedir. *Kabaklı Hoca* kitabında, Kocakaplan, bu durumu aktarır. Kocakaplan'a göre Kabaklı altıncı cilt için çalışmalara başlamış ama bu cilt tamamlanamamıştır. Kocakaplan'dan alınan aşağıdaki alıntı da bunu destekler.

“Kabaklı hoca bu önemli eserinin altıncı cildini de tasarlıyordu. Hatta çalışmalara başlamıştı. Ancak vefatından sonra bu evraka ulaşmak mümkün olmadı. Ahmet Kabaklı tasarladığı altıncı cildin kapsamını şöyle belirlemişti:

‘Altıncı cilt ise (1930’lardan itibaren) fikra, deneme, tenkit, inceleme, hatıra vs. gibi nesir türlerini içine alacaktır.’ ” (Kocakaplan, 2019: 82).

Ahmet Kabaklı'nın kendi kültürünü önemsemesi, milliyetçilik anlayışı, edebî eserlerindeki fikirsel altyapının gerekliliği; bir başka örnekle açıklanabilir. Türkler,

⁵ Kocakaplan, Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin 4.400 sayfa hacimde olduğunu belirtir. Kocakaplan'a göre Ahmet Kabaklı'nın hayattayken yayımlanan kitaplarının cilt sayısı 32, vefatından sonra yayımlanan kitaplarının cilt sayısı ise 46'dır. Kabaklı'nın kitap ciltlerinin sayfa sayısı, günümüzde 10 binden fazladır. Kocakaplan bu sayılara, Kabaklı'nın gazetelerde çıkan 15 binden fazla yazısını ve *Türk Edebiyatı* dergisinde çıkan üç yüzden fazla makalesini dâhil etmez. Ayrıca Kocakaplan, *Türk Edebiyatı* ansiklopedisini beş cilt olarak alır.

günümüzde, kendi kültürünü yeterince bilmemektedirler. Çin'deki Türk piramidi, buna örnektir. Tarihçi Cengiz Alyılmaz, içine ilk/tek giren ekibin kendi ekibi olduğunu belirtir. Aslında o kadar uzağa gitmeye de gerek yoktur; Ahmet Kabaklı'nın Erzurumlu İbrahim Hakkı'yı anlattığı eserinde olduğu gibi, Mısır piramitlerinin bazı özellikleri, İbrahim Hakkı'nın türbesinde bulunur.

Türk edebiyatına dair eserlere Ahmet Kabaklı gibi bütüncül bakamama, bazı metinlerin gereğinden fazla önyargılı karşılanması, onların varlığından haberdar olunmaması; Türk edebiyatının değerlendirilmesinde büyük bir eksiklik. Edebî eserlere bütüncül bakmama sorunu, Mevlâna'nın bir şiiriyle daha iyi anlaşılabilir. *Dîvân-i Kebîr* adlı eserde, Mevlâna, Stephen Hawking'in big-bang teorisini anlatır. Aslında bin yıla yakın bir zaman öncesinde, böyle bir temel bilginin varlığının edebiyatımızda var olduğu anlaşılır. Benzer bir durum, tasavvuftaki tayy-ı zaman (aynı zamanda tayy-ı mekân) ile Einstein'ın zamanda yolculuk durumunda da vardır. Anka/Hüma/Simurg kuşu, Kafdağı gibi terimlerle örnekler artırılabilir.

“Evrenin başlangıcı;
Karışıklıktır, hengâmedir.
Son bir sarsıntı ve bir deprem
Sevgi ve şükür şikâyetlerin aynısı...
Barış ve konfor el ele gider
Şok ve sarsıntıyla”
(Rumî, 1995: 2).

Ahmet Kabaklı'nın kitaplarından anlaşıldığına göre Türklerdeki *Battal Gazi Destanı*'nın farklı şekli, Doğu Roma edebiyatında da vardır. Muhammet Sani Adıgüzel'in bir sohbetinde belirttiği gibi *Köroğlu Destanı*'nın yirmi küsur şekli vardır fakat bizde önemsenen Bolu ile özdeşleşendir. Türklerde olan dişi kurt (Asena) efsane kahramanının çok benzeri, Latinlerde vardır; Roma'da heykeli dahi vardır. Ömer Seyfettin'in *Başını Vermeyen Şehit* öyküsünün bir benzeri, Fatih'in katlettiği ileri sürülen Otranto halkının iskeletlerinden birinin sahibi için de anlatılır.

Ahmet Kabaklı'da, Yahya Kemal'de olduğu gibi, geçmiş önemlidir. Fakat Ahmet Kabaklı, geçmişe yaptığı bilişsel yolculuğunu, yarının inşası için kullanır. Ahmet Kabaklı'nın geçmişe dair bulduğu bilgiler, günün koşullarına göre tekrar yapılandırılması gereken malzemelerdir. Yahya Kemal'in geçmişe yolculuğu ise Necip Fazıl'ın Ahmet Kabaklı'ya bir sohbet sırasında dediği gibi, geçmişin güzel bir

avuntusudur. Her iki kişinin geçmişe dair ortak bir yönlerinin oluşu, Kocakaplan'ın *Kabaklı Hoca*'da tayy-ı zamana⁶ dair bir Yahya Kemal şiirini aktarmasıyla sonuçlanır.

“Çık tayy-ı zaman et, açılır her perde.
Bir devir geçir istediğin her yerde.
Ben hicret edip zamanımızdan yaşadım,
İstanbul'u fethettiğimiz günlerde”
(Kocakaplan, 2019: 51).

Bu tezin hazırlanmasında etkili olan problemde, Ahmet Kabaklı hakkında yapılmış çalışmalarındaki yanlışlar da etkilidir. Ahmet Kabaklı hakkında akademik olan ve olmayan çalışmalar vardır. Nazlı Rana Gürel'in ve Erol Ülgen'in Ahmet Kabaklı hakkındaki çalışmaları, kitap çalışması olarak hazırlanmış olanlardandır. Bu iki kişinin akademisyen oluşu, bu çalışmalarda az veya çok tarafsız nitelik olduğunu gösterir. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*'nda, Erol Ülgen'in çalışması, Kabaklı hakkındaki en hatasız çalışma olarak anlatılır. Erol Ülgen, *Nerede Ne Yazdı?* adlı eserini, Beyazıt Devlet Kütüphanesinde geçirdiği yedi aylık bir araştırma sonucunda yazmıştır. Remziye Yerlikaya'nın ve Mustafa Dağ'ın çalışmaları ise Ahmet Kabaklı'ya dair yüksek lisans tezleridir.

Edebiyat tarihçilerinin ve edebiyatçıların bilgisel donanım bakımından ileri bir seviyede olması gerektiği, Ahmet Kabaklı'nın ekolünü devraldığı Mehmet Kaplan tarafından da belirtilir. Bir doktorun, tarihin konusudur diye İbni Sina'yı bilmemesi; bir iktisatçının, hesaplamalara dalarak altının niçin değerli olduğunu anlayamaması mazur görülemez. Ahmet Kabaklı'da bu tarz bir problemin olmaması; Türk-İslam-Batı kültürünün birlikte değerlendirilmesiyle ilgilidir. Mustafa Dağ, tezinde, bu üç kavramı kesişim kümesi halinde verir. Bu kümelerin üçlü ve ikili kesişimleri vardır. Kesişim alanları ise duruma göre değişir.

Ahmet Kabaklı'nın yeterince anlaşılamaması sorununa, hocaların hocası unvanına sahip kişilerden olan Reha Oğuz Türkkkan ile ilgili komik bir örnek de verilebilir. Bu ünlü akademisyene, Ahmet Kabaklı, *Temellerin Duruşması* adlı eseri verir. Reha Oğuz, Temel fıkralarıyla ilgili bir kitap olduğunu düşündüğü kitabı önemsemez. Kitaplığında bir yere bırakır. Kitaplığı karıştırdığı sırada yere düşen bu kitabı bulup

⁶ Ahmet Kabaklı bu mistik terimde geçen durumu, Türk edebiyatçılarının biyografik eserlerini yazması sırasında bir yöntem olarak kullanır.

okumaya başladığında, şaşırır: Fıkra değil siyaset kitabıdır. Olayı Kabaklı'ya da anlatır. Aynı yazıda, Agop Dilaçar'ın TDK liderliğini yaptığı sırada, uyduruk bir dil oluşturmaya çalıştığı da anlatılır. Fakat Agop Dilaçar, TDK'de, Mustafa Kemal döneminde çalışmış bir uzmandır.

“Şu önemli hatıram, 1970’lerde onunla birlikte giriştiğimiz ‘Yaşayan Türkçe’ mücadelesiydi. ‘Arıca’, ‘Uydurukça’ dediğimiz yanlış gidişe ‘Dur’ demek istemiştik. O zamanki Türk Dil Kurumunun başındaki Ermeni kökenli Agop Dilaçar, solcularımızın da hararetle desteğiyle artık Türkçeleşmiş (vatan, millet, meclis, kitap...) gibi kelimeleri toptan alıp yerine hiç duyulmamış ‘sözcükler’ yerleştirmeye, dilimizi fakirleştirmeye çalışıyorlardı.” (Türkkan, 2001: 129).

İsa Kocakaplan'ın kitabında, Türk edebiyatı tarihi alanıyla ve Ahmet Kabaklı ile ilgili önemli bir yazı⁷ aktarılmıştır. Aşağıda verilen bu yazıda dikkat çeken en önemli nokta, Ahmet Haşim'in Kabaklı ve Nihat Sami Banarlı hakkında belirttiği bir sözdür. Ahmet Haşim, Türk edebiyatı tarihini bir bütün olarak yazmanın iki kişiye nasip olduğunu belirtir: Ahmet Kabaklı ve Nihat Sami Banarlı. Ahmet Haşim bu sözleri aktardığında Ahmet Kabaklı ve Nihat Sami Banarlı büyük ihtimalle üniversitede hocalığa geçmemişti. Türk edebiyatı eserleri de kendi dönemine kadar olanı kapsadığı için bitirilmiş⁸ durumdaydı. Birçok kaynakta Ahmet Haşim'in 1933 yılında vefat ettiği yazar. Bu durum, Ahmet Haşim'in Ahmet Kabaklı ve Nihat Sami Banarlı hakkındaki sözünün yanlış olduğunu düşündürür. Çünkü Ahmet Kabaklı 1933'te dahi halâ çocuktur.

“Doktoralarını henüz vermişken kendilerini ordinaryüs profesör zannedenler... Bütün bu ‘ulemâ-yı kiram hazerâtı’ ne tek başlarına ne de bir ekip çalışmasıyla bir Türk Edebiyatı Tarihi ortaya koyamadılar. Bütün devirleri, meseleleri, şahsiyetleri ve eserleriyle başlangıcından günümüze kadar Türk edebiyatı tarihini bir bütün olarak yazmak, Ahmet Haşim'in dediği gibi; üniversitenin cübbe ve takke giydirmedeği iki büyük Türk edebiyatı hocasına nasip oldu: Nihat Sami Banarlı ve Ahmet Kabaklı. İllâ üniversite ilmi denilecekse hemen söyleyeyim... Sadece günümüzde değil, yıllar öncesinden beri Türk edebiyatı tarihini yazabilecek tek bir ilim adamımız var: Ömer Faruk Akün. Fakat o, erişilmez mükemmellikte monografiler kaleme alarak Türk edebiyatı tarihini araştırıyor” (Kocakaplan, 2019: 80).

⁷ Yazı, önemli bir akademisyen olan Birol Emil'den Kocakaplan'ın aktarmasıyla bize ulaşmıştır.

⁸ Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisi, onun döneminde bütün devirleri anlatsa da bütün türleri anlatmamıştır.

Bu tez çalışmasında, Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki çalışmaları anlatılırken, zeminde yatan kültür de araştırma konusu yapılmıştır. Edebiyat, edebiyat tarihi, Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserleri eksenindeki tüm yapıtları; bunlardan birkaçıdır. Bununla birlikte bu çalışmanın amacı, Türk edebiyatı araştırmalarına yeni bir soluk getirecek çalışmalara bir nebze katkıda bulunmaktır. Bunu yaparken nerede, ne zaman, nasıl, niçin, kim gibi sorulara ek olarak; bazı araştırma soruları sorulur. Çalışma, bu yönde şekillenir. Aşağıdaki sorular, araştırma sorularımızın önemli bir kısmıdır.

1. Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserlerinden kastedilen nedir?
2. Ahmet Kabaklı'nın eserlerini etkileyen unsurlar nelerdir?
3. Ahmet Kabaklı'nın eserlerinde kısıtlamaya gidilmesinin sebebi nedir?
4. Ahmet Kabaklı, Türk edebiyatına dair eserlerinde, nasıl özgünlüklere sahiptir?
5. Ahmet Kabaklı hakkında böyle bir tezin hazırlanma sebebi nedir?
6. Ahmet Kabaklı'nın özel/resmî hayatı nasıldır?
7. Ahmet Kabaklı'nın geldiği ekolün özelliği nedir?
8. Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserlerinde, nesnellik ne derece vardır?
9. Ahmet Kabaklı hakkında yapılan çalışmalar nelerdir?
10. Ahmet Kabaklı'nın edebiyat, siyaset, kültür dünyasındaki etkisi nedir?
11. Ahmet Kabaklı hakkında yapılan bilimsel çalışmalardaki doğrular/yanlışlar ve bu çalışmayı ayrıcalıklı kılan unsurlar nelerdir?
12. Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı haricinde eserleri var mıdır, varsa hangileridir?
13. Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliği nasıldır ve Mustafa Dağ'ın Kabaklı hakkındaki tezi nerede durmaktadır? Mustafa Dağ, Kabaklı'yı hangi konularda taraflı bulmaktadır.
14. Ahmet Kabaklı'nın eserlerinin incelenmesi sırasında hangi yöntemler/yollar, kullanılmıştır?

15. Kabaklı; dönemlere, akımlara, türlere nasıl yer verir?

Böyle bir tez çalışmasının bilimsel anlamda ne derece etki yapacağı belirli olmasa da Ahmet Kabaklı hakkında az da olsa bir farkındalık oluşturmaya katkı sağlayacağı kesindir. Mehmet Nuri Yardım'ın gönlünü Mevlâna'ya, dilini Yunus'a benzettiği Ahmet Kabaklı hakkında yapılan bu tez çalışması; ileride yapılacak çalışmalara da kaynak malzeme oluşturabilecektir.

Hoca, kucaklayıcı, davetkârdı. Mevlâna gönüllüydü. "Mevlâna" isimli eseri okurken hep bu yönünü düşünmüşümdür. Yunus dilinin inceliğini, hassasiyetini ve derviş meşrepliğini taşıyordu. Yunus Emre'nin ruhaniyetini önce yaşamış, ardından eserini yazmıştı. Fuzûlî'nin büyük aşkını tatmıştı sanki. Saltanatlı Bâki'nin "sultanü'ş-şuara" unvanını 20. Yüzyılın büyük şairi üstâd Necip Fazıl'ın başında taçlandırmıştı. Nedim'in zarafeti, Şeyh Galip'in derinliği vardır Kabaklı Hoca'da. Bazen vatan şairi Namık Kemal gibi haykırır, bazen de Mehmet Akif gibi mümin ve mütevekkil dururdu. Ahmet Mithat "hace-i evvel"di. Bana göre de Ahmet Kabaklı "hace-i ahir" (Yardım, 2001: 124).

Bu çalışma, kültür hayatımızdaki bazı zümreleri anlamamızı da sağlayacaktır. Bunlardan üniversite ile ilgili olanlar, siyasetle ilgili olanlar ve yazın dünyası ile ilgili olanlar vardır. R. Tayyip Erdoğan, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Celal Bayar, Erdal İnönü, Alparslan Türkeş gibi siyasetçiler; yazarın birebir görüştüğü kişilerdendir. Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan; Ahmet Kabaklı ekolünün sıralı önceki temsilcilerindedir. Reşit Rahmeti Arat, Ali Nihat Tarlan, Cemil Meriç; Ahmet Kabaklı'nın ders aldığı kişilerdendir. Beşir Ayvazoğlu, İskender Pala, Sevinç Çokum, Osman Yüksel Serdengeçti, Samiha Ayverdi, Yavuz Bülent Bâkiler, Ömer Faruk Akün, Necat Birinci, Ahmet Bican Ercilasun, Hüsrev Hatemi, Emin Işık, Orhan Okay, Sadık Kemal Tural, Turan Yazgan, Bahtiyar Vahapzade; *Türk Edebiyatı* dergisi etrafında birleşen kişilerdendir.

Türk Edebiyatı Vakfı temelini oluşturan Türk Edebiyatı Cemiyeti kurucuları ise dönemin birçok seçkin edebiyatçısından oluşur. Bunlar Nihat Sami Banarlı, Mehmet Kaplan, Necmettin Hacıeminoğlu, Samiha Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi, Tarık Buğra, Necip Fazıl Kısakürek, Ali Nihat Tarlan, Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş, Zeki Ömer Defne, Arif Nihat Asya, Emine Işinsu, Sevinç Çokum, Tahsin Banguoğlu... Ayhan Songar, Kaya Bilgegil gibi nice bilim dünyası otoritesi de onun en yakın arkadaşlarındandır.

Böyle bir tez çalışmasının, Türk edebiyatına mal olmuş kişilerin de gerçek itibarına kavuşmasına bir nebze katkı sağlayacağını ümit ediyoruz. Ahmet Kabaklı'nın yayımlanan ilk yazısında, Abdülbâki Gölpınarlı gibi önemli bir edebiyat araştırmacısının büyük bir yanlına değinilir. Mevlâna'nın anlaşılmasında birinci derece kaynak kitaplardan bazılarının yazarı olan Abdülbâki Gölpınarlı, Yunus Emre'yi olduğundan çok farklı bir şekilde tanıtmakla suçlanır. Ahmet Kabaklı, aynı yazıda, Tevfik Fikret'e farklı temsil makamı yüklediğini de belirtir. Ahmet Kabaklı'nın belirttiği bu durum, şairin hayatının hangi dönemine dair eserlerle karşılaştığı ile ilgili de olabilir.

“Üstâd yeni iktisadi imanın verdiği vecd-ü hal ile öyle bir coşuş coşmuş öyle bir kükreyiş kükremiş ki yalnız ‘Marksist Yunus Emre’, ‘Komünist Şair’ unvanlarını kullanmadığı kalmış. Hani burasını da ehl-i idrakin izanına bırakıyor –hele ben söyleyim de herkes kaderince anlasın- der gibi bir hali var” (Kabaklı, 2001: 7).

Ahmet Kabaklı'ya dair bu tez çalışması, onun edebiyat dünyasına bizzat duyurduğu kişiler için de önemlidir. Cemil Meriç'i (Ahmet Kabaklı'nın lise edebiyat öğretmeni) keşfeden kişi, onu duyuran kişi; odur. *Türk Edebiyatı* dergisinin Ahmet Kabaklı'ya dair özel sayısında, bu yakınlık, Cemil Meriç'in kızı Ümit Meriç tarafından da belirtilir.

Beşir Ayvazoğlu, İsa Kocakaplan ve Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu; Türk Edebiyatı Vakfında görev alarak iyice ünlenmiş kişilerdir. Necip Fazıl'ı üne kavuşturan Ahmet Kabaklı değildir fakat Necip Fazıl'ın ününü artıran odur. Ayhan Songar ve Ahmet Taşgetiren gibi kişilerle Necip Fazıl'ı ziyarete giden kişilerin başında o gelir. Necip Fazıl ile ilgili en önemli video görüntüleri de ona aittir. Necip Fazıl'a vakıfta konuşmalar yaptıran da odur. Necip Fazıl'ın hapisanedeki en yakın dostu olan Osman Yüksel Serdengeçti'nin, Türk Edebiyatı Vakfı'nda adına düzenlenmiş bir salon dahi vardır. Tüm bunlar düşünüldüğünde, Ahmet Kabaklı'nın⁹ edebiyat tarihçiliğine dair yapılacak bu tez çalışmasının önemi anlaşılacaktır.

⁹ Tez çalışması sırasında, Kabaklı'yla ilgili yerlerin görülmesine, Ahmet Kabaklı ile ilgili önemli kişilerle irtibata geçilmeye de çalışılmıştır. Konya, İstanbul, Kastamonu, Ankara bu tez çalışması sırasında araştırılan yerlerden olmuştur. Konya'da Mevlana Türbesi; İstanbul'da Ahmet Kabaklı mezarı, Türk Edebiyatı Vakfı, Mehmet Akif mezarı, Hasan Basri Çantay mezarı, Babanzâde Ahmet Naim mezarı, Necip Fazıl mezarı, Süleyman Nazif mezarı, Ziya Gökalp mezarı; Kastamonu'da Nasrullah Cami; Ankara'da Tacettin Dergâhı bunlardandır. Bunlardan bir kısmı, Ahmet Kabaklı'nın

2. AHMET KABAKLI ve AHMET KABAKLI'NIN TÜRK EDEBİYATI HAKKINDA OLMAYAN ESERLERİ

2.1. Ahmet Kabaklı'nın Hayatı, İlmî Yönü ve Edebiyat Dünyasına Etkisi

Bu bölümde, ilk olarak, Kabaklı'nın hayatına değinilecektir. Gazeteci, yazar ve edebiyatçı Ahmet Kabaklı; 30 Mayıs 1924'te, Elazığ ilinin Harput ilçesinin Göllübağ Köyü'nde doğdu. Babası, bir müezzin olan Ömer Efendi'dir; annesi ise Münire Hanım'dır. Ahmet Kabaklı, babasını üç yaşında iken kaybetti. İlkokuldan sonra, Elazığ Numune Mektebiyle aynı binada açılmış olan ortaokula gitti. Ortaokul sonrasında Elazığ Lisesine gitti. 1944 yılında mezun olduğu Elazığ Lisesinde Cemil Meriç, Cahit Okurer ve Vehbi Güney gibi kişilerden ders aldı. Ardından parasız yatılılık sınavını kazanarak İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunu bitirdi. Sonrasında da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1948'de mezun olduğu yer oldu. Kabaklı, daha sonraları Hukuk Fakültesinden de mezun oldu (Ayvazoğlu, 2006).

Ahmet Kabaklı'nın hayatına dair önemli bazı bilgilere, Mustafa Dağ'ın çalışmasından da ulaşılmaktadır. Mesela Ahmet Kabaklı'nın soyadı, dedelerinin kabak gibi sebzeler yetiştirmesinden gelir. Onunla ilgili bir başka önemli bilgi ise üç tane annesinin olmasıdır. Yani babası üç eşe sahiptir. Her eşinden ikişer tane olmak üzere, babasını altı çocuğu vardır. Ahmet Kabaklı'nın babası olan Ömer Efendi'nin Harput Kalesi'nin altında yer alan bir cephaneliğin patlamasıyla ölmesinden de bahsedilir. Fakat bu durumun gerçekliği, insanı düşündürür. Ahmet Derindere'nin benimle yaptığı görüşmede söylediği gibi, Ahmet Kabaklı'nın hayatını araştıranlar, genellikle Elazıglıdır. Bu durum, Ömer Efendi'nin ölümü ile ilgili aktarılanın halk efsanesi olma ihtimalini artırır.

Ahmet Kabaklı'nın *Ejderha Taşı* adlı eserinde geçen ve İsa Kocakaplan'ın eserine aldığı bir olay vardır. Aşağıda verilen bu olay, Kabaklı'nın çocukluk yıllarının daha

bazı eserlerinin tek konusudur. Ahmet Kabaklı Türk edebiyatı tarihine dair eserlerde ise bunlardan yeri geldikçe söz eder.

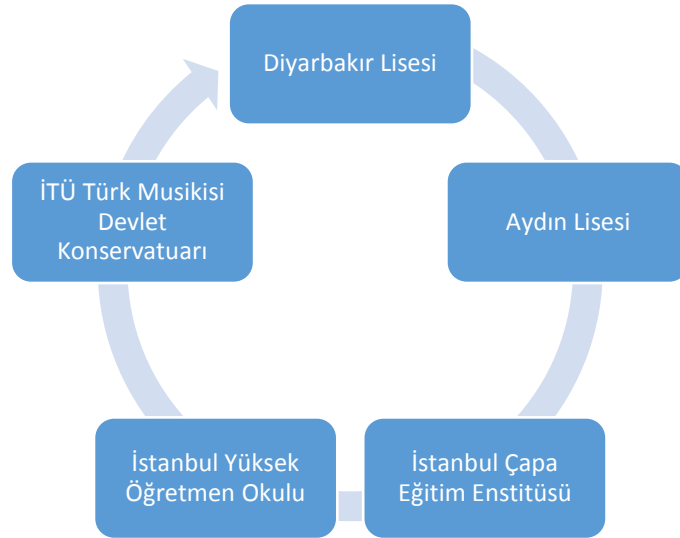
iyi anlaşılmasını sağlar. Gerçek bir olay olduğu aktarılan bu olay, Ahmet Kabaklı'nın ileriki yaşamını da yönlendirmiştir.

“Uzatmayayım, işte o yaz, bir öğle zamanı... İyice kapanmış kalmışız. İki gündür kursağımıza Tanrı tanesi girmemiş. Küçük kardeşim ağlar, ben yerimden kalkamaz, üstelik sıtma vurmuş hastayım. Anacığım ne yapacağını ne edeceğini bilemez. Rengi sapsarı. Belli etmemeye çalışarak o da yaşını siler durur. Allah kimseye göstermesin, açlık felaket çocuklar! Allah yokluğunu vermesin, bir lokma ekmeğin pahası biçilmez.

İşte tam o sırada olmayacak bir şey... Gümüş geldi, kuyruğunu oynata oynata, anamın önüne bohça gibi bir şey bıraktı. Bıraktığı şeyi söylesem inanmazsınız, tülbente sarılı büyükçe bir demet yufka ekmeği...” (Kocakaplan, 2019: 17).

Çocukluk hayatının geneli doğduğu köy olan Göllübağ'da geçen Kabaklı; daha sonrasında sırasıyla İstanbul, Diyarbakır, Manisa, Aydın, Paris, İstanbul'da yaşadı. Ülke içinde ve dışında birçok gezintiyeye çıktı. Paris'te bir yıl staj eğitimi görmesi, onun bu şehri tanımasını sağladı. Birçok önemli edebiyatçı ile röportaj yaptı. Köklü bir gazete olan *Tercüman*'da, uzun bir süre yazılarını yayımladı. Bu gazetenin ardından, *Türkiye* gazetesine geçti.

Şekil 2.1: Ahmet Kabaklı'nın çalıştığı resmî kurumlar

Ahmet Kabaklı, öğretmen olarak ilk görev yeri olan Diyarbakır'da, Ziya Gökalp ve Süleyman Nazif gibi Diyarbakırlılar için geceler düzenledi. Uzun süren bir çalışma sonrasında, Divân edebiyatı için geceler düzenledi; bu, onun tanınmasını sağladı. *Karacadağ* adlı derginin yönetimini üstlendi, ona yeni bir kimlik kazandırdı.

Askerliğini Manisa’da yaptıktan sonra Aydın Ticaret Lisesine edebiyat öğretmeni olarak atandı. Ahmet Kabaklı, Aydın Ticaret Lisesinde tanıştığı matematik öğretmeni Meşkûre¹⁰ hanım evlendi. Diyarbakır, Aydın, İstanbul; resmî hayatının ağırlıkta olduğu yerler oldu.

“1958 yılında Paris’ten dönüşünde, İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsüne öğretmen olarak atandı. 1955 yılında, Aydın’da öğretmen olduğu sırada başladığı hukuk fakültesini, 1959 yılında tamamladı... Çapa Eğitim Enstitüsündeki öğretmenliği, 1969 yılına kadar sürdü. Buradaki görevine İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunda öğretim görevlisi olarak devam etti. Bu görevdeyken 1974 yılında emekli oldu. Daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarında edebiyat dersi verdi” (Ülgen, 2001: 10-11).

Ahmet Kabaklı’nın resmî hayatına dair bazı bilgilerin aktarılması güçtür. Çünkü kurumlar kadar, kurumların tanımını/işlevini belirten mevzuat da değişmektedir. Mesela Ahmet Kabaklı’nın çalıştığı İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarının temeli olan konservatuvar, 1969 yılında kurulmuştur. Ahmet Kabaklı’nın emekli olduğu yılın bir sonrasındaki yılda, yani 1975’te ise İstanbul Teknik Üniversitesine bağlanmıştır. Fakat konservatuvarların her biri, üniversite düzeyinde eğitim vermez. Üniversiteye bağlı olma da bu konuyu değiştirmez. İlgili konservatuvarın İstanbul Teknik Üniversitesine bağlanmasından sonra, 1982 yılında, bu konservatuvar üniversite düzeyinde eğitime başlamıştır.

Ahmet Kabaklı’nın emekliliği öncesinde çalıştığı iki önemli yer, İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü ve İstanbul Yüksek Öğretmen Okuludur. Bu iki okul, diğer bir Türk edebiyatı tarihçisi olan Nihat Sami Banarlı’nın da çalıştığı okuldur. Fakat burada; Nihat Sami Banarlı 1950’li yıllarda, Ahmet Kabaklı ise 1960’lı yıllarda çalışmıştır. *Türk Edebiyatı* dergisi yazarlarından Ahmet Derindere, bir mülakatta, bu iki okulun üniversite düzeyinde olduğunu aktarır. Ayrıca her iki yazarın da Türk edebiyatı tarihini en iyi yazan iki öğretmen olarak anıldığını belirtir.

Ahmet Kabaklı ile ilgili akademik unvan karmaşasına da değinmek gerekir. 2547 Sayılı Yükseköğretim Kurulu Kanunu, en belirgin halini, 1982’de almıştır. Erol Ülgen, Ahmet Kabaklı için “öğretim görevlisi” akademik unvanını kullanır. Ahmet

¹⁰ İsa Kocakaplan’ın aktardığına göre Kabaklı, Meşkûre hanımın ikinci eşidir. Taner, Kabaklı’nın üvey oğludur.

Derindere ise Erol Ülgen'in Kabaklı hakkında kullandığı "öğretim görevlisi" unvanının yerine "okutman" terimini kullanır. Ayrıca Ahmet Kabaklı, bir öğretim elemanıdır. Öğretim elemanı, üniversite düzeyindeki eğitim kurumlarında ders vermekle yükümlü olan kişilerin her birinin unvanıdır. Okutman veya öğretim görevlisi askeriyedeki astsubay; diğerleri ise askeriyedeki subay gibi düşünülebilir.

Ayrıca Ahmet Kabaklı, günümüz akademik unvanlarının en yükseği olan profesörlükle de özdeşleştirilmiştir. Fakat bu durum, şifahidir. Profesörlüğün Ahmet Hamdi Tanpınar gibi bazılarına doktora yapmadan verildiği de görülmüştür. Önceden profesörlüğün bir üst unvanı olan "ordinaryüs" kelimesi de akademik unvan olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu unvanı kullanan en fazla bir kişi kalmıştır. Yakın zamana dek bu unvanın kullanılması, o unvanın hala verilmesi ile ilgili değildir. O unvanı alanların haklarının korunması ile ilgilidir. Yasalar geriye gitmez. Hocaların hocası anlamında kullanılan, en az beş yıl profesörlük yapmış olanlar arasından profesörlerin oluşturduğu bir kurulca verilen "ordinaryüs" unvanının verilmesi; 1960 yılında kaldırılmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü'nün, İsmail Hikmet Ertaylan'ın, Zeki Velidi Togan'ın, Ahmet Kabaklı'nın yakın arkadaşlarından olan Reha Oğuz Türkkan'ın bu unvanı aldığı bilinir. Ahmet Kabaklı, profesör olmaması ve bu unvanın kaldırılması nedeniyle ordinaryüs olamamıştır. Fakat Ahmet Derindere'nin de belirttiği gibi, birçok profesörün yetişmesine ön ayak olmuştur.

Ahmet Kabaklı ile ilgili olarak "enstitü" terimine de değinmek gerekir. Enstitü terimi, 2547 Sayılı Kanun'a göre; lisansüstü eğitim yapan, araştırma-uygulama ile yetkilendirilmiş üniversite birimidir. Ayrıca bir kurumdur. MEB Bakanı Hasan Ali Yücel dönemindeki Köy Enstitüleri, lise düzeyindedir. Ahmet Kabaklı'nın Çapa Eğitim Enstitüsünde öğretmen olarak çalıştığı Erol Ülgen tarafından belirtilmesinden de anlaşılacağı gibi, Çapa Eğitim Enstitüsü, Ahmet Kabaklı'nın oradaki hizmeti sırasında lise düzeyindedir.

Ahmet Kabaklı'nın hayatından sonra Türk edebiyatına etkisi ve sanatına da değinmek gerekir. Yazar *Bürokrasi ve Biz* eseriyle 1976 yılında, Türkiye Millî Kültür Vakfı Armağanı'nı aldı. Bu eserle ilgili olarak fikir dalında aldığı ödül; a.g.y. ile

ilgili basın ödülünü, 1984 yılında aynı vakıftan almasıyla devam etti. Bu iki ödül alma zamanı arasında, Türkiye Yazarlar Birliğinin edebî röportaj dalındaki ödülünü de aldı. 1989 yılında aynı cemiyet, *Temellerin Duruşması* adlı eser için fikir dalında ödül verdi. Yazarın son aldığı ödül, 2000 yılında aldığı, Kombassan Vakfı Mevlâna Büyük Ödülü'dür (Ayvazoğlu, 2006).

Kabaklı, doğal/nadir olarak, sevmeyenleri de olan biridir. 1996 yılında, *Türkiye* gazetesindeki köşesinde yazdığı bir yazı, bazılarının ona bakışını belirten bir yazıya neden olmuştur. Kabaklı'nın yazısı, Susurluk Olayı'na dairdir. Kesin olarak anlaşılamayan bu olaydaki üç kişiden biri olan Abdullah Çatlı'nın ülkesi için çalışırken şehit olduğuna dair bu yazıda, olayın ülkeyi karıştırmak isteyenlerce düzenlendiği belirtilir. Kabaklı'nın eleştirildiği ve bir kısmı aşağıda verilen bu yazıda, Ahmet Kabaklı, "Bir Taş Devri Düşünürü" olarak nitelendirilmiştir.

"Burada hep postmodern zaman düşünürleriyle mi tanışacağız diye serzenişte bulunanlara bir sürprizimiz var. Bu kez de taş devri kadar eski zamanlara, o çağın ruhunu taşıyan düşünce ve düşünür türüne uğrayalım dedik..."

Sıfatı tamam da adını merak etmez misiniz?

Karşınızda Bay Ahmet Kabaklı!..

Kabaklı'yı genç okurlarımız pek tanımayabilirler. Tanıyor olsalar bile çoğunluğu onu son yıllardaki yazılarından hatırlarlar. Arada bir 'eski günleri'ni çağrıştıran hamleler yapardı, ama genellikle elli yıl yazmanın yorgunluğunu çıkardığı yazılar yazardı. Ama kendisinin de ifade ettiği gibi, şu Susurluk Olayı'ndan sonra Çatlı'nın siciliyle ilgili yazılıp söylenenleri dişlerini gıcırdatarak dinlemiş, ardından dayanamayıp haftalardır kafasını zonklatan düşüncelerini sayıp dökmüş." (- , 1996: -).

Kabaklı'nın özel hayatının önemli bir bölümünü Türk Edebiyatı Cemiyeti, Türk Edebiyatı Vakfı ve *Türk Edebiyatı* dergisi oluşturur. Türk Edebiyatı Cemiyetini ve *Türk Edebiyatı* dergisini, 1972 yılında kurmuştur. Vakıf ise 1978 yılında kuruldu. Cemiyet ve vakıf, onun Türk-İslam idealine severek hizmet etmesini sağlamıştır. *Türk Edebiyatı* dergisi ise birçoklarının dediği gibi, gençlere yaptığı Türk-İslam aşısı oldu. Türkiye'yi geliştirme merkezli düşünceleri, bu dergi sayesinde yayıldı. Bu dergide çıkan yazılarının birçoğu, daha sonraları, kitaplaştırıldı. Hayatı boyunca birçok ödül alan yazar, Atatürk Kültür Merkezinde "Şeyhülmuhammadî" ilan edildi.

Bunda Aydınlar Ocağının da etkisi oldu. Yazar, 2001 yılında vefat etti. Eyüp Sultan'daki aile mezarlığına defnedildi.

Tablo 2.1: Ahmet Kabaklı'nın yazılarının yayımlandığı dergiler

<i>Türk Folklor Araş.</i>	<i>Hareket</i>
<i>Kubbealtı Akademi Mecmuası</i>	<i>Karacadağ</i>
<i>Mavera</i>	<i>Bizim Türkiye</i>
<i>Türk Edebiyatı</i>	<i>Hisar</i>
<i>Kültür ve Sanat</i>	<i>İstanbul</i>
<i>Komünizme Karşı Mücadele</i>	<i>Çağrı</i>
<i>Türkiye</i>	<i>Pınar</i>

Ahmet Kabaklı'dan önce, Burhan Felek, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından Şeyhülmuhammed'in ilan edilmiştir. Fakat Burhan Felek'in unvanı, Ahmet Kabaklı'nın unvanı gibi direkt devlet erkânınca onaylı değildir. Burhan Felek, Ahmet Kabaklı'dan farklı olarak, millî konular yerine sporla ilgili alanlarla tanınır. Avukatlık, öğretmenlik, gazetecilik; her iki yazarın ortak yönüdür.

Nihat Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında hocası olan Mehmet Fuat Köprülü'yu överek gösterdiği nesnellikten çıkmışlık havası veren cümlelerin benzeri, bazı gerçeklerin anlaşılması için, Kabaklı tarafından da kullanıldı. Ayrıca Ahmet Kabaklı ile ilgili bir ödül meselesine açıklık getirilmesi gerekir: Ahmet Kabaklı'ya verilen "Şeyhülmuhammed'in" unvanı, T.C.'nin bir vatandaşına verdiği en yüksek ve tek yazarlık unvanıdır. Bu ödülün verilmesi sırasında, o zamana dek alışık olunmayan bir durum da yaşanmıştır; ödülü veren Millî Eğitim Bakanı, Kabaklı'ya saygısından dolayı, onun elini öpmüştür. Bu ödülün şairlik alanındaki unvanını ise Ahmet Kabaklı, Necip Fazıl'ın almasını sağlamıştır. Osmanlı Dönemi'nde çeşitli kişilere verilen bu ödüller, böylece, Türkiye Dönemi'nde yalnız iki kişiye verilmiştir.

Kabaklı'nın *Tercüman* gazetesi ile bütünleştiği bilinir. *Tercüman-ı Ahval*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Tercüman* gibi Türk medyasının çok önemli bazı gazeteleri; bazıları tarafından, birbirinin devamı olarak görülür. İsmen öykünme, bunda etkili olan sebeplerden yalnız bir tanesidir. Ahmet Kabaklı, bu zincirin son halkası ile bütünleşmiştir. İsa Kocakaplan, *Kabaklı Hoca* adlı eserinde *Tercüman* gazetesini, dönemin en fazla baskı sayılı gazetesi olarak aktarır. Ayrıca *Tercüman* Türk medyasının amiral gemisine, Ahmet Kabaklı ise bu geminin kaptanına benzetilir. İsa

Kocakaplan, Ahmet Kabaklı'nın yaptığı bir çalışmanın önemine de değinir. Aşağıda, bu yazı aktarılmıştır.

“Millî Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan ve yarım kalan 1000 Temel Eser projesinin, Tercüman gazetesi tarafından 1001 Temel Eser adıyla devam ettirilmesine ön ayak olarak kültürümüzün temel taşı olan eserleri bize kazandıran yine Ahmet Kabaklı'dır.

Bu bakımdan Avrupa ile ilişkilerimizde kendi kültür ve medeniyetimize güveni ve kişilik sahibi olmayı temsil eden [...] yine Ahmet Kabaklı'dır” (Kocakaplan, 2019: 28).

Ahmet Kabaklı, *Tercüman*¹¹ gazetesinden ayrıldıktan sonra, *Türkiye* gazetesinde çalışmıştır. Bu gazete, son çalıştığı yer olmuştur. Bu gazetede yazdığı son yazı ise “Damda Deve Aranır mı?”dır. “Damda Deve Aranır mı?” adlı yazıda, İbrahim Bin Ethem'in hayatına dair bir olay anlatılır. Kabaklı'nın bu yazıyı yazmasında, TGRT'nin aynı İslam büyüğüne dair biyografik filminin Ahmet Kabaklı'da etkili olma ihtimali yüksektir. İbrahim Ethem'in Belh şehri sultanı/şehzadesi olduğu sırada, damda bir gürültü duyması ile ilgili bir olay vardır. İbrahim Ethem korkuyla damda kimin olduğunu sormuş, damdaki kişiden ise devesini aradığına dair bir yanıt gelmiştir. İbrahim Ethem “Damda hiç deve aranır mı?” dediğinde, “Sen saltanat ve yumuşak döşek içinde Allah'ı arıyorsun da damda deve aramayı mı saçma buluyorsun?” cevabını almıştır. TGRT filmi ile Ahmet Kabaklı'nın yazısı arasında uyuşmayan bir iki nokta da vardır: Ahmet Kabaklı'nın yazısında, aynı olaya dair, İbrahim Ethem'in birden fazla kişiyle karşılaşması anlatılır. Ahmet Kabaklı, hayatı boyunca lüks içerisinde yaşamamıştır fakat son nefesine dek İbrahim Ethem gibi olmaya özenmiştir.

Ahmet Kabaklı'nın kurduğu Türk Edebiyatı Vakfı; İstanbul'da, Sultanahmet Meydanı yakınındaki Divânyolu Caddesi'ndedir. Vakfın şimdiki başkanı, Serhat Kabaklı'dır. Serhat Kabaklı, Kabaklı hocanın yeğenidir. Vakfın üyeleri arasında Celal Bayar, Süleyman Demirel ve Alparslan Türkeş gibi ünlü siyasetçiler; Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş, Necmettin Hacıeminoğlu, Nevzat Atlığ, Tahsin Banguoğlu, Sabahattin Zaim, Ahmet Aydın Bolak, Ali Nailî Erdem gibi

¹¹ İsa Kocakaplan'ın *Kabaklı Hoca* kitabında; Ahmet Kabaklı'nın, Nazlı Ilıcak tarafından çıkarılan *Bulvar* isimli magazin gazetesi sebebiyle *Tercüman*'dan ayrıldığı bildirilir. Ahmet Kabaklı'nın bu gazeteyi ahlâka uygun bulmayan okuyucularının oluşu ve Kabaklı'nın *Tercüman*'da eski etkisinin kalmaması da bu ayrılıştta etkilidir.

çoğunluğunu Türk edebiyatının güzide şahsiyetlerinin oluşturduğu akademisyenler de vardır. Ayrıca şimdiki cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan ve eski cumhurbaşkanlarımızdan Turgut Özal, Ahmet Kabaklı ile samimi dostluğu olan kişilerdendir. Ahmet Kabaklı ile Tayyip Erdoğan'ın aynı karede olduğu bir fotoğraf, Kabaklı'nın cenazesinde Recep Tayyip Erdoğan'ın tabutun başında oluşu, Türk Edebiyatı Vakfı gibi küçük bir yapının (yenileme sonrasındaki) açılışını Recep Tayyip Erdoğan'ın yapması da bu durumu destekler.

Türk Edebiyatı Vakfı ile aynı küçük-şirin-tarihî binada faaliyet gösteren *Türk Edebiyatı* dergisi; kırk yılı aşkın süredir yayım yapan, 500. sayı olarak bir şeref sayısı çıkaran bir dergidir. Yazarın yayımlanan ilk yazısı, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulunda öğrenciliği sırasında yazdığı bir yazıdır. Yazıda, Abdülbâki Gölpınarlı'yı, Yunus Emre hakkındaki görüşlerinden dolayı eleştirir. Bu yazı, *Son Saat* gazetesinde yayımlanmıştır. Bu yayımlanan yazının ardından, Nurettin Topçu'nun çıkardığı *Hareket* dergisinde, "Ayın Hercümerci" başlığı altında yazılar yazmaya başlar. Daha sonra *Hisar* ve *İstanbul* dergilerinde, değişik türlerde yazılar yayımlar.

Ahmet Kabaklı'nın Abdülbâki Gölpınarlı'nın Yunus Emre hakkındaki görüşlerini eleştirmesi, basit bir olay değildir. Abdülbâki Gölpınarlı, Murat Bardakçı'nın deyişiyle, büyük bir âlimdir. Mevlâna hakkında son büyük otorite olan bu kişinin eserleri, Mevlâna'ya dair yapılan çalışmalarda mutlaka başvurulacak kaynak olmuştur. Yunus Emre konusu ise aynı hocanın doktora çalışmasıdır. Abdülbâki Gölpınarlı'nın ilim yönü, önemli temeller üzerinde yükselir.

Ahmet Kabaklı'nın Abdülbâki Gölpınarlı hakkındaki yazısının haklılığı, İsa Kocakaplan'ın *Kabaklı Hoca* kitabından da anlaşılabilir. Bu eserde, Abdülbâki Gölpınarlı'nın Divân edebiyatının büyük sanatçılarına tarafı/haksız eleştiriler ileri sürülür. İsa Kocakaplan, eserinde buna dair birçok örnek vermiştir. Aşağıdaki metinde ise Kocakaplan'ın Abdülbâki Gölpınarlı hakkındaki görüşleri vardır.

"Öyle ki hayatını Divân edebiyatı metinlerini şerh etmekle kazanan Abdülbâki Gölpınarlı bile o yıllarda, Divan Edebiyatı Beyanındadır isimli kitabı ile ömrünün sonuna kadar çalışma alanı olan ve değerli eserler verdiği bu edebiyata karşı bir savaş başlatmıştır. Gölpınarlı gibi Divân edebiyatından hayatını kazanan bir kişinin bile o edebiyata hasmane bir tavır takınması, devrin hâkim anlayışını aksettirir" (Kocakaplan: 2019: 72-73).

Ahmet Kabaklı'nın sözkonusu yazısında haklılığını ortaya koyan bir diğer nokta ise Abdülbâki Gölpinarlı'nın Yunus Emre'ye dair yazısını Mehmet Kaplan'ın bir yazısını tenkit için oluşturmuş olmasıdır. Yani Mehmet Kaplan da Ahmet Kabaklı ile aynı görüştedir. Üstelik Kocakaplan; Ahmet Kabaklı'nın bu yazıyı yazdığında yirmi iki, Abdülbâki Gölpinarlı'nın ise kırk altı yaşında olduğunu belirtir.

Yazar, yazı hayatına şiir ile başlamıştır. Şiir alanında yazdığı eserlerden “Kadın Sesi” adlı eser, dönemin önemli eleştirmenlerinden Nurullah Ataç'ın dikkatini çekmiştir. Bu şiirden övgüyle söz eden Nurullah Ataç, bu şiiri *Okuruma Mektuplar* adlı kitabında “Bir Şiir” başlığı adı altında aktarmıştır. Bu şiirin Nurullah Ataç'ın eline geçmesi, büyük ihtimalle ikisini de tanıyan bir kişi tarafından olmuştur. Bu şiir, bu iki önemli edebiyatçının iletişime geçmesini sağlamıştır. Kabaklı bu sırada, Aydın Lisesindeki öğretmenliğine devam etmektedir. Nurullah Ataç'a ait değerlendirme yazısı, aşağıda verilmiştir. Verilen bu yazıda, her iki ünlü büyüğün düşünce farklılıkları da sezilmektedir.

“ ‘Güzel bir şiir benim bugün size okuyacağım şiir, belli ki vergili bir şairin elinden çıkmış. Eskilerden değil, yenilerden birinin; bir gencin, daha ilk şiirini yazan bir gencin. Ahmet Kabaklı'nın, belki duymamışsınızdır adını. Ben de duymamıştım. Kendini de görmedim, tanımıyorum. Bu şiiri okuduktan sonra bir mektup yazdım, cevap verdi. Bütün dostluğumuz, ahbablığımız işte bu kadar. Karşılaştık belki de sevmeyiz birbirimizi. Kendi de söylüyor: Okurmuş benim yazılarımı ama düşüncelerim arasında [...] hoşlanmadıkları varmış. Kızıyordur onlara. Kızgın. Onun hatırı için düşüncelerimden, kullandığım kelimelerden, kimini özene özene seçtiğim kimini de benim uydurduğum diltiklerden geçecek değilim a! Ahmet Kabaklı ile geçinmeye niyetim yok. Ama inanın bana, iyi şair.’ “ (Ayvazoğlu, 2006: 550).

Nurullah Ataç, Ahmet Kabaklı'nın yalnız iki şiirini okumuştur. Bunlardan birini beğenmemiştir. Bu nedenle bir gül ile baharın olmayacağını söylemiştir. Kabaklı'nın 1950 ile 1955 yılları arasına denk gelen şiirlerinden hangisinin beğenilmediği bilinmiyor. Zaten yazar, şiirde fazla ısrar etmemiştir. Onun bu davranışında, gazeteciliğe geçişinin de büyük etkisi vardır.

Ahmet Kabaklı, 1955 yılında, *Tercüman* gazetesinin açtığı bir fıkra yazı türü yarışmasında birinci olmuştur. Aslında onun birinciliği, üç kişinin paylaştığı birinciliktir. Bu birincilik, Türkiye'nin yarışmayla gazete yazarlığına başlayan üç kişisini beraberinde getirir. Böylece yazar, Türkiye'de, yarışmayla gazete yazarlığına

başlayan ilk üç kişiden biri olur. 1955 yılından 1986 yılına dek, *Tercüman* gazetesinde yazılar yazar. “Gün Işığında” başlığı, onun ilk köşe yazılarının ismidir. Köşe yazılarının ismini daha sonra “Gün Işığı” olarak değiştirir. Yazar, Paris stajı sırasında, gazeteye yazılar göndermeye devam eder. 1986 yılında, *Yeni Haber* adlı bir gazetede yazmaya başlar. 1988’de eski gazetesine geri döner. 1991’e dek, burada, yazıları yayımlanır. Kısa bir süre sonra da gazete kapanır. Fakat onun gazeteden ayrılması, gazetenin kapanmasından öncedir. Yazar, daha sonra *Türkiye* gazetesinde yazmaya devam eder.

Mustafa Dağ, yazarın hayatı boyunca yazısının yayımlandığı yerleri, şu şekilde sıralar: *Hareket, Karacadağ, Bizim Türkiye, Hisar, İstanbul, Çağrı, Türk Folklor Araştırmaları, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Maveria, Pınar, Kültür ve Sanat, Türk Edebiyatı, Türkiye, Komünizme Karşı Mücadele*. Ahmet Kabaklı’nın tüm bu yayınlarda hareket noktası, alperen anlayışı olmuştur. Veli-asker olarak da ifade edilebilecek bu terim, Ahmet Kabaklı’nın hayatı boyunca yapmak istediği, isminin bütünleşmesini istediği kelimedir. Bu durum, Erol Ülgen’in onun hayatını anlattığı yazıdan da anlaşılır. Fakat onun alperen anlayışı, ilmîdir.

Gazete yazılarında söz dalaşını seven yazarın sanatı-yazarlığı, kültür milliyetçiliği üzerinedir. O, tüm Türk devletlerini, bütünün bir parçası olarak görür. Ona göre önemli olan, Türk-İslam kültürünü yaşatan Türklerdir. Devletlerin milletler kadar bâki olmadığını bilir. Ona göre devlet, millet kadar temel oluşturmaz. Onun Türkiye ve Türk-İslam sevdası, gelişmeye kapalı değildir. Öz korunarak yeniliğe açık olunmalıdır. Hayatı boyunca, bu düşünceleri savunmaktan vazgeçmemiştir. Yazarın tüm eserlerinde, bu sanat anlayışının izleri vardır.

Onun sanatı, toplum için sanat anlayışı etrafında gelişir. Şiir ile sadece kısa bir dönem uğraşması da bunu destekler. Mehmet Akif’in şiirle tanınan yönü göz önünde bulundurulmazsa her iki sanatçının sanat anlayışının benzer olduğu görülür. Yazarın eserlerinde Yunus Emre, Mevlâna, Fuzûlî, Mehmet Akif, Necip Fazıl gibi İslam ağırlıklı eser veren sanatçılara sık sık değinmesi; onun sanat anlayışının zeminini açıklayacaktır. Erol Ülgen’e ait aşağıdaki yazı ise Ahmet Kabaklı’nın hayatı, sanatı ve etkisi hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacaktır.

“Sevenleri onu sevgi yüklü olmasından alperene, eserlerinde doğruluğu ve dürüstlüğü anlatmasıyla Yusuf Has Hacıp’e, Türk dilinin korunması ve geliştirilmesi için yaptığı mücadele ile Kaşgarlı Mahmut’a, bilgeliği ve otoritesi yönüyle Dede Korkut’a, Dünya’nın neresinde Türk varsa onların dertleriyle hemhal olmasından dolayı dervişe benzetmişlerdir. Ayrıca gaziye, akıncı beyine, her çağrılan gere gitmesiyle Evliya Çelebi’ye...” (Ülgen, 2001: 12).

Ahmet Kabaklı’nın hayatının, sanatının ve etkisinin anlaşılmasında psikolojik açıdan bakışa da ihtiyaç vardır. Zaten yazarın can dostu, hacca dahi beraber gittikleri kişi, Ayhan Songar’dır. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi başhekimisi Mazhar Osman’ın öğrencisi ve Sefa Saygılı’nın hocası olan bu kişi, önemli bir psikoloji/psikiyatri otoritesi olmuştur. *Türk Edebiyatı* dergisinin özel sayısındaki kapak fotoğrafı da Ayhan Songar’a aittir.

Ahmet Kabaklı’nın vefatının ardından, edebiyat dünyasının birçok önemli kalemi, Kabaklı hakkında yazı yazmıştır. Bunlar arasında Sevinç Çokum, Emin Işık ve Mustafa Ruhî Şirin gibi kişilerin yazıları da vardır. Fakat bu yazıların en önemlilerinden biri, Ayhan Songar’a aittir. Ahmet Kabaklı’nın ne derece etkili olduğu, Ayhan Songar’ın anlattığı bir olayla daha iyi anlaşılır. Ayhan Songar’ın babası vefat ettiğinde, babasının ceketinin cebinden, Ahmet Kabaklı’nın bir yazısı çıkmıştır. Ayhan Songar, onunla yaptığı geziler sırasında, halkın ona ne kadar çok teveccüh gösterdiğini de aktarır. Ayhan Songar’ın Necip Fazıl’ın büyük ödülünü alışı sırasında söylediği aşağıdaki söz, Ahmet Kabaklı’nın hayatını açıklamaya da yardım eder.

“ ‘İnsan beyninin bir kişniş tanesi kadar küçültülüp onun hazmi, tenasüli bütün faaliyetlerinin urlar gibi büyütüldüğü günümüzde; içinde hala şiir ve edebiyat zevki taşıyan sizleri hürmetle selamlarım.’ İnsan beyni, günümüzde kişniş tanesi kadar küçültülmüş müdür? Belki henüz değil ama öyle olması istenmektedir ve işte bu ‘küçülmeye’ yiğitçe karşı koyan, [...] beynimizi bizim için ve bize rağmen yiğitçe savunan bir ‘sahib-i seyf -ü kalemdir Ahmet Kabaklı. Ben kendisini eriştiği bu merteye için tebrik etmiyor, Türk milletine böyle bir yazara sahip olduğu için tebriklerimi [...] takdim ediyorum” (Songar, 2001: 59).

Ahmet Kabaklı; bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğrenme türleri içerisinde en çok ilkinde dâhil edilebilir. Fakat onun Mevlâna gönüllü ve Yunus dilli oluşu, diğer alanlara da fazla örnek oluşturmasını sağlamıştır. Zaten hayatı boyunca öğrendiğini, halka mal etmek için yaşamıştır. Ahmet Kabaklı’ya Kohlberg açısından bakıldığında,

iki aşama göze çarpar: geleneksel düzen (kişiler arası uyum, kanun ve düzen) ve gelenek sonrası düzen (sosyal sözleşme, evrensel ahlak ilkeleri). Onun sürekli araştıran, sentezde bulunan, yol gösteren tarafı; gelenek sonrası dönemle açıklanabilir. Yeri geldikçe halkla ve daha öncesinde öğrencileriyle bütünleşmesi, öğrendiklerini gazetelerle halka duyurmaya çalışması, bunları toplumsal kurallara uygun yapması ise geleneksel dönemle açıklanabilir.

Erikson'un sosyal gelişim aşamalarına dair bir açıklamaya gidilecek olursa Ahmet Kabaklı hakkında, hemen hemen tüm sosyal gelişim aşamalarını yaşadığı belirtilebilir. Bu durumda, Erikson'un insan yaşamının dönemlerine göre bir sınıflandırmaya gitmesinin etkisi vardır. Yani her insanın hayatının bir döneminde yaşadığı olaylar, ağırlıklı olarak aynıdır. Bu durum; çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık dönemleri ile özdeşleşen olaylarda olduğu gibidir. Erikson'un kuramına göre Ahmet Kabaklı'nın ayrıntılı anlatılmasına gerek yoktur fakat bir nokta dikkat çeker: Ahmet Kabaklı'nın "Damda Deve Aranır mı?" adlı son yazısı, benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk olarak adlandırılan sekizinci aşamayı hatırlatır.

Ayrıca Ahmet Kabaklı'nın psikolojik tahlilinde, bazı örneklerin verilmesi uygun olacaktır. Ahmet Kabaklı'ya dair yapılan araştırma sırasında, ayrı bir ilim deryası olan Ahmet Derindere, Kabaklı'nın pek bilinmeyen bir hayrını anlatmıştır. Ahmet Kabaklı, fakir bir kızın babasını, epey bir para vererek emekli etmiştir. Ahmet Derindere, vakıf çalışanlarına kendi maaşını dağıttığını, arkasında bir birikim bırakmadığını da anlatır. Ahmet Kabaklı'nın bu davranışında, şüphesiz dinî hassasiyetin verdiği ulvi gönüllülük vardır. Fakat bu durum, Kohlberg'in kanun ve düzen eğilimindeki kişiler arası uyumu hatırlatır. Onunla ilgili bir başka örnek, yazarlığına dair verilebilir. *Türk Edebiyatı* dergisinin özel sayısının ona dair bazı yazılarında, halkın son hocası olarak adlandırılır.

"Mevlâna gönüllüydü... Yunus dilinin inceliğini, hassasiyetini ve derviş meşrepliğini taşıyordu. Yunus Emre'nin ruhaniyetini önce yaşamış, ardından eserini yazmıştı. Fuzûlî'nin büyük aşkını tatmıştı sanki. Saltanlı Bâki'nin 'sultanüş şuara' unvanını 20. yy. büyük şairi üstât Necip Fazıl'ın başında taçlandırmıştı. Nedim'in zarafeti, Şeyh Galip'in derinliği vardır, Kabaklı hocada. Bazen vatan şairi Namık Kemal gibi haykırır, bazen de Mehmet Akif gibi Mümin ve mütevekkil dururdu. Ahmet Mithat 'Hace-i Evvel'di. Bana göre Ahmet Kabaklı 'Hace-i Ahir' "(Yardım, 2001: 124-125).

Ahmet Kabaklı'nın edebiyat dünyasına etkisi, Türkiye ile sınırlı değildir. Onun çalışmaları, Tüm Türk dünyasını doğrudan etkilemiştir. Bunda, siyasîlerle de içli dışlı olmasının etkisi vardır. Şeyhülmuharririn unvanı verilmesi sırasında, kendisine Doğu Türkistanlılar tarafından cüppe giydirilmiştir. Bu durumda, Ahmet Kabaklı'nın Doğu Türkistan Türklerine karşı uygulanan asimile çalışmalarını engellemeye yönelik yazılarının da etkisi vardır. Bahtiyar Vahapzade, Yavuz Bülent Bâkiler gibi Azerbaycan asıllı sanatçıların onun kurduğu *Türk Edebiyatı* dergisinden etkilendiği bilinir. Ahmet Kabaklı'nın ölümüne dair çıkarılan özel sayıda da bu durum görülür. Her iki sanatçının da Ahmet Kabaklı'nın ölümüne dair duyulan üzüntüsü, bu dergide çıkan yazılarında görülür.

Yavuz Bülent Bâkiler'in bu dergi ile bağlantısı daha güçlüdür. Dergide, bazı önemli görevler de üstlenmiştir. Yazısında, donup kalan bir kimse gibi, fazla bir söz söyleyememiştir. Her zamanki coşkun anlatımı, yerini şaşkınlık içeren sözler etrafında gelişen bir yazıya bırakmıştır. Belki de bu durum, hassas yapısını fazla etkilemesi nedeniyle. Kendisiyle telefonda görüşmemize ve yüz yüze görüşmek istememi reddetmek istememesine rağmen, şartlar buna elvermemiştir. Ahmet Kabaklı ile ilgili olarak "ağabey" sözünü yazısının başlığında kullanması, dikkat çekicidir.

Orhan Okay'ın Ahmet Kabaklı'nın vefatının ardından yazdığı bir yazı, Ahmet Kabaklı'nın daha iyi anlaşılmasını sağlar. Önemli bir edebiyat araştırmacısı olan Orhan Okay, Ahmet Kabaklı'ya ilk yazarlık hamlesini, Nurettin Topçu'nun kazandırdığını belirtir. Elazığ'dan İstanbul'a gelen Ahmet Kabaklı, Orhan Okay gibi kişilerin de katılımıyla Nurettin Topçu ile İstanbul'un bir camisinden çıkarken sohbet etmektedirler. O yıllarda ikisi de genç olan Ahmet Kabaklı ve Orhan Okay, Nurettin Topçu sayesinde tanışmışlardır. Nurettin Topçu'nun önderliğinde çıkan *Hareket* dergisi, Ahmet Kabaklı'nın yazarlığında, böylece etkili olmaya başlamıştır. Orhan Okay, tanışmaları sırasında, Ahmet Kabaklı gibi kibar bir kişiden Fransız yazarlara özgü iğneleyici yazıların çıkmasına şaşırıldığını da belirtmiştir.

"Mahçup bir Harputlu delikanlı idi. Ama yazılarından bu tipi tasavvur etmek kolay değildi. Evvelâ onlarda, Fransızların esprit critique yahut ironique dedikleri iğneleyici bir mizah üslubu vardı. Daha sonraki yazılarında da zaman zaman bu tarzı devam ettirdiğini gördüm" (Okay, 2001: 30).

Ahmet Kabaklı'nın ölümünün ardından yazılan bir diğer önemli yazı, Dursun Gürlek'e aittir. Aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Dursun Gürlek de Mehmet Nuri Yardım gibi Ahmet Kabaklı'yı Ahmet Mithat ile kıyaslar. Bulduğu yetenekleri yazarlığa özendiren bu iki kişinin *Tercüman* adlı gazeteyle özdeşleşmeleri, bu benzetmede etkili olan bir diğer noktadır. Her ikisi de gazetelerinin en önemli yazarlarıdır. Dursun Gürlek, Ahmet Mithat'ın Darüşşafaka'da yetimler arasında öldüğünü de aktarır. Ahmet Kabaklı da kimsesizlere daima kanat gerer.

“Ben merhum üstâdımız Ahmet Kabaklı Hocayı da birçok yönden Ahmet Mithat Efendi'ye benzetiyorum. Evvelâ, o da Mithat Efendi gibi 'çok yazan adam'dı. İkisinin de elli yıldan fazla bir süredir ellerinden kalem düşmemiştir. Ahmet Kabaklı Hoca müşfik hareketleriyle kabiliyetlere verdiği destekle de Ahmet Mithat Efendi'yi andırıyordu. O da 'Hace-i Evvel' gibi eli kalem tutan herkese ilgi gösteriyor, Türk Edebiyatı'nın sayfalarına gönül kapılarıyla birlikte kendilerini açıyordu” (Gürlek, 2001: 86).

Ahmet Mithat Efendi ile Ahmet Kabaklı'nın bir diğer önemli ortak noktası, yazar olan manevi kızlarının oluşudur. Ahmet Mithat'ın manevi kızı, paralarda geçen, ilk Türk kadın romancı olan Fatma Aliye'dir. Fatma Aliye'nin ilk Türk kadın romancı oluşuna, aşağıdaki makaleden de anlaşılacağı gibi, Özkan da değinir. Fatma Aliye'yi keşfeden ve yetiştiren, Ahmet Mithat Efendi'dir. Şahika Karaca gibi bazı araştırmacılar Fatma Aliye ile birlikte Makbule Leman gibi bazı yazarlardan söz etse de Makbule Leman, genel kaniya göre ikinci planda kalır.

“19. yüzyılın ikinci yarısında Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olarak dünyaya gelen Fatma Aliye, çok yönlü ve kültürlü bir babanın yanında yetişmiş ve çok erken yaşlarda Ahmet Mithat Efendi'nin desteğiyle edebiyat hayatına girmiştir. İlk önemli kadın yazarımız olarak geniş bir şöhrete ulaşmış, düşünceleri ve eserleri ile Osmanlı toplum hayatına çok önemli katkılarda bulunmuş ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde pek çok yeniliğe öncülük etmiştir. Bu sebeple onun yetişme şartları, son dönemdeki sosyal hayatımızdaki değişme ve gelişmelerle çok yakından ilgilidir” (Özkan, 2017: 180).

Ahmet Kabaklı'nın keşfettiği ve yetiştirdiği kişi ise Belkıs İbrahimhakkıoğlu'dur. Belkıs İbrahimhakkıoğlu'nun *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*'nda Ahmet Kabaklı'ya dair bir yazısı, *Ahmet Kabaklı* belgeselinde de bir konuşması vardır. Aslında bu iki kadın yazar, her iki sanatçının yetiştirdiği büyük yazarlardandır. Fakat yetişenlerin kadın oluşu ve yetiştirenlerin zaman zaman çağdaş olmama iftirasıyla

karşılaşmaları nedeniyle bu kadın yazarları yetiştirenler dikkat çeker. Bu durum, birçok iftira ile anlatılan Abdülhamit'in ilk Türk kadın öğretmenleri yetiştiren Darülmuallimatı açtıran kişi olmasında olduğu gibidir.

Ahmet Kabaklı'nın edebiyat sahasına etkisi, somut olarak da görülmüştür. Kurulan yayınevleri, Necip Fazıl ile yaptığı görüşmelerin kayıtları, Ahmet Haşim'in mezarını buldurması bunlardandır. Bunlara, fazla bilinmeyen bir özelliği olan TDK asil üyeliği de eklenebilir. Necip Fazıl ile vakıfta ve şairin kendi evinde görüşmeler yaptığı bilinir. Bunları, zamanın ileri bir teknolojisi olan video ile kayıt altına almıştır. Ahmet Haşim'in kaybolan mezarını ise Mehmet Nuri Yardım'a buldurmuştur. Samiha Ayverdi'nin kardeşi olan Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Kubbealtı Yayınlarını kurmasına vesile olmuştur.

Ahmet Kabaklı'nın dil konusundaki hassasiyeti bilinir. Yeğeni Servet Kabaklı, Türkçe ismi olmayan dükkânlardan amcasının alışveriş yapmadığını anlatır. TDK asil üyesi olmasında, dil konusundaki bu hassasiyetin önemi büyüktür. O, dili, kültürün önemli bir parçası olarak görür. Bu durumda, hocası Mehmet Kaplan'ın *Kültür ve Dil, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* (1-2) kitaplarında anlattığı gibi, bazı gereklilikler vardır. Kültür ve dil ayrı iki alan gibi görünse de kültür gelişiminde birbirini tamamlar (Kaplan,1992). Ahmet Kabaklı'nın bazı kitaplarında, subjektif olduğu yargısına da varılabilir. Bu durum, özellikle siyasî kitapları için geçerlidir. Çünkü yazar, bu kitapları, dönemin şartlarının kendisinde oluşturduğu izlenim sonucunda yazmıştır.

Şekil 2.2: Ahmet Kabaklı'yla ilgili görülen mekânlar

Türk Edebiyatı Vakfı

Ahmet Kabaklı'nın Mezarı

Yazarın Kişisel Eşyaları

TEV Eski ve Yeni Koordinatörü

2.2. Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkında Olmayan Eserleri

Ahmet Kabaklı'nın¹² Türk edebiyatı hakkında olmayan eserlerini; siyasî-kültürel-tarihsel, biyografi-monografi ve tercüme-çeviri olmak üzere üç ana başlık altında toplayabiliriz. Biyografi-monografi ve tercüme-çeviri eserleri edebiyat hakkında olmasına rağmen bu kısma alınmasının nedeni, daha önce kısmen açıklanmıştır. Biyografi-monografi eserleri, dar kapsamlı eserler; tercüme-çeviri eserler ise direkt Ahmet Kabaklı'nın kendisine ait olmayan eserlerdir.

Kabaklı'nın her üç türdeki eserlerinde de belirgin bir Türk-İslam bilinci oluşturma amacı vardır. Edebiyat hakkında olmayan eserlerinin genelinde, tarafsızlıktan söz edilemez fakat Kabaklı'nın bu eserlerinde fedakârlıklar sezilir. Yazar, yazdığı yazılarla daha fazla kişiyi bilinçlendirme adına, iyi bir edebi eser ortaya koymaktan geri kalmıştır. Çünkü sanat kaygısı gütmeyen bu tavrı, yazarın eserlerini edebiyatseverlerden uzaklaştırmıştır. Bir taraftan da düşüncesiyle ters düştüğü okurlarla bağı zayıflamıştır. Ahmet Kabaklı'nın siyasî-kültürel-tarihsel eserleri, edebiyatla bağı en az olduğu eserlerdir. *Temellerin Duruşması 1-II*, *Millete Vurulan Canlı Pranga: Bürokrasi*, *Bizim Alkibiyyades*, *Devlet Felsefemiz*, *Sınırların Ötesi* adlı eserler siyasete dair eserleri; *Müslüman Türkiye*, *Mabet ve Millet*, *Kültür*

¹² Kocakaplan'a göre Kabaklı'nın eserleri dört ana başlıkta verilir: tercüme ve sadeleştirme eserleri, fikir eserleri, edebiyat incelemeleri ve edebî eserler, vefatından sonra yayımlanan eserler.

Emperyalizmi, İrfan ve İnsan, Gönül Seheri, Ermişlerin Sohbeti, Doğu'dan Doğuş, Güneydoğu Yakından, Nerede Ne Yazdı? kültürel bilinç uyandırmaya dair eserleri; *Alperen, Fatih ve İstanbul* tarihe dair eserleridir.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* adlı beş ciltlik eseri göz önünde bulundurulmazsa en ünlü kitabı *Temellerin Duruşması*'dır. Bu nedenle Ahmet Kabaklı'nın edebiyat hakkında olmayan eserleri içerisinde en çok incelenmesi gereken kitap da bu kitaptır. Bunda, Ahmet Kabaklı'nın bir siyasetçi olmamasına rağmen önemli bir siyasî rol oynaması da etkilidir. *Temellerin Duruşması*'nda, toplumsal geçmişe dair saptamalarda bulunulur. Ahmet Kabaklı, derinliği sade bir üslûpla anlatan bir yazardır. Onun herkesin anlayabileceği cümlelerinin ardında, insanların kültürünün temelinde yatan unsurlar yatar.

“Temellerin Duruşması'nda tek dava, hakkı ve hakikati arayarak Cumhuriyetimizi yüceltmektir. 'Ebed-müddet' devletimizin güçlü bir devamı olan Cumhuriyet; doğru okutulan tarihten, huzurlu ve zengin bir geleceğe açılacaktır. Bu eserde bundan başka 'kasıtlar', düşmanlık veya hayranlıklar aramaya kalkışacaklar ancak kendi art-fikir ve küçülüşlerini belgelemiş olurlar. Türklük, Müslümanlık ve insanlık iddiasındayız. Bu ülkülerin hiçbiri, düşmanlık veya hayranlıkla bağdaştırılmaz” (Kabaklı, 1993: 6).

Temellerin Duruşması kitaplarının üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır: Yazar, eserde taraflıdır. Sanat dünyasında olduğu gibi, bilim dünyasında da tamamen tarafsız bir eserden söz etmek mümkün değildir. Fakat bir eserin tarafsız olabilmesi için, o eserin, üzerinden belirli bir süre geçen olaylara dair olması gerekir. Kabaklı'nın bu eserinde yazdığı bazı olaylar üzerinden yarım asır geçmiş olaylar olmasına rağmen bazıları yazarın yaşadığı döneme daha yakındır. Yazarın kendi dönemine daha yakın olan olaylar ile ilgili düşünceleri, üzerinde bir kez daha düşünülmesi gereken düşüncelerdir. Yazarın bu eserindeki tüm düşünceler, gerçekleşme zamanına bakılmadan, günümüz değerlerine göre düşünülüp yanlış kabul edilebilir. Bu durum değişen siyasî ortamdan değişen dile kadar birçok nokta ile ilgilidir.

Millete Vurulan Canlı Pranga: Bürokrasi adlı eser, bir zamanların en büyük sorunu olan bürokrasiye ve getirilmeye çalışılan başkanlık sisteminin gerekçesine dair bilgi sunan bir eserdir. Bu eser yazıldığında her ne kadar başkanlık sisteminin

gerekliliğine dair bir gündem oluşmasa da ona dair zemin oluşturduğu konusu görmezden gelinemez. *Devlet Felsefemiz* adlı eser, Türk tarihinde devletin ne derece önemli olduğu konusu üzerinde durur; bağımsızlıklarına düşkün olan Türklerin ve teşkilatlanmanın en önemli zirve noktası olan devletin önemi üzerinde durur.

Bizim Alkibiyades adlı eser roman türünde olsa da Bülent Ecevit'in hayatını anlattığı için bu bölümde yer almıştır; kitapta siyasî bir hiciv vardır. Bülent Ecevit, kitapta, belirgin bir kimliğe oturamamış biri olarak resmedilir. Kitapta; Bülent Ecevit'in belirgin tüm kimliksiz yönlerine rağmen önemli bir siyasî lider olarak belirmesi, hayattaki zorunluluklara-rastlantılara bağlanır.

Sınırların Ötesi adlı kitap, Osmanlının dağılmasıyla Orta Doğu'da başlayan savaşlar üzerinde durur. İç karışıklıklar, petrol, mezhepler arası mücadele, iktidar savaşı; anlatılan konulardandır. *Müslüman Türkiye, Mabet ve Millet, Kültür Emperyalizmi* adlı eserler; millî bilinç uyandırma amaçlı eserlerdir. *İrfan ve İnsan, İnsan ve Dünyası, Gönül Seheri, Ermişlerin Sohbeti* adlı eserler; Türk milletinde manevi dinamikleri harekete geçirmeye yönelik eserlerdir. *Nerede Ne Yazdı?* adlı eser ise çeşitli yayınlarda yayımlanmış siyaset ağırlıklı yazılardan oluşur.

Ahmet Kabaklı'nın biyografi-monografi eserleri şunlardır: *Yunus Emre, Mevlâna, Şair-i Cihan Nedim, Mehmet Akif, Nazım Hikmet, Şairler Sultanı Necip Fazıl, Çağlara Hükmedenler / Sohbetler I, Türkiye'yi Yoğuranlar / Sohbetler II, Bu Dünyadan Kimler Geçti?* Ahmet Kabaklı, *Yunus Emre* kitabının ön söz kısmında, Yunus Emre'ye dair bazı ilginç konulara değinir. Anadolu'nun ve hatta Türk dünyasının yetiştirdiği en önemli sûfi şairin Yunus Emre olması, bunlardan biridir. Ahmet Kabaklı, onu, "insan-ı kâmil" olarak da görür. Ne var ki onun şiir alanındaki hakkının yenildiği de buna eklenmelidir. Bu durum, Yunus Emre'nin Türkiye içinde gördüğü saygı değil Dünya çapında gördüğü saygıyla ilgilidir.

Ahmet Kabaklı, *Mevlâna* adlı eserinde, *Mevlâna*'nın anlatılmasının çok zor olduğunu belirtir. Bundan dolayı da ön sözünü, onu anlatabilme isteğine ve bu isteğinin büyüklüğüne dair cümle ile bitirir. *Mevlâna*'da görülen hikmet, sezîş gücü, şiirdeki üstünlük, sözlerindeki etkileycilik, bilgi yorumlama ve manevi büyüklük; onun sürekli araştırılmasını sağlamıştır. Onun anlatan bazı yazarların kitapları, Ahmet

Kabaklı tarafından, Umman'dan çıkarılan incilere benzetilir. Bir denizi anlatmaya yetmeyen bu inciler, bazen de yanlış anlaşılmalara neden olur. İftiraya varan bu durum, Ahmet Kabaklı'nın Mevlâna'ya dair eserini yazması için bir sebep daha oluşturur. Çünkü bir kimseyi en iyi anlatan, maddi ve manevi ona en çok benzeyendir.

Ahmet Kabaklı'nın edebiyata dair olan ve olmayan eserlerinin tamamına yakınında, Türk-İslam kültürünün savunulması vardır. Ahmet Kabaklı, eserlerinde, bu kültürün gelişmiş kültürlerin temeli olduğunu düşünür. Mevlâna'ya dair eserinde, bu durumu desteklemek için, Almanların millî şairi Goethe ile ilgili aşağıdaki örneği verir. Onun Goethe ile ilgili verdiği örneğin benzerine, birçok ünlü Avrupa yazarında rastlanılır.

“Avrupa'nın belki en aydınlık şairi Goethe'yi tercümesinden okuduğu birkaç mısra ile hayrete, hayranlığa, 'komplekse' sürüklemiş; onu Farsça öğrenmeye ve kendisini taklit etme arzusuna sevk etmiş bir şair Mevlâna var. Molla Cami gibi bir Doğu Goethe'sinin: 'Ben o yüce yaratılmışı size nasıl anlatayım? Evet, peygamber değildir fakat kitabı vardır.' gibi tehlikeli büyültme ile övdüğü bir Mesnevi sahibi Mevlâna vardır” (Kabaklı, 2007: 11).

Ahmet Kabaklı'nın bir diğer kitabı olan *Şair-i Cihan Nedim* kitabı, birçok özelliği bünyesinde barındıran bir kitaptır. Bu kitap bir senaryo eseri olmasına rağmen, bir kimsenin hayatını gerçeklere uygun bir şekilde yansıtmaya çalıştığı için, bir biyografi özelliği de gösterir. Bunun yanında; roman, tiyatro, monografi, inceleme özelliklerinden bazılarını yansıttığı da söylenebilir. Kitabın bir bölümünde, kitaba, roman isminin verilmesi de bu yüzdendir. Bu, yayımcının ayrıca okuyucu kitlesini artırmaya yönelik bir hamle olsa gerektir. Yoksa bir eser için kendi içindeki sayfalarda dahi farklı bir tür isminin yakıştırılması, Ahmet Kabaklı gibi birinin yapacağı bir hata değildir. O, her ne kadar halk ile aydın arasında sağlam bir köprü oluşturmak için bazı fedakârlıklarda bulunsa da böyle bir hata yapabilecek seviyede değildir.

“Bu Kitap Niçin Yazıldı?” adlı başlık, Ahmet Kabaklı'nın *Mehmet Akif* kitabını hazırlama amacını içerir. Ahmet Kabaklı, Mehmet Akif gibi Türkiye'nin ruh mimarlarına ait eserler vererek, millî bir bilinç oluşturmaya çalışır. Bu kitabın da içinde bulunduğu diziyeye başlaması, Necip Fazıl Kısakürek ile görüşmesinde ona da söylediği gibi, ulvi bir amaç dâhilindedir. Türk-İslam ruhunun canlanması, bu tarz

eserlere bağlıdır. Ahmet Kabaklı'nın bu tarz eserleri oluşturmaya çalışması, bu eserlerdeki gerçek dışılığı artırmaz. Tam tersine, eserlerinin kuru bilgisine etkileyicilik gücü katar.

Ahmet Kabaklı'nın *Mehmet Akif* kitabında belirttiği gibi, Mehmet Akif, sanılandan çok daha ileri bir düşünce yapısına sahiptir. Günümüz insanı, Mehmet Akif'i anlayabilme yeteneğinden hala yoksundur. Onun sahip olduğu İslam ülküsü, zaman zaman Türk-İslam ülküsüne dönüşür. Bu durum, düşüncelerindeki tutarsızlıktan değil, şartların getirdiği bir zorunluluktur. Ahmet Kabaklı; Akif'in bazı şiirlerinin atılmasını, bazı düşüncelerden uzaklaştırılmaya çalışılmasını Akif'e ihanet olarak görür. Ahmet Kabaklı, bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi, aşağıdaki yazıyı aktarır.

“Tam bağımsızlık, emperyalizm ve sömürgeciliğe lanet mi diyorsunuz... Fakat Türk edebiyatı ve fikriyatından Çanakkale Şehitleri ile İstiklâl Marşı şiirlerini ve Safahat'ın bazı yapraklarını kaldırırsanız, ne bağımsızlık aşkına ne de Batı emperyalizminin saldırgan 'medeniyeti!' aleyhine tesirli ve güçlü bir satır bulamazsınız. Bu kavramlara bağlı olduğunu söyleyen bir gençlik, Mehmet Âkif'i nasıl tanımaz ve sevmez?” (Kabaklı, 2008c: 8).

Ahmet Kabaklı'nın *Nazım Hikmet* kitabı, hacimli değildir. Kabaklı, bu çalışmanın Nazım Hikmet hakkında yapılmış ilk ilmî çalışma olduğunu belirtir. Nazım Hikmet'in kimi kesimce sadece övüldüğünü, kimi kesimce ise sadece yerildiğini belirtir. Ona dair farklı yönlerin bulunup aktarılmasının, düşünce dünyasının gelişimine yapacağı katkıya değinir.

Kabaklı'nın *Şairler Sultanı Necip Fazıl* adlı eserinde, Necip Fazıl'ın Türk Edebiyatı Vakfı kurucuları arasında olduğu, Kabaklı hoca ile aralarındaki arkadaşlık, Türk Edebiyatı Vakfının girişimiyle verilen şairler sultanı unvanı vs. üzerinde durulur. Kitabın ilk kısmından anlaşıldığına göre, Ahmet Kabaklı bu kitabı direkt ayrı bir kitap olarak hazırlamıştır. Kitapta tıp akademisyeni Ayhan Songar ve yazar Sevinç Çokum ile ilgili bilgiler de vardır.

Çağlara Hükmedenler / Sohbetler I kitabı, Ahmet Kabaklı'nın gazetede yayımlanan yazılarından oluşturulmuştur. Kabaklı, bu kitabı oluşturmada, gazete yazılarının kitaba dönüştürülme isteğinin fazlalığını dile getirir. Kitap, dört kişi üzerinde durur: Mevlâna, Yunus Emre, Fuzûlî ve Erzurumlu İbrahim Hakkı. Bu kişilere dair

bölümlerin ikinci ve son kısmını, onların ismiyle anılan divânlar oluşturur. Bu kısımlar, bir karakter ağzından, incelenen kişiye direkt sorular yöneltilmesiyle oluşturulur.

Kabaklı'nın *Türkiye'yi Yoğuranlar / Sohbetler II* kitabında, üç kişi üzerinde durulur: Mehmet Akif, Yahya Kemal ve Necip Fazıl. Bu kişilere karşı büyük bir ilgisinin olduğu bilinen Kabaklı hoca, Necip Fazıl'la yapılmış görüşmeleriyle bilinir. Necip Fazıl'a dair yazdığı yazılar, gazeteden, Necip Fazıl tarafından takip edilmiş; zaman zaman kızgınlığa neden olmasına rağmen genelde mutlulukla sonuçlanmıştır. Necip Fazıl ile yazarın görüşmesi, Necip Fazıl'ın ölümünden önceki ikinci güne dek sürmüştür. Kabaklı, bu kitabında, incelediği üç kişiyi, tarihî sıraya göre vermiştir. Bunda, ölüm tarihlerine uygunluktan söz edilebilir. Mehmet Akif'le başlayan bu sıralama, Necip Fazıl ile biter; ölümleri arasında, yaklaşık yirmi yıl vardır. Mehmet Akif 1936'da, Yahya Kemal 1958'de, Necip Fazıl ise 1983'te vefat eder.

Ahmet Kabaklı'nın *Bu Dünyadan Kimler Geçti?* adlı eseri, *Türk Edebiyatı* dergisinde ve *Tercüman* gazetesinde çıkan yazılardan oluşur. Eserde, Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinin ölümü veya ölüm yıl dönümü nedeniyle yazılan metinler vardır. Bu sebepten de bu metinler kısa ve öz biyografik anma metinlerindedir. Tamamen tarafsızlığın söz edilemeyeceği bu metinlerde, Türk edebiyatına dair önemli bilgiler de verilir. Arif Nihat Asya, Faruk Nafiz Çamlıbel, Abdülhak Hamit Tarhan, Yahya Kemal, Nazım Hikmet, Süleyman Nazif, Ahmet Muhip Dranas, Necip Fazıl Kısakürek, Fuzûlî; eserde hakkında yazı bulunan şairlerdir. Sait Faik Abasıyanık, Refik Halit Karay, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cemil Meriç, Fuat Köprülü, Nurettin Topçu, Namık Kemal, Ziya Gökalp, Peyami Safa, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Kaplan, Osman Yüksel Serdengeçti, Halide Nusret Zorlutuna, F. Kadri Timurtaş ise eserde geçen önemli nesir yazarlarıdır.

Ahmet Kabaklı'nın tercüme-çeviri kitapları ise üç tanedir: *Şehir Mektupları*, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi*, *Tuhaf Bir Serüven*. *Şehir Mektupları* kitabının yazarı Ahmet Rasim, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* eserinin yazarı Ali Aziz Efendi, *Tuhaf Bir Serüven* kitabının yazarı ise Charles Dickens'tır. Bunlardan ilk ikisi eski Türkçeden, üçüncüsü ise İngilizceden çeviridir.

3. AHMET KABAKLI'NIN TÜRK EDEBİYATI HAKKINDAKİ ESERLERİ

3.1. Edebiyat Akımları

Eser Künyesi	
Kitap adı	Edebiyat Akımları
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	1
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	167
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-605-9320-01-6
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Akımları* kitabının şekil ve fizik özellikleri hakkındaki bazı bilgilere, kitabın künyesinden ulaşılabilir. Ahmet Kabaklı'nın bu kitabı, klasik bir şekil-fizik özelliğine sahiptir. Kapak rengi koyu kahverengi, sayfalarının rengi ise açık sarıdır. Fakat sayfalar, saman kâğıt değildir. Kitabın kapağının sırt kısmı, cilt bezini de hatırlatacak şekilde ebru desenlidir. Yayınevi logosu, kitabın alt-orta

kısımındadır. Kitabın ismi, artistik bir şekilde yazılmaya çalışılmıştır. Fakat kitabın isminin altına, alelade bir desen konulmuştur.

Kitabın arka kapağı, genel olarak, ön kapağa benzer. Yalnız bu kapakta, seri numara ve kitabın içeriğine dair bir yazı da vardır. Kitabın sırt kısmında üç görsel vardır: eser ismi, yazar ismi, yayınevi logosunun orta kısmı. Yayınevi logosunda lale motifi kullanılmasının sebebi, ileri bölümlerde anlatılacaktır.

Ahmet Kabaklı'nın bu eserinin bağımsız bir çalışma olmaması, ders metinleri olarak yazıldığına dair iddiaların oluşu, ayrı bir kitap halinde birkaç yıl önce basılmış olması; kitap hakkında önemli araştırmaların yapılmamasına neden olmuştur. Mustafa Dağ ve Remziye Yerlikaya'nın bu eser hakkında değindiği bazı noktalardan söz edilebilir. Mustafa Dağ, Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliğine; Remziye Yerlikaya ise Kabaklı'nın eserlerindeki eğitime dair olabilecek noktalar üzerinde durur. Remziye Yerlikaya'nın çalışması, Ahmet Kabaklı'nın toplumcu yazar olmasının da bir sonucudur. Çünkü Ahmet Kabaklı toplumun eğitilmesi taraftarıdır.

Bazı ön bilgiler sonrasında, Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* adlı eserine geçilmelidir. Ahmet Kabaklı'nın teorik kitaplarının temeli, beş ciltlik *Türk Edebiyatı* ansiklopedisidir. Bu ansiklopedinin önemli her bir bölümü, ayrı kitap halinde basılmıştır. Bu ayrı basılış sırasında, bazı ekleme ve çıkarmalar da yapılmıştır. Bunlardan biri de *Edebiyat Akımları*'dır. *Edebiyat Akımları*, Kabaklı'nın diğer teorik kitaplarının çoğunda olduğu gibi, Cumhuriyet Dönemi'nde oturmuş olan klasik anlayışla yazılmıştır. Kabaklı; bu kitabın içerik, şekil özelliklerine kendi yorumunu katmaktan kaçınmıştır. Belki de bu yüzden, onun bu kitabında geçen cümleleri, ünlü birçok ders yayınında görülebilir. Çünkü eser, bu alana dair bilgilerin özeti gibidir.

“Edebiyat Akımları” adını taşıyan birinci bölümde akımları hazırlayan faktörler ve ‘Batı Edebiyatı’ kavramı ele alınmaktadır. İkinci bölümde, edebiyat akımları temel özellikleriyle incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Batı edebiyatında görülen edebî akımların Türk edebiyatındaki yansımaları, genel bir çerçevede içinde ele alınmıştır. Her akım içinde geliştiği toplumun siyasî, ekonomik, sosyal koşullarından etkilenecek ve aldığı tesirlerle oluştuğundan ‘Türk edebiyatında akımlar’ müstakil bir

çalışma konusudur. Bu bölümde konu hakkında genel bir fikir vermek amaçlandığından, ayrıntılara girilmemiştir.

Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Akımları* kitabının incelenmesi sırasında, Emel Kefeli'nin iki kitabının da incelenmesinde fayda vardır: *Batı Edebiyatı Akımları*, *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*. Kefeli'nin, en büyük farkı örneklerin olup olmaması olan bu iki eserin içeriği, aşağıda ona dair bir ön sözden aktarılmıştır.

“Edebiyat akımlarının, Türk edebiyatı merkez alınarak incelendiği bu kitapta amaç; akımları temel özellikleri, temsilcileri ile tanıtmak ve gelişme süreçlerini irdelemektir. Türk edebiyatını etkileyen en önemli kaynaklardan biri Fransız edebiyatı olduğu için akımlarla ilgili örnekler daha çok Fransız edebiyatından verilmiştir. Kitap üç bölüme ayrılmıştır. “Edebiyat Akımları” adını taşıyan birinci bölümde akımları hazırlayan faktörler ve ‘Batı Edebiyatı’ kavramı ele alınmaktadır, ikinci bölümde edebiyat akımları Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları temel özellikleriyle incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Batı edebiyatında görülen edebî akımların Türk edebiyatındaki yansımaları genel bir çerçeve içinde ele alınmıştır. Her akım içinde geliştiği toplumun siyasî, ekonomik, sosyal koşullarından etkilenerek ve aldığı tesirlerle oluştuğundan ‘Türk edebiyatında akımlar’ müstakil bir çalışma konusudur. Bu bölümde konu hakkında genel bir fikir vermek amaçlandığından ayrıntılara girilmemiştir. Dördüncü bölüm ise örnek metinlere ayrılmıştır” (Kefeli, 2009b: 7-8).

Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Akımları* kitabının Emel Kefeli'nin *Batı Edebiyatı Akımları* ve *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları* kitaplarına göre konu dağılımında/sıralamasında çok farklı olduğu söylenemez. Her iki yazarın eserleri de bu akımların kökenine, özelliklerine, örneklerine değinir. Emel Kefeli bunu yaparken bazen “Tanım” ve “Örnekler” gibi alt başlıklar da kullanır. Ahmet Kabaklı'da görülmeyen şema/tablo, Emel Kefeli'de nadir de olsa vardır. Ahmet Kabaklı'nın eserde kullandığı dil daha akıcı olsa da Emel Kefeli'nin eserinde kullandığı anlatımda konuya hâkimlik göze çarpar. Ayrıca Emel Kefeli, Ahmet Kabaklı'nın değinmediği konulara da değinir.

Ahmet Kabaklı'nın bu kitabını incelerken Berna Moran'ın *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* kitabına değinmekte yarar vardır. Her iki eser edebî akımlar üzerine olmasa da birbirini bütünler tarzındaki konulardan oluşur. Hatta her iki alanın girift durumundan da söz edilebilir. Berna Moran'ın kitabının içeriğinde, konu; sanatçı, eser, okur gibi kuramlara ve eleştiriye konu olan öğeler temel alınarak anlatılır.

Anlatımcılık, yansıtmacılık, yapısalcılık, okur merkezlilik ise kitabın ilk dört kısmıdır. Beşinci kısım, karşılaştırma ağırlıklıdır. Her bölümün sonunda, o kurama dair eleştiri kısmı vardır. Kabaklı, edebiyattaki bir yöntem meselesi olarak da kabul edilen “kuramlar” yerine “akımlar” a direkt girer. Kabaklıya göre, ortaya çıktığı Türk-Fransız toplumu dikkate alınmazsa önemli olan akımların kendisidir. Dikkate alınmama ihtimali üzerinde durulan konu, Tanzimat öncesi-sonrası olarak da adlandırılabilir.

Ayrıca Berna Moran, Kabaklı’ya göre, (Rene Wellek’in *Edebiyat Teorisi*’nde olduğu gibi) kuramların-akımların temelinde yatan felsefeye daha çok değinir. Bu nedenle Berna Moran, iyi örneklerle akımları somutlaştıran Kabaklı’ya göre, daha soyuttur. Berna Moran’ın felsefî derinliğe fazla girmesi, onun eserinin edebî akımları ayrıntılı anlatma ihtimalini azaltmıştır. Zaten kendisi de adı geçen eserin, bu alan için sadece bir giriş niteliğinde olduğunu belirtir (Moran, 2016).

Ahmet Kabaklı’nın sözkonusu kitabı, “Edebiyat Akımları” başlığı ile başlar. Fakat bu başlık, ana başlıklardan değildir. “Türk Edebiyatında Akımlar” ve “Batı Edebiyatında Akımlar” kitabın iki ana başlığıdır. Bir ön söz veya sunuş niteliğinde olan “Edebiyat Akımları” konusu, tanım üzerinden gider.

İnsanların yaşayışında değişikliklerin meydana gelmesi (tarihî, kültürel, ekonomik, sosyal alanlarda), meydana gelen farklı ortama uygun düşünce yapısının ortaya konması; edebî akımlar sayesinde gerçekleşir. Edebî akımların meydana gelmesinde, kendisinden önce oluşmuş akıma tepki olma da etkilidir. Edebî akım; belirli bir çağda, ortak bir estetik-düşünce-sanat anlayışıyla ortaya çıkar. Üslûp ve estetik, edebiyat akımlarının iki önemli terimidir. Cenap Şehabettin’in “ ‘İnsan yeni keşfettiği manzaraları tasvir için yeni cümleler, yeni üslûplar, yeni hayaller aramaya mecburdur’ “ (Kabaklı, 2016a: 8) sözü, edebî akımlarla ilgilidir. Toplumun her alanında görülen yenilik, tam anlamıyla 17. yy.’da Fransa’da ortaya çıkan akımları etkiler.

Türk edebiyatında, Tanzimat öncesinde, edebî akımlardan tam olarak söz edilemez. Fakat Türkî-i Basit, Sebk-i Hindî, tasavvuf, yerlileşme gibi akımlardan söz edilebilir (Kabaklı, 2016a). Yazar, klasik anlayışla Türk edebiyatına has edebî akımlardan

bahsetmenin zorluğu üzerinde dursa da; bu durum, geçmişte edebî akımlara dair kitapların yazılmamasının geçmişin araştırılmamasıyla devam etmesine bağlıdır. Asırlarca Arap ve Fars edebiyatlarıyla yarışan Türk edebiyatının edebî akımlarının anlatılamaması, bu alandaki çalışma azlığı ile ilgilidir.

“Hem bir felsefe hem inanç sistemi hem yaşayış tarzı olan tasavvuf; 13. yy.’dan beri Tekke, Divân ve Halk edebiyatlarının temel doğuş ve dünya görüşü olmuştur. Getirdiği inanç sistemi, felsefî dayanak, kavram, mazmun ve terimler bolluğu göz önüne alınırsa tasavvufun Türk sanat ve edebiyatında hakiki büyük ve sürekli (belki de biricik) edebiyat akımı olduğu söylenebilir” (Kabaklı, 2016a: 11).

Türkî-i Basit, 15. ve 16. yy.’da görülmüş bir edebî akımdır. Divân edebiyatında Arapça ve Farsçanın fazla etki göstermesi, bu akımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu akım, tahmin edildiği gibi, Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkmıştır. Fakat çok önemli temsilcileri olmamıştır. Bu akımın sanatçıları, aruz veznini ve Divân edebiyatı nazım şekillerini kullanmaya devam etmiştir. Türkçe asıllı kelime, deyim, atasözü onlar için önemli olmuştur. Bu akımın öncüsü, Aydınlı Visali’dir; Edirneli Nazmi ve Tatablalı Mahremi de bu akımda önemlidir.

Sebk-i Hindî akımı, 17. yy.’da Hindistan’a giden İranlı şairlerce oluşturuldu. 17. ve 18. yy. Türk şairleri de bu akıma dâhil oldu. Bu akımın İran edebiyatındaki temsilcileri Tebrizli Saib ve Buharalı Şevket’tir. Osmanlıda ise Neşâtî, Nailî, Şeyh Galip önemli temsilcilerdir. Osmanlıdaki temsilcilerden Şeyh Galip, 18. yy. şairidir. Şeyh Galip’in, Mevlevî şeyhi olduğu da bilinir. Sebk-i Hindî akımı, anlam derinliğine ve mecazlara önem verir. Avrupa edebiyatında görülen Sembolizm, bu edebiyat akımına benzer. Dolayısıyla Ahmet Haşim’in şiir anlayışında, bu akıma dair akrabalık bağı vardır. Cenap Şehabettin’in “ ‘Biz dekadan değil, Şeyh Galip mektebindeniz.’ “ (Kabaklı, 2016a: 15) demesi, bu yüzdendir.

Sebk-i Hindî akımının temsilcilerinden Şeyh Galip’e biraz değinmek gerekir. Şeyh Galip, yirmi küsur yaşında *Divân*’ını oluşturur. Bu, kolay bir iş değildir. Bir kimsenin divân oluşturabilecek kadar şiiri bu yaşta yazması ve bunları onun seviyesinde yazışı, her şairin yapabileceği bir iş değildir. Katıldığı bir toplantıda “Nabi’nin *Hayrabad* eseri gibi bir eser yazılamaz.” denilir. Şeyh Galip, öyle bir

eserden daha iyi bir eserin yazılabileceğini söyleyip bu işe girişir. Altı ay, bu eseri yazmak için uğraşır. Sonuçta *Hüsn ü Aşk* adlı eseri oluşturur.

Hüsn ü Aşk, bilindiği gibi, mesnevi türünde yazılmıştır. Klasik mesnevilerden farklı olarak, gazel yerine muhammes kullanılmıştır, aralarda. Şeyh Galip, aralarda kullandığı muhammesleri tardiye olarak adlandırır. Bazı edebiyatçılar bu tardiyeleri farklı bir nazım şekli olarak kabul etse de tardiyeler, muhammeslerin bir türüdür. Güler'in aşağıdaki makalesinde de belirttiği gibi *Hüsn ü Aşk*, tasavvuf düşüncesinin ve Sebki-Hindî akımının etkisiyle oluşur. Bu eserde Hüsn ve Aşk isimli iki gencin aşkı anlatılır. Bu iki genç, Arap topraklarında aynı gece doğar ve birbirine âşık olur. İçlerinden bir Kabile büyüğü, bu aşka engel olmaya çalışır. Eserde normal iki insanın aşkı anlatılıyor gibi görünse de ilahî aşka giden insan aşkı vardır; eserde, bu durum, temsillerle anlatılır.

“Tezat sanatına “uyum, denklik” anlamına gelen adlar da verilmiştir. Zıt kavramlar arasında bir uyum olduğu bir gerçektir. Sebki-Hindî'nin tezathlı söyleyişe, anlam güzelliğine ve derinliğine, tasavvufta önem verdiği bilinmektedir. Bu çalışmamızda, insanlığın kullandığı bütün dillerde bulunan zıt kavramların evrenin yaratılışındaki zıtlıklardan doğduğu belirtilmiştir. Ayrıca, edebî eserlerde zıtlıkların birleştirilmesi ile sağlanan anlam güzelliği ve Sebki-Hindî şairi olan Galip'in bu ifade şekline verdiği önem üzerinde durulmuştur” (Güler, 2013: 55).

Sebki-Hindî ve tasavvuf, şairin en çok etkilendiği akımdır. Sebki-Hindî akımından etkilenişi, XVII. yy.'da İranlı şairlerin başlattığı akımdan etkilenmesi sebebiyledir. İranlı bazı şairler, o yüzyılda Hindistan'a gitmiş ve oradaki düşünce akımından etkilenmiştir. Bu düşünce akımına göre kapalılık, derinlik, farklı söyleyiş önemlidir. Bu akım bir nevi sembolizm akımıdır. Bu akım, Galip haricinde; Nef'i, Nailî, Neşâfî gibi kişileri etkilese de en önemli temsilcisi belki de Şeyh Galip olmuştur. Bir Mevlevî olduğu bilinen Galip'in Konya'daki Mevlevîhane'ye gidip orada çileye girdiği, babasının isteği üzerine geri döndüğü bilinir. Galip, ilk zamanlar, Yenikapı Mevlevîhanesi'ne gider. Arada III. Selim de törenlere katılır. III. Selim ona, Galata Mevlevîhanesi'ni verir. Burada Mevlevî şeyhi olur, saray ile bu mevlevîhanenin irtibatı sıkı olur (Gölpınarlı, 2014).

Şeyh Galip, günümüz yazarlarından Orhan Pamuk'u da etkilemiştir. Orhan Pamuk, edebiyat hayatına ilk başladığı zamanlarda basit bir seyir izlese de zaman içerisinde Şeyh Galip gibi edebiyatımızda derinliği olanları anlamaya ve onlardan etkilenmeye

başlar. *Kara Kitap*'ta bunun izleri görülür. Şeyh Galip'in ölümü çok erken olur, kırk üç yaşında hayata gözlerini yumar. Kabri, şu anda müze olan Galata Mevlevîhane'nin bahçesindeki türbededir.

“Yerleşme, gittikçe daha güzel ve daha canlı bir İstanbul halk diline yaklaşan sadelik isteği ile birlikte görülür. 18. yüzyılda, bilhassa Nedim'den sonra İstanbul yaşayışından alınmış konu ve temalar çoğalır. İstanbul'un türlü semtleri, köşkleri, eğlenceleri, aşk yaşayışları, insan çehreleri yalnız mesnevilerde değil; şarkı, gazel hatta kaside nesiplerinde, en çok da şehrengizlerde görülmeye başlar” (Kabaklı, 2016a: 46-47).

Bir diğer akım olan Yerleşme (Mahallileşme) akımı, Ahmet Kabaklı'nın da belirttiği gibi, Divân edebiyatında İstanbul'u merkez kabul eden akımdır. Dilde, İstanbul şivesi; konuda, İstanbul tabiatı-eğlencesi-lüksü önemlidir. Bu akımın öncüsü, 16. yy. şairlerinden olan Bâki'dir. Bu akımın en önemli kişisi ise Lale Devri şairi olan Nedim'dir. Nedim'den sonra yaşamış olan Enderunlu Vasıf da bu akım için önemlidir. Bu akım anlatılırken, şehrengiz türüne de değinmek gerekir. Bir şehrin güzelliklerinin, yapılarının, eğlencelerinin vs. anlatıldığı türe şehrengiz denir. Yerleşme akımı ile İstanbul'a dair unsurlar, bu tür ile anlatılmıştır.

Yerleşme akımından sonra, Batı'ya dair akımlara temel oluşturan düşünce anlayışlarından ilkinde geçmek gerekir. Ahmet Kabaklı'nın eserinde geçen Batı Edebiyatında Akımlar konusunun ilk akımı, hümanizmdir. Ahmet Kabaklı, hümanizmi, bu konunun ilk başlığı altında verir. Hümanizm, yerine göre değişik derinlikte anlamlar ifade etse de edebî akım olarak da kullanılır. Bu akımın adı, İngilizcede de yer alan ve insan anlamına gelen “human” kelimesinden gelir.

Ahmet Kabaklı'ya göre “Ümanizm” şeklinde adlandırılan bu akım, Rönesans döneminin edebiyat akımıdır. Birçok kaynakta geçen hümanizmin Helenistik kültür ile oluştuğuna dair görüş, burada geçmez. Hümanizm, tüm insanlığı kucaklayan bir akımdır. Din, dil, ırk; bu akımda önemsizdir; birleştiricilik önemlidir. Hümanizm, Antik Yunan ve Latin edebiyatlarının incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Fakat oluşumunda, insanlık sevgisi önemlidir. Bu akımın oluşum sebeplerinden biri de devlet ve kilise baskısından hür ortama ulaşma isteğidir. Orta Çağ skolâstik düşüncesinden kurtulmak istenmesi de denilebilir, buna.

14. yy. ve 16. yy. arası, bu akımın görüldüğü dönemdir. Dante (*İlahî Komedya*), Petrarca (*The Canzoniere*), Boccaccio (*Decameron*) bu akımın İtalya'daki ilk-büyük temsilcileri olmuştur. İtalya'da başlayarak Avrupa'ya yayılan bu akım; laik düşünce ortamına, hür düşüncenin gelişmesine, merkezi otoritelerin zayıflamasına zemin hazırlamıştır. İtalya'dan sonra, en büyük temsilcileri Fransa'da görülmüştür: Rebalais, Montaigne (*Denemeler*) ve Ronsard. Hümanizm, klasisizm dönemine dek devam etmiştir. Ahmet Kabaklı, bu akıma dair metnin devamında, örneklere yer verir. Bu yer veriş sırasında, sanatçının ve eserin özelliklerine de değinir. Kabaklı kişileri ve kişilerin eserlerini değerlendirirken onların edebiyat dünyasında oluşturduğu etkiyi göz önünde bulundurur. Şairlerin ve yazarların metinlerinin uzunlukarı, meşhur oluşlarıyla orantılıdır.

“Hümanizmin en büyük şairi olan Dante'nin şaheseri Divina Comedia'dır. 100 kantodan (nağme) ibaret olan bu eser; Cehennem, Cennet ve Araf adlarıyla üç bölüme ayrılır. Tümü, 14.330 mısra tutan bu poem, terzarima adı verilen (üçlü bentler halinde) bir nazım şekliyle yazılmıştı... Bu poem, Dante'nin ahirette yaptığı yedi günlük bir geziyi anlatır. Eserin kahramanlarından Dante, insanoğlunu; sevgilisi Beatrice, güzelliği ve imanı; Dante'nin üstadı ünlü Latin şairi Vergilius (Aeneid) ise sağduyuyu-aklı temsil eder” (Kabaklı, 2016a: 27).

“Hazin Yolculuk” gibi şiirleriyle ünlenmiş olan Francesco Petrarca, üzerinde durulan bir diğer hümanist sanatçıdır. Yaşadığı dönemde, İtalya'nın en önemli şairi olduğuna dair bir taç da giymiştir. Pierre de Ronsard ve Joachim du Bellay, aktarılan diğer iki önemli hümanist sanatçıdır. Bunlar, Fransız'dır. Le Pleiad, bu iki arkadaşın ve diğer beş kişinin (Jean Dorat, Jean-Antoine de Baif, Remy Belleau, Pontus de Tyard, Etienne Jodelle) topluluklarının adıdır. Bu isim, Grek mitolojisinde geçen yedi kız kardeşe dair öykü ile oluşturulmuştur. Yazının devamında; “Helene İçin Sonnet”, “Sonnet” isimli şiirler vardır. Metinleri çeviren sanatçılara da değinmek gerekir: Sabahattin Eyüboğlu, Cevdet Kudret, Orhan Veli bunlardan dikkat çekenlerdir. Ahmet Kabaklı'nın bu sanatçıların çevirdiği eserlerden örnekler vermesi, Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatında hangi sanatçılara daha fazla önem verdiğini de gösterir.

Diğer bir edebî akım, klasisizmdir. Boileau, La Fontaine, Racine, Moliere, Madame de La Fayette, La Beuyere ve Bossuet bu akımın dünya çapındaki temsilcileridir. Şinasi ve Ahmet Vefik Paşa, bu akımın Türk edebiyatındaki temsilcileri olarak

görülebilmektedir. Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* adı altında ilk Türk tiyatrosu metnini ortaya koyması, noktalama işaretlerini Türk edebiyatına getirmesi; Ahmet Vefik Paşa'nın yaptığı çevirilerle farklı bir portre oluşturması bu durumda etkilidir.

Klasisizm akımı, 17. yy. ikinci yarısının Fransa'sında, belirli bir şekilde yaşanmaya başlanır. İki önemli temsilcisi vardır: Aristo (MÖ 4. yy.), Descartes (17. yy.). Bunlardan ilki *Poetika (Poetics)* ve *Retorik (Art of Rhetoric)* kitaplarıyla ünlüdür; Aristo bu eserlerle, sanata dair düşüncelerini açıklar. *Ruh Üzerine (On The Soul)* ve *Fizik (Physics)*, *Kategoriler (Categoriae)* adında bilim kitapları da vardır; Aristo'nun. Aristo'nun mantık biliminin babası olması, Descartes'in (*Passions of the Soul and Other Late Philosophical Writings*) ise analitik geometrinin kurucusu olması; bu durumu daha iyi açıklar. Çünkü onlar, olguya ve kesin sonuçlara önem verirler. Akıl ve deney de onlar için önemlidir. Descartes'in, düşüncelerini açıkça ortaya koyamayanın kararsızlık içinde olduğunu söylemesi ve düşüncenin önemine dair meşhur sözü de klasisizmi destekler. Klasisizm akımının ilk temsilcisi, onun kurucusu ise Boileau'dur. Çünkü bu akımın temellerine dair eser yazan ilk kişi olmuştur. Onun *Şiir Sanatı* adlı kitabı, bu konuya daırdır. Onun düşüncelerinden yapılan alıntıya, aşağıda yer verilmiştir.

“Akıl ve mantığı seviniz, eserleriniz en büyük süs ve kıymetini ondan alsın. Tabiatın hiç ayrılmamalı. Çünkü tabiat, hakikattir. Hakikatten başka hiçbir şey, sevimli ve güzel değildir. Sahte şeyler, can sıkıcı ve yorucudur. Aklınızla bir seçim yaparak tabiatı taklit ve tasvir ediniz. Bize, insan kalbinde değişmeden kalan şeyleri tanıtan “eskileri” inceleyiniz” (Kabaklı, 2016a: 35).

Klasisizm akımı, eski Latin ve Grek eserlerin incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Latince kökenli “classicus” seçme anlamına gelirdi ve kadim Batı metinlerinin öğretilmesinde kullanılırdı. Günümüzde bu kelime, sanattan bilime dek yerleşmiş olanlar için kullanılır. Klasisizmde iki önemli unsur vardır: akıl ve sağduyu. Önemli olan, bunlara uygun eserlerin incelenmesi ve bunlara uygun eser verilmesidir. Sanatta kurallara bağlılık ve yetkinlik de önemlidir. Ferdi konular, Fransız tarihi gibi yerel tarih, millî konular, insani zaafklar, hak-adalet-eşitlik bu akımda önemli değildir. Zaten bu durum, romantizm akımının doğmasına zemin hazırlamıştır.

Klasisizm, 14. Louis Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Fransa'nın önemli krallarından olan bu kişi, derebeylerini dize getirerek, merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Merkezi otoritenin güçlendirilmesi için, sanatçılar da desteklenmiştir. Birey yerine ülke/toplum bütününe önemsenmesi, bu akımın oluşumunda etkili olmuştur. Toplum/ülkeyi güçlendirmek isteyen sanatçılar, eskilerin oluşturduklarından bir sentez meydana getirmeye çalışmışlardır. Bu durumun zorluğu ve ortaya çıkan eserlerin güçlü oluşu, bu akımın etkisinin hala kısmen devam etmesini sağlamıştır. Eğitim bilimlerinde Bloom'un taksonomisinde geçtiği gibi, sentez, bilişsel gelişim aşamalarının en üst ikinci sırasında yer alır.

Klasisizm, olandan ziyade, olması gereken üzerinde durur. Bu nedenle hümanistlerin anlattığı kişiler, soylular; anlattığı olaylar, istenilen olaylar; anlattığı kişilikler, istenilen özelliklere sahip olanlardır. Bu nedenle güncel olanlar, klasisizmde pek görülmez. Moliere'in kişileri arasında, alt tabaka insanı da vardır fakat ondaki durum farklıdır. Onun yazdıkları, soyluların durumunu daha iyi anlamayı sağlar.

Klasisizm için vazgeçilmez olan tür, tiyatrodur. Tragedya ve komedyaya ise bu alandaki iki çeşittir. Kabaklı; yer, zaman, olay olarak üç önemli unsurdan oluşan tragedyanın üç birlik kuralına değinmez. Tragedyada Corneille, Racine (*Britannicus*, *Phaedra*, *Athaliah*); komedide Moliere; fabl türünde La Fontaine; denemede Pascal, Bruyere; romanda Madame de La Fayette; hitabette Bossuet; özdeyişte Rochefoucauld; mektup türünde Madame de Sevigne meşhurdur. Racine'den alınan aşağıdaki parça, akımın anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

“Gerek Euripides'ten gerek Homeros'tan taklit ettiğim şeylerin tiyatromuz üzerinde yaptığı tesir karşısında, sağduyunun ve aklın her çağda aynı olduğunu sevinçle kabul ettim. Paris zevki, Atina zevkine uygun düştü. Seyircilerim, vaktiyle Yunanistan'ın bilgili halkını gözyaşlarına boğan aynı şeylerle heyecanlandılar” (Kabaklı, 2016a: 36).

Klasisizm bittiğinde, Osmanlı yeni yeni Avrupa'ya açılmıştı. Bu nedenle bu akımın etkisi, Osmanlıda fazla olmadı. Bu durumda; Batılı anlamda roman ve tiyatromun Osmanlıda olmayışının yanı sıra, Osmanlıda yeni insan tipi oluşturma ihtiyacının hissedilmemesi de etkilidir. Kabaklı'nın değinmediği önemli bir nokta vardır: Avrupa'da klasisizm yaşanırken Osmanlı'nın Avrupa'yı takip ihtiyacı zaten yoktur. Tam tersine bu akımın oluşmasında, Osmanlı devlet yönetimiyle etkili oldu.

Osmanlıyı Yeniden Keşfetmek gibi kitapların yazarı olan İlber Ortaylı'nın düşünceleri de bu yöndedir. Doğudaki ezeli düşmana karşı ortak noktalarını artırmaya çalışan Avrupa, çok geçmeden hatasının farkına varır. Osmanlıyı güçlendiren unsurlar, Avrupa'da ters etki yapar. Belirli kişilerin daha da zenginleşmesini sağlar. Osmanlı, Avrupa'yı yakından takip etmeye başladığında; Avrupa, romantizme ve realizme geçmeye başlamıştır.

“[...] Tanzimat edebiyatının öncüsü Şinasi; klasik akımın fikir kaynağı olan Descartes'i az çok tanımış, onun bazı fikirlerinden faydalanmıştır. Bu akılcı filozofun etkisi, Şinasi'nin birçok makalesinde ve Münacaat şiirinde açık şekilde görülmektedir. Şinasi, Racine'i de okumuş hatta onun *Athalie* ve *Andromaque* tragediyalarından bazı paçaları Türkçeye de çevirmiştir” (Kabaklı, 2016a: 37).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki alıntısından da çıkarılabileceği gibi, Osmanlıdaki en önemli klasisizm sanatçısı, İbrahim Şinasi'dir. *Şair Evlenmesi* tiyatrosuyla meşhur olan bu kişi, bu akımın önemli bir kişisi olan Descartes'i yakından takip etmiştir. Moliere ve La Fontaine, Türk edebiyatına çevirisi en çok yapılan klasik akımın sanatçılarıdır. Abdülhak Hamit'in yazdığı bazı eserler, Corneille'nin tragediyalarına benzer. Hatta *Makber*, *Duhter-i Hindu*, *Sahra*, *Nesteren*, *Divâneliklerim Yahut Belde*, *Finten*, *İçli Kız* gibi eserleriyle bilinen Abdülhak Hamit'in *Eşber*'inin konusu ile Corneille'nin *Horace* adlı oyununun konusu ortaktır. Zaten Corneille de konusunu, Titus-Livius'tan almıştır. Kabaklı, ilk klasisizm örneği olarak, Corneille'nin *Horace*'sini verir. Ahmet Kabaklı, La Fontaine'in “Başlarına Kral İsteyen Kurbağalar” fablını ve La Bruyere'den *Karakterler*'e dair metni de örnek olarak koymuştur.

Ahmet Kabaklı'nın kitabında, Romantizm, bir diğer edebî akımdır. Diğer edebî akımların pek çoğu gibi, bu akım da, Fransa'da ortaya çıkmıştır. Fakat Avrupa'ya yayılması, 19. yy.'da gerçekleşmiştir. Victor Hugo, J. J. Rousseau, Goethe, Schiller, Lamartine, A. D. Pere, A. de Musset, Voltaire, Lord Byron, Chateaubriand ve Puşkin bu edebiyat akımının dünya çapındaki temsilcileridir. Namık Kemal (roman ve tiyatrolarıyla), Ahmet Mithat Efendi (ilk romanlarıyla), Recaizade Mahmut Ekrem (şiirleriyle) ve Abdülhak Hamit Tarhan (tiyatrolarıyla) ise Türk edebiyatçılarından olup bu akımdan etkilenen sanatçılarıdır. Romantizm kelimesi; şairane, duygusal,

ihtişamlı, acayip gibi anlamlara gelir. Klasisizm nasıl krallığa aitse romantizm de insan haklarının olduğu ortama aittir. Yani eşitlik, adalet, hürriyet...

“Romantizmin dayandığı filozoflar Montesquieu, Jean Jacques Rousseau gibi 18. yüzyıl düşünürleridir. İlim ve hakikat verilerinden faydalanan bu filozoflar, çağdaşlarının ve sonra gelenlerin fikir ve istek ufuklarını genişletmişlerdi... Romantizm, bir edebiyat çıkışı olarak, bilhassa 1820-1870 yıllarında, Fransa’da yayılmıştır [....]” (Kabaklı, 2016a: 46-47).

Yukarıda, Ahmet Kabaklı’nın romantizmi dayandırdığı kişiler verilmiştir. Romantizmin dayandığı fikir ortamının zeminini Montesquieu (*Persian Letters*), Voltaire (*Condide, Pocket Philosophical Dictionary*), Jean Jacques Rousseau (*Reveries of The Solitary Walker, Discourse on Inequality*) gibi kişiler oluşturmuştur. Bu kişiler, Avrupa için aydınlık çağ olan 18. yy.’da yaşamışlardır. Coğrafi keşiflerle artan yeni yer bilgisi, uzak ülkelerdeki hayatı anlatan romanların (egzotik roman) oluşumunu da sağlamıştır.

V. Wodsword, Lord Byron (*The Major Works*), P. B. Shelley, John Keats gibi şairler; Shakespeare gibi tiyatro yazarları; Walter Scott (*Selahattin Eyyubi ve Arslan Yürekli Rişar, Old Mortality, Rob Roy, Waverley, Redgauntlet, Antiquary*) gibi tarihî roman yazarları bu akımın ilk temsilcilerindendir. Shakespeare, Fransız romantik şairlerinden çok daha önce yaşamıştır. Goethe (*Sorrows of Young Werther, Elective Affinities: A Novel, Faust*), Schiller (*Don Carlos and Mary Stuart*), Bretano gibi Alman sanatçılar; bu akımın milliyetçilik, halk kaynaklarına dayalılık özelliklerinin temelini atmıştır. Jean Jacques Rousseau, Lamartine (*History of Turkey, Graziella, Voyage en Orient, Le Lac*), Chateaubriand gibi Fransız sanatçılar; duygu, hayal, aşk gibi özellikleri ön plana çıkarmıştır.

Romantizmin en etkili olduğu tür, şiirdir. Onlar; akıl, sağduyu, deney, gözlem gibi özelliklere önem vermez. Aşırı coşkunculuk, içtenlik, sezgi, yaratıcılık, ilham ve nizam onlar için önemlidir. Klasisizmde tabiatı taklit önemli iken, romantizmde tabiatı tasvir önemlidir. Bu tasvir, görünen kadar görünmeyeni de içermelidir. İnsan ruhunun durumu, tasvir edilmesi gerekenler arasındadır. Klasiklerde seçkin insanların hayatı anlatılırken burada tam tersi durum vardır; çirkin, acayip, kötü olanları anlatmak önemlidir. Çünkü onlar, hayatın kendisidir. *Notre Dame’in Kamburu (Notre Dame de Paris)* romanının kahramanı olan Quasimodo, buna iyi bir

örnektir. Quasimodo; eksik, yaratık gibi anlamlara gelir. Türk edebiyatını en çok etkileyen bu Batı edebiyat akımı, mimarideki sadeliğin yerini Gotik mimarinin almasını da sağlamıştır. Daha öncesinde, aşırı süsten uzak olan mimari eserler, gösterişli hale gelmiştir. Victor Hugo'nun eserine konu olan katedral, bunun en önemli örneğidir.

“V. Wodsworth (1770-1850), Lord Byron (1788-1824), P. B. Shelley (1792-1822) gibi şairler; isyancı ruhları, serbest ilhamları, kara sevda halinde [...] aşkları ile romantik akımı beslediler. Yine Shakespeare, romantik dramın kapılarını daha önce açmış olmakla Walter Scatt, tarihî romanları ile romantizmin birer yanını hazırladılar” (Kabaklı, 2016a: 47).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki metninde, romantiklere dair sözlerine yer verilmiştir. Millî tarihi ve yaşanan zaman dilimini anlatmaya önem veren romantikler; deyim, atasözü, destan, masal gibi yerli edebiyata önem verdiler. Klasisizmdeki gibi Hristiyanlık yerine pagan kültürüne önem verilmesi, romantizmde fazla değildir. Hatta Kabaklı, romantizmde pagan kültürünün olmadığını belirtir. Fakat *Notre Dame de Paris* romanındaki tasvirlerden ve Hristiyanlık inancına dair insan-tanrı (İsa) teriminden de anlaşıldığı gibi, pagan kültürü ve Hristiyanlık iç içedir. Kabaklı'nın kitabının realizm bölümünün örnek metin kısmında, Nurullah Ataç'a (*Günce, Okuruma Mektuplar*) ait çeviride, bu terim aynen geçer. Hristiyan kültüründe ve Notre Dame Katedrali'ndeki heykeller, pagan kültürünün etkisinin belirtisidir. Romantizmde, Hristiyanlık bir millî kültür olarak kabul edilir.

Notre Dame'ın Kamburu (Notre Dame de Paris) kitabı, Türk kültüründe hiçbir zaman hakkıyla anlaşılammıştır. Çünkü Türk kültüründe, Avrupa ve Hindistan insanında görülen gelir farkı uçurumu görülmez. Bu duruma dair bir zıtlığa da değinmek gerekir. Şu anda, Dünya fakirlik-zenginlik yaşantısında en zıt kutupların bir arada görüldüğü yer Hindistan'dır denebilir. Bu durum, evlerinin durumuna göre değerlendirilebilir. Dünya'nın en pahalı evinin Bombay kentindeki bir insanına ait olması, bu evin yakınındaki fakirlikler, Hint fakiri sözü; bu durumu gösterir. Sebki-Hindî akımının maddi temelini bu olduğu da belirtilebilir.

Avrupa'nın Orta Çağ tarihine dair filmler, geniş imkânlar nedeniyle çok daha iyi bir bakış açısıyla yansıtılır. Çünkü varlıklı insanların geçmişindeki sefaleti anımsaması

gibi güzel gelir. Hâlbuki Avrupa insanının bugünkü zenginliğinin temelinde, sefaleti belirgin bir şekilde yaşaması yatar. Suyun dibine ulaşan bir yüzücünün yukarı doğru çıkış için yapacağı yere dair bir temasın etkisinin ne kadar büyük olacağı konusunda olduğu gibi, Avrupa hızlı bir şekilde yukarı çıkmıştır. Bu yukarı çıkış sırasında, karşılaştığı diğer kavimlerin üzerine ayağını basarak, bu hızı artırmıştır. Darwin'in *On The Origin of Species* ve *On Evolutionary Writings: Including The Autobiographies* gibi kitaplarında anlattığı gibi; Avrupa, bu anlayışı biyoloji gibi fen bilimlerinde ortaya attığı kuram ve teorilerle meşrulaştırmıştır. Darwin'in Türklerde olduğu gibi Dünya'nın birçok yer insanını düşük bir insan türü olarak nitelendirmesi, bununla ilgilidir. Daniel Defoe gibi kişiler ise *Journal of The Plague Year*, *Roxana*, *Moll Flanders*, *Robinson Crusoe* gibi eserleriyle Darwin'in bilimde yaptığını edebiyatta yapmıştır.

Notre Dame'ın Kamburu (Notre Dame de Paris) adlı eserde üç grup vardır: yoksul halk, halkı sömüren kilise, halkı sömüren krallar. Lüks içinde yaşayan ruhbanlar ve krallar, halkı çıkarları için kullanır. İstenen ihtişam nedeniyle asırlarca bitirilemeyen İspanya'daki katedral, aynı anda 30 bin kişinin ikamet edebileceği büyüklükte bir görkemle yapılmış Versay Sarayı¹³, dilenci/fakir çokluğu nedeniyle romanda kendilerine kral seçen kişiler; bu durumun bir sonucudur.

I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmalarda da geçen ve bir XVII. yy. eseri olan Versay Sarayı'nın nasıl bir yer olduğunun anlaşılması, romantizm akımının nasıl bir ortam etkisiyle oluştuğunun anlaşılmasını sağlar. Almanya ile yapılan antlaşma, bu sarayda yapıldığı için, sarayın ismiyle anılır. Avrupa'da bu büyüklükte bir sarayın yapılması, Roma İmparatorluğu Dönemi'nden itibaren ilk kez gerçekleşmiştir. Bunda Avrupa'nın geneline göre, merkeziyetçiliğin daha çok oluşu da etkilidir.

Topkapı Sarayı ile Versay Sarayı'nın karşılaştırılması da romantizm akımının anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu durum, edebiyat alanı ile mimarinin nasıl içli

¹³ Versay Sarayı'nı yaptıran XIV. Lui ile ilgili anlatılan fıkra tarzı bir olay vardır; olayın tarihî bir vaka olduğunu, Cevat Akşit de aktarır. XIV. Lui, bir gün hastalanır. Doktorlarından biri "Kralım! Bir yıkanın, belki ferahlırsınız." deyince kral yıkanır. Ardından da oluşan ferahlık duygusuyla "Yıkanmak çok iyi bir şeymiş, insanın yılda en az iki defa yıkanması lazım." der. Orta Çağ Avrupa'sında erkeklerin yıkanması, temizliğe biraz düşkün olması, alay sebebidir; temizlik kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Ayrıca Hristiyanlık dininin ruhbanlık anlayışı nedeniyle; insanın kendine eziyeti, o anlayış için maneviyat terakkisi için gerekli kabul edilir.

dışlı olduğunun da kanıtı gibidir. Bu sarayların yapılışı, Fransa'nın hala fakir olduğu ve Osmanlının süper güç olduğu döneme rastlar. Zaten Versay Sarayı'nın ilk binası, feodalite şatosudur. Osmanlı Sarayı, Versay Sarayı'na göre, çok daha mütevazıdır. Bunda; Osmanlıdaki haniyağma (Tevfik Fikret'in aynı adlı şiirinde de geçen) anlayışının hala devam etmesi, zekât ibadeti, vakıf malları oluşturma yoluyla sevabı kesilmeyen hayır anlayışı gibi etkiler vardır.

Klasik Dönem Osmanlınının Topkapı Sarayı'nın yapımı sırasında sadeliğe önem vermesi, gerektiğinde ekleme yapması ve geleneksel göçebe kültürün etkisi de Topkapı Sarayı'nın ihtişam bakımından eksik olmasında etkilidir. Osmanlı tarafından çok lüzlumlu görülmedikçe bu tarz mimari eserlere önem verilmemiştir. Birun (dış saray / Gülhane Parkı), Enderun (iç saray), haremlık (hanedan özel mekânı), selamlık (resmî hanedan mekânı) gibi yerler; bir ihtiyaç sonucu, zamanla oluşturulmuştur. Avrupalı tarihçiler Osmanlıyı anlatırken, mekânda sadelik anlayışının niçin etkili olduğuna dair, su ile ilgili kalıplaşmış Türk sözünü söyler: Akarsu pislik tutmaz. Ardından da eklerler: Osmanlı bu yüzden harekete, değişime, akarsuya benzemeye çalışır. Dolmabahçe, Beylerbeyi ve Yıldız Sarayı'nda durum biraz farklılaşır. Fakat yine de Osmanlının yaptırdığı en ihtişamlı saray olan Dolmabahçe Sarayı dahi, Batı'daki estetik mimari ihtişama yetişemez. Yıldız Sarayı ise denizden uzak durumuyla farklı bir niteliğe sahiptir; tiyatro salonu da bulunur.

Fransa'nın Katolik oluşu, Fransa'nın geri kalmasında baskın rol oynar. Fakat yine de romantik kişiler, Hristiyanlığa ait niteliklere eserlerinde olumlu yer verir. *Sefiller* kitabında gümüşleri çalınan piskoposun Jan Valjan'a karşı iyi davranışı, Necip Fazıl Mehmet Akif gibi kişilerin dahi Hristiyanlığa dair olan bu piskopos karakterine sempati duymasıyla sonuçlanır. Ahmet Kabaklı'nın Necip Fazıl ile yaptığı mülakatın geçtiği videoda, bu durum anlatılır. Buna rağmen Victor Hugo gibi kişilerin eserlerinde, dine karşı gerekli yergi de vardır. *Notre Dame'ın Kamburu* kitabındaki rahibin Esmeralda'ya sahip olamayınca, onun günaha çağırın bir şeytan olduğunu belirtmesi, bunlardan biridir. Romanın simgesi olan katedralin ihtişamı da ruhbanın yanlış yaşamı hakkında bilgi verir.

“Klasiklerin eski Yunan'dan beri değişmeyen, her çağda ve her ülkede yaşayabilecek ideal insan tipine karşılık; bunlar kendilerine çağdaş kişileri yahut tarihten çıkardıkları yerli ve millî atalarını anlattılar.

Genel karakterler değil, özelliği olan fertler üzerinde durdular”
(Kabaklı, 2016a: 49).

Ahmet Kabaklı'nın da dediği gibi romantizm akımı, en fakir/kimsesiz insanın dahi yaşamına önem vermeyi önemser. Zaten bu nedenle toplumun alt kesiminin karakterleri, klasisizmin aksine, eserde yer bulur. *The French Revolution, The Romantics (Eternity), The Romantics (Liberty), The Romantics (Nature)* gibi belgesellerden de anlaşılacağı gibi; romantizm, Fransız Devrimi'nin altında yatan temel fikir akımıdır. Hak, adalet, eşitlik, özgürlük; bu akımla siyasette yerini almıştır. Victor Hugo'nun kitapları içerisinde yer alan *93 İhtilali* ve hayatının bir bölümünü oluşturan milletvekilliği dönemi de bu durumun bir sonucudur.

Victor Hugo'nun *Sefiller (Les Miserables)* kitabındaki Jan Valjan karakteri, bir olayla, Hz. Ömer'i hatırlatır. Fakat Ahmet Kabaklı, bu eserde tarafsızlık adına, kendi düşüncesi olma ihtimali de olan bu duruma yer vermez. Jan Valjan belediye başkanı olmak istemediğinde, halktan biri, yalnız kendisini düşünmemesi gerektiğini söyler. Çünkü belediye başkanlığını en iyi yapabilecek kişi, o sırada odur. Jan Valjan ise böyle bir yükün altına boşuna girmek istemez. İnsanların geneli Kohlberg'in gelenek öncesi düzeyinin saf çıkarıcı aşamasını yaşadıkları için, bu durumu yadırgar. Ericson, Vygotsky gibi psikologlar; Aristo, Platon, Sokrates gibi felsefeciler; J. J. Rousseau, Comte ve Bergson gibi düşünürlerle de durum açıklanabilir. Fakat kendisinin iyi şiir bilen biri olduğu bilinen Hz. Ömer'in idareciliği mecburen kabul ettiği tarih kitaplarında geçer. Victor Hugo'nun Hz. Ömer ile ilgili şiirlerinin oluşu, Goethe gibi sanatçıların İslam'a dair çalışmaları; bu durumu destekler.

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali'nin hazırlayıcılarından biri, belki de en önemlisi, Victor Hugo'dur. Romantizmin ve Fransa'nın en önemli romantik sanatçısı da odur. Romanlarıyla bilirse de iyi bir şairdir de. *Sefiller (Les Miserables), Nişanlıya Mektuplar, Deniz İşçileri, Bir İdam Mahkûmunun Son Günü (The Last Day of a Condemned Man)* gibi eserleri de vardır; sanatçının. Madame de Stael; romantik akımın bir şövalyelik eseri olduğunu, milli-dinî olduğunu belirtir. Alfred de Musset, George Sand, Alfred de Vigny, Alexandre Dumas Pere de önemli romantik sanatçılardandır. *Monte Kristo Kontu (Count of Monte Cristo), Üç Silahşörler (The Three Musketeers), Louise de la Valliere, Yirmi Yıl Sonra (Twenty Years After)* ve *Demir Maske (Man in The Iron Mask)* gibi eserleri olan Pere adlı sanatçının bunlar

arasında ayrı bir yeri vardır. Bir Rus olmasına rağmen romantizm akımı doğrultusunda *Boris Godunov*, *Queen of Spades*, *Daughter of The Captain* gibi eserler vermiş olan Puşkin'in adı da belirtilmelidir.

Osmanlının ayakta kalmaya çalıştığı dönem için bulunmaz niteliklere sahip olan bu akım, daha önce de belirtildiği gibi, Türk edebiyatını en çok etkileyen Batı edebiyatı akımı olur. Hürriyet, eşitlik, adalet, toplum, iyilik gibi unsurlara verilen önem; bunda etkili olur. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamit Tarhan, Recaizade Mahmut Ekrem'de bu akımın etkileri belirgindir. Halit Ziya Uşaklıgil, Halide Edip ve Yakup Kadri'de de bu akımın etkisi vardır. *Felâhî Bey ve Rakım Efendi*, *Hasan Mellah*, *Hüseyin Fellah*, *Yeniçeri*, *Müşahadat*, *Jön Türk*, *Çengi*, *Cellat*, *Felsefe-i Zenan* gibi eserlerin sahibi olan Ahmet Mithat Efendi'nin ayrı bir yeri vardır; bu kişiler arasında. Şair Fitnat'la olan aşkı, ilk Türk kadın romancı olan Fatma Aliye'yi evlat edinmesi, Victor Hugo'nun Fransız halkında oluşturduğunu Türk toplumunda yapmak istemesi bunda etkilidir.

“Romantizmin lirik ve hüznü yanını hazırlayan Lamartine, bir zaman Türkiye'ye de gelmiş; II. Mahmut'un kendisine hediye ettiği çiftliğinde yaşamak istemiştir. Lamartine, şiir anlayışını 'Bir ruhum var, her şey ondan ibaret.' diye açıklamıştır. Le Lac (Göl), onun en tanınmış manzumesidir. Türk hayranı Lamartine'in Türkiye Tarihi adlı geniş bir tarihi de bulunmaktadır. Bu Osmanlı hayranı tarih, Türkçeye çevrilmiştir” (Kabaklı, 2016a: 55).

Kabaklı'nın bölüm sonuna koyduğu örnekler arasında, Lamartine ait yukarıdaki metin dikkat çeker. Bu şairin kitaptaki “Göl” şiirinin çevirisi, *Varlık* dergisinin kurucusu Yaşar Nabi Nayır'a aittir. Lamartine'in yeri, Türkiye için ayrıdır. II. Mahmut'un, ona İzmir'de bir çiftlik hediye ettiği bilinir. Bu çiftlikte yaşadığı da bilinen bu şairin, Türkiye tarihine dair kitabının Osmanlı hayranı bir anlayışla yazıldığının Kabaklı tarafından belirtilmesi; dikkat çeker.

Realizm akımı, bir diğer önemli akımdır. İngiltere'de gerçek anlamına gelen “real” kelimesinden geldiği, rahat bir şekilde tahmin edilebilir. Realizm, diğer akımların birçoğunda olduğu gibi, kendinden önceki akıma tepki olarak ortaya çıkmıştır. Fransa'da ortaya çıkan bu akım, Avrupa'da bilimin geliştiği 19. yy.'da ortaya çıkar. Realizmde tabiatı ve toplumu olduğu gibi aktarmak esastır.

Realizmin ortaya çıkmasında iki önemli bilim adamının etkisi vardır: Darwin ve Comte. Darwin'in *Cinslerin Menşei* adlı kitabı, canlıların nasıl meydana geldiğini ve özelliklerini açıklar. Mustafa Kemal'in de çok etkilendiği bir bilim adamı olan Darwin, evrim teorisini ortaya atmasıyla bilinir. Fakat teorisi, bazılarınca hala, değişmez bilim olarak (kanun) kabul edilir. Auguste Comte ise pozitivistin kurucusudur. Önemli bir sosyolog olan bu kişiye göre aynı şartlar, aynı toplumsal sonuçları oluşturur. Bu kişileri ve bilimi takip etmeyi önemseyen realistler, bu akım doğrultusunda eser verirler. Taine ve Sainte-Beuve gibi eleştirmenlerin yazıları, bu akımın gelişmesinde etkili olur.

Realizm, romantizme bir tepki olsa da klasisizme bir dönüş değildir. Bu akımdan en önemli farkı, herkesi ve her konuyu işlemeleridir. Onların görünenleri ayrıntılı ve gerçekçi inceleme isteği, bu akımda roman ve öykünün çok önemli olmasını sağlamıştır. Klasisizmde seçkinler, romantizmde ilginçler, realizmde ise vasat olanlar işlenir. Realizmin en büyük temsilcisi olan Gustave Flaubert, çırağı olan Maupassant'a aşağıdaki sözü aktararak, bu akımın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Maupassant'ın niçin durum öyküsünün kurucusu olduğu da böylece anlaşılabilir olur.

“Her şey görmekten ibarettir. Görmek ama doğru görmek... Üstâtların gözüyle değil, kendi gözleriyle ve doğru görebilmek için daha beklemen lazım. Bir sanatçının orijinalliği 'büyük şeyler'de değil, önce 'küçük şeyler'de görülür. Şaheserler, basit konular üzerindeki önemsiz ayrıntılardan meydana gelmiştir” (Kabaklı, 2016a: 66).

Realizmin en önemli sanatçılarından olan Goncourt Kardeşler (Jules ve Edmond), üzerinde durulması gereken kişilerdir. Onların romancılığının vesikaya dayanması, önemli bir noktadır. “Tarih, yazılı vesikalardan meydana getirildiği gibi (bugünkü roman da) anlatılmış veya tabiattan çıkarılmış vesikalarla yazılıyor. Tarihçiler geçmişin hikâyecileri ise romancılar da şimdiki zamanın tarihçileridir” (Kabaklı, 2016a: 66).

“Realistler ‘Sanat, sanat içindir.’ ilkesine sımsıkı bağlıdırlar. Bir romanın roman olmaktan başka amacı yoktur. Bir gül, nasıl sırf açılmak için açılırsa romancı da sırf yazmak için yazar. Bir kimya bilgini nasıl sırf ilmi bir gerçeği aydınlatmak için deney yapıyorsa romancı da öylesine tarafsız çalışmalı ve gözlemlerini [...] olduğu gibi ortaya

koymalıdır... Romancı, anlattığı vakanın gerisinde tamamıyla silinmek zorundadır” (Kabaklı, 2016a: 67).

Ahmet Kabaklı'nın da belirttiği gibi, realizmde “sanat için sanat” anlayışı mevcuttur. Onların gerçekleri görmek ve göstermek istemesi, toplumsal amaçtan uzaktır. Realizm, bir bilim alanından farklı bir şekilde olaylara yaklaşmaz. Bu nedenle bilimsel bilgileri öğrenmek, başlı başına bir alan oluşturmak, realistler için önemlidir. Realistlerin önem verdiği bir başka önemli konu, üslûptur. Onlar, anlatılmak istenenin en iyi şekilde anlatılmasını ister.

Goncourt kardeşler, Honore de Balzac, Gustave Flaubert, Stendhal, Guy de Maupassant, Alphonse Daudet; Fransız edebiyatının en önemli realist sanatçılarıdır. Gustave Flaubert'in *Madame Bovary*, *Sentimental Education*, *Three Tales* adlı eserleri vardır. Fakat bunlar içinde *Madame Bovary*'nin ayrı bir yeri vardır. Honore de Balzac; *Lily of The Valley*, *Wild Ass's Skin*, *Eugenie Grandet*, *Girl with The Golden Eyes*, *Pere Goriot* gibi eserlerle bilinir. Stendhal *Charterhouse of Parma*, *Red and The Black*; Guy de Maupassant *Day in The Country*, *Life*; Alphonse Daudet *Letters from My Windmill* adlı eserle bilinir.

“Honore de Balzac (1799-1850) ile Stendhal (1783-1842) birçok bakımdan romantik özellikler taşıdıkları halde realizmin de öncüleri ve kurucuları sayılırlar. Fakat bu akımın ölümsüz temsilcisi Gustave Flaubert (1821-1880)'dir. Roman ve hikâyenin bu unutulmaz ustasından başka; yine roman türünde Goncourt kardeşler, hikâyede aynı zamanda naturalist olan Guy de Maupassant (1850-1893), roman ve hikâyede Alphonse Daudet (1840-1897) en tanınmış olanlardır” (Kabaklı, 2016a: 69).

Charles Dickens ve Hemingway ise ana dili İngilizce¹⁴ olup bu akımın etkisinde eser verenlerdendir. İlki İngiliz, ikincisi ABD'lidir. Ahmet Kabaklı'nın bir eser çevirisinin Dickens adlı yazardan olduğu bilinir. Fakat Kabaklı, ikinci yazara pek değinmez. *A Tale of Two Cities*, *A Christmas Carol*, *Barnaby Rudge*, *Our Mutual Friend*, *Great Expectations*, *David Copperfield*, *Little Dorrit*, *Oliver Twist*;

¹⁴ Bu dille ilgili, bir sanatçı olmamasına rağmen, Redhouse adlı sözlükçüye de değinmek gerekir. Bu İngiliz sözlük yazarı, Osmanlının son döneminde İstanbul'a gelmiştir. Ülkesinde iyi bir eğitim almamasına rağmen kendisini geliştirerek iyi bir Türkçe-İngilizce sözlük yazmıştır. Epey bir süre İstanbul'da bulunması, Tercüme Bürosunda çalışması; Türkçenin temelini oluşturan kültürü de öğrenmesini sağlamıştır. Böylece hala en çok tutulan İngilizce-Türkçe sözlük ona ait olmuştur.

Dickens'in eserleridir. *For Whom The Bell Tolls*, *A Farewell to Arms*, *Green Hills of Africa*, *The Snows of Kilimanjaro*, *The Old Man and The Sea* adlı eserler ise Hemingway'in eserleridir. Hemingway'in realist oluşu, biraz tartışmalıdır. Eserlerini, savaş muhabirliği yaptığı dönemde bazen Amerikan askerleri için istihbarat toplayarak yazması, onun gerçekçilikten ziyade pragmatik bir anlayışla hareket ettiğinin somut göstergesidir. Fakat bu duruma, Ahmet Kabaklı gibi bir gazeteci, hiç değinmez.

Speech Genres and Other Late Essays adlı eserin yazarı Bakhtin'in; *Edebiyat Teorisi* adlı kitabın yazarı Rene Wellek'in; *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış (1-2)* kitaplarının yazarı Berna Moran'ın edebî eser eleştirisinde ayrı bir yeri vardır. Berna Moran, eleştirilerini daha çok, akılcı yapar. Fakat onun eleştiri alanındaki kitaplarının sosyal gerçekçilik olarak adlandırılan bölümlerinin anlaşılabilmesi için, *Communist Manifesto* ve *Capital: An Abridged Edition* kitaplarının göz önünde bulundurulması gerekir.

Tolstoy, Dostoyevski, Gogol, Gorki, Turgenyev ve Çehov ise Rus edebiyatı mensubu olan realist sanatçılardandır. Bazıları, toplumsal gerçekçi olarak da adlandırılırlar. *Hacı Murat*, *Kazaklar*, *War and Peace*, *Death of Ivan Ilyich*, *Anna Karenina* gibi eserler; Tolstoy'a aittir. *Hacı Murat* ve *Kazaklar* gibi kendi ırkına ait olmayan eserler de vermesi, bir tren istasyonundaki bankta ölecek kadar hayatın içinde yaşaması, emrindeki köylülerin durumunu iyileştirmek için uğraşması, Kafkasya'da Osmanlıya karşı savaşmasında olduğu gibi yaşadıklarını yansıtması; onun gerçekçi bir sanat eseri vermesinin yolunu açmıştır. Fakat eserlerinin nihayetinde bir sanat eseri olması, kendi toplumunun çıkarları doğrultusunda bir gerçekçiliği yansıtmasına neden olmuştur.

Rus gerçekçiliğinin bir diğer önemli kişisi olan Dostoyevski; *Crime and Punishment*, *Karamazov Brothers*, *Gentle Creature*, *Idiots*, *Devils* gibi eserleri vermiştir. *Suç ve Ceza* adlı eserde Raskolnikov'a bir tefeci kadını baltayla öldürttükten sonra kendini sorgulatması, onun gerçekçi bir anlayışla eser verdiğine önemli bir kanıttır. Dostoyevski'nin kitaplarında ve Raskolnikov örneğinde olduğu gibi, gerçekçiler hayatın dibinden bakarlar; hayata. Klasisizmde ise bunun tersi geçerlidir.

Dead Souls eseri Gogol'a; *The Mother, My Childhood* eserleri Gorki'ye; *Fathers and Sons, First Love* eserleri ise Turgenyev'e; *Russian Master, Ward Number Six* adlı eserler ise Çehov'a aittir. Gogol, *Dead Souls (Ölü Canlar)* adlı eserde, köleliğin getirdiği bir ortamdan yararlanarak zengin olmaya çalışan bir insanı anlatır. Gorki, *The Mother (Ana)* adlı eserde ise kurulması istenen yeni rejim için uygun ortam oluşturulmaya çalışılır. Bir ananın dava insanı olarak broşür ve kitap dağıtması, beklenen yeni rejime yandaş bulma amacının bir sonucudur. *Dead Souls (Ölü Canlar)* kitabında teşhisi bir yazar tarafından konulan bozuk devlet/toplum yapısına, *The Mother (Ana)* adlı kitapla bir başka yazar çözüm yolu önerir. Turgenyev'in *Fathers and Sons (Babalar ve Oğullar)* kitabı ise kuşaklar arası ilişkiye dairdir.

Bu yazarlar içerisinde Maksim Gorki'ye biraz daha değinmek, bir Rus yazar örneği üzerinden sosyal gerçekçiliğin biraz daha iyi anlaşılmasını sağlar. Maksim Gorki hem Rus devrimcisi hem de Rus yazarıdır. Onun sadece birkaç ay süren eğitim hayatı ve sekiz yaşından itibaren çalışmaya başlaması, hayatının gidişatını etkileyen en önemli özellik olmuştur. Çok küçük yaşta, büyük zorluklar yaşar. Bunda; küçük yaşlarda öksüz kalması, annesinin bir başkasıyla evlenmesi ve anneannesinin yazarın kendisini yetiştirmesi de etkili olur. Bu nedenle de Rusçada acı anlamına gelen "Gorki" adını kullanmaya başlar. Maksim Gorki, hayatın olgunlaştırdığı bir kişi olur. Bulaşıkçı olarak çalıştığı bir gemide, kendisini okumaya verir. Üzerinde, anneannesinin büyük etkisi olsa da aydınlanma dönemi bu zamana rastlar. Psikolojik olarak da hassas hale gelmesi, birçok büyük yazar gibi, intihar girişimine neden olur.

İlk eseri *Hikâye Denemeleri* adını verdiği kitap olur. Kariyerinin başlangıcı da bu eser kabul edilir. İlk romanı ise *Foma* olur. *Foma*'da hayatın nedenleri üzerinde fazla sorgulamalara gitmesi, onun romanının başarısını gölgeler. *Benim Üniversitelerim, Lenin ve Tolstoy'dan Anılar* kitabında kendisini etkileyenleri anlatır. Bu dört kitabında hem anı hem otobiyografi özelliği yansır.

Yazarın en önemli kitabı ise *Ana* olur. Bolşevik İhtilali'nin hemen öncesinde çıkan bu eser, büyük yankı uyandırır. Kendisi de bir ihtilalci olan yazarın eseri, ihtilalin gerçekleşmesini sağlayan en önemli eserlerden biri olur. Kitapta; bir genç ve onun annesinin ihtilal için uğraşmaları anlatılır. İlk önceleri, bir genç bu uğurda çalışır. Bildiri basar, kitap okur, aydınlanır. Ana diye nitelendirilen annesi, ilk önceleri bu

duruma kızsda da zamanla o da bu duruma dâhil olur. Çünkü kurtuluşun bu yolla olabileceğini anlamıştır. Oğlunun bu işleri yapamayacak hale gelmesi, bunda etkili olur. Bir kadının bu işleri yapması, özellikle de bir anneye bunların yaptırılması; romanın etkileyiciliğini artırmıştır. Yazarın insanlara vermek istediği mesaj şudur: Kim olursanız olun, ne durumda olursanız olun; devrim için çalışın.

Maksim Gorki, Berna Moran'a göre, sosyal gerçekçiler içerisinde yer alır. Bunda, Gorki'nin edebî yönü kadar siyasî yönünün de olması etkilidir. Gorki'nin, Bolşevik İhtilali öncesinde çalışmaları vardı. Bolşevik İhtilali'nin sembol ismi olan Lenin'i de yakından tanıyordu ama zaman zaman onunla görüş ayrılıklarına düştü. Bu nedenle de İtalya gibi yerlerde yaşamaya mecbur kaldı. Bu ayrı yaşayış, Lenin iktidarı zamanında da oldu. Lenin'den sonra Stalin'in başa geçmesiyle ülkesine döndü. Bu dönüşte, Stalin'in kendisine verdiği teminat etkili oldu. Daha sonraları kendi adına müzeye çevrilecek olan malikâneye yerleşti. Maksim Gorki'nin Çar zamanında da en yüksek idari makam ile alâkası oldu. Kendisi için bir risk olarak gören çar, onun Rus Edebiyat Akademisine seçilmesini engelledi. Bu durumu protesto eden Anton Çehov gibi büyük edebiyatçılar, akademiden ayrıldı.

Pavlov ve Vygotsky gibi iki psikoloğun Rusya'dan çıkması, edebiyatta sosyal gerçekçilik için ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Vygotsky'nin hemen hemen her şeyi, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological* adlı eserde olduğu gibi toplum etkisiyle açıklaması önemlidir. Pavlov, olaylara biraz daha dar bir çevreden bakar. Bir canlıda, bir başka canlının oluşturabileceği etkiyi inceler. Bir insanın pekiştireçle köpekte yapabileceği değişiklikler, bunun en iyi örneğidir. Bu kişilere, bir Danimarkalı/Alman olan Erik Erikson'un psikososyal gelişim kuramında belirtilenler de eklenebilir.

“Bizde realist akımın ilk belirtileri, esas eğilimleri romantik olan Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi’de görülür. 19. yy. sonlarında Sergüzeşt adlı romanı ile Samipaşazade Sezai, bu akımı biraz daha benimsemiştir... Halit Ziya ise Gustave Flaubert ve Maupassant’tan geniş ölçüde yararlanmıştır. Realist akıma bağlananlar arasında Hüseyin Rahmi Gürpınar’la Ahmet Rasim’i de saymak gerekir. Ancak bütün ayrıntıları ile realist diyebileceğimiz hiçbir romancımız yoktur. 1940’tan sonra sosyal realizm çeşidinde eser yazan Orhan Kemal, Kemal Tahir vb. romancılar da realizmin bazı özelliklerini sürdürmüşlerdir” (Kabaklı, 2016a: 69).

Ahmet Kabaklı'nın da belirttiği gibi, Türk edebiyatında realizmden tam olarak söz edilemez. Çünkü Batılılaşma döneminde, Avrupa ayarında bir bilim ortamı görülmemiştir. Dolayısıyla onun oluşturacağı bir sanat veya böyle bir sanatın oluşturacağı bilim ortamı görülmemiştir. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Samipaşazade Sezai, Hüseyin Cahit Yalçın, Halit Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Orhan Kemal ve Kemal Tahir realizmden etkilenmiş sanatçılardır. Son ikisi, sosyal realizm alanında eser vermiştir. Kabaklı, realizme geçiş eseri olarak, Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt*'ini görür. Fakat birçok yayın, Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası*'nın ilk realist roman olduğunu belirtir.

Bazı kaynaklar, Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah* eseriyle *Aşk-ı Memnu* eserini, Türkiye'nin ilk Batı tarzı realist eserleri olarak görür. *Şipsevdi*, *Gulyabani*, *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç*, *Mürebbiye* gibi kitapların yazarı Hüseyin Rahmi ise hem realist hem natüralist olarak görülür. Hatta natüralizmin Türk edebiyatındaki en önemli temsilcisidir, yazar. Mikroplardan çekinmesi nedeniyle sürekli beyaz eldiven takması, hayatı boyunca evlenmemesi gibi bazı özellikleri; natüralistlerin bazılarının belirgin özelliğidir. *Falaka* adlı eseriyle Ömer Seyfettin'in eseri ile aynı ismi taşıyan bir esere sahip olan Ahmet Rasim de realistlerdendir. *Şehir Mektupları* adlı eserinin Ahmet Kabaklı tarafından tercümesi, diğer bölümde incelenmiştir. Bu kişilerden Halit Ziya'nın *Kırık Hayatlar*, *Saray ve Ötesi*, *Bir Ölünün Defteri*, *İzmir Hikâyeleri* gibi kitapları da vardır.

Ahmet Kabaklı belirtmese de Mehmet Akif Ersoy, Mehmet Rauf, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Reşat Nuri Güntekin ve Halide Edip Adıvar da bu akımdan etkilenmiştir. Mehmet Akif'in durumu, parnasizm akımı ile de açıklanabilir. Çünkü onun tanınmasını daha çok sağlayan, şiirdeki gerçekçiliğidir. Mehmet Rauf'un *Eylül* adlı romanla ilk başarılı psikolojik Türk romanını oluşturması, realizm etkisiyle açıklanabilir. Psikoloji gibi insan ruhuna dair bilimlerden yararlanarak oluşturulmuş böyle bir roman, insan ruhuna dair bir gerçekçiliği yansıtır.

Yaban, *Sodom ve Gomore*, *Ankara*, *Hep O Şarkı* gibi Yakup Kadri'ye dair Türkçe eserlerde ve *An Unprecedented Communal Rite in The Court of Nur Baba* gibi İngilizce eserlerde de bu etki vardır. *Yaban* kitabında, Ahmet Cemil isimli engelli bir

kişiyeye, Millî Mücadele Dönemi'nde nasıl bakıldığı anlatılır. Esere verilen isimde, ayrıca, anlam kayması vardır. İssiz yer anlamına yelen yabancı kelimesi, eserde yabancı görülen bir insan için kullanılır. *Sodom ve Gomora* adlı kitapta, toplumun kokuşmuşluğu üzerinde durulur. Toplumun bozuk ortamı, helak olan kavimlerin durumunu hatırlatır; kitabın ismi oradan gelir. Bu kitapta *Eski Ahit*'ten bazı alıntılar bölüm başlarına konulması dikkat çeker. *Ankara* romanında ise Cumhuriyet Dönemi'nin ilk zamanlarının Ankara'sı anlatılır. *Memleket Hikâyeleri*, *Gurbet Hikâyeleri* eserleri Refik Halit'e; *Çalıkuşu*, *Yaprak Dökümü* gibi kitaplar Reşat Nuri'ye; *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal*, *Palyaço* ve *Onun Kızı* ise Halide Edip'e aittir.

Orhan Kemal ve Kemal Tahir'in sosyal gerçekçilikten etkilendikleri, daha önce belirtilmiştir. *The Idle Years: My Father's House – The Idle Years*, *Eskicinin Oğulları*, *Hanımın Çiftliği*, *Bereketli Topraklar Üzerinde*, *Üçkâğıtçı* gibi Orhan Kemal eserlerinde bu etki görülür. *Esir Şehrin İnsanları* ve *Devlet Ana* gibi Kemal Tahir eserlerinde de bu akım etkisi vardır. Bu kişilere Yaşar Kemal de eklenerek sosyal gerçekçi üç Kemal olarak nitelenen bütün oluşturulmalıdır. *İnce Memed (1-4)*; *Iron Earth*, *Copper Sky* onun en ünlü eserleridir. Haksızlıklara boyun eğmeyen bir gencin öyküsünü içerir. *Anatolian Tales*, *To Crush The Serpend*, *The Birds Have Also Gone*, *The Sea-Crossed Fisherman*, *The Undying Grass*, *Memed*, *My Hawk*, *The Saga of a Seagull*, *Murder in The Ironsmith's Market*, *Salman The Solitary*, *The Legend of Ararat* gibi kitaplar da ona aittir.

“Realistler; sanat, sanat için diyordular. Natüralistler daha güdümlü ve kasıtlı bir realizm yapıyorlar denebilir. Yani ‘Sanat, sanat içindir; roman, roman içindir.’ ilkesinden tamamiyle ayrılarak; sanatı toplum yaralarını, insanın çirkinliklerini deşip ortaya koyacak tesirli bir vasıta sayıyorlar” (Kabaklı, 2016a: 46-47).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki alıntısında değindiği gibi, natüralizm, bir diğer Batı edebiyatı akımıdır. Kabaklı, bu kelimenin tabiatı sevme veya tabiata dayanan felsefe olduğunu ileri sürer. Bu açıklama, edebî akımlar içinde bir anlamlandırma olsa da, kelimelerin bireysel anlamının incelenmesi önemlidir. İngilizcedeki nature ve real kelimelerinin birleşimi ile oluşmuştur, bu kelime. Bu akım Fransa'da ortaya çıkmasına rağmen, bu akıma ait kelimelerin ilk önce hangi dilden geçtiğini belirlemek zordur. Çünkü aynı kelimelerin Fransızcalarının yazımı, İngilizcilerinin

yazımına yakındır. Natüralizm, sanatı ne toplum için ne de sanat için görür. Sanat, toplumun yaralarını ve pisliklerini göstermeye yarar; düşüncesiyle hareket eder natüralistler.

Determinizm, soyaçekim, deneyim/deney, hayvanbilim; bu akımın önemli terimleridir. Ruh, ahlâk, idealizm, hukuk, namus, nizam, töre, aile ise karşı olunan veya sarsılmak istenen kavramlardır. Aynı şartlar altında aynı sonuçların meydana gelmesi anlamına gelen determinizm, romandaki insan davranışlarında uygulanmak istenen bir durumdur. Soyaçekim ise önem verilen bir başka terimdir. İnsanların hayatının oluşmasında ve şekillenmesinde, genetik faktörler önemsenir. Bu nedenle Emile Zola, beş kuşağın genetik yapılarını inceleyerek, yirmi ciltlik bir roman yazmıştır: Rougon-Macquart. Aynı akım, deneye önem vermiştir. Fakat Kabaklı, deney yerine deneyim kelimesini kullanmayı tercih eder. Çünkü natüralistlerin laboratuvarında edindikleri bilgiler, romanda uygulanabilir tarzda olanlardır. İnsanların kişiliğine önem vermeyen bu akım, insanları incelemede, hayvan incelemeden farklı davranmaz.

Ruh, ahlâk, idealizm, hukuk, namus, nizam, töre, aile ise karşı olunan veya sarsılmak istenen kavramlardır; denilmiştir. Çünkü natüralistler maddecidir. İnsanın görünmeyen özelliklerine önem vermez. İnsanın et, kemik ve sinirden oluştuğunu düşünürler. Kendilerinin ve toplumlarının daha iyi bir duruma gelmesi için, yerleşmiş kurallara karşıdır. Hukuk, töre, aile, ahlâk gibi kavramlar bunlar arasındadır. Bunların her biri hiç olmazsa sarsılmalıdır. İnsanların ve toplumların en pis durumlarının gösterilmesi, farkındalık oluşturarak, mevcut durumun iyileştirilmesini sağlar (Kabaklı, 2016a). Bu pis durumların gösterilmesinin önündeki en büyük engel ise yerleşik kurallardır. Doğu toplumlarında bu iki zıt durumun belirgin görülmesi de bu yüzdendir. Emile Zola'nın sözleri, bu akımın anlaşılmasını daha iyi sağlayacaktır.

“Claude Bernard’a göre çağdaş ahlâk; kötülük ve iyilik kavramlarına hâkim olarak iyiliği yaymak, kötülüğü ise yok etmek ister. İşte biz natüralistler, sosyal yaraların sebeplerini bunun için araştırıyoruz. Biz toplumda ve insanda olan bozuklukları izah etmek için sınıfların ve kişilerin anatomisini yapıyoruz. İşte bunun için çoğunlukla kokmuş ve çürümüş konuları ele almaya, insan sefalet ve çılgınlıklarının bulunduğu uçurumun dibine kadar inmeye mecbur oluyoruz” (Kabaklı, 2016a: 66).

Natüralizm, 19. yy. ikinci yarısında, Fransa’da ortaya çıkmıştır; bu akımın en önemli temsilcisi, Emile Zola’dır. *A Love Story, La Debacle, The Sin of Abbe Mouret, Nana, Germinal, Conquest of Plassans, Fortune of The Rougons, Therese Raguin, Earth, His Excellency Eugene Rougon, Kill, L’assommoir, Hakikat, Çalışma, Bereket* kitapları ona aittir. Türk edebiyatındaki en önemli natüralist ise Hüseyin Rahmi Gürpınar’dır. *Mürebbiye, Hayattan Sahifeler* ve *Ben Deli miyim?* kitapları; buna örnektir. Ahmet Mithat Efendi’nin *Müşahedat*; Nabizade Nazım’ın *Karabibik, Zehra* romanı da bu akıma dâhildir. Bunlardan *Karabibik*, ilk köy romanı; *Zehra* ise ilk psikolojik roman denemesi olarak da bilinir. Natüralizmin sahip oldukları özellikler, daha sonraları, sosyal gerçekçilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950 sonrası yazarlardan Kemal Tahir, Orhan Kemal, Samim Kocagöz (*Kalpakkılar*), Fakir Baykurt (*Kaplumbağalar, Yılanların Öcü*) bunlar arasındadır. Abbas Sayar (*Yılkı Atı*) da bunlara dâhil edilebilir.

Bir diğer başlık, realizm ve natüralizme tepki niteliğinde olan sanatçılara dairdir. William James, Henri Bergson ve Sigmund Freud bu sanatçıların oluşumunda etkili olmuştur. Realizm ve natüralizmin görüşlerine karşı çıkan bu sanatçılar, her şeye madde gözüyle bakılmasına ve ruhî durumların göz ardı edilmesine karşı çıkar. William James ve Henri Bergson, dinin insan yaşamındaki etkisine değinir. Din, onlara göre, toplumsal gerçektir. Felsefe ve psikoloji ise göz ardı edilemez. Sigmund Freud’un psikanaliz ve bilinçaltı tekniği de bu sanatçıları, geri kalan konularda destekler.

Paul Bourget, Tolstoy, Marcel Proust, Andre Gide, Maurice Barres bu karşı sanatçılar arasındadır. Türk edebiyatındaki en önemli temsilci ise Peyami Safa’dır. Paul Bourget, ilmî psikolojik roman ile tanınır. Tolstoy, Rus toplumunu ıslah için yazdığı romanlarla... Marcel Proust, anılarına dayalı psikolojik romanlarla, Andre Gide ise gözleme dayalı psikolojik romanlarla tanınır. Kabaklı, Bourget’in etkilerini en çok Mehmet Rauf’ta bulur. Mehmet Rauf’un yazdığı ve Türk edebiyatının ilk psikolojik romanı olan *Eylül*, örnek gösterilir. Nabizade Nazım’ın yazdığı ve ilk psikolojik roman denemesi kabul edilen *Zehra*’ya değinilmez.

“[...] Şiir vezinden ve kafiyeleden ibarettir, diyecek kadar ileri gittiler. Theodore de Banville ‘Kafiye, şairlerin hülyalarını perçinleyen ve süsleyen altın çividir.’ diyordu. Bu yüzden, aliterasyona çok yer verildi.

Ahengin yerine ritim getirildi. Nazım Şekli olarak en çok 'sonnet' kullanıldı. Vezinde yenilikler yapıldı. Dış âlem tasvirine, manzaraya, dil güzelliğine büyük önem gösterildi” (Kabaklı, 2016a: 88-89).

Marcel Proust (*Swann in Love*), üzerinde durulması gereken bir sanatçıdır. Proust'un kendini felsefî bir şekilde anlatışına dair kitabı, Necip Fazıl'ın dikkatini çeker. Ondan etkilenen şair, *Kafa Kâğıdı* adlı eseri yazmaya karar verişini, bir görüşmede Kabaklı'ya anlatır. Bu görüşme, Kabaklı'nın arkadaşlarıyla meşhur şairi ziyaret ettiği sırada çekilen videoda vardır. Necip Fazıl'ın mistik eser kabul edilen kitaplarından biri, bu şekilde oluşur.

Parnasçılar, kitabın bir diğer konusudur. Bu akım, 19. yy.'da görülmüştür. Realizmin roman ve öyküde yaptığını, şiirde yapmıştır. Aslında her iki akım, paralel zamanda gelişmiştir. Sanat için sanat anlayışıyla eser vermişlerdir. Bu akımın öncüsü, Leconte de Lisle adlı Fransız sanatçıdır. Theophile Gautier ve Theodore de Banville de bu akımın önemli sanatçılarıdır. Türk edebiyatındaki en önemli etkisi, Servet-i Fünun topluluğunda görülür. Cenap Şehabettin, Yahya Kemal ve Tevfik Fikret bu akımın etkisinde eser vermiştir. Cenap Şehabettin'in şiir dışında da önemli eserleri vardır. Tıbbiyeli olan Şehabettin'in *Tiryaki Sözleri* adlı eseri, bunlardan biridir. Aşağıdaki alıntıda, Orhan Veli'nin Theophile Gautier'den çevirdiği “Çin İşi” şiiri verilmiştir. *Kendi Gök Kubbemiz ve Eğil Dağlar* adlı eserlerin sahibi olan Yahya Kemal; ”Sessiz Gemi” adlı şiirle de bilinir. *Şermin, Haluk'un Defteri, Rûbab-ı Şikeste* gibi eserlerin sahibi olan Tevfik Fikret ise “Sis” gibi şiirlerle bilinir.

*“Hayır madam, siz değilsiniz sevdiğim;
Sevdiğim ne Ofelya ne de Beatris;
Ne de sizsiniz, ne de siz Jülyetçiğim...
İri gözlü sarışın Lora, ne de siz....*

*Başını uzatır kamış kafesinden,
Kırlangıçlar geçer sürüne sürüne.
Şarkı söyler her akşam kendiliğinden;
Söğüt dalına, şeftali çiçeğine”*

(Kabaklı, 2016a: 90).

Sembolizm, bir diğer konudur. Sembol kelimesi; timsal, belirti, simge anlamına gelen Grekçe bir kelimedir, gündelik hayatta da kullanılır. Kabaklı, bu akımın isminin anlamını, tilki ve bayrak gibi basit örneklerle açıklar. Tilkinin kurnazlık,

bayrağın vatan sembolü olmasını aktarır. Sembolizmin en etkili olduğu alan, şiirdir. Bu akımın şiirle olan uyumluluğu, bunda etkili olmuştur. Sembolizmin temsilcilerinin başlangıçta oluşturduğu kural tanımazlık, onların “Dekadan” diye adlandırılmasına neden olmuştur. Fransızca bir kelime olan bu kelime; soysuz, düşük, züppe gibi anlamlar içerir. Ahmet Mithat, bu kelimeyi, Servet-i Fünun şairleri için kullanmıştır (Kabaklı, 2016a).

19. yy. sonlarında görülen bu akım, kendisinden önce görülen tüm edebî akımlara karşı çıkar. Bu nedenle 20. yy. akımlarının çoğunluğunun oluşumunda, bu akımın öncü rolü vardır. Bu akımda müzik, semboller, hayal, rüya önemli yer tutar. Buna karşılık vezin, kafiye, akıl, sağduyu, üslûp kötülenmiştir. Plastik sanatlardan ziyade, musiki önemsenmiştir. Onlar için musiki, her şeyden önce gelir. Verlaine, *Şiir Sanatı* adlı eserinde, bu akımın özelliklerini mükemmel anlatmıştır. Şiir, onlara göre, büyüü bir dünyanın kapısıdır. Bazı sembolist şairlerin şiirleri, bu nedenle, kendileri tarafından da tam açıklanamaz. Bu akım sanatçılarında, kısmen bir karamsarlık vardır. Uzak ormanlar, terk edilmiş mekânlar, gece, alacakaranlık, aşk, ölüm, dostluk; en çok işledikleri konulardandır. Bu akımın felsefî temellerinde Fransız bir filozof olan Henri Bergson ile Alman bir filozof olan Schopenhauer etkili olmuştur.

Baudelaire (*Flowers of Evil*), bu akımın ilk temsilcisidir. Aynı zamanda bir romantik ve parnasizm sanatçısı olan bu kişi; Verlaine ve Mallarme (*Collected Poems*) gibi büyük sembolistlere öncü olmuştur. Şeyh Galip (*Beauty and Love*), Nailî, Neşâtî gibi Sebki Hindî akımı temsilcilerinin bu akıma yakın olduğu belirtilmiştir. Yakın dönem Türk edebiyatı sanatçıları içinde, bu akımı benimsemiş en önemli kişi Ahmet Haşim'dir. Ahmet Hamdi Tanpınar (*A Mind at Peace, The Köşk in Acıbadem*), Ahmet Muhip Dranas ve Necip Fazıl'da da bu akımın etkisi görülür. Bu akımın daha iyi anlaşılabilmesi için, Sabahattin Eyüboğlu ve Melih Cevdet Anday'ın Paul Verlaine'den çevirdiği *Şiir Sanatı* adlı esere bakmak gerekir. Böylece bu akım, en iyi, kendi türü ile anlatılmış olur.

*“Musiki, her şeyden önce musiki...
Onun için tekli mısradan şaşma;
Kıvrak olur, erir havada sanki
Ağır aksak söyleyişe yanaşma.*

*Kelime seçerken meydan senin,
Bile bile bir nebze aldanmalı;
Dumanlısı güzeldir türkülerin,
Öyle hem seçik olsun hem kapalı....*

*Tut belagati boğazından, sustur;
El vermişken bir zahmete daha gir;
Kafiye'nin ağzına da bir gem vur,
Bırakırsan neler yapmaz kim bilir?*

*Nedir bu kafiye'den çektiğimiz?
Hangi sağır çocuk, ya deli zenci
Sarmış başımıza; bu meymenetsiz,
Kof sesler çıkaran sahte inci?"*

(Kabaklı, 2016a: 99-100).

Sembolizm, Ahmet Kabaklı belirtmese de, hayatın hemen hemen her alanında etkili olan bir durumdur; sembolizm, edebî alanla sınırlı değildir. Sembolizmin etkili olduğu alana mimari de dâhildir. Osmanlı'nın Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yaptığı Rumeli Hisarı, buna iyi bir örnektir. Nedim Gürsel'in *Boğazkesen* romanına da konu olan bu yapının genelinde, Muhammed yazılıdır. Osmanlı'nın klasik dönemindeki zekâsı ve Hz. Muhammed'e olan sevgisi böylece yansıtılmıştır. Osmanlıda sembolizm, sadece onda düşünülmemiştir. Mesela bazı büyük Türk camisinde, bu durum daha yaygındır. Camilerin şerefe sayısı, o caminin banisinin kaçınıcı Osmanlı padişahı olduğunu; bazı camilerdeki kürsü sayısı, hak olarak kabul edilen mezheplerin sayısını; bazı camilerdeki pencere sayısı, yılın gün sayısını gösterir.

Sembolizmin mimariye yansıması Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir, Anıtkabir'de de sembolizm vardır. Mesela Aslanlı Yol'daki aslan sayısı, Oğuz Boyu sayısını belirtir. Yakın zamanda yapılan bazı Türkiye binalarında da benzer bir durum vardır. Dışişleri Bakanlığının büyük ana binasında iki yüz vardır: Bir yüz doğuya, bir yüz batıya bakar. Bu durum, dış politikada yapılması gerekenlerin özeti gibidir.

Mimarideki sembolizm, Avrupa'da da yaygındır. Avrupa'nın bazı binalarının tepeden görünüşü haç şeklindedir. Bunlar içerisinde AB'nin merkez bazı binaları da vardır. Toplama işareti olarak da kullanılan bu sembol, Mısır medeniyetine dek

uzanır. Eski Mısır'ın tanrılarında Amon'un dininin sembolü de haçtır. Fakat oradaki haç işaretinin bir ucunda daire vardır. Dolayısıyla günümüzde kullanılan kadın işareti, eski Mısır'a dek dayanır. Fakat zaman içerisinde, Hz. Meryem'i sembolize etme özelliği de oluşmuştur.

Amon dini öncesinde yer alan Mısır dini olan Ra zamanında, aynı işaretin kullanılıp kullanılmadığına dair kesin bilgi yoktur. Eski Mısır dinlerinin çok tanrılı olduğunu, Ra/Amon gibi kişilerin Mısır krallığına geçen kişiler olduğunu, iktidarlarını güçlendirmek için kendi adlarına din oluşturdukları bilinir. Savaşlar sonrasında başa geçen kişiler, öldükten sonra dahi, halkın nazarında bir ilah kabul edilmiştir. Bunda bu kişilerin hayattayken iktidarlarını güçlendirmek için yaptıkları faaliyetler kadar, ölümleri sonrasında gerçek hayatlarına dair bilgilere ulaşmanın halk tarafından güçlüğü de etkilidir. *The Seven Wonders of The World* adlı belgeselde ve *Prophet Joseph* adlı dizi filmde, buna dair izler vardır. Durkheim de *Elementary Forms of Religious Life* gibi eserlerde, bu tarz izlerin peşine düşer.

“Yirminci Yüzyılda Akımlar” konusu, yazarın şimdiye dek işlediği konuların sonunu ve anlattığı son asrın başlangıcını oluşturur. Bu nedenle, 21. yy.'a dair bir akım, kitapta anlatılmamıştır. 20. yy.'a dair akımlar, üç başlık altında verilir: gerçeküstücülük, varoluşçuluk ve postmodernizm. Fakat yazar, sonucu başlığı, ayrı bir konu olarak ele alır. Empresyonizm, fütürizm ve dadaizm; gerçeküstücülük konusunun alt başlığı olarak, sırasıyla verilir.

“Freud'un bilhassa alt-şuur belirtileri ve libidoyla ilgili görüşleri, gerçeküstücülerin tükenmez sermayesi olmuştur. Onlar da Freud gibi, şuurunu değil alt-şuurun belirtilerini yorumlayarak şiir yazmak veya resim yapmak istemişlerdir. Bu felsefe ve psikoloji görüşlerinin yanı sıra 20. yy.'ın ilk yarısını dolduran iki büyük cihan savaşı [...], çıkmazlar halinde, gerçeküstücülüğü beslemiştir” (Kabaklı, 2016a: 109).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki sözlerine, sürrealizme dair bir tanımla da devam edilebilir: “Aklın hiçbir denetlemesi olmaksızın hiçbir töre, ahlâk ve estetik baskısı tanımsızın [...] insandaki iç ben'in yorumu olmaya çalışan sanat anlayışlarına sürrealizm denilmektedir” (Kabaklı, 2016a: 107). Şiir, resim ve roman; bu akımdan çok etkilenmiştir. Bu akımın oluşumunda; Henri Bergson, Schopenhauer ve Sigmund Freud etkili olmuştur. Henri Bergson'un oluşturduğu mistik felsefe ve bu felsefe ile

oluşan “sezgicilik” ayrı öneme sahiptir. Freud; bilinçaltı, libido gibi terimlerle etkiler. Çünkü bunların açığa çıkarılmamasının psikolojik hastalıklara neden olacağı veya psikolojik hastalıkların ancak bu yolla tedavi edilebileceği düşünülür. Dolayısıyla şuurun altında yatanlar, cinselliğe dair olanlar, genel ahlâka uyduğu sürece bastırılmamalıdır.

Türk edebiyatında Orhan Veli, Oktay Rıfat Horozcu, Melih Cevdet Anday gibi Birinci Yeniciler; Cemal Süreyya, İlhan Berk, Ece Ayhan, Edip Cansever, Ülkü Tamer, Sezai Karakoç Turgut Uyar gibi İkinci Yeniciler bu akımdan etkilenmiştir. Bunlardan Orhan Veli Kanık, *I, Orhan Veli* eseriyle meşhurdur. Birçok yabancı eseri Türkçeye çevirmiş; “İstanbul’u Dinliyorum”, “Cımbızlı Şiir” gibi şiirleri meşhur olmuştur. Garip akımının en önemli temsilcisi olan bu kişinin eserlerinin birçoğu, Talat Sait Halman tarafından çevrilmiştir. *Voices of Memory: Selected Poems of Oktay Rıfat* adlı eser, bir diğer Garip adlı akımın sanatçısı olan Oktay Rıfat’ın şiirlerine dairdir; bir yabancı tercüman tarafından İngilizceye çevrilmiştir. *On The Nomad Sea: Selected Poems* ve *Rain One Step Away* adlı eserler ise Melih Cevdet Anday’a ait eserlerin İngilizceye çevrilmiş halidir. Garip akımının sonuncu sanatçısı olan Anday, deneme türünde de başarılıdır. Talat Sait Halman, onun bazı eserlerini de tercüme etmiştir.

Aritmetik İyi Kuşlar Pekiyi adlı kitap, İkinci Yeniciler grubundan Cemal Süreyya/Süreya’ya aittir. *A Leaf About To Fall: Selected Poems* adlı eser, İlhan Berk’in şiirlerinden yansıyanlardan oluşur. Ayrıca İlhan Berk’in birlikte editörlüğünü yaptığı eserler de vardır. *A Blind Cat Black and Orthodoxies* adlı eser ise eski bir kaymakam olmasına rağmen huzurevinde uzun bir süre hayat süren Ece Ayhan’a aittir.

Empresyonizm, gerçeküstücülüğün bir alt akımı olarak görülür; izlenimcilik anlamına gelir. Dış dünya, bu akımda, yumuşatılarak aktarılır. Kübizm, gerçeküstücülüğün bir diğer alt akımıdır. Kübizmi benimseyenler, empresyonistlerin yapmadığı alana yoğunlaşır. Onlar için önemli olan eşya ve canlının görünen geçici yönü değil ruhu ve özüdür. Bu nedenle, gördüklerini, çok farklı şekillerde resmetmişlerdir. Pablo Picasso ve Salvador Dali, bu akımın en ünlü temsilcilerindendir. Edebiyatta çok bilinen bir kübik sanatçı yoktur.

Fütürizm, gerçeküstücülüğün bir alt akımıdır. Fütürizm, gelecekçilik anlamına gelir; İngilizcedeki “future” kelimesinden veya Fransızca karşılığında gelme ihtimali yüksektir. Fütürizmin ilk temsilcisi, İtalyan bir sanatçı olan T. Marinetti’dir. Kabaklı, bu akımda her üç ana zaman diliminin önemsiz olarak anlatıldığını belirtse de bu akım için önemli olan gelecektir. İyi bir geleceğin ön koşulu kabul edilen makinelerin anlatılması, bu akım için önemlidir. Bu akımın Türk edebiyatındaki en önemli temsilcileri Nazım Hikmet ve Hasan İzzettin Dinamo’dur. *Poems, Rubaiyat, The Epic of Sheikh Bedreddin, Nazım Hikmet: Selected Poetry, Human Landscapes from My Country, Poems of Nazım Hikmet, The Day Before Tomorrow: Poems, A Sad State of Freedom, The Moscow Symphony* gibi onunla ilgili çıkmış birçok kitap vardır; Nazım Hikmet’in. Bu fütürist sanatçının *Sevda Bulut* gibi çocuklar için yazdığı eserler de vardır.

Dadaizm, gerçeküstücülüğün bir diğer alt akımı olarak görülür. Tarafsızlığı ile bilinen İsviçre, bu akımın doğuş yeridir. Tristan Tzara başkanlığındaki gençlerce oluşturulmuştur. Onların akımlarına isim bulmaları ilginçtir: Fransızca bir sözlüğe sordukları bıçağın ucunun gösterdiği “dada” kelimesi, isimleri olmuştur. Dada, tahta oyuncak at demektir. Dadaizm, I. Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkmıştır. Çıkış ortamı, II. Dünya Savaşı yıllarında çıkan varoluşçuluk akımına benzer. Oluştugu ortamın da etkisiyle, tüm kurallara ve yerleşik düzene karşı çıkarlar. Bu yüzden sabit savunucuları, ilkeleri ve düzenli toplantıları yoktur. Onları en iyi anlatan söz şudur: Dadacılar, dadaya da karşıdır.

“Dadacıların yıktığı zemin üstünde yavaş yavaş olumlu ve yapıcı bazı esaslara yönelen gerçeküstücü fikirler ve yazılar beliriyor. Andre Breton, 1924’te Gerçeküstücülüğün Birinci Manifestosu’nu yayımlıyor ve kırk yıl boyunca, bu görüş üstüne [...] araştırmalar yapıyor... İşte bunun için akla ve törelere başkaldırmak, Breton’un deyişiyle ‘Mantıkçı aklın davulunu patlatıp yırtığından bakmak gerekir.’ “ (Kabaklı, 2016a: 113).

Andre Breton’un *Gerçeküstücülüğün Birinci Manifestosu* kitabı, gerçeküstücülüğün anlaşılması için önemlidir. Breton’un görüşlerinde, ferdi özelliklerin önemine dikkat çekilir. Akıl ve mantık, onun görüşünde önemli değildir. Breton’un “Mantıkçı aklın davulunu patlatıp yırtığından bakmak gerekir” (Kabaklı, 2016a: 113) sözü, bu akımın anlaşılması için önemlidir. Kanun, ahlâk ve töre; onun önemsemediği unsurlardır. Deney gibi toplumsal fayda unsurlarının yerini ise kişisel duygular alır. Onlar bu

nedenle akıl hastalarını, uyuşturucu kullananları, hipnoz altında bulunanları, rüya âlemindekileri, libidoyu ve egoya ait olanları önemsemiştir. İmajı önemsemeyecekleri düşünülse de imajı önemserler. Andre Breton'un haricinde Philippe Soupault, Luis Aragon, Paul Eluard, Rene Char da bu akımdan etkilenmiştir. Türk edebiyatındaki gerçeküstücüler, II. Yeni ile görülmeye başlar.

Varoluşçuluk, bir diğer önemli edebî akımdır. Ahmet Kabaklı'nın bu akıma dair ilk cümleleri, aşağıdaki alıntıda verilmiştir. Bu akım, 20. yy. edebî akımlarındandır. II. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği bunalımlar, bu akımın oluşumunda etkilidir. J. Paul Sartre, bu akımın temsilcisidir. Bu akımı uzun süre temsil eden Paris Felsefe Okulunun başında da bu kişi bulunur. Bu akım dini reddedenler ve kabul edenler olmak üzere, iki kola ayrılır. Sartre, dini reddedenlerdendir. Dini reddedenlerde bunalım, diğer grupta ümit baskındır.

“Varoluşçuluk; hemen hemen yüz yıldır tanınan bir felsefe sistemi, 1935'lerden beri ise [...] edebiyata uygulanmış bir akımdır. Dünya'ya yayılışı ve tutunuşu II. Dünya Savaşı sonuna rastlamakta, hala da etkileri sürüp gitmektedir. Felsefe ve edebiyat olarak bu akımın başkenti Paris, ünlü lideri ise Jean Paul Sartre (1905-1980) olmuştur” (Kabaklı, 2016a: 113).

Sartre'a göre; mevcut, özden önce gelir. Çünkü insan, sürekli yaptığı seçimleri sonucunda oluşan bir varlıktır. Mevcuttan kastedilen varlık, özden kastedilen ise vücuttur. İnsanları sadece doğum, büyüme ve ölüm konusunda eşit görürler. Fakat buna rağmen sorumluluk, önem verdikleri bir kavramdır. Onlara göre insan, eylemin sonucudur. Onlar ne ruhçu ne maddecidirler; ikisi arasında bir yere sahiptirler. “Düşünüyorum, öyleyse varım.” der, seçim yapıp harekete geçer ve yaptıklarının son durumunun sorumluluğunu alırlar.

J. Paul Sartre, Frederic Nietzsche (*Twilight of The Idols, Birt of Tragedy, Böyle Buyurdu Zerdüş*), Karl Jaspers, Gabriel Marcel ve Martin Heidegger; bu akımın ünlü filozoflarıdır. Camus, Kafka, Simone Beauvoir ise bu akımın Sartre haricindeki yazarlarıdır. Popülizme, duyguya ve üsluba önem vermezler. Roman, dolayısıyla nesir, en önemli edebî yazı türleridir. Sartre gibilerinde olay, baştan sona, küçük bir yerde geçer. *Sinekler*, Sartre'ın yazdığı önemli bir tiyatro eseridir. Eserde; Homeros destanlarından ve bir trajedi olan *Elektra*'dan bir sentez sözkonusudur. Yazar, bu kişiler üzerinden, kendi felsefesini açıklar. *Trial, Man Who Disappeared, Hunger*

Artist, Castle gibi kitapların yazarı olan Kafka, günümüzde hala çok etkili bir Çek yazardır.

Edebiyat alanında son zamanlarda görülen bir akıma da değinmek gerekir: Postmodern. Post kelimesi, Latince kökenlidir. Karşı olma, öte olma, ilerisinde olma anlamına gelir. İngilizcede de aşağı yukarı aynı anlamda kullanılır. Edebî akımların sonuncusu, Postmodern akımdır. Kabaklı, bu akımı kimi yerlerde akım olarak saymasa da, düşüncelerinde sabit değildir. Bunda, Kabaklı'nın yazdığı kitap zamanında, bu akımın hala oluşum aşamasında olması etkilidir. "Postmodern edebiyat" tabiri, Jean Francis Lyotter zamanından beri kullanılır.

James Joyce (*Ulyses*), Umberto Eco, Octavio Paz, Virginia Wolf, Kafka, Albert Camus (*Veba*), Luis Jorge Borges (*Düşsel Varlıklar Kitabı*), Max Frisch bu akımın Dünya edebiyatındaki temsilcileridir. Bu kişilerden Umberto Eco; *How to Write a Thesis, Compassions of a Young Novelist* ve *The Name of The Rose* kitaplarıyla bilinir. Virginia Wolf; *Waves, Years, Voyage Out, Flush, Night and Day, Mark on The Wall, Jakob's Room, Between The Acts* kitaplarıyla bilinir.

Muhayyelat-ı Aziz Efendi ve Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Kabaklı'nın ileri sürdüğü bazı yönler nedeniyle, Türk edebiyatındaki postmodernizmin ilk örnekleridir. Oğuz Atay, Latife Tekin, Orhan Pamuk, Nihat Genç ve Sadık Yalsızuçanlar'da bu akımın etkisi vardır. Bu kişilerden Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* ve *Bir Bilim Adamının Romanı* gibi kitapları vardır. Kafka gibi hayattayken anlaşılamayan yazar, öldükten sonra değerlendirilmiştir; ikinci kitabı, 100 temel eser içerisine girmiştir.

Latife Tekin'in *Dear Shameless Death (Sevgili Arsız Ölüm)*, *Berji Kristin: Tales from The Garbage Hills (Berji Kristin: Çöp Masalları)*, *Swords of Ice (Buzdan Kılıçlar)* adlı eserleri vardır. Latife Tekin'in eserleri içinde *Swords of Ice (Buzdan Kılıçlar)* adlı eser, Ahmet Kabaklı'ya göre, postmodern olma yönünden dikkat çeker. Orhan Pamuk'un *The Silent House, The Naive and The Sentimental Novelist, The Museum of Innocence, The White Castle, The Black Book, Istanbul, Other Colors, The New Life, My Name is Red, Snow, The New Life, Other Colours, Strangeness in My Mind, Red-Haired Woman* adlı kitapları vardır. Bunlar içinde *The Black Book (Kara Kitap)*, Ahmet Kabaklı'nın postmodern olarak verdiği Orhan Pamuk eseridir.

Yapısalcılıkta yapı-söküm tekniğini geliştiren Derrida, bu akımı ve sanatçıları çözümleyen en önemli kişilerdendir. Bu duruma, Berna Moran da değinir. Derrida ile meşhur olan bu teknik öncesinde, bir eserin neye göre değerlendirileceğine dair, çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Eseri; yazarın hayatına, yazar-eser bütününe, eser-devir ilişkisine gibi çeşitli şekillerde değerlendirmenin gerekli olduğu belirtilmiştir. Derrida, eseri kendi başına ele alır.

“[...] Postmodernizm; zaman ve mekân bağlılığına, rasyonel işletmeye, teknoloji ve endüstri düzenine [...] sanat ve fikirde ‘anarşizmi’ andıran bir çıkıştır.... Postmodernizm, modern dönemde tabu haline getirilen her şeye karşıdır. Çünkü onlar; insanlara iyilik, refah, evrensellik, konfor getireyim derken hürriyetleri sınırlar. Aklın kılavuzluğuyla rehberlik yaparlar. O halde aklın saltanatı kaldırılmalıdır” (Kabaklı, 2016a: 144).

Yazının devamında anlatılan ilginç olay ve durumlar da vardır. Einstein, Newton, Freud gibi Yahudi olan Kafka; ölümünden önce, tüm eserlerinin yakılmasını istemiştir. Fakat arkadaşı yakmayarak, onun daha sonra ünlenmesine katkıda bulunmuştur. Virginia Wolf, intihar ederek ölmüştür. Kabaklı belirtmese de, Wolf gibi kişilerin yazarlığının, kendi psikolojilerinin bozulmasında etkisi büyüktür. Wolf’un kendi romanının karakterlerini oluşturması sırasında karakterlerinin yerine kendini fazla koymaya başlaması, şizofrenisinde etkili olmuştur. Albert Camus, Fransız olmasına rağmen, Osmanlıdan koparılan Cezayir’de doğmuştur. Borges adlı bir başka sanatçının postmodern kitabından alınan metin, *Kuran*’ın “İsra Suresi (The Night-Journey)” ile başlar. Ahmet Kabaklı’nın kitabında geçmese de Amin Maalouf’un *Semerkant* adlı eseri de postmodern olarak değerlendirilebilir. Lübnanlı bu yazar; kitabında Hasan Sabbah, Nizamülmülk ve Ömer Hayyam’ı aynı devir insanı gibi anlatır.

Sonuç olarak Ahmet Kabaklı’nın ilgili eserinin orijinal tarafları olduğu gibi orijinal olmayan tarafları da vardır. Kitap, edebiyata dair akımların Türk kültüründeki ve Doğu kültüründeki temelleri üzerinde durur. Bir sınava hazırlık kitabını hatırlatmasına ve bilinen bazı bilgilerin tekrarının fazla olmasına rağmen, edebiyata dair akımların geneline tarafsız değinmesi olumludur. Ayrıca kitapta dizin/fihrist/indeks/endeks kısmı olmamasına rağmen, okunacak eserler kısmı vardır.

3.2. Edebiyat Türleri

Eser Künyesi	
Kitap adı	Edebiyat Türleri
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	1
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	182
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-605-9320-01-6
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki özelliklere sahip *Edebiyat Türleri* adlı eseri, az hacimdedir. Kitap, Ahmet Kabaklı'nın diğer kitaplarından farklı olarak, gök mavisi ağırlıklıdır. Kitabın ön kapağında; sırasıyla yazar, eser ismi, bir motif ve yayınevi logosu vardır. Kitabın ismi, hafif artistik-komik tarzdadır. Kitabın logosu, ön kapağın sol alt köşesinde; seri numarası arka kapağın altındadır. Kitabın sırtlığındaki yazılar, yazar ve eser isimlerinden ibarettir. Ayrıca eserin sırtlığı, cilt bezini andırarak şekilde, ebru desenlidir. Kitabın ilk sayfaları; yazarın biyografisi, iç kapak, eser künyesi, içindekiler ve ön söz kısmından oluşur.

Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, edebiyat türleri incelenmeye çalışılmıştır. Kabaklı'nın beş ciltlik *Edebiyat Tarihi* kitabının bir bölümünden oluşur, eser. Eserde

ilk olarak edebiyat türü sözü üzerinde durularak, konuya bir giriş yapılır. Ardından yüzyıllara göre sanatçılar aktarılır. Bu durum, *Türk Edebiyatı* eserindeki ilk ve sonraki ciltlerin durumuna benzer.

Edebiyat Türleri kitabının isminden neyin kastedildiği konusu üzerinde durulmalıdır. Edebiyat türleri sözü, Ahmet Kabaklı'nın eserinde, “*edebî türler*” anlamında kullanılır. Bu durum, söylenmesi zor olan uzun sözlerin kısaltılmasına bağlanabilir. Normalde birbirinden çok farklı olan bu iki terimin, birbirinin yerine kullanıldığına, Mustafa Dağ da katılır.

“Edebiyat türü (genre litteraire); biçim ve öz bakımından (şekil ve muhteva) ortak kurallara göre yazılmış (veya söylenmiş) eser kümelerine takılan isimdir. Meselâ biçim ve öz bakımından roman kurallarına uyan bütün yazılı eserler, roman türünü teşkil ederler. Tür kavramı, tabiat bilimlerinden alınmıştır. Adı geçen bilimde, soy ve nitelikçe birbirine benzeyen bitki ve hayvan kümelerine tür denmektedir” (Kabaklı, 2016b: 20).

Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Türleri* adlı eseri de *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinin ilgili bölümünden oluşur. Edebiyat türlerinden kastedilen, zümrelere ait olan edebiyatlar ve o edebiyatların alt terimleridir. Bu eserde, üzerinde durulan üç ana konu vardır: roman, hikâye, nazım. Anı (hatıra), seyahat, röportaj, mektup, makale, biyografya (biyografi), tenkit (eleştiri), deneme, fıkra, gazete, dergi gibi farklı türler; hikâye bölümünün devamında, içeriğinde verilmiştir.

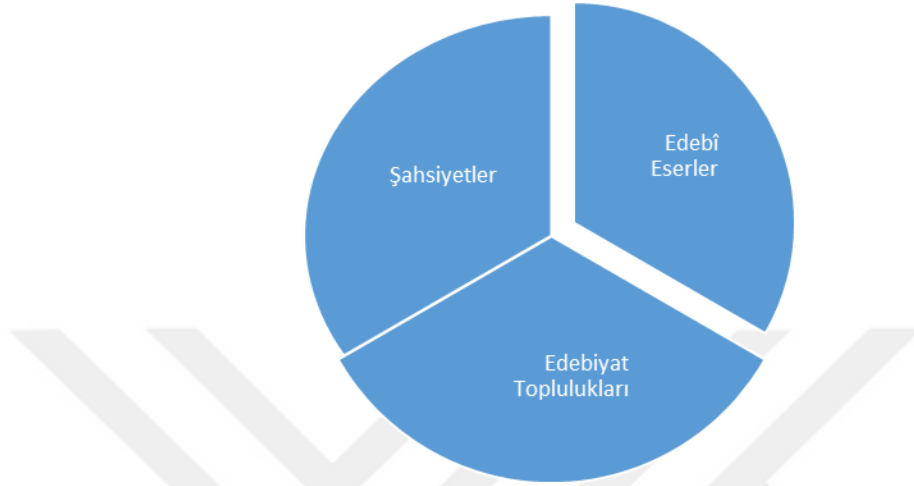
Ahmet Kabaklı edebiyat türlerini işlerken; onların tanımına, özelliklerine, Batı'daki gelişimine, Türkiye'deki gelişimine, o alandaki önemli örneklere yer verir. Verdiği örnek metinlerde, doğal olarak, önceki çalışmalarının etkisi vardır. Bu durum, Ahmet Kabaklı üzerine olan ilgili tezde de görülür.

“Burada ayrı bir başlık ‘Aziz Efendi ve Muhayyelât’ olarak açılmıştır. Aziz Efendi'nin ‘Hayatı’, ‘Eserleri’, ‘şüirleri’ alt başlıkları ile anlatılmıştır ve son kısım ‘Muhayyelât’ adlı eserinin tanıtılmasına ayrılmıştır. Bu eser, yapma masal türüne örnek olması sebebiyle incelemeye dâhil edildiği, Ahmet Kabaklı tarafından konunun başında belirtilmiştir” (Dağ, 2012: 125).

Ahmet Kabaklı'nın eserlerinde kullandığı metot, “Kronolojik ve Sistemik Bakış Açısı” metodudur. Aşağıda tablo hali, Ahmet Kabaklı'nın bu eserine uyarlanan şema, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar. Ahmet Kabaklı edebiyat hakkındaki

eserlerinde bu yöntemi eşit bir şekilde kullansa da bu eserinde “edebî türler”e ağırlık vermiştir.

Şekil 3.1: Kronolojik ve sistematik bakış açısı

Ahmet Kabaklı, kitabın girişinde, edebiyat türlerini üç ana başlık altında gösterir: Sözlü edebiyat türleri, nesir türleri, nazım türleri. Bunları belirttiği yerde bazıları için açıklayıcı parantezler de koyar. Mesela nesir türlerinin ve kısmen de nazım türlerinin bu kitapta incelendiği açıklanır. Kitabın ilerleyen bazı bölümlerinde, bu üç edebiyat türü, ikiye düşmüş olarak aktarılır: nesir, nazım. Bu anlatışlarda, Sözlü edebiyat ürünlerinin diğer iki türe paylaştırıldığı anlaşılır.

“Edebî akımların ele alınmasının ardından, Türk edebiyatında görülen edebî türler bahsine geçilir. Burada gösteri sanatlarından roman ve şiire kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan türler tek tek ele alınmakta ve örnekler verilmektedir. Kapsamı oldukça geniş olan bu bahiste, türler üç gruba ayrılmıştır. Konunun tasnifini oluşturan bu gruplamalar; 1- Sözlü Edebiyat Türleri, 2- Nazım Türleri, 3- Nesir Türleridir. Sözlü edebî eserler, bunların teorik bilgisi ve örnekleri, cildin hemen başında yer alan konudur. ‘Edebiyat Türleri’ başlığı altında incelenmeye başlanan kısımda ise nazım ve nesir türleri ele alınmaktadır” (Dağ, 2012: 75).

Ahmet Kabaklı, türleri açıklarken, sanatçıların o türe dair tanımlarına da yer verir. Romanın ne olduğu, bunlardan biridir. Roman konusunda, Kabaklı'nın verdiği sanatçı tanımları içinde en dikkat çeken, ünlü deneme yazarı Suut Kemal Yetkin'inkidir; aşağıda verilmiştir. Ayrıca Kabaklı, düşünürlerin edebiyat türleri ile ilgili tanımlarını da vererek, geniş bir ilim çerçevesinden duruma baktığını gösterir.

Ahmet Kabaklı'nın bu kitabının alındığı *Türk Edebiyatı* cildinde, edebî türler içinde anlatılan ilk konu, tiyatrodur. Fakat bu kısım, *Seyirlik Oyunlar* adı altında, farklı bir eser olarak verilir. *Edebiyat Türleri* kitabının kapağındaki ismin altında yazan “Roman, Hikâye, Nazım” sözü de bu durumu destekler.

Ahmet Kabaklı, romanın tanımına yer verirken, roman kelimesinin “Roma Devleti’ni çağrıştıran” anlamının da olduğunu belirtir. Fakat roman kelimesinin Romanya devletinin vatandaşlarının ve esmer vatandaşların isimlerini de karşıladığını belirtmez. Ayrıca Roman kelimesinin, Rum kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki çoğul eki olan “-an” ekini almış hali olma ihtimali büyüktür. Önceki çağlarda, tarih alanında olan Türklerden etkilenme, dil konusunda da sanılanın ilerisindedir.

Konu, kişi, çevre, zaman, amaç, üslûp unsurlarından oluşan roman, Orta Çağ Avrupa insanının kendisini hesaba çekme ihtiyacından ortaya çıkmıştır. İnsan ve toplumda görülen büyük yanlışlıklar, Avrupa insanının, bir insanın hayatının özeti olabilecek eserlerin verilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu nedenle roman kahramanları, yanlış hayatı veya olması istenen hayatı anlatan eserlerdir.

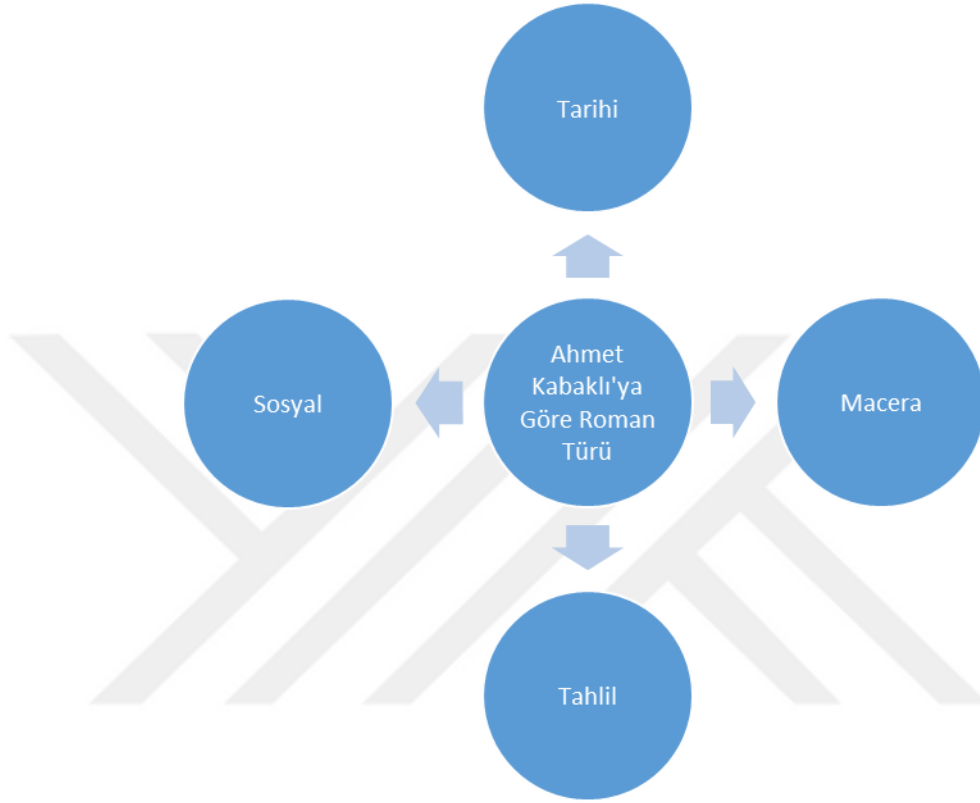
“Hayatta olup da romana girmeyen şey yoktur. Romana sınır çizilmez. Yeter ki gerçekten alınan unsurlar, bütün bir iç zenginliğinin beslendiği hayal gücü ile yeni varlıklar alsın; hayattaki varlıkları bile sürükleyecek, onları gölgede bırakacak bir gerçek olsun” (Kabaklı, 2016b: 12).

Osmanlı İmparatorluğu'nun iyi dönemlerinde, roman görülmez. Romanın çok daha ileri bir şekli olan mesnevi görülür. Kabaklı, bu nedenle Türk edebiyatında roman kavramını anlatırken “mesnevi” türüne de değinir. Avrupa'nın Orta Çağ'da Osmanlı sanatını taklit etme ihtimali yoktur. Fakat bu yolda birçok Türkçe kelimenin Fransızcaya, Almancaya ve İngilizceye geçtiği görülür. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Türkçeden atılması, Avrupa dilleri ile ilgili bu geçişlerin keşfini zorlaştırmıştır. Osmanlının imparatorluktan devlet haline gelerek küçülme sürecinde ise kendi edebiyatını dahi anlayamayan bir toplum ortaya çıktığı için, bu sefer Avrupa'nın oluşturduğu edebiyat türlerine yönelinmiştir.

Ahmet Kabaklı, ilk roman örnekleri olarak iki önemli eserden bahseder: Boccaccio'nun *Decameron* kitabı, Cervantes'in *Don Kişot* romanı. *Decameron*'un eseri, bir hikâye kitabı olarak değerlendirilebilir. Cervantes'in *Don Kişot* kitabı ise

gerçek anlamda ilk romandır. Çünkü sözkonusu eser; roman kahramanı gibi roman kahramanı çevresini de hicvedici özelliğe sahip, uzun bir hikâyedir.

Şekil 3.2: Ahmet Kabaklı'ya göre roman türü

Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Türleri* kitabında incelenen en önemli tür, romandır. Romanın ilk önemli temsilcisi ise Cervantes'tir. Bu nedenle ilk modern roman yazarı Cervantes'in ve ilk modern roman olan *Don Kişot*'un ayrıntılı incelenmesinde yarar vardır. Miguel de Cervantes Saavedra, İspanya'nın en önemli yazarı; onun eseri olan *Don Kişot* da ülkenin en önemli edebî ürünüdür. Sanatçıların en önemli eserleri, genellikle, onlara en çok benzeyenlerdir.

Roman türünün tarihi, "Coğrafi Keşifler" in tarihi ile de ilişkilendirilebilir. Bu duruma giden yol, Cervantes'in hayatının açıklanmasıyla anlaşılacaktır. Cervantes, İspanya'da doğmuş bir kimsedir; babası, zar zor geçinen bir memurdur. İspanya, onun döneminde Amerika kıtasından gelen altınlarla ekonomide parlamaya başlar ama bu durum halkta pek bir değişiklik oluşturmaz; halk yine fakirdir.

Cervantes, bir gün yaptığı düellodan dolayı suçlu bulunur. Mahkeme, gıyabında, sağ kolunun kesilmesine karar verir. Çünkü o dönemde düello yapmak suçtur, düello yapanlar cezalandırılır. Cervantes yazı yazmasını ve silah tutmasını sağlayan bu organının kesilmesinden korkar. Önce İspanya Yarımadası'nda bulunan bir başka ülkeye geçer, orada da çok durmaz ve İtalya'ya geçer. Çünkü Osmanlıya karşı bir Haçlı donanması kurulmaktadır, o da ona katılacaktır.

1571'de Osmanlı Devleti, Cenevizlilerin elindeki Kıbrıs'ı alır. Bunun üzerine, Avrupa bir Haçlı donanması oluşturur. Haçlı donanmasına İspanya ile İtalya yarımadasındaki ülkeler katılır. Cervantes, bu sırada İtalya'dadır; o da donanmaya İtalya'da katılır. Haçlı donanmasının da Osmanlı donanmasının da gemi sayısı aşağı yukarı eşittir. Her iki donanmanın da iki yüzden fazla gemisi vardır.

O sırada bir Türk gölü olan Akdeniz'de, Uluç Ali Paşa liderliğindeki Osmanlı donanması, Mora Yarımadası'nın batısında yer alan İnebahtı Körfezi'nde, Haçlı donanması ile karşılaşır. Osmanlı ordusu, gemilerinin çoğunluğunu ve askerlerinin yaklaşık yirmi binini kaybeder. Haçlı donanmasının bu beklenmedik başarısı, Avrupa'da büyük sevinç uyandırır. Osmanlı'da ise tersi oluşur. Gemileriyle düşmana mağlubiyet yaşatan sadece Uluç Ali Reis olur, gemilerini İstanbul'a geri getirebilen de... Uluç Ali Reis bu başarısından dolayı kaptanıderya yapılır. Adı da hafif değişikliğe uğratarak Kılıç Ali Paşa olur.

Haçlı donanmasından bir gemi seyrederken Cezayir civarındaki Türk gemilerine yakalanır. Esir alınanlar içerisinde Cervantes de vardır. Cervantes esir alındığında göğsünde iki yara vardır, sol elini ise kaybetmiştir. Götürüldüğü Cezayir'de esir olarak kalır. Kendisinin fidyesini, ailesi ne yaparsa yapsın ödeyemez. Bundan dolayı da yaklaşık üç defa kaçmayı dener. Bunların ikisinde, kaçışın haber verilmesi nedeniyle emeline ulaşamaz. Fakat kendisiyle birlikte olan kardeşi, ondan çok daha önce özgürlüğünü elde eder.

Cervantes'in kaçış denemelerinin birinde, grup yakalandığında, Cervantes bütün suçu üzerine alır. Cervantes'in öldürüleceğini düşünenler, bunda haksız çıkar. Hasan Paşa, Cervantes'in sahibine beş yüz altın vererek onu satın alır. Hasan Paşa daha

sonraları da onun fidye fiyatını, geliş maliyeti nedeniyle, beş yüz altın yapar. Kaçmasın diye de hapishaneye yakın yerlere koyar.

Cervantes zaman içinde İstanbul'a gönderilir. Burada Kılıç Ali Paşa'nın camisinin yapımında, amele olarak çalışır. Kılıç Ali Paşa'nın camisinin yapımıyla ilgili olarak ilginç bir öykü de vardır. Kılıç Ali Paşa, padişah'tan yapacağı cami için yer ister. O da "Sen bir denizcisin, camini de deniz üstüne yap!" diye latife yollu konuşunca o da deniz kenarında bulunan bir yeri doldurarak kendi adıyla anılan camisini yaptırır.

Camisi yaptırılırken, Cervantes'i amele olarak çalıştırılır. Cervantes, burada iyi çalıştığı için mi yoksa kolsuz birine acıdıkları için mi bilinmez, azat edilir. İspanya'ya döndüğünde de kitabının ilk cildini yayımlar. Böylece Osmanlıdaki tutsak hayatında yazdığı eserle birden ünlenir. Kitabını da İspanya'daki bir asilzadeye ithaf edince geçim derdinden kurtulur, o da kendisini tamamen yazmaya verir. Bir süre sonra *Don Kişot* romanının ikinci cildini yayımlar. Türkler ve esaret konulu dört tane de oyun yazar. "Cervantes'in Türklere Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması" adlı makalede, bu durum, ayrıntılı anlatılır.

"Cervantes'ten

Cervantes'in ünlü eseri Don Kişot, aynı zamanda Batı dünyasının ilk olgun romanı sayılır. Bu romanda, çok okuduğu eski şövalye romanlarının etkisinde kalarak, onlarda yaşatılan kahramanlar gibi olmağa kalkan, elli yaşlarında, çelimsiz bir köy asilzadesinin (Don Kişot) tuhaf serüvenleri anlatılır. Nice vakalar içinde yenik ve gülünç olmasına rağmen, Don Kişot, ülkücü ve hayalci insanoğlunu temsil eden bir ruh yüceliğine sahiptir. Maddi dünyanın çirkin gerçekleri içinde, o, sürekli bir iyiliğe ve umuda doğru çırpınmaktadır. Buna karşın kendisine silahşör tayin ettiği köylü Sanço Panza ise gerçekçi ve pratik zekâyı temsil etmektedir" (Kabaklı, 2016b: 110).

Ahmet Kabaklı, roman metinlerinden örnek verirken, *Don Kişot*'tan da örnek verir. Romanın kahramanı, çoğumuzun bildiği gibi, roman kahramanı ile aynı ismi taşır. Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki sözlerinden de anlaşıldığı gibi, Don Kişot, zamanının çoğunu şövalye kitabı okuyarak geçiren bir kişidir. Yemez, içmez, uyumaz; kitaplar okur. Bir süre sonra beyni sulanır, garip davranışlar sergilemeye başlar. Okuduğu kitaplardaki şeyleri, gündelik hayattan ayırt edemez; aslında bir bakıma gör düğü şeyler, kitaplarda okuduğundan ibarettir.

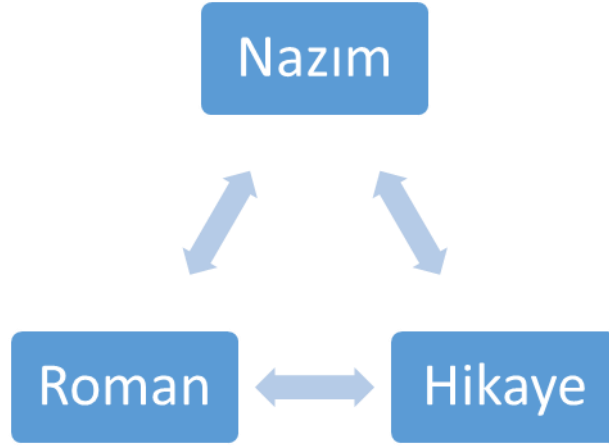
Yel değirmenlerini dev, bazı insanları düşman sanır. Evlerinin bir odasında bulunan paslanmış miğferi alır, giyer; ahırdaki atı Rosinante'ye biner ve yolculuğuna başlar. Yaşı elliyi geçmiş biridir. İyileri korumak ve kötülere cezasını vermek en önemli amaçlarındandır. Uğruna savaşıacağı bir kız da ister. Yolculuğu sırasında bir hana uğrar. Uğradığı yer eski bir handır ama o burayı kale, şato tarzı bir yer sanır. Hanın sahibinden kendisini şövalye ilan etmesini ister. Hancı ve yanındakiler onun bir kaçık olduğunu düşünürler, onunla dalga geçerler, onu şövalye ilan ederler.

Don Kişot, yolculuğu sırasında karşılaştığı Sancho Panza adlı adamı yanına alır. Sancho Panza, bir eşek ile onun yanında yolculuk eder; efendisine hizmet eder. Sancho, eğitim görmüş biri değildir ama çok atasözü bilir. Bildiği atasözlerini zaman zaman efendisine söyler. Zaman zaman efendisinden ayrılmak istese de bunda başarılı olamaz. En sonunda aydınlanır, yolculuğu bırakır. Huzur içinde ölür.

Don Kişot romanında, yazar tarihî gerçekleri hayalleri ile süslemiştir. Bunda zaman zaman abartıya gitmiştir. *Don Kişot* romanında, Avrupalının Osmanlı/Türkler karşısındaki uyanışının anlatıldığı da ileri sürülebilir. Cervantes, bunu kitabının birçok yerinde, belirli eder.

Roman türünün temel özellikleri konusuna tekrar dönülecek olursa romanlarda dört tema (ana duygu) veya konu bulunur. Ahmet Kabaklı'ya göre bu dört madde şunlardır: tarihî roman, macera romanı, sosyal roman, tahlil romanı. Ahmet Kabaklı, Türk edebiyatındaki ilk çeviri roman olarak, *Telemak*'ı verir. *Telemak*, Fenelon'dan, Yusuf Kamil Paşa tarafından çevrilmiştir. Fakat Ahmet Kabaklı'nın bu romanın Arapçadan çevrildiğini belirtmemesi, büyük bir eksiklikler. *Taaşşuk-u Talat ve Fitnat* (Şemsettin Sami), *Hasan Mellah* (Ahmet Mithat Efendi), *İntibah* (Namık Kemal) Türk edebiyatının ilk roman örnekleri olarak aktarılır. Ahmet Kabaklı'nın Cervantes haricinde iki kişinin daha romanlarından alıntı yaptığı görülür: Charles Dickens ve Dostoyevski.

Şekil 3.3: Kabaklı'nın *Edebiyat Türleri* kitabının içeriği

Aşağıdaki metinden (ve yukarıdaki görselden) de anlaşılacağı üzere, Ahmet Kabaklı; hikâyenin romanın küçük olanı olduğunu aktarır. Roman ve hikâyeyi, metin unsurları üzerinden kıyaslar. Hikâyenin unsurlarının daha sınırlı olduğunu belirtir. Ahmet Kabaklı, modern öykücülüğün tarihî için de Boccaccio'nun *Decameron*'undan söz eder. Bu eserin modern öykücülüğün ilk örneği, romanın ise atası olduğu belirtilebilir. Maupassant, Çehov üzerinde fazla durmaz; Ahmet Kabaklı. Fakat bu ikisinin metinlerinden örnekler verir.

“Zaten 20. yy. başlarına kadar hikâye, romanın küçük ölçüde olanı, yani küçük roman sayılmıştır. Hikâyeye romandan oldukça ayrı bir edebiyat türü olarak bakılması, çağımıza mahsustur. Hikâye ve roman arasında bir yakınlık olabilir. Fakat bu kabuk rengi birbirini andıran meyvelerin benzeyişi gibi, sadece dış görünüşe dayanır... Hikâyede ve romanda da olay, kişiler, çevre ve zaman mevcuttur, fakat bunların ele alınış ve işleniş tarzlarının başka olduğu unutulmamalıdır” (Kabaklı, 2016b: 120).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıda verilen hikâyeye dair metni incelendiğinde, yazım ve noktalama yanlışları görülür. Bu durum, güncel dilbilgisi kurallarını takip etmeden kaynaklanabileceği gibi, başka sebeplerden de kaynaklanabilir. Edebiyatçıların deyişiyle “çalakalem” yazma, tashihçinin hataları gibi sebepler de bu ihtimallere eklenebilir. Fakat en büyük ihtimal, güncel dilbilgisi kurallarına göre yazmadır. Çünkü bağlaçla birlikte virgül veya noktalı virgül kullanma gibi kurallar eski kurallardır.

Guy de Maupassant, olay hikâyeciliği; Anton Çehov ise durum hikâyeciliğiyle bilinir. Bunlardan ilki Fransız, ikincisi ise Rus'tur. Olay hikâyeciliğinin Türk edebiyatındaki temsilcisi Ömer Seyfettin, durum hikâyeciliğinki ise Sait Faik Abasıyanık'tır. Ahmet Kabaklı, romanda olduğu gibi, hikâye ve nazımda da uzun bir ilgili sanatçı listesi sunar; eserde.

Ahmet Kabaklı, hikâye konusunun sonuna koyduğu diğer nesir türlerini açıklamadan önce, bir kavram kargaşasını önlemek ister. Edebiyat tarihi, ilmî tarih ve edebî tarih olarak verilen bu terimler; edebî tarihin ne olduğunun anlaşılmasını sağlamak içindir. Edebî tarih, tarihî olaylar içerisinde sanat eserinin anlaşılmasına çalışılmasıyla ilgilenir.

Ahmet Kabaklı'nın eserinin hikâye bölümünün sonunda yer alan bazı türlerle bütünleşmiş olan eserlere de değinilmelidir. Babür Şah'ın *Babürnâme* adlı eseri, anı (hatıra); Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* eseri, seyahat (gezi); Ruşen Eşref Ünaydın'ın *Diyorlar ki* eseri, röportaj; Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme* eseri, mektup; Fuat Köprülü'nün *İlk Mutasavvıflar* eseri, biyografya (biyografi); Namık Kemal'in *Tahrib-i Harabat* eseri, tenkit (eleştiri); Ahmet Rasim'in *Şehir Mektupları* eseri, fıkra alanında önemlidir.

“Montaigne'in türlü konular üzerindeki düşünceleri gözden geçirilirse bu düşünceleri hiçbiri plana uymadan, hiçbir şeyi ispata kalkışmadan, insanı ahlâklılaştırma yoluna sapmadan, sırf düşünmekten zevk aldığı, bu zevki bize de tattırmak için yazdığı anlaşılır. Deneme, makale gibi belirli bir fikri kesin bir sonuca bağlamaz” (Kabaklı, 2016b: 150).

Ahmet Kabaklı, Suut Kemal Yetkin'den aktardığı yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı gibi, deneme yazı türü üzerinde de durur. İngilizceye “Essays” diye çevrilen bu tür isminin Fransızca adı da benzerdir. Kabaklı Türkçe kullanımına büyük önem vermesine rağmen, Fransızcasını da eş anlamlı olarak verir. Suut Kemal Yetkin, Sabahattin Eyüpoğlu, Sabahattin Kudret Aksal, Nurullah Ataç gibi birçok Türk sanatçıya ilham kaynağı olan bu türün kurucusu Montaigne'in ayrıntılı incelenmesi gerekir.

Fransız edebiyatı denilince akla gelen ilk isimlerden olan Michael de Montaigne, ilk başlarda nüfuzunu da kullanarak siyasetle uğraşmış, ardından kendini kitaplara

vermiştir. Şatosundaki kütüphanesinde bir taraftan okumuş, bir taraftan da yazmıştır. Birkaç ciltten oluşan *Denemeler* adlı eseriyle Montaigne, skolâstik düşüncenin yok edilmesinde etkili, aydınlanmanın babası olmuştur.

Voltaire, Montesquieu, Francis Bacon, J. J. Rousseau, Alain gibi kişilerin de aynı türde eserler verdiği bilinen Montaigne; denemelerindeki yazılarında bir düşüncüyü ispat yerine düşünmenin kendisini yaymaya çalışmıştır. Montaigne'in başını çektiği serbest düşünme, Fransız İhtilali'ne ve Sanayi Devrimi'ne giden yolu açmıştır. İnsanların daha rahat düşünebilmeleri edebiyatı, düşündüklerinden yararlanmak istemeleri de Sanayi Devrimi'ni ortaya çıkarmıştır.

Ahmet Kabaklı belirtmese de Michael de Montaigne, Fatih Sultan Mehmet ile aynı devirde yaşamıştır. Bu yazarın, Osmanlı ve Doğu ile ilgili ilginç görüşleri de vardır. Mesela Fatih'i kastederek "Türklerin padişahı ava, 5 bin kişiyle gidiyormuş. Öyle avın hiç keyfi mi olur?" der. Montaigne'in Türk-İslam dünyası ile ilgili bir başka ilginç görüşü daha vardır. İslam dini mensuplarının sünnet oluşunu, İslam'ın cinsel yönden insanları cezalandırması olarak yorumlar. Çünkü bunu Hristiyanlıktaki ruhbanlık uygulamalarına benzetir.

Montaigne, kendi dönemindeki Avrupa halkının Doğu ile ilgili düşüncelerine de yer verir. Kitaplara ve haritalara da girmiş bu bilgilere göre Doğu'da; yarı insan, yarı hayvan kişiler yaşar. Darwin'in Doğu halkları ile ilgili görüşünde, bu yaygın düşünce de etkilidir. Montaigne'in birkaç ciltten oluşan kitabında, Afrika'daki Yamyamlarla ilgili bilgiler de vardır. Montaigne, Madagaskar'da insan yiyen halkların olduğunu anlatır. Bu insanların yedikleri kişilerin kemiklerini savaşlarda yanlarında bulduklarını, böylece onların ruhlarının da kendileriyle birlikte savaştığını düşündüklerini belirtir.

Montaigne'in alışkanlıkların önemini anlatan "Koca Öküz" adlı hikâyesi meşhurdur. Bir de bir kölenin efendisiyle ilgili bir sözü vardır ki o da onun kadar meşhur olmayı hak eder. Kölenin biri "Bizim kralda da hiç akıl yok, akli olsaydı bizim efendinin yerine geçerdî." der. Bu söz, tüm Dünya'yı gördüklerinden ibaret sanan cahil insanların durumunu, bize mükemmel anlatır.

Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu bir başka nesir yazı türü, makaledir. Makale yazı türü, kesinlik iddiasında olan, bilimsel yazı türüdür. Kesinlik belirtme ve yargı içerme bakımından deneme türünün tersidir. Bu türün ismi, sanılandan daha eskiye dayanır. Ahmet Kabaklı üzerinde durmasa da Hacı Bektaş-ı Veli gibi kişilerin *Makalat* eserlerinin ismi buradan gelir.

Gazete türü, Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu bir başka edebiyat türüdür. Ahmet Kabaklı, Fransa'daki bir müzede, MÖ 1750 yılına ait bir gazeteden söz eder. Gazete ve dergilerin, toplumsal bilgi aktarımında önemli rolü vardır. Gazete kelimesi, İtalyancadan yayılmıştır. Osmanlı'nın son döneminde, "ceride" kelimesinin de bu anlamda kullanıldığı belirtilir.

Takvim-i Vekayi, 1831'de, II. Mahmut Dönemi'nde çıkarılmaya başlanmıştır. Osmanlıdaki vakanüvislik geleneğinin bir devamı olan bu gazete, *Resmî Gazete*'nin atası olarak aktarılır; Kabaklı tarafından. *Ceride-i Havadis* ise bir İngiliz yönetiminde çıkan, devletten yardım gören, yazarlarının geneli Türk olan gazetedir. 1840 yılında çıkmaya başladığı belirtilen bu gazete, ilk yarı resmî gazete olarak bilinir.

"Şinasi şiir, tercüme, fabl, tiyatro, makale, tenkit türlerinde eserler vermiştir. Ayrıca sözlük ve folklor alanlarında çalışmaları vardır. Bütün bu sayılan türlerde verdiği mahsuller, sayıca azdır, doyurucu değildir. Kısa ve huzursuz bir ömür sürmüş olması, bu verimsizliğine bir sebep olabilir" (Kabaklı, 2016b: 42).

Ahmet Kabaklı'nın Şinasi'de görülen edebî türlere dair yukarıdaki yazısı, Ahmet Kabaklı'nın eserinde kullanılan dil ve anlatım özelliklerinin anlaşılması için önemlidir. Ahmet Kabaklı'nın diğer eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de akıcı bir dil kullanılır. Okuyucuyu sıkacak uzun cümlelerden, anlaşılması zor ifadelerden uzak durur. Ne var ki metinlerinde anlatım bozuklukları, noktalama yanlışları ve yazım yanlışları fazladır. Bunların bir kısmı değişen kurallar nedeniyle mazur görülecek tarzda olsa da bir kısmı mazur görülemeyecek tarzdadır.

1860 yılında çıkarılmaya başlanan *Tercüman-ı Ahval*, ilk özel gazete olarak aktarılır. Şinasi ve Agâh Efendi tarafından çıkarılmaya başlayan bu gazete; Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Ziya Paşa gibi kişilerin de yazılarını yayımlattığı yerdir. Ahmet Kabaklı, Şinasi'nin gölgesinde kalan Agâh Efendi'nin daha iyi anlaşılması için, onun

adına bir başlık açar. Bu kişinin altı dil bilen önemli bir idareci olduğu, bu yazıdan anlaşılır. *Tercüman-ı Ahval*'den sonra, *Tasvir-i Efkâr* da Şinasi tarafından çıkarılır. Ali Suavi'nin çıkardığı *Muhbir*, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın çıkardığı *Hürriyet*, Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat* üzerinde de durulur; eserde.

Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu bir başka tür, dergidir. Münif Paşa'nın çıkardığı *Mecmua-i Fünun* dergisi, ilk Türk dergisi olarak verilir. *Diyojen* (Teodor Kasap), *Servet-i Fünun* (Tevfik Fikret), *İctihat* (Abdullah Cevdet), *Sırat-ı Müstakim* (Mehmet Akif), *Sebilü'rreşad* (Mehmet Akif), *Genç Kalemler* (Ömer Seyfettin), *Dergâh* (Yahya Kemal), *Yeni Mecmua* (Ziya Gökalp), *Küçük Mecmua* (Ziya Gökalp), *Ağaç* (Necip Fazıl), *Varlık* (Yaşar Nabi Nayır) önemli dergilerdir. *Türk Derneği*, *Türk Yurdu*, *Türk Dili*, *Tohum*, *Papirüs*, *Büyük Doğu*, *Kaşgar*, *Hece*, *Altınoluk*, *Mavera*, *Diriliş*, *Türk Dünyası Araştırmaları* ve *Türk Edebiyatı* diğer önemli dergilerdir.

Ahmet Kabaklı, nazım bölümünde, ilk olarak şiirin ne olduğu üzerinde durur. Şair ve düşünürlerin şiir tanımlarından örnekler verilir. Montaigne'den de şiir tanımı örneğinin verilmesi, dikkat çeker. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in şiir tanımında, şiir ile musiki arasında ilişki kurulmaya çalışıldığı görülür. Orhan Veli'nin şiir tanımı ise aşağıda verilmiştir.

“Şiirin bir mana sanatı olması hiç de fikir sanatı olmasını gerektirmez. Şiirdeki mana; resimdeki renk, musikideki ses gibi bir şeydir. İnsanı şaşırtan nokta, mananın da fikir gibi dille anlatılması noktası... Şiirde sadece bir hassasiyet, bir eda, daha kestirme deyimleriyle bir mana zevki aranır” (Kabaklı, 2016b: 147).

Ahmet Kabaklı manzume ve şiir arasındaki ayrıma da yer verir. Vezin ve kafiyenin onda da bulunduğu manzume, sanatsal içerik taşımama nedeniyle ayrı görülür. Ayrıca şiirin incelenmesinde içerik (muhteva) ve biçim (şekil)'den söz edilir. Fakat edebiyat kitaplarının çoğunda olduğu gibi, bu açıklama, yetersiz kalır. Çünkü nazım şeklinin içerikle ilgili bazı bilgileri de taşıdığı görülür. Zaten bu nedenle şiirlerde içerik (muhteva), pek önemsenmez. Son zamanlarda ortaya atılan “tema” terimi de bu durumun bir sonucudur. Yine de “tema” ana duyguyu belirtmenin haricinde, şiirdeki içeriğin ayrıntısını vermez.

Şiirin biçim (şekil) özellikleri, dört isim adı altında açıklanır: nazım şekli, kafiye, vezin, dil (üslûp). Nazım şekilleri ise oluşturan tabakaya göre gruplara ayrılır. Divân edebiyatı nazım şekilleri; gazel, kaside, kıt'a, terki-i bent, terci-i bent, tuyuğ, rubai, mesnevi, musammat, terbi, şarkı, muhammes, tahmis ve taştir olarak verilir. Halk edebiyatı nazım şekilleri ise türkü, mani, koşma olarak üç ana başlık altında verilir. Bunlar içerisinde ise koşmanın türü olarak ifade edilen bazı terimler de vardır: semai, varsağı, destan, ilahi, nefes. Tanzimat Dönemi ve sonrasında Türk edebiyatına giren sone, terza rima ve triyole gibi türlere ait açıklamalar; bir sonraki kitapta kalmıştır.

“Gazel, Arap edebiyatından İran’a, oradan Türk edebiyatına geçmiştir. Arap şiirinin eski çağında gazel, kasidenin tegazzül diye anılan bir bölümü idi. Kasidenin bu kısmında, sevgiliye övgüler söylenirdi. Zamanla gazel, ayrı bir nazım şekli oldu. Bilhassa İran ve Türk edebiyatlarında çok sevildi. Öyle ki şairlerin sanat kudreti, gazeldeki başarılarıyla ölçülür oldu” (Kabaklı, 2016b: 182).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki metinde kökeni üzerinde durduğu “gazel” nazım şekli üzerinde durulmasında yarar vardır. Sonbaharda dökülen yaprakların, Türkiye Türkçesinin ağızlarının birindeki adı da gazeldir. Bu nedenle gazel nazım şeklinin isminin kaynağı, sonbahar yaprakları birikintisi olabilir. Divân edebiyatının lirik türünün ismi olan gazelin kelime anlamı, kadınlara söylenen güzel aşk sözleridir. Önceleri kasidenin tegazzül denilen bir bölümü iken zamanla ayrı bir nazım türü haline gelmiştir. Dolayısıyla kasideye göre daha kısadır. Beyit sayısı beş ile on iki arasında değişir. Hatta bazı tamamlanmamış gazeller vardır. Bu gazellere natamam gazel denir.

Bir gazele beyitler eklenerek, gazelin bent haline getirilmesiyle yeni nazım şekilleri de oluşur. Taştir, tahmis ve terbi bunlardandır. Gazelde her bir beyitte ayrı konu vardır. Ama aynı konunun işlendiği gazeller de vardır. Bunlara “yek ahenk” gazel denir. Eğer beyitlerinin her biri birbirinden ustalıklı söylenmişse “yek avaz” adını alır.

Türk edebiyatındaki en önemli gazel şairleri Fuzûlî, Bâki, Nedim, Nâbîve Şeyhülislam Yahya gibi kişilerdir. Bu kişilerin yazdığı gazeller, konularından dolayı değişik adlar alırlar: âşıkane, şuhane, rindane ve hakimane gibi. Eğer bir gazelde acı, sevgi, sevgili anlatılıyorsa orada âşıkane gazel söz konusudur; Fuzûlî'nin gazelleri bu

türdendir. Eğer kadın ve kadın teni gibi şeyler anlatılıyorsa orada şuhane gazel sözkonusudur; bu durum, Nedim'in gazellerinde olduğu gibidir. İçki, hayattan zevk alma ve gamsız olma gibi konular ise Bâki'nin ağırlıklı yazdığı gazel türü olan rindane adlı olandır. Nabi'nin öğüt verme amacıyla yazdığı gazeller ise hakimane gazel olarak adlandırılır.

Gazel okuyan kişilere gazelhan, bir gazele özenilerek yazılmış aynı kalıptaki gazele ise nazire denir. Gazelin İran edebiyatından geçtiği bilinir. İslam öncesi Türk edebiyatındaki koşuk, halk edebiyatındaki koşma ne ise Divân edebiyatındaki gazel de odur. Mesnevi nazım şeklinin içinde gazellere yer verildiği de olur. Gazelin kaside ile ortak yönü çoktur. Her ikisi de beyitlerden oluşmuştur. Her ikisinin de ilk beytine matla, son beytine ise makta denir. Kasidede en güzel beyit, “beyt-ül kaside” diye isimlendirilirken gazelde en güzel beyit “beyt-ül gazel” diye isimlendirilir.

“[...] Divân edebiyatında mesnevi denilince bir olay veya hikmetler anlatan manzum eserler akla gelir. Beyitlerin kendi aralarında kafiyelenmesi, pek uzun manzumeler yazılışında kolaylık sağlamıştır. Firdevsi'nin Şehnâme'si, 60 bin beyitlik bir mesnevidir. Yine Mevlâna'nın Mesnevi'si, 26 bin beyit tutmaktadır” (Kabaklı, 2016b: 249).

Ahmet Kabaklı'dan alınan yukarıdaki metinden çıkarılamasa da klasik Türk edebiyatının en önemli nazım şekli, belki de, mesnevidir. Edebiyatta beyitlerden oluşan ve bu beyitlerinin mısralarının her biri kendi içerisinde kafiyeli olan uzun, manzum yazılara “mesnevi” denir. Mesneviler, genellikle, acıklı aşk hikâyeleridir.

Aynı şaire ait beş mesnevinin bir araya getirilmesi ile oluşan eserlere ise “hamse” denir. Şiir alanındaki bu isimlendirme, sayı olan kelimenin yeni bir anlama yüklenmesiyle oluşmuştur. Doğu edebiyatında özellikle beş sayısının bir unsur olarak kabul edilmesi; İslam'ın beş şartının olması ve elle basit gösterim sırasında ifade edilebilecek en büyük sayı olması sebebiyle olabilir. Hamse oluşturmada, istisna olarak, bir mesnevi yerine divânın konulması da sözkonusudur.

Klasik Türk edebiyatında, hamse sahibi olmak epey zordur; hamse sahibi olanlar epey itibar görür. Hamselerde *Leyla ile Mecnun*, *Kerem ile Aslı*, *Yusuf ile Züleyha*, *Ferhat ile Şirin* gibi hikâyeler anlatılır. Aşk hikâyelerinin dışında anlatılan konular da vardır. Dünya edebiyatında hamsenin ilk örneğini, Genceli Nizami vermiştir.

Genceli Nizami, Azerbaycanlı bir şairdir fakat milliyetinin ne olduğu konusunda kesin bir bilgi elimize ulaşmamıştır. Hamsesinin Farsça kaleme alınması, eserinin İran edebiyatı örneği olduğu konusunda delil gösterilir. İran edebiyatında otuz civarı hamse oluşturulduğu bilinir. *Hüsrev ü Şirin, Leyla ve Mecnun, Heft Peyker, İskendernâme* ve *Mahzenü'l Esrar* adlı mesneviler; Nizami'nin hamsesini oluşturur.

İran edebiyatında son büyük hamse sahibi, Molla Cami olarak bilinen, Abdurrahman Cami'dir. Molla Cami'nin *Heftevrenğ* adını verdiği ve yedi faht anlamına gelen eseri vardır. Bunlardan ilk beşi hamsesini oluşturur. *Tuhfetü'l Ahrar, Sübhatü'l Ebrar, Yusuf ve Züleyha, Leyla ve Mecnun, Hirednâme-i İskenderi, Salaman ve Absal, Silsiletü'z Zehep* adlı mesnevilerinin ilk beşi...

XV. asır; İran'daki hamse geleneği için bir sönüş, Osmanlıdaki hamse geleneği için bir yükseliş dönemi olmuştur. Türk edebiyatında hamsenin ilk örneğini, Çağatay Türkçesinin meşhur şairi Ali Şir Nevai vermiştir. Ali Şir Nevai, 64000 beyitten oluşan hamsesiyle, XV. asır Türk edebiyatına damga vurmuştur. Anadolu sahasında ilk hamse örneğini, Akşemsettin'in küçük oğlu Müderris Hamdullah Hamdi vermiştir. Hamsenin ilk nesir örneğini ise Nergisi vermiştir. *Hayretü'l Ebrar, Ferhat ve Şirin, Leyla ve Mecnun, Seb'a-i Seyyare* ve *Sedd-i İskenderi* adları; Nergisi'nin hamse mesnevilerinin adını oluşturur.

Hamdullah Hamdi, Fatih'in hocası olan Akşemsettin'in oğludur. *Yusuf ve Züleyha, Leyla ve Mecnun, Tuhfetü'l Uşşak, Kıyafetnâme* ve *Mevlit*; onun mesnevilerini oluşturur. Hamdullah Hamdi'nin yazdığı *Yusuf ve Züleyha*'nın ayrı bir yeri vardır. Taşlıcalı Yahya, Subhizade Feyzi ve Hayati'nin de hamseleri vardır. Ahmet Kabaklı'nın kitabı, roman ve hikâye konusunda okunulacak eserler listesi ile biter.

Mustafa Dağ, ansiklopedinin ilgili bölümüyle (kitapla) ilgili olarak, aşağıdaki bilgileri aktarmıştır. Ayrıca Ahmet Kabaklı'nın edebî türleri verişi sırasında bol örnek verdiğini, kronolojik bir sıra takip ettiğini de aktarmıştır. Mustafa Dağ'ın belirttiği gibi, Ahmet Kabaklı, yerine göre edebî şahsiyetlere de ağırlık vermiştir.

“Her türün giriş kısmında teorik bilgilere yer verilmiş, şekil ve içerik özellikleri anlatılmış, bazılarının tarihî gelişim süreci içerisinde geçirdiği safhalar belirtilmiş, birçoğunun da Batı edebiyatlarındaki karşılıkları ve tarih içerisindeki serüveni anlatılmıştır. Türlerin gelişimi, mâzi-hâl

çizgisinde ele alınmıştır. Her tür için ayrı ayrı örnekler verilmiştir. Verilen bu örneklerde Batı edebiyatından (Cervantes, Charles Dickens, Dostoyevski, Guy de Maupassant gibi) ile Türk edebiyatında eserleriyle önemli izler bırakmış (Halide Edip Adivar, Yahya Kemal Beyath, Mehmet Kaplan, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi) isimlere yer verilmiştir” (Dağ, 2012: 131).

Sonuç olarak, Ahmet Kabaklı'nın bu eserinin olumlu yönleri fazladır. Kabaklı, eserlere eşit bir şekilde yer vermeye çalışmıştır. Fakat kitaba verdiği *Edebiyat Türleri* ismi, tam doğru bir seçim değildir. Bu ismin seçilmesi, kısa ve içeriğe uyumlu olma ile ilgilidir. Tiyatro gibi bazı türlerin eser dışında kalması, eser isminin seçimindeki yanlışla örnektir. Kitabın isminin altına hangi edebî türlerin incelendiğine dair bir açıklama yazısı konulması, bu eksikliği/yanlışlığı kısmen mazur görmemizi sağlar. Edebiyatçılar açısından önemli bir yanlış olarak görülmesi de eserin eğitim bilimlerine ve insan psikolojisine daha uygun halde yazılmaması da büyük bir eksikliklerdir.

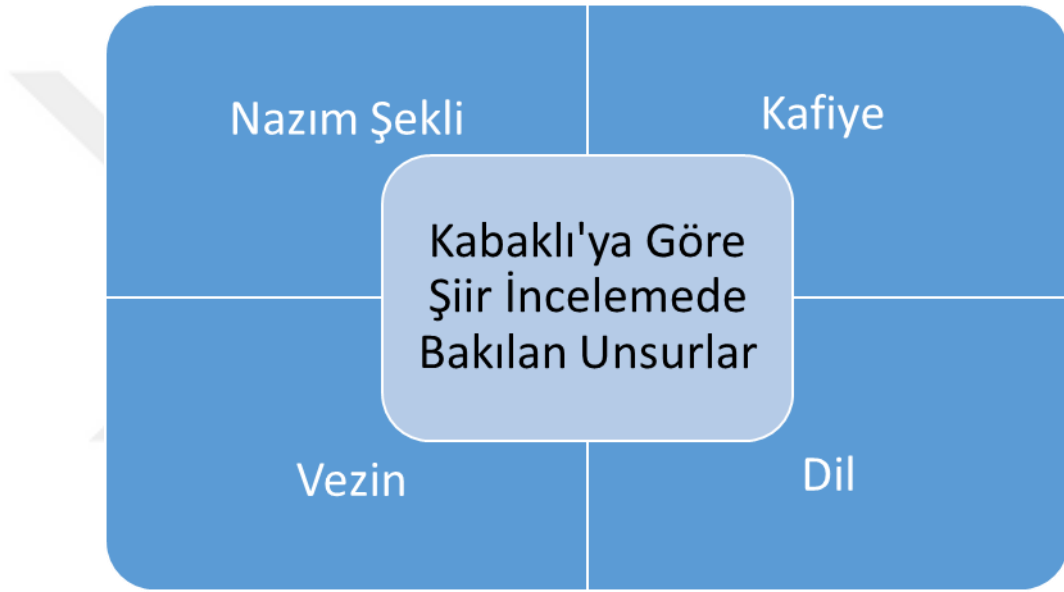
3.3. Şiir İncelemeleri

Eser Künyesi	
Kitap adı	Şiir İncelemeleri
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Fazıl Mecit
Mizanpaj	Atilla Ceylan
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Umut (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	8
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	-
Sayfa Sayısı	352
Ebat	13,5-21,5
ISBN	975-7594-14-8
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın *Şiir İncelemeleri* kitabı, edebiyat hakkındaki diğer kitaplarından daha fazla sayfaya sahiptir; üç yüz elli iki sayfadır. Bu eser (İsa Kocakaplan bu görüşe katılmasa da) *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinin ilgili bölümlerinden oluşur. Fakat "meram" adı altında verilen ön sözün Ahmet Kabaklı tarafından yazılmış olması, bu eserin ayrı bir kitap şeklinde basımının Ahmet Kabaklı döneminde olduğunu gösterir. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisi eserinden düzenlenen diğer eserlerine göre, önemli bir farkı da vardır. O fark ise bu eserin ilgili kitaptan yapılan bir derleme oluşudur. Bu derleme, kitabın farklı yerlerine göre farklı hacimde olmuştur. Fakat derlemenin *Türk Edebiyatı* eserinin ilk üç cildinde yoğunlaştığı belirtilebilir.

Şiir İncelemeleri adlı eserin kapağı, kahverengi ağırlıklıdır. Kitabın ön kapağında; yazar ismi, eser ismi ve yayınevi logosu vardır. Ön kapağın ortasında, eski görünümlü bir kâğıda yazılmış şiir, onun ortasında da yazı inceleme merceği vardır. Kapaktaki şiir yazılı eski görünümlü kâğıdın etrafında, şair isimleri yazılıdır. Kitabın arka kapağında; yazar ismi, eser ismi, seri numarası vardır. Ahmet Kabaklı'nın diğer kitaplarının birçoğunda olduğu gibi, bu kitabın arka kapağında da eser metninin içinden alınmış bir yazı vardır.

Şekil 3.4: Ahmet Kabaklı'ya göre şiir incelemede bakılan unsurlar

Ahmet Kabaklı'nın eserinde, şiir incelemeye dair bazı önemli noktalar vardır. İlk önce şiirin nazım şekline dair açıklama yapılması, şiirin güncel dil biçiminin de verilmesi, gerektiğinde bilinmeyen kelimelerin “açıklama” başlığı altında verilmesi bunlardan bazılarıdır. Açıklama başlığı altında bazı bilinmeyen kelimelerin anlamlarının verilmesi, MEB okullarının klasik Türkçe kitaplarında da uygulanan bir metottur. Fakat günümüz okul kitaplarında görülmez. Çünkü kalıcı bir öğrenme için buluş yoluyla öğrenme metodunun gerektiği ve açıklama adı altında verilen sözlüklerin öğrenciyi tembelliğe ittiği düşünülür. Bu durum, dolayısıyla öğrenci merkezli eğitime de aykırıdır.

Şiir İncelemeleri eseri, Türk-İslam şairlerinin eserlerini konu alır. Kronolojik bir sıranın takip edildiği eserde ilk verilen şair, Ahmet Yesevi; son verilen şair ise Ali Akbaş'tır. Ahmet Yesevi'nin bu eserde ilk verilen kişi olması, Ahmet Kabaklı'nın

diğer eserlerinin de incelenmesinde olduğu gibi, ilk büyük mutasavvıf şairi olmasının bir sonucudur.

Anadolu'nun Hacı Bektaş-ı Veli gibi kişilerle Türkleşmesini ve İslamlaşmasını sağlayan Ahmet Yesevi, hikmetleri ile tanınır. Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, Ahmet Yesevi ile ilgili bir konuya değinilir. Ahmet Yesevi ile bütünleşen “hikmet” şiir türünde başka şairlerin de şiirlerinin olduğuna değinilir. Ahmet Kabaklı, bu türde yazılmış şiirlerin Ahmet Yesevi'ye mal edildiği üzerinde durur.

*“Hak bir gönül verdi bana, ha demeden hayran olur;
Bir dem gelir şadi kılar, bir dem gelir giryan olur....*

*Bir dem div olur ya peri, viraneler olur yeri;
Bir dem uçar Belkıs ile sultanı ins-ü can olur.*

*Bir dem varır mecitlere, yüz sürer anda yerlere;
Bir dem varır deyre girer, İncil okur, ruhban olur.*

*Bir dem gelir, İsi gibi ölmüşleri diri kılar;
Bir dem girer kibr evine, Fir'avn ile Haman olur....”*
(Kabaklı, 2009a: 54).

Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu ikinci önemli Türk-İslam şairi, Yunus Emre'dir. Yunus Emre'nin “Telvin” adlı şiiri, burada incelenir; şiir, yukarıda verilmiştir. Bu şiir incelenirken, Yunus Emre'nin psikolojisine dair çözümlemelere de gidilir. Ahmet Kabaklı'nın *Yunus Emre* kitabında, bu şairin aynı şiirleri üzerinde durulur.

Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu “Telvin” kelimesi; insanın ruh dünyasının sürekli değişimi olarak verilir. Telvin, hem bir şair ruhu hem bir manevi makam olarak verilir. Yunus Emre'de her ikisi de vardır. Hz. Muhammet'in, Müslim'in umut ve umutsuzluk arasında olması gerektiğine dair sözü; dört büyük halifeden birinin cennet veya cehenneme girecek bir kişiyi duyduğunda bu kişinin kendi olacağını düşünmesi bu durumla ilgilidir. Telvin, çoğunluğun görüşüne göre, tam ermişlik hali değildir. Pir Sultan Abdal gibi kişilerin şiirlerinde görülen dine aykırı sözlerin, bu alt manevi makamlardaki gelgitlere bağlanabilme ihtimali de vardır.

Ahmet Kabaklı, “telvin”i İslam harici bakışla da açıklamaya çalışır: Telvin, insan ruhundaki ani duygu değişimleridir. Bu durum; sürekli umutsuzluk-kaygı içeren

depresyonun, sürekli neşeli olmayı içeren mani'nin birlikteliği olarak düşünülebilir. Ahmet Kabaklı'nın anlattığı kavramın yeni tıp dilindeki karşılığı bipolar bozukluktur. Ahmet Kabaklı'nın telvin kelimesinin tıp dilindeki karşılığını bulmaya çalışmasında, yakın arkadaşı Ayhan Songar'ın da etkisi olmuş olabilir. Ahmet Kabaklı, Necip Fazıl ile görüşmelerini, Ayhan Songar adlı ünlü ruh doktoruyla yapmıştır.

Yunus Emre, kalbe ve kalbe dair olanlara büyük önem verir. Çünkü Allah sevgisinin vücuttaki yeri, insan gönlüdür. Allah'ın sadece Mümin kulun kalbine sığıdığını belirtmesi, Yunus Emre'nin bu tavrının doğruluğunu destekler. O; yaratılanı, yaratandan ötürü sever. Gönlü, Allah'ın evi olan Kâbe'ye benzetir. Bu nedenle gönül kırmamaya dikkat eder. İnsanlardan gelen hayrı ve şerri, bir tutar. Böyle yapmamayı, “dört kapı”dan ilklere takılma olarak görür (Kabaklı, 2009a). Yunus Emre'nin bu konudaki haklılığı, kitaplarda geçen bir hadisle de ilişkilendirilebilir. O hadiste, bir insanın imanının kurtulması konusunda, üzerine güneşin doğup battığı her şeyden hayırlı olma aktarılır. Üzerine güneşin doğup battığı şeyler arasına, Kâbe de dâhil edilir. Aşağıdaki şiir de bu durum anlatılır.

*“Gönül Çalap'ın tahtı, Çalap gönle baktı;
İki cihan bedbahtı, kim gönül yıkar ise.*

*İşitin ey yarenler, aşk bir güneşe benzer;
Aşkı olmayan gönül misali taşa benzer....”*

(Kabaklı, 2009a: 60).

Ahmet Kabaklı'nın eserinde; Ahmet Paşa, Necatî, Avnî, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahya, Nef'i, Nedim, Şeyh Galip, K. İzzet Molla, Namık Kemal, Muallim Naci, A. Hamit Tarhan, M. Emin Yurdakul, Mehmet Akif, Ziya Gökalp, Yahya Kemal, A. Muhip Dranas, N. Fazıl Kısakürek, Arif Nihat Asya'dan da şiir örneği verilir. Süleyman Çelebi, Kaygusuz Abdal, Erzurumlu İbrahim Hakkı; Kabaklı'nın *Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat* kitabında da geçtiği için burada tekrar incelemeye fazla gerek yoktur. Benzer şey, bazı Âşık edebiyatı şairleri için de geçerlidir. Köroğlu, Karacaoğlan, Âşık Veysel; Ahmet Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* kitabında incelenmiştir. Kadı Darir, Lami Çelebi, Levni, Sabit, Osmanzade Taib, Ali Akbaş ise Ahmet Kabaklı'nın kitabında geçen ikinci derece öneme sahip şairlerdir.

Ahmet Kabaklı'nın "En büyük din şairimiz demeye layık olan [...]" dediği Süleyman Çelebi, Bursa Ulucamisinin ilk imamıdır. Yazdığı naat türündeki *Mevlit (Vesiletü'n-Necat)* isimli eser ile anılagelmiştir. Tüm mevlitlerde okunan bu metinlerin, İran'dan gelip İstanbul'daki bir vaazında Hz. Muhammet'i diğer peygamberlerle eşit gören bir hoca sebebiyle yazıldığı da aktarılır. Eserin aşağıdaki beyitleri meşhurdur.

*"İndiler gökten melekler saf saf, / Kâbe gibi kıldılar evim tavaf;
Hem hava üzre döşendi bir döşek, / Adı sündüs, döşeyen anı melek....
Geldiler lutf ile ol üç meh-cebin, / Verdiler bana selam ol dem hemin.
Susadım gayet harareten kati, / Sunular bir cam dolusu şerbeti;
İçtim anı oldu cismim nura gark, / İdemezdim nurdan kendimi fark.
Geldi bir ak kuş kanadiyle revan, / Arkamı sığadı kuvvetle heman;
Doğdu ol saatte ol Sultan-ı Din, / Nura gark oldu semavat ü zemin"*

(Kabaklı, 2016c: 62).

Süleyman Çelebi'ye ait yukarıdaki şiirde, Ahmet Kabaklı'nın da belirttiği gibi, Süleyman Çelebi'nin bir veli olduğu anlaşılır. Çünkü şiirde, başından geçen olaylar anlatılır. Ayrıca abıhayat meselesi, Süleyman Çelebi'nin bu şiirinde de görülür. Ahmet Kabaklı, şairin ismindeki "çelebi" kelimesinin ona duyulan bir saygının sonucu olduğunu belirtir. Çünkü bu kelime, normalde, hanedan soyundan veya Mevlevî büyüklerinden olanlar için kullanılmıştır.

Ahmet Kabaklı; Ahmet Paşa'yı "Döne Döne" şiiriyle Necatî'yi ve Avnî'yi ise bir gazeliyle aktarır. Ahmet Kabaklı'nın Avnî ile kastettiği kişi, Fatih Sultan Mehmet'tir. Osmanlı padişahlarının her birinin iyi derecede bir şair olduğu bilinir. Fakat Ahmet Kabaklı'nın Fatih Sultan Mehmet'in şiirini eserinde incelemesi, ona duyduğu hayranlık sebebiyledir. Yazarın *Fatih ve İstanbul* kitabı da bunu destekler. Ahmet Kabaklı, Avnî kısmında, II. Beyazıt ve Cem Sultan arasında geçen şiir şeklindeki yazışmalara da örnek verir.

Ahmet Kabaklı'nın şiirini incelediği kişiler arasında, Muallim Naci dikkat çeker. Ahmet Kabaklı, diğer sanatçıların şiirleriyle ilgili bölümlerde olduğu gibi, eserinde, Muallim Naci'nin hayatına dair bir özet verir. Fakat onun hayatının ayrıntılı bilinmesi gerekir. Çünkü gelenekçi olarak bilinen bu şair, bazı yönlerden, sanılandan daha yenilikçidir. Ahmet Kabaklı'nın incelediği "Köylü Kızların Şarkısı" adlı şiir hakkında "Günümüzde yadırganacak tek kelime içermez." demesi de bunu destekler.

Muallim Naci, 1850 yılında İstanbul'da doğan ve kırk küsur yaşında vefat eden bir sanatçıdır. Öğretmenlik yaptığı yıllarda, Sait Paşa onu kendisine kâtip seçmiştir. Böylece, yaklaşık on yıl süren öğretmenliği sona ermiştir. Sait Paşa ile birçok yeri görme imkânı bulmuştur fakat Sait Paşa'nın Berlin yolculuğuna katılmak istememiştir.

Muallim Naci, *Tercüman-ı Hakikat* başta olmak üzere, bazı yerlerde yazmıştır. *Tercüman-ı Hakikat*, Ahmet Mithat'ın romanlarının ve diğer eserlerinin bazılarının ilk yayımlandığı yerdir. Muallim Naci, kayınpederi olan Ahmet Mithat'ın gazetesinde çalışmaya başladığında, Fransızca öğrenmeye de başlamıştır. Böylece Arapça ve Farsça gibi bildiği yabancı dillere bu dili de eklemiştir. Onun Fransızca öğrenmesini, yenilikçi bir yazar olan Ahmet Mithat istemiştir.

Muallim Naci'nin yenilikçi olduğu taraflar olsa da gelenekçi olduğu taraflar ağır basar. Recaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci'nin atışmaları meşhurdur. Ahmet Kabaklı, Recaizade Mahmut Ekrem'e, Abdülhak Hamit Tarhan'ı da ekler. Biri gelenekçi, diğeri ise yenilikçidir. Recaizade Mahmut Ekrem'in *Zemzeme* adlı şiir kitabında, şaire ait edebiyat ile ilgili görüşler de vardır. Muallim Naci, bu eseri eleştiren *Demdeme* adlı eseri yazmıştır. Böylece edebiyat tarihindeki meşhur *Zemzeme-Demdeme* tartışması başlamıştır. İş, sarayın araya girmesi ile tatlıya bağlanmıştır.

Zemzeme; öteberi, araç anlamına gelir. Bu yeni edebiyatın yüzeysel bir anlayış benimsediğini de gösterir. Demdeme ise hiddetli sözden sinek vızıltısına, eziyet etmekten davula, öğütmekten hileye birçok anlama gelir. TDK, bu Farsça sözün yedi farklı anlamını yayımlamıştır. Dolayısıyla bu kelimelerin hecelerinin hatırlattığı anlamla alâkası yoktur.

Lügat-ı Naci adlı sözlük çalışması, *Ömer'in Çocukluğu* adlı anı kitabı, *Âlimlerin Akıl Oyunları* adlı ilginç kitabı, *Mektuplarım* adlı kitabı; onun şairliğinin anlaşılmasına yardım eder. Ayrıca şairin asıl adı, *Ömer'in Çocukluğu* eserinden de anlaşılacağı gibi "Ömer"dir. Kurtulan anlamına gelen "Naci" sonradan aldığı bir addır. Kendisi hafız olan şairin *Osmanlı Şairleri* diye bir eseri; *Şerare*, *Füruzan* ve *Ateşpare* adında şiir kitapları vardır.

Muallim Naci, Türk kelimesini şiirde kullanan ilk kişi, ilk köy şiirini yazan kişi olarak bilinir. *Ertuğrul Destanı* adlı eseri, II. Abdülhamit'e sunulmuştur; o da Muallim Naci'yi hem nişanla hem de vakanüvislik ile ödüllendirmiştir. Böylece şair, Osmanlı tarihini araştırmaya ve yazmaya daha çok ağırlık vermiştir.

Ahmet Kabaklı, Nef'i'den de şiir örneği verir. Ahmet Kabaklı'nın 17. asrın en büyük Divân şairi olarak gördüğü Nef'i, IV. Murat Dönemi'nde yaşamıştır. Nef'i, Türk edebiyatındaki üç önemli hiciv şairinden biridir. Divân edebiyatının en önemli hiciv şairi olan bu kişi, Osmanlı idaresini hicvetmekte ısrar ettiği için idam edilmiştir. Ahmet Kabaklı, eserinde Nef'i'nin "Bahariye" ve "Sadabat'ta Gezinti" şiirlerini verir.

Ziya Gökalp, şairlik yönü fazla bilinmeyen bir kişidir. Ahmet Kabaklı onun "Alageyik", "Oğuz Han'ın Yasası" ve "Ötüken Ülkesi" şiirlerini inceler. Şairin "Alageyik" şiiri, Ziya Gökalp'in Türkçülük konusundaki düşüncelerini özetleyecek türdendir. İlk okuyuşta şiirimsi bir masal hissini veren bu eserin, derin anlamları vardır. Bu duruma, Kabaklı da değinir. Ahmet Kabaklı, Ziya Gökalp'in açtığı bu yoldan, başka Türk şairlerinin de gittiğini belirtir. Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon bunlardandır. Ahmet Kabaklı, Ziya Gökalp'in şiirlerini incelerken, onun Türkçülük hakkındaki sözlerini, Türkiye ile ifadeye çalışır. Bu durum, Ziya Gökalp'in Cumhuriyet'in ilanından sonra görülen düşüncelerindeki değişimin mi yoksa Ahmet Kabaklı'nın onu o düşüncelerle görmek istemesinin mi bir sonucudur; bilinmez.

"Yedim sırlı elmayı, / Gördüm gizli Dünya'yı...." (Kabaklı, 2016c: 251) diyen Ziya Gökalp, Kızılelma inancının bir yansımasını verir. Burada dikkat çeken husus, Ziya Gökalp'in şiirinde geçen bu kullanımın abıhayat kavramının biraz daha somut hali gibi verilmesidir. Kızılelma kavramının Türklerde ne anlamda kullanıldığı, Ahmet Kabaklı'nın diğer eserlerinin incelenmesi sırasında aktarılmıştır.

Ayrıca Ahmet Kabaklı, "Alageyik" şiirini incelerken, masala dair ilginç keşiflerde bulunur. Masalların hayal ve fantezilerden beslendiği bilinir fakat masallarda gerçeklerin ideal olanın anlatılmasında kullanılması, Kabaklı tarafından aktarılır. Bir

de fark edilmeyen bir nokta vardır ki o da gerçeklerin hayallerden beslenmesidir. Günümüz film sektörü, masallarla destanımsı öykülerin yerini almıştır.

Ahmet Kabaklı'nın kitabında, iki eserin ismi geçer; bu eserlerin ismi, hayalle ilgilidir. Bunlardan biri, Giritli Ali Aziz Efendi'nin *Muhayyelat-ı Aziz Efendi*, diğeri ise Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Amak-ı Hayal* adlı eseridir *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* adlı eserin *Binbir Gece Masalları*'na veya *Binbir Gündüz Masalları*'na benzediği (Ahmet Kabaklı'nın kitaplarını takip edenler) bilinir. *Amak-ı Hayal*'in tasavvufi bir eser olduğu fazla bilinmez.

Ahmet Kabaklı, hayal konusunda beklenmedik bir kişiye de değinir: Yahya Kemal. Yahya Kemal'in şiirlerindeki hayal unsurları ve masalımsı anlatım, çoğu kişi tarafından fark edilmemiştir. Ahmet Kabaklı, Yahya Kemal'in şiirlerinde geçen birçok hayal imgesi taşıyan sözü aktarır. Necip Fazıl'ın Yahya Kemal'in şiirlerinde orijinal bir fikir bulunmadığını belirtmesinin sebebi de budur. Yahya Kemal'in geçmişe dair anlattıkları, masalımsı bir dünyadır. Zaten bu nedenle onun tarih anlatışını, çoğu kişi beğenmiştir. Aşağıda, Hafız'a dair şiiri verilmiştir. Şiirin ismi "Rindlerin Ölümü"dür.

*"Hafız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış;
Yeniden her gün açarmış, kanayan rengiyle.
Gece, bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış
Eski Şiraz'ı hayal ettiren ahengiyle.*

*Ölüm, asude bahar ülkesidir, bir rinde;
Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.
Ve serin serviler altında kalan kabrinde
Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter"*
(Kabaklı, 2016c: 178).

Ahmet Kabaklı'nın incelediği ikinci derecede önemli kişiler arasında verilmiş Kadı Darir üzerinde durulmalıdır. Ahmet Kabaklı, Kadı Darir'in Erzurumlu olduğunu ve imam olma ihtimalinin olduğunu belirtir. Bu kişinin önemi, ilk nazım siyer kitabını yazmış olmasıdır. Ahmet Kabaklı; bu siyer kitabının altı ciltten oluştuğunu, bazı ciltlerinin hala İstanbul'daki kütüphanelerde olduğunu belirtir. Bu siyerin Arapça bir siyer kitabının tercümesi olduğu da ileri sürülür.

Ahmet Kabaklı'nın *Şiir İncelemeleri* kitabında, tüm şairlerin şiirlerinin tahliline yer verilmez. Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin, Orhan Veli, Sezai Karakoç; bu kişiler arasında dikkat çeken kişilerdir. İsmine yer verilen kişilerin incelenmesinde de ayrıntı farkı vardır. Mustafa Dağ'ın tezinde, Ahmet Kabaklı'nın Tevfik Fikret ile Mehmet Emin Yurdakul'un şiir anlayışını değerlendirişi verilir. .

“O sırada Mehmed Emin Yurdakul, halkın ve köylünün dertlerini anlatan Türkçe Şiirler’ini yayımlamıştır. Fikret ise M. Emin’in o tarz toplumcu ve sade şiirlerini küçümsemektedir. Seçkinler için olan şiiri halkın anlamasından bir fayda olmadığını hatta bunda zarar bulunduğunu düşünür. Onca, maddî sıkıntılar altında ezilmiş olan ‘avamın’ hisleri incelerse bu hayattan nefret edebilir. Şiirde halkçılığa ve halk diline şaşılacak bir inatla hücum ederek büsbütün aristokrat perdesinden konuşmaktadır” (Dağ, 2012: 154).

Ahmet Kabaklı'nın *Şiir İncelemeleri* eserinde, *Cenge Giderken* adlı eserin sahibi Mehmet Emin Yurdakul'un “Aydın Kızları” şiirine yer verilmiştir. Bu şiirde, Yakup Kadri'de olduğu gibi, *Tevrat* etkisi sezilmiştir; Kabaklı tarafından. Çünkü Aydın ili ile Kudüs ilinin kıyası sözkonusudur. Şiirde, Aydın halkının kızlarının yaşadığı zulüm, eski Kudüs kızlarının yaşadıklarına benzetilmiştir.

Tevfik Fikret'ten¹⁵ *Şiir İncelemeleri* eserinde örnek verilmese de Tevfik Fikret'in şiirleri önemlidir. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı* eserinde ona yer verir. Aşağıda, Ahmet Kabaklı'nın Tevfik Fikret'e dair görüşü vardır. Bu durumu, Mustafa Dağ aktarır. Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Tevfik Fikret, önceleri sanat için yazmıştır. Bu düşüncesi, daha sonraları, toplum için yazmaya dönüşmüştür.

“ ‘Rübab-ı Şikeste’deki şiirler, Servet-i Fünûn akımının havasını sağlayan örnek şiirlerdir. Bu manzumelerde ‘sanat için sanat’ görüşüne sınıksız bağlanılmış; aşk, aile, his, düşünce, tabiat, merhamet gibi tekçe temalar işlenmiştir. Şiirde ancak seçkinler için edebiyat yapılabileceğini düşünmekte ve Osmanlı Türkçesinin üç dilli zengin sözlüğünden bol bol faydalanmaktadır” (Dağ, 2012: 154).

¹⁵ Tevfik Fikret'in asıl adı, Mehmet Tevfik'tir. Mehmet Fikret, edebiyat dünyasında yazıları yayımlanmaya başladığında, Tevfik Fikret ismini almıştır. Seçtiği bu isimle şiirdeki marifetini göstermiştir. Fikret kelimesi, Tevfik kelimesinin hecelerinin yer değiştirmiş şeklidir. Böyle bir yer değiştirme ile oluşturulan soyad, onun şiiri hayatına ne derece dâhil ettiğini gösterir. Ayrıca “fikret” kelimesi, fikretmek kelimesinin emir halidir. Böylece yazar, düşünmeye verdiği değeri de ifade eder.

Tevfik Fikret'in şiirde radikal bir yapıda olması, onun aile yapısıyla ilişkilendirilebilir. Anne tarafı, aslen Rum'dur; annesi sonradan Müslim olmuştur. Babası ise mutasarrıflıklarda bulunmuş ve sürgün hayatında ölmüş bir memurdur. Babasının sürgün hayatının çok oluşu ve sürgünde ölüşü; şairin şiir hayatında çok etkili olmuştur. Bunlara, dönemin siyasî yapısı da eklenmelidir.

Tevfik Fikret, Ziya Gökalp ve Namık Kemal'in; Mustafa Kemal'in en çok etkilendiği üç kişi olduğu ileri sürülür. Mustafa Kemal'in, kendisinin yapmak istediklerini anlamak isteyenlerin Tevfik Fikret'in *Tarih-i Kadim* adlı eserini okumalarını tavsiye ettiği de aktarılır. Tevfik Fikret'in aşağıdaki şiiri, Mustafa Kemal'in ondan ne derece etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Mustafa Kemal'le bütünleşmiş bir söz, Tevfik Fikret'in şiirinin bir mısraının değişmiş halidir.

*“Kimseden ümmid-i feyz etmem, dilenmem perr ü bal,
Kendi cevvim, kendi eflakımda kendim tairim.
İnhina, tavk-ı esaretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim”*

(Kabaklı, 2006a: III, 203).

Tevfik Fikret, Galatasaray Lisesinde okumuş, orada öğretmenlik yapmış, Maarif Vekâleti reisliği teklifi yerine de oranın müdürlüğünü elde etmiştir. Tevfik Fikret, Galatasaray Lisesindeki edebiyat hocası Recaizade Mahmut Ekrem'in yönlendirmesiyle *Servet-i Fünun* dergisinin başına geçmiştir. Bu dergi, Tevfik Fikret'in yönetimi öncesinde bir fen dergisi olmuş fakat daha sonra edebiyat dergisi olmuştur. Tevfik Fikret şiirleri sayesinde, Halit Ziya Uşaklıgil ve Cenap Şehabettin ile önemli bir edebî akımı başlatmıştır. Yalnız, Osmanlı Türkçesini ağdalı kullanışı, onun günümüz gençliğince anlaşılmasını engellemiştir. Tevfik Fikret, Galatasaray Lisesindeki¹⁶ edebiyat öğretmenliğine, Muallim Naci'nin ölmesiyle geçmiştir. Şair Muallim Naci, okulun önceki edebiyat öğretmenidir.

Tevfik Fikret'in şiir anlayışında, hayatında gelişen bazı olayların etkisi olmuştur. Geçim sıkıntısı yaşadığı bir dönemde, babasından kalma konağı satıp parasının bir

¹⁶ Tevfik Fikret ile bütünleşen Galatasaray Lisesi; 1481'de II. Beyazıt Dönemi'nde Galata'da kurulmuş, Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Mekteb-i Sultani adını almış, Turgut Özal Dönemi'nde de Galatasaray Üniversitesine dönüşmüştür. Okulun öğrencisi Ali Sami Yen, 1905 yılında Galatasaray Spor Kulübünü kurmuştur. Ali Sami Yen'in okul müdürü olma ihtimali olan Tevfik Fikret ise hem okulun hem spor kulübünün gelişmesi için uğraşmıştır.

kısmıyla ev yaptırmıştır. Yaptırdığı bu ev, boğazı gören bir yerde, şirin bir evdir. Planını kendisinin çizdiği bu eve, yuva anlamına gelen “Aşiyân” ismini vermiştir. Öldükten sonra bu evin bahçesine gömülmek istemiş fakat kayınpederi bunu uygun görmemiştir. Çünkü bu evin daha sonraları kimin eline geçeceği belirsizliği vardır. 1940’lı yıllarda, şairin Eyüp’te olan kabri, bu evin bahçesine taşınmıştır. Bu ev de müze yapılmıştır. Şairin mezarı başında her yıl anma töreni düzenlenir. Bunu ilk başlatan da arkadaşı Rıza Tevfik olmuştur. *Hababam Sınıfı*’nda bayan edebiyat öğretmenin Tevfik Fikret’in ölüm yıl dönümünü bilememesi sebebiyle hayıflanması, bundandır.

Tevfik Fikret’in bir şiirinin çözümlenmesi, tamamen tarihî olayla ilgilidir. II. Abdülhamit’in uğradığı suikastla ilgili yazdığı şiir, kastedilen şiirdir. II. Abdülhamit 1905 yılında, bir Ermeni’nin düzenlediği suikastta ölümden döner. Ölümden dönmesini sağlayan olay ise Cemaleddin Afgani’nin cami çıkışında sultanı lafa tutmasıdır. Olayda yirmi altı kişi ölür, elliden fazla kişi yaralanır. Tevfik Fikret’in bu mesele ile ilgili şiirinin adı “Bir Lahza-ı Teahhur”dur. Şiirin adı, bir anlık gecikme demektir. Şiir “Ey şanlı avcı!” diye başlar.

Tevfik Fikret ile Mehmet Akif’in atışmaları meşhurdur. Karşı yönde yazılar yazmışlardır. Her ikisinin de toplumcu olması fakat kurtuluşu başka yönde bulması bunda etkilidir. Tevfik Fikret, kurtuluşu akıl ve bilimde arar; dinleri değil aklı önemser. “Yeryüzü vatanım, insan soyu milletimdir.” anlamına gelen “Vatanım ruy-ı zemin, milletim nev-i beşerdir.” sözünün ona ait olduğu belirtilir. Ahmet Kabaklı, bu tarz düşüncelere tamamen karşıdır. Belki de Tevfik Fikret’in şiirine mesafeli olmasının sebebi budur. Çünkü Kabaklı’ya göre Türk-İslam dünyası için vatan-millet aşkı her şeyden önce gelir. Kabaklı; Bulgarlar, Macarlar gibi ırkların sonuna, kendi soyunun da uğramasını istemez.

Tevfik Fikret’in oğlu Haluk’un durumu, şairin şiirleriyle oluşturmaya çalıştığı kişi tipinin bir göstergesidir. *Haluk’un Defteri* ise bu durumun edebî hale gelmesinin bir sonucudur. Mehmet Akif’in “Asım” sembolü, Tevfik Fikret’te “Haluk” sembolüne dönüşür. Mehmet Akif “Asım” neslini oluşturamamıştır; Tevfik Fikret ise oğlu Haluk’la “Haluk” tipini oluşturmuştur ama bu tip, Türk halkına faydası olmayan bir tip olmuştur.

Fikret'in "Sis" şiiri de incelenmelidir. Bu şiirde, şair, İstanbul'a demediğini bırakmaz. Onu bir fahişeye dahi benzetir. Bu şiiri, İstanbul'un sisli olduğu bir gün evinden yaptığı gözlem sonucu yazar. Bunu yazışında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne duyduğu düşmanlık sonucu oluşan karamsarlık da etkili olmuştur. Tevfik Fikret, sabit fikirli biri değildir. Bugün beğenip göklere çıkardığını yarın yerin dibine sokar, bunu yaparken de etkili bir dil kullanır. II. Abdülhamit'i ilk önceleri sevmiş, sonra ona karşı İttihat ve Terakki Cemiyetini desteklemiş, İttihat ve Terakki Cemiyetinin politikalarını beğenmeyince de onu da eleştirmiştir. Bu eleştirileri sonucu görevinden olduğu olmuştur.

Tevfik Fikret'in Cenap Şehabettin ve Halit Ziya Uşaklıgil ile çıkardığı dergi, yönetim aleyhinde yazı çıkarınca kapatılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Edebiyat ve Hukuk" adlı Fransızcadan çevirisi bunda etkilidir. Bazı kaynaklar, derginin topa tutulduğunu yazsa da böyle bir anarşiye inanmak imkânsızdır. Fakat Hüseyin Cahit Yalçın, Tevfik Fikret ile ilgili olarak, "O, dönemimizin peygamberiydi." demiştir.

Rübab-ı Şikeste, Rübabın Cevabı, Şermin ve Doksan Beşe Doğru; yazarın diğer önemli eserleridir. Rübab, kelimesi saz demektir; Rübab-ı Şikeste ise kırık saz demektir. Şairin *Şermin* adlı şiir kitabı ise Türk edebiyatının ilk çocuk kitabıdır, hece vezni ile yazılmıştır. Şairin hece vezniyle yazılmış tek eseridir.

Ahmet Kabaklı'nın şiirini incelediği kişiler arasında, Necip Fazıl'ın da olduğu, daha önce belirtilmiştir. Ahmet kabaklı'ya göre, Necip Fazıl'da iki önemli eski edebiyat etkisi vardır: koşma ve Yunus Emre. Halk edebiyatının âşık edebiyatı nazım türü olan koşma, Yunus Emre'nin etkili şiir anlayışı; şairin geniş bir şiir okuruna ulaşmasını sağlamıştır. Bu iki unsur, şairin nelerle direkt bağlantılı olduğunu da belirtir: toplum ve İslam. Şairin bir de etkiledikleri üzerinde durulur. Cahit Sıtkı Tarancı ve Ahmet Muhip Dranas, etkilediği kişilerdir.

Necip Fazıl'a göre "Şair, Allah'ın mahrem ülkesi olan bilinmez âlemin derbeder seyyahıdır" (Kabaklı, 2005: 16). Bu nedenle şiirde amaç, Allah'ı aramaktır. En büyük sanat olarak da bu görülür. Şairin şiir yoluyla Allah'ı araması, hayat boyunca süren bir uğraştır. Aynı durum Fuzûlî'nin şiirinde de görülür. İstrap, ilaç olarak

görülür. En büyük ıstırap ise şiir yazma sırasında görülür. Şaire göre şekilsiz şiir, mekânsız zamandır.

“Necip Fazıl, şairliği ‘sır’ ile ustalığın kaynaşması saymaktadır. Şiir, metafizik ürpertileri ve çilekeş soyutlamalar içinde hakikati arama işidir. ‘Mutlak hakikat Allah’tır.’ Şiir, duygu ve düşüncenin tam bir uyuşmasıdır. Üstün sanatçı, biçim ve kalıptan (vezin-kafiye) korkmaz. Onları atmaya kalkmaz, her mısra ve kelimesinde o eski kalıbı yenilemek gücü gösterir” (Kabaklı, 2005: 15).

“Kişinin ve Toplumun Nefsi” başlığı altında, Necip Fazıl’ın bir tutumu üzerinde durulur. Kişide ve toplumda olan nefis, şairin davranışlarını ve eserlerini etkilemiştir. Necip Fazıl dinî açıdan bazı merhaleleri aşmasına rağmen, belirli bir noktaya kadar ilerleyebilmiştir. İlmel yakın (ilimle ermek) ve aynel yakın (görüşle ermek) aşamalarına ulaşsa da hakkel yakın (oluşla ermek) aşamasına ulaşamamıştır. Bu durum, kendisinin sürekli bir arayış ve tedirginlik içinde olmasına neden olur. Ahmet Kabaklı, bu nedenle, Yunus Emre’de bulunan rahat söyleyişin benzerini Necip Fazıl’da bulamaz. Aşağıdaki “Sonsuzluk Kervanı” şiiri, onun şiirinin tasavvuftaki yerini belirtir.

*“Sonsuzluk kervanı, peşinizde ben...
Üç ayakla seken topal köpeğim!
Bastığınız yeri taş taş öpeyim;
Bir kırıntı yeter kereminizden!
Sonsuzluk kervanı, peşinizde ben...”*
(Kabaklı, 2005: 23).

Ahmet Kabaklı, Kaygusuz Abdal’ın bir şathiyesini incelemiştir. “Bir kaz aldım karıdan, / Boynu da uzun borudan. / Kırk abdal kanın kurutan, / Kırk gün oldu, kaynatırım kaynamaz....” (Kabaklı, 2016c: 59) diye başlayan bu şiirde, umutsuz derviş tipinden bahsedildiği aktarılır. Bazı dervişler; ne kadar emek verilirse verilsin, ne kadar zaman geçerse geçsin gelişmezler. Pir Sultan Abdal gibiler de onları kovamaz.

Ahmet Kabaklı’nın bu eserinin görülen en büyük eksikliği, *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinde geçen bazı şiir sanatlarının burada açıklamasının olmamasıdır. Mecazımürsel, teşbih, istiare, teşhis, intak, telmih, mübalağa, hüsnütalil, tecahülîarif, tenasüp, tezat, tevriye, cinas; kastedilen söz/şiir sanatlarıdır. Bunlara lirik, epik, didaktik ve pastoral olarak verilen yaygın şiir türlerinin; redif, aliterasyon, ulama,

imale ve zihaf gibi ahenk türlerinin olmaması da eklenebilir. Çünkü şiir incelemeleri sırasında, bu kavramlar doğrultusunda incelemek için, bilgiye de ihtiyaç vardır. Ahmet Kabaklı'nın bu eserine, ansiklopedideki söz sanatları kısmının konulmamış olması; büyük ihtimalle eserin hacminin daha fazla artma ihtimalindedir.

“Bu konuda ifade edilmesi gereken bir başka husus; genel anlamda metinlerle ilgili değerlendirmelerden uzak durulduğu ve konuların anlatılmasına, şahsiyetlerin sanat anlayışlarının ele alınmasına ağırlık verilmesidir. Yapılan değerlendirmeler metin tahlilinden öte, kişi ve konuları anlatıcı/değerlendirici mahiyettedir. Metinler, kişilerin sanat görüşlerini ve ele alınan konuları destekleyici bir görev üstlenmişlerdir. Genel anlamda şahsî görüşlerin olduğunu söylemek pek mümkün değildir ancak metin tahlili ya da değerlendirmeler şeklinde ele alınan kısımlarda şahsî görüşlere de rastlanmaktadır. Ancak bu kısımlar oldukça azdır” (Dağ, 2012: 147-148).

Ahmet Kabaklı'nın bir şairi inceleme sırasında, *Türk Edebiyatı*'nda baktığı unsurlar vardır. Bu unsurlar, Ahmet Kabaklı'nın şairi incelemede de kullandığı başlıklardır. Kişiliği, fikirleri, tarih, vatan, ırk, din, dil, güzel sanatlar, şairin nesirleri, şiirler, şiirlerinin tasnifi, şiir üzerine görüşleri, şiirin safhaları, şiirin vasıfları, şiirde şekil ve muhteva (şekil yönünden, vezin, kafiye, şiir dili, muhteva yönünden, mecazlar, temalar), nesirlerinden örnekler, nazımlarından örnekler, okunacak eserler; bu başlıklardır. Ahmet Kabaklı'nın şair incelemede kullandığı bu başlıkların ve konuların yansıması, şiirleri incelemede de görülür.

Sonuç olarak; Ahmet Kabaklı'nın şiir tahlilleriyle ilgili kitabının değerlendirilmesinde, Mustafa Dağ'ın görüşüne değinmek bize yardımcı olur. Mustafa Dağ'ın Ahmet Kabaklı'ya dair yukarıdaki yazısında, Ahmet Kabaklı'nın şiir tahlili konusundaki saptamaları çok tutarlıdır. Çünkü Kabaklı, nesirde olduğu gibi nazımda da metin değerlendirmelerinden uzak durur. Ahmet Kabaklı'nın şiir tahlilleri, Mehmet Kaplan'ın şiir tahlillerinden çok geridedir. Çünkü kitabın ismi *Şiir Tahlilleri* olarak verilmesine rağmen; eser, metin odaklı değildir. Konu, şair, sanat anlayışı; birçok zaman, metnin önüne geçer.

3.4. Seyirlik Oyunlar

Eser Künyesi	
Kitap adı	Seyirlik Oyunlar
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	1
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	192
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-605-9320-00-6
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Seyirlik Oyunlar adlı eser, fazla hacimli bir eser değildir. Diğerleri gibi karton kapaklı olan bu kitabın kapak tasarımı, diğer kitaplar gibidir. Hatta Ahmet Kabaklı'nın *Edebiyat Türleri* kitabının aynısı olduğu söylenebilir. Tek fark, kullanılan renklerdir. Kitabın iç sayfalarının durumu da aynıdır.

Seyirlik Oyunlar eserinde aktarılan tiyatro, sinema, karagöz, orta oyunu gibi türler; sözlü edebiyat ürünleri olarak düşünülmüştür. Fakat Kabaklı'nın bazı metinlerinde, bu türler, nesir içerisinde verilir. Bu durumun sebebi, oynanmak için olan metinlerin ve okunmak için olan metinlerin olmasıdır. Bu duruma, Mustafa Dağ tarafından da

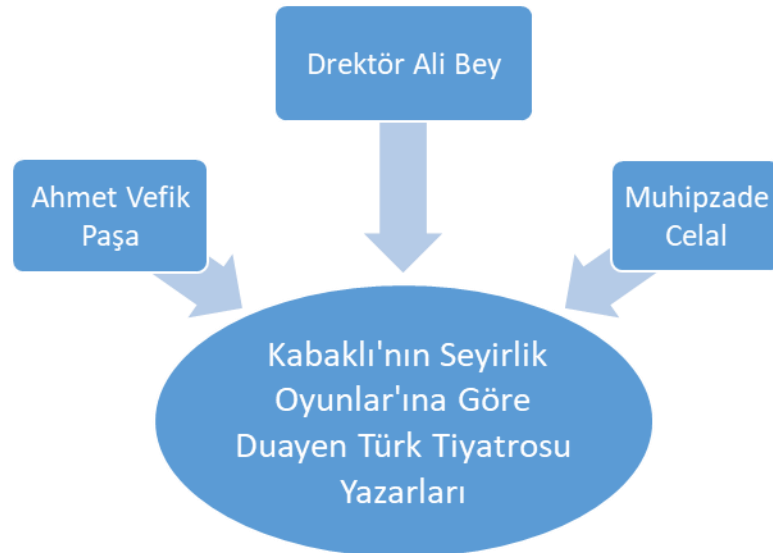
değınılır. Ayrıca Mustafa Dağ, Kabaklı'nın tiyatroya dair bilgileri, geniş bir coğrafyayı düşünerek aktardığını belirtir. Aşağıdaki metin, bu durumu destekler.

“Nesir türleri altında; tiyatro, karagöz, orta oyunu, senaryo, roman gibi türler anlatılmıştır.... Bu kısımda, tasnif bakımından dikkati çeken hususlardan biri; tiyatro türü anlatılırken konunun Çin, Japon, Hint, Yunan, Latin ve Rönesans sonrası tiyatroları olmak üzere geniş bir perspektiften ele alınmasıdır. Tiyatro türleri ve yazılı tiyatro eserlerinin gelişiminin ilk örneklerini vermesi bakımından Türk edebiyatında yeri olan şahsiyetler de anlatılmıştır” (Dağ, 2012: 76).

Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu ilk/önemli edebî tür, tiyatrodur. Tiyatroda bilinen komedi, trajedi, dram gibi türler; eserde, ayrıntılı olarak verilir. Ahmet Kabaklı'nın tiyatroyu anlatırken aktardığı aşağıdaki yazı, dikkat çeker. Normalde yapay olmanın daha sanatsal olacağını düşünöldüğü tiyatro için tam tersi bir görüş aktarılır. Metin, Fortunat Strowsky adlı tenkitçiye aittir.

“Oyunda aranacak ilk vasıf, illüzyon kudretidir. Yani seyirci; sahnede gördüklerini, yegâne gerçek (reel) zannedecek kadar, kendi gerçekliğinden ve etrafını saran realiteden sıyrılmalıdır. Daha ilk cümlesi ile bizde böyle bir illüzyon (büyü etkisi) yaratmayan piyes, muvaffak bir eser sayılamaz” (Kabaklı, 2016ç: 7).

Şekil 3.5: Kabaklı'ya göre duayen türk tiyatrosu yazarları

Ahmet Kabaklı'nın *Seyirlik Oyunlar* adlı eserinde, büyük başlıklarla verilen üç kişi vardır. Bu üç kişi, yukarıdaki şemada geçen kişilerdir. Bu kişilerin büyük başlıklar

altında verilmesi ve onlara dair açıklamaların uzun tutulması, bu kişilerin tiyatro yazarlığında üstât seviyesinde tutulduğunu gösterir. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin tiyatro bölümünde, aynı durum yoktur. Bu kişilere ait başlıklar, ilgili yerde, alt başlıklarla verilir. Ayrıca açıklaması uzun tutulan kişiler arasında iki kişi daha dikkat çeker: Şemsettin Sami, İbnürrefik Ahmet Nuri. Şemsettin Sami'nin sözlük çalışmaları haricinde tiyatroya dair eserlerinin oluşu, dikkat çeker.

“Tiyatro bahsine giriş yazısında, konuyla ilgili kavramsal bilgilere yer verilmiştir. Tiyatronun tanımı, kelimenin kökeni ve bizdeki karşılıkları, müellif, eser, oyun kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir. Seyirlik eserlerin incelenmesi için gerekli görülen bahisler olarak da konu, kişiler, çevre, zaman, üslup ve amaç belirtilmiştir. Yukarıda belirttiğimiz tiyatro türleri de bu kavramlar çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. Bu ana türler ve onlara benzeyen alt türler şeklinde yapılan incelemede, her başlıkta teorik ve tanımsal bilgilere yer verilmiş; meselenin teknik ve içerik bakımından özellikleri ortaya konmuştur. Tragedya, komedy, dram, meddahlık, karagöz ve ortaoyununda metinlerden örnek parçalar verilmiş, açıklamalarla birlikte bu metinlerin daha iyi anlaşılması ve teorik bilginin uygulamada da görülmesi sağlanmıştır” (Dağ, 2012: 129).

Mustafa Dağ'ın belirttiği gibi, Ahmet Kabaklı, tiyatroya dair açıklamalarında, tiyatronun unsurlarını belirten tanımlara yer vermekten kaçınmamıştır. Konuya dair kavramsal bilgiler, oyun karakterleri, oyunun türleri, oyunun teknik özellikleri, oyunun içeriği, Ahmet Kabaklı'nın değindiği noktalardır. Bu noktaları, genellikle alt başlıklar şeklinde vermiştir. Türlerin anlatılmasında kullanılan son yöntem ise örneklerin açıklamalarıyla birlikte verilmesidir.

Ahmet Kabaklı, tiyatro kelimesinin Grekçe kökenli olduğunu belirtir; “theatron” bu kelimenin ilk halidir. Ahmet Kabaklı'nın ilgili eserinin sonunda, Türk tiyatrosu türünde eser veren kişilerle ilgili bir metin ve Türk tiyatrosuna dair okunması gerekenler ile ilgili bir kitap listesi de bulunur. Kabaklı, tiyatro konusunda, üç önemli tür üzerinde fazla durur: trajedi, komedi, dram.

Kabaklı'nın üzerinde durduğu ilk önemli tiyatro türü olan trajedi, konusunu Eski Yunan ve Roma edebiyatından alır. Destanların canlandırılmış şekli olarak aktarılabilecek olan trajedide, özellikle Homeros destanlarının (*İlyada*, *Odessa*) ayrı bir yeri vardır. Ahmet Kabaklı, Racine'nin *Beyazıt* adlı trajedisinin olduğuna da değinir. Trajedi; üç birlik kuralı olarak bilinen yer, zaman, şahıs çerçevesindeki

oyunlara dayanır. Trajedinin insanlara erdemli insan olmayı öğretmeye çalışmasından söz edilebilir. Bu durumun bir başka sebebi de halkın yönetime itaatinin sağlanmasıdır. Bu nedenle sadece soylular gösterilir, oyunlarda; halk, köylü, fakir vs. gösterilmez. Trajediler, genellikle hüznü olayları konu edinir. Bu tür, klasisizm akımının tiyatrodaki sonucu olarak da görülebilir.

“O halde tragedya; ahlâksal bakımdan ağırbaşlı, başı ve sonu olan, belli bir uzunluğu bulunan bir eylemin taklididir. Sanatça güzelleştirilmiş bir dili vardır, içine aldığı her bölüm için özel araçlar kullanır, eylemde bulunan kişilerce temsil edilir. Bu bakımdan tragedya, salt bir öykü (mythos) değildir. ‘Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (katharsis)’... Tragedya denen bu taklit, eylem halindeki kişilerce oynandığına göre, zorunlu olarak ilk planda yapılması gereken şey, dekorasyon’dur; nitekim dekorasyon, tragedyanın bir öğesidir. Bundan sonra müzik ve dil gelir. Bunlar, taklidin kendileriyle yapıldığı araçlardır” (Aristotle, 2016a: 65).

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi, Aristo, trajedide iki önemli unsurdan söz eder: mimesis ve katharsis. Trajedinin taklit (mimesis) yoluyla insanlarda uyandırdığı acıma hisleri, onların tutku gibi şeytani görülen duygulardan arınmasını sağlar. Bu durumun sonucu ise katharsis adı verilen arınma halidir.

Aiskhylos, Euripides, Sophokles; trajedinin ilk temsilcileridir. Corneille ve Racine ise yakın zamandaki temsilcileridir. Shakespeare de trajedi türünde eserler vermiştir. Ahmet Kabaklı, trajedi türünde, beklenmedik bir isimden söz eder: Voltaire. Bir filozof olan bu kişi; yazdığı oyunları, önemli kişiler önünde oynamıştır. Ününü ve itibarını önemsememiştir. Ayrıca Ahmet Kabaklı, trajediye benzeyen bir başka türden de bahseder: melodram.

Ahmet Kabaklı’nın anlattığı ikinci önemli tiyatro türü, komedidir. Aşağıdaki metinden de anlaşılacağı gibi, komedyaya, iyi olmayanın taklididir. İnsanın ilk gelişim dönemlerinden biri olan benmerkezci bakış açısına bağlılığının kısmen devam etmesi nedeniyle sadece gördüğü ile kendisini kıyaslaması sonucu oluşan bir mutluluk, komedinin oluşum sebeplerinden biridir. Adler’in savunduğu üstünlük algısının bütün insanlarda olması, komedide ise izleyenlerin özelliklerinden daha aşağı olan insanların sergilenmesi, komedinin oluşum sebeplerinden bir başkasıdır. Kohlberg’in gelenek öncesi olarak tanımladığı kişilerin özelliklerinin, yine Kohlberg’in geleneksel dönem insanlarına izletilmesi de anı sebebi destekleyici olarak

sunulabilir. Ayrıca yansıtma, görmezden gelme, unutma gibi savunma mekanizmalarının ilememesine yardımcı olma özelliğinden de söz edilerek; komedinin işlevi, daha iyi açıklanmış olur.

Komedinin kurucusu olarak, MÖ yaşamış olan Aristophanes verilir. Yakın dönem temsilcileri arasında verilen en önemli kişi ise Moliere'dir. Moliere, tiyatroyu, toplumu eğlenceli bir şekilde eğitmekte kullanmıştır. *Tartuffe*, *Cimri*, *Hastalık Hastası* gibi eserlerin sahibidir; Fransız sanatçı Moliere. Ayrıca Ahmet Kabaklı; orta oyunu, fars ve grotesk gibi komediye benzer tiyatro türlerinden bahseder.

“Komedyâ, [...] ortalamadan daha aşağı olan karakterlerin taklididir. Bununla birlikte komedyâ, her kötü olan şeyi de taklit etmez. Tersine gülünç olanı taklit eder. Bu da soylu olmayanın bir kısmıdır. O halde epos, tragedyâ, komedyâ, dithrambos şiiri ile flüt, kitara sanatlarının büyük bir kısmı; bütün bunlar, genel olarak taklittir (mimesis). Ancak adı geçen sanatlar, şu üç bakımdan birbirinden ayrılırlar: taklit etmede kullanılan araç bakımından, taklit edilen nesnelere bakımından, taklit tarzı bakımından” (Aristotle, 2016b: 65).

Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu son önemli tiyatro türü, dramdır. Dram, tragedyâ ve komedinin karışımı olarak görülebilir. Ahmet Kabaklı trajedide beşeri konuların, dramda ise sosyal yaşamın yansıtıldığını belirtir. Dram türü, klasisizme tepki olarak ortaya çıkan romantizmin bir sonucudur. Bu nedenle hayatta olan her şey, dram türünde yansıtılır. Dram türünde amaç ise toplumun aksayan yönlerini topluma göstermektir. Bu nedenle genellikle Orta Çağ Avrupa hayatı yansıtılır, bu türde. Bu ise modern tiyatronun başlangıcının oluşmasıyla sonuçlanır. Romantizmin kurucusu Hugo'nun drama yönelik sözleri, aşağıda verilmiştir.

“Dramın karakteri hakikattir. Hakikat, yaratılıştâ ve hayatta olduğu gibi dramda da rastlanılan iki tipin (yüce ile grotesk) birleşmesinden hâsıl olmuştur... Dramda, hakikatte olduğu gibi her şey birbirine bağlanır. Hakikatte vücudun da ruh kadar rolü vardır. Bu çift unsurun elinde oyuncak olan insanlar ve olaylar sırasıyla kâh gülünç, kâh korkunç; bazen de hem korkunç hem gülünç hale geçerler. Grotesk, her yere gider, zira en adilerin bile bazen yücelik halleri olabilmesi, en yükseklerin de gülünç ve adi olabilmeleri mümkündür” (Kabaklı, 2016ç: 36).

Ahmet Kabaklı'nın dram konusunda üzerinde durduğu ve eserlerinden örnek verdiği bir kişi vardır: Shakespeare. William Shakespeare, çok ünlü bir yazar olmasına rağmen hayatıyla ilgili fazla bir bilgi yoktur. İngiliz edebiyatında Charles Dickens,

Francis Bacon, Bernard Shaw, Daniel Defoe, Jonathan Swift, Lord Byron ve Oscar Wilde'den daha önce gelir. Babasının mesleği konusunda değişik bilgilerin olduğu Shakespeare, babası nedeniyle eleştirildiği olur. Kimi yerde babasının bir deri tüccarı olduğu, kimi yerde bir hâkim olduğu, kimi yerde ise bir tefeci olduğu geçer. Hatta bu konuda Shakespeare'in yargılandığı da geçer.

Shakespeare'in veba salgınının olduğu bir dönemde çocukluğunu geçirdiği ve kardeşlerinden dördünün bu vebadan hasta olduğu bilinir. William Shakespeare, on sekiz yaşında iken evlenmiş, ardından da çocuk sahibi olmuştur. Çocuklarından birini kaybettiğinde ortadan kaybolmuş, birkaç yıl sonra geri dönmüştür. Veba salgını da sona erdiği için bir tiyatronun işletimine ortak olmuştur. Oyunlar yazar, zamanla yazdığı oyunlarda oynar. Ahmet Kabaklı'nın kitabında, tiyatro işine seyislikten başladığı geçer. Seyisliğinin ardından oyuncu, oyunculuğunun ardından da oyun yazarı olmuştur; Kabaklı'ya göre.

Shakespeare'in tek türde eserleri yoktur. Fakat drama ve trajedi türündeki oyunları ile tanınır. *Othello*, *Romeo ve Jüliet*, *Hamlet*, *Kral Lear*, *Macbeth*, *Venedik Taciri*, *Julius Caesar* ve *Yanlışlıklar Komedyası* bilinen en önemli eserleridir. Kabaklı, *Romeo ve Jüliet* adlı komedi (Kabaklı, drama örnek olarak ondan metin aktarır.) oyununa değinir. *Venedik Taciri* de komedi türündedir. *Romeo ve Jüliet* adlı eserde, iki düşman ailenin birbirini seven çocukları anlatılır. Aslında bu hikâye bize yabancı değildir, yerli sinemada bu tema birden fazla kullanılmıştır. *Gırgiriye* ve onun dizi versiyonu olan *Cennet Mahallesi* de aynı temayı işler.

Shakespeare'in eserleri içerisinde *Othello*, dikkat çeker. Çünkü eserin kahramanı olan Otello, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan bir Berberi'dir. *Othello*, tarih konulu bir oyundur; tipik İngiliz siyaseti burada da görülür. Oyunun iki önemli mekânından biri Kıbrıs'tır. 1571 yılında Osmanlı'nın Venedik'ten Kıbrıs'ı aldığı bilinir. Othello adlı kahraman, Berberi bir komutan olarak Kıbrıs'ı Venedik Cumhuriyeti adına savunmuştur; kaybetmiştir. Othello adlı kahraman; kimi yerde Arap, kimi yerde de Mağripli olarak da geçer. Fakat onun Kuzeybatı Afrikalı olduğu kesindir. *Othello* eseri, 1600 yılından sonra ilk kez sahnelenmiştir. Bu nedenle onun 1600 yılı sonrasında yani Kıbrıs'ın Osmanlıya devrinden sonra yazıldığı büyük ihtimaldir.

Zaten arada otuz yıldan fazla zaman vardır. Othello ile ilgili olarak KKTC’de bir kale de vardır.

Ahmet Kabaklı *Seyirlik Oyunlar* adlı eserinde, dram benzeri iki oyundan bahseder: myster, feeri. Fakat fazla önemli değildir bu türler. Kabaklı, müziğin oyunun önüne geçmesiyle oluşan müzikli oyunlardan da söz eder: opera, operet, bale revü, skeç. Günümüz tiyatrosu konusunda ise iki türden bahseder: absürd, epik. Ahmet Kabaklı’nın kıyafet, makyaj, hareket, mimik, dekor, tirat, monolog gibi tiyatro terimlerinden söz ettiği de görülür.

Ahmet Kabaklı, Türk tiyatrosunun tarihî gelişimini aktarırken, bazı terimlerin bu konuda kullanılabileceğini belirtir. Yuğ, şölen, şaman töreni bunlardan bazılarıdır. Karagöz, orta oyunu, meddah gibi türler ise Türk tiyatrosunun içerisinde verilir. Ayrıca Dede Korkut’a, İncili Çavuş’a ve Bekri Mustafa’ya bir meddah gözüyle bakılabileceğini fakat meddahların en önemlisinin Tıfli Ahmet Çelebi olduğunu aktarır.

Ahmet Kabaklı’nın aktardığı İncili Çavuş; I. Ahmet, Genç Osman ve diğer bazı Osmanlı padişahları zamanında yaşamış bir elçi olarak da bilinir. Zekiliği, hazırcevap oluşu ve siyasî kariyeriyle Nasrettin Hoca kadar olmasa da onun da bir ünü vardır. Revan Kuşatması’nın yapılışında, onun İran tarafından esir alınışı da etkili olmuştur. İncili Çavuş, aslen Kayserilidir; doğduğu köyün adı, onun şerefine, İncili olarak değiştirilmiştir.

İncili Çavuş İran’a Osmanlı elçisi olarak gittiğinde, İran şahı, onun sarayı gezmesini ister. Amacı sarayının ihtişamı ile onu etkilemektir. İncili Çavuş sarayı gezerken altın bir mangal onun dikkatini çeker. İlk girdikleri odada olan bu altın mangal, onların gireceği odaya götürülmektedir. Amaç, her odada altın mangal olduğunu hissettirmektir. İncili Çavuş bunu fark etse de diğerlerine belli etmez. Gezi sona erdiğinde İran şahı ona, gezinin nasıl geçtiğini sorar. O da cevap olarak “Çok yorulduk şahım ama bizimle birlikte altın mangalınız da yoruldu.” der.

Kabaklı’ya göre meddah olma ihtimali de olan İncili Çavuş hakkında, Osmanlı saray halkı ile ilgili de hikâyeler vardır. İncili Çavuş, vezirlerden biriyle sohbet etmektedir; vezir ona yaptıracağı şeyleri anlatmaktadır. “Evimin şurasına havuz yaptıracağım;

şurasına şu ağaçtan diktireceğim; şu incir ağacını söktürecekim, yerine başka ağaç diktireceğim...” diye devam ederken İncili Çavuş dayanamaz, “O incir ağacını söktürmeyin, ileride birinin ocağına dikersiniz.” der.

Ahmet Kabaklı'nın belirttiği karagöz ve orta oyununa da değinmek gerekir. Ahmet Kabaklı, orta oyununu, karagözün ileri aşaması olarak görür. Yani karagözde olan gölge karakterler, gerçek insanlarla canlandırılır. Her ikisinin de oyuncularının benzer oluşu, bu düşünceyi destekler. Yalnız ana karakterler değişir. Karagözde olan Karagöz-Hacivat, Kavuklu-Pişekâr'a dönüşür. Okumuş, terbiyeli, zeki olan hacivat ve pişekardır. Komik, biraz saf, cahil, patavatsız olan ise Karagöz ve Kavuklu'dur. Bu durum; Farsça pişekar kelimesinin usta, bilgili, uzman gibi anlamlara gelmesinden de anlaşılabilir. Karagöz/Kavuklu, Hacivat/Pişekâr, Yahudi, Ermeni, Frenk, Acem, Arnavut, Rum Doktor, Çelebi, Tuzsuz Deli Bekir, Zenne, Çingene, Kanlı Nigar; her iki oyunun karakterleridir.

Ahmet Kabaklı, karagöz oyununun ortaya çıkışını, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı eserinden aktarır. Bursa'da cami yaptıran Orhan Gazi, Hacivat ve Karagöz adlı iki kişinin işlerin aksamasına neden olduğunu düşünür. Çünkü bu iki işçi, etrafındakileri güldürerek, caminin yapımını geciktirir. Orhan Gazi bu duruma kızar ve onları sürgün eder. Pişman olan Orhan Gazi'nin üzüntüsünü hafifletmek isteyen bir görevli, yaptırdığı deri kuklalarla sultana oyun sunar; böylece oyun başlar. Bu olayla ilgili genel kanının aksine, Ahmet Kabaklı, bu iki komedyenin öldürüldüğüne değinmez.

Ahmet Kabaklı, karagöz oyununun Uzak Doğu kaynaklı olduğunu belirtir. Ayrıca yazarın Ahmet Kutsi Tecer'den yaptığı bir alıntı, Türk tiyatrosunun bazı özelliklerinin anlaşılmasını sağlar. Özellikle orta oyununa ışık tutacak olan alıntı, aşağıda verilmiştir.

“Bizde 19. yy.'dan önce tiyatro binası yoktu ama tiyatro vardı. Bina ve oyun birbirine bağlı fakat birbirinden farklı şeylerdir. Nitekim eski Yunanca 'tiyatro' kelimesinin asıl anlamı da oyun seyretmek için seyircilerin toplandığı yer demektir. Tiyatro kelimesi Rönesans'tan yani Avrupa'ya geçtikten sonra 'oyun seyredilen yer' anlamı ile birlikte 'seyredilen oyun' anlamına da gelmeye başlamıştır” (Kabaklı, 2016ç: 129).

Ahmet Kabaklı, Türk tiyatrosundaki bazı ilklere de değinir. Yazılmış ilk tiyatro eseri olan *Şair Evlenmesi* (Şinasi), oynanan ilk tiyatro eseri olan *Vatan Yahut Silistre* (Namık Kemal) bunlardandır. Abdülhak Hamit Tarhan'ın okunmak için yazdığı oyunlarının olduğu, Direktör Ali Bey'in Türk tiyatrosundaki çalışmaları da bilinir. Fakat Türk tiyatrosunun kuruluşu için çalışan en önemli kişi, belki de, Ahmet Vefik Paşa'dır. Kabaklı da bu konuya değinir.

Ahmet Vefik Paşa, yenilikçidir, yenilikçi olduğu kadar da millidir. Kendi değerlerinden yola çıkarak bir hedefe varmak ister; sürekli bir çalışma içindedir. Ahmet Vefik Paşa, hayatı boyunca birçok önemli idari görevde¹⁷ bulunmuştur. Bunlar arasında sadrazamlık da vardır. Ne var ki sadrazamlık görevi fazla sürmemiştir. İki defa yaptığı bu görevin biri iki ay, diğeri ise iki gün sürer. Her iki sadrazamlık görevi de II. Abdülhamit Dönemi'nde olmuştur. Sadrazam kelimesinin yerine başvekil kelimesini ilk kullanan da o olmuştur. Sadrazamlık görevinin yanında valilik, müfettişlik, günümüzdeki Sayıştaya benzer bir kurum olan Divân-ı Muhasebatın ilk reisliği, nazırlık, Encümen-i Daniş üyeliği, elçilik, mütercimlik ve mütercim reisliği görevlerinde de bulunmuştur.

Ahmet Vefik Paşa'nın dedesi, Tercüme Odasının ilk tercümanı olmuştur. Paşanın babası da bir mütercimdir. Böyle bir aileden gelen Ahmet Vefik Paşa, dil konusunda, kendisini geliştirme imkânı bulmuştur; 16 dil bilen bir deha olmuştur. Yunanları sevmemesine rağmen, Yunancayı dahi öğrenmiştir.

Babası, Mustafa Reşit Paşa'nın tercümanı olarak Paris'e gönderildiği zaman, o da onlarla gitmiştir. Bu görev sırasında Fransızcasını geliştirmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın Londra'ya elçi olarak gönderilmesi sırasında da Mustafa Reşit Paşa'nın yanında olacaktır. Mustafa Reşit Paşa'nın bu sırada hem Dış İşleri nazırı olması hem Londra elçisi olması, ona ileride birçok kapıyı açacaktır. Ahmet Vefik Paşa; Mustafa

¹⁷ Ahmet Vefik Paşa, idari görevleri sırasında, aykırı devlet adamı portresi çizer. Görevlendirildiği her kademedeki ve yerde hışmına uğratacağı birilerini bulur. Bunlar arasında Surre Alayı da vardır. İstanbul'dan hac kafilisi gideceği sırada, Mekke ve Medine'den gelenlere "Oturduğunuz yerden geçiniyorsunuz, bu ülke size bakmaya mecbur mu?" demiştir. İstanbul camilerindeki mihrap mumlarını da bu nedenle ahşap olanla değiştirmiştir. Bununla ilgili olarak da "Verdikleri ziya ile fiyatları münasip değil." demiştir. İstanbul camilerini gezenler, mihrabın yanındaki duvarlara zincirlenmiş halde yer alan dev mumları görmüşlerdir.

Reşit Paşa'nın sadrazam olduğu yıllarda, onunla önceden yakınlığının olması nedeniyle önemli görevlere gelmiştir.

Hayatının aydınlatılmasıyla Türk tiyatrosunun geçmişinin de aydınlatılacağı Ahmet Vefik Paşa, Meclis-i Mebusanın da ilk reislerindedir; İstanbul'u temsilen vekil seçilmiştir. Bu reisliği sırasında, bazı milletvekillerini azarladığı olur. Ahmet Cevdet Paşa'nın bu konuda "Reis bey, mebusları bir öğretmenin yaramaz çocukları azarlamasında olduğu gibi veya bir subayın askerlerini azarladığı gibi azarlıyor. Odasına gittiğinde, kapısını kilitleyerek, vekillerle dalga geçiyor. Bunların şahitleri var." dediği olmuştur. Ahmet Vefik Paşa bir müfettiş olarak Anadolu'ya gönderildiğinde de Ahmet Cevdet Paşa önemli bir söz söylemiştir: "Kendisi, hasta olduğu halde hasta tedavi etmeye çalışan doktora benziyor. Bir yeri denetlemek için gönderildiğinde, ortada çıkan karışıklığı düzeltmek için yeni bir müfettiş göndermek gerekiyor."

Avrupa'nın siyasî ortamını da Türk tiyatro sahnesine dönüştüren paşanın, Paris'teki sefirlik yıllarındaki olayları da ilginçtir. Fransız imparatorunun faytonuna benzer bir fayton yaptırmıştır ve onunla gezer. Onun arabasını görenler, imparatorlarının geçtiğini sanarak, ona selam verir. Fransız imparatorunun faytonunun özelliği, renkli olmasıdır. Ona "Burada yalnızca imparator renkli faytona biner, diğer faytonlar siyahtır." denilir. O da "Fransa elçisi İstanbul'da padişahımızın saltanat kayığının benzerini yaptırmış ve onunla dolaşiyor. Eğer o kayığını değiştirirse ben de değiştiririm." demiştir.

Ahmet Vefik¹⁸, devlet görevlerinin yanında iyi bir edebiyatçıdır. Ahmet Kabaklı'nın *Seyirlik Oyunlar* ve *Türk Edebiyatı* eserine Ahmet Vefik'in alınmasının sebebi de onun tiyatroculuğunun önemidir. Tiyatroya önem vermekteki amacı, toplumu bu yolla düzeltmek istemesidir. Çevirilerinin bazıları, adaptasyon özelliği gösterir çünkü eserde geçen birçok özelliği, Türk toplumuna uyarlar. Bunu yaparken yer isimlerini değiştirdiği de olmuştur.

¹⁸ Ahmet Vefik Paşa, çok neşeli ve biraz da muzip bir mizaca sahiptir. Gülüşünü sevdiği bir memuru ara ara odasına çağırarak "Oğlan, gül bakalım!" der ve onun gülüşüyle birlikte o da güler. Kendisini arayanlarla görüşmek istemediğinde ise bir odaya girer ve kapıyı kilitler; ardından da içeriden "Yokum, eve gittim." der. Onun bu özellikleri nedeniyle Fuat Paşa "O, kaldırım taşı büyüklüğünde bir pirlantadır. Ne yere düşeyebilirsiniz ne yüzüğü." der.

Ebu'l Gazi Bahadır Han adlı hükümdarın yazdığı *Şecere-i Türki* adlı eseri, Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine çevirmiştir. Böylece Türklerin soyunun daha eskilere dayandığına dair önemli bir eser oluşmuştur. Çünkü bazıları, Türklerin soyunu, Osmanlı Türkleri ile sınırlandırmıştır. Bu çalışma, Orta Asya kültürünün öğrenilmesini de kolaylaştırmıştır. *Fezleke-i Tarih-i Osmani* adını verdiği kısa Osmanlı tarihi ile Osmanlının geçmişine ışık tutar. *Lehçe-i Osmani* ile dil çalışmalarına ağırlık verir, Türklerin ilk sözlüklerinden birini ortaya çıkarır. Osmanlı coğrafyasındaki atasözlerini bir kitapta toplar. Kitaba, *Müntehabat-ı Durub-ı Emsal* adını verir. Tarih konusundaki felsefi görüşlerini ise *Hikmet-i Tarih* kitabında toplar.

“Türkçü, milliyetçi ve sade Türkçeci görüşlerin öncülerinden olan Ahmet Vefik Paşa; en çok da Moliere'den çevirdiği ve bilhassa adapte ettiği tiyatro eserleri ile tanınmıştır. Ahmet Vefik Paşa, Bursa'da tesis edip çalıştırdığı tiyatrosuyla Türk temaşa hayatına hizmette bulunmuştur... Vefik Paşa'nın edebiyatımıza asıl hizmeti, Moliere'den yaptığı on altı kitaplık tercüme ve adaptelerdir. Tercümeleri dokuz kitap tutar ki bunların beşi manzum, dördü nesirdir” (Kabaklı, 2016ç: 116).

Ahmet Vefik Paşa'nın en verimli dönemi, belki de, Bursa valiliği dönemidir. Ahmet Kabaklı'ya ait yukarıdaki metinde de değinildiği gibi, bu dönemde, bir tiyatro binası yaptırdığı bilinir. Yine Ahmet Kabaklı'nın değindiği Moliere'den uyarladığı eserleri, burada oynatır. Bununla da yetinmez, Bursa'daki memurları zorla bu tiyatroya götürür. Oluşan bu tiyatro, Osmanlının Anadolu'da kurulmuş ilk tiyatrosudur.

“1860 yıllarında Hoca Naum adlı bir zat, Ermenilerden kurduğu bir takımla önce Ermenice sonra Türkçe temsiller vermeye başlıyor. 1869 yıllarında Güllü Agop (Güllü Yakup), Gedikpaşa Tiyarosunu kuruyor. Ahmet Vefik Paşa ise Bursa'da 1880'de bir başka tiyatroyu faaliyete geçiriyor. 1914'te Darülbedayi (İstanbul Şehir Tiyatrosu), sonra Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi kuruluyor” (Kabaklı, 2016ç: 75).

Osmanlının ilk tiyatrosu, Kabaklı'nın yukarıdaki metinde değindiği gibi, İstanbul'daydı. İlk zamanlarda değişik adlar taşımıştır. Bunlar arasında Osmanlı Tiyatrosu ismi de vardır. Ama sonraları kazandığı isim daha meşhur oldu: Gedik Ahmet Paşa Tiyatrosu. Bu dönemde işleten en önemli kişi, Güllü Agop ismindeki bir Ermeni'dir. Bu adamın daha sonraları Müslim olarak isim değiştirdiği ileri sürülse de Ahmet Kabaklı de Ahmet Kabaklı bu duruma değinmez. Güllü Agop burada, ilk Türkçe tiyatro eserini sahnelemiştir. Bazı sebeplerle Gedik Ahmet Paşa Tiyatrosu dağıtılınca, Kabaklı'nın yukarıda değindiği gibi, oyuncularını Bursa'ya getirilmiştir.

Bunda, Ahmet Vefik Paşa etkili olmuştur. Getirilen bu oyuncular, Bursa'daki tiyatrodaki çalışmalarına devam etmiştir.

Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'daki çalışmaları bununla da bitmedi. Fransa'dan getirdiği bir kimseyle Bursa'nın sokaklarını düzenledi, Bursa'ya yeni bir görünüm verdi. Ahmet Vefik Paşa, idari sorumluluğu sırasında, talihsizlikler de yaşadı. Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. 1877-1878 yıllarında meydana gelen Osmanlı- Rus Harbi sırasında, bir diğer adıyla 93 Harbi, Ruslar İstanbul'a kadar gelmişti. Yenilen Osmanlı ile Ayastefanos yani Yeşilköy Barış Antlaşması¹⁹ yapıldı.

1823 yılında doğan Paşa, maarif bakanlığı gibi bakanlık görevlerinde de bulundu. Ayrıca, Osmanlıdaki Türkçülüğün ilk temsilcilerinden oldu. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi kişilerle benzer görüşler paylaştı. Osmanlı'nın önemli fikir adamlarından biri, Paşa'yı Türkçülüğün üç önemli isminden biri kabul etti. Kıyafetinden evinde kullandığı eşyalara dek birçok şeyde bunun etkisi görülmüştür.

Ahmet Vefik Paşa'nın Batılı aydınlarla da önemli temasları oldu. Mustafa Reşit Paşa, Lamartine adlı Fransız düşünürü, Aydın'da bir çiftlik hediye etmiştir. Ahmet Vefik Paşa da bu düşünürün tercümanı olarak görevlendirilmişti. Ahmet Vefik Paşa, Şair-i Azam Abdülhak Hamit Tarhan'la da akrabaydı; bu akrabalık bağı, baba tarafındandı.

Türk tiyatrosu ile bütünleşen ve birçok ilkin adamı olan Paşa; 1847 yılında, devletin ilk salnâmesini de hazırlayan kişi oldu. Bu görevi almasında, Tercüme Odasında memur olarak başlayan hayatının 1847 yılında mütercim-i evvelikle (baş çevirmen) sonuçlanması etkili oldu. Paşa, Encümen-i Daniş adındaki Osmanlı bilim akademisi üyeliğine de seçildi. Bu üyeliği sırasında, başka işler de yaptı. Darülfünunda hikmet-i tarih dersleri verdi. Kendisine ait büyük bir kütüphane sahibiydi. Ne var ki bu kütüphanenin kitapları dağıldı.

¹⁹ Bu Antlaşmaya göre Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık; Bulgaristan bir prenslik; Bosna-Hersek, iç işlerinde serbestlik elde edecekti. Antlaşma bununla da sınırlı değildi. Anadolu'nun kuzeydoğusundaki iller, Rusya'nın olacaktı. Çıkarları bozulan İngiltere, Almanya ve Fransa gibi devletler; antlaşmanın uygulanmasını engelledi. Antlaşma, Sevr gibi ölü doğan bir antlaşma oldu. Kıbrıs, İngiltere'ye verildi. Böylece Ahmet Vefik Paşa'nın imzaladığı antlaşma, kendisinin itibarını çok zedeledi.

Ahmet Kabaklı'nın *Seyirlik Oyunlar* adlı eserinin belki de en orijinal tarafı, çok farklı milletlere ait tiyatro türlerine yer vermesidir. Ahmet Kabaklı'nın yalnız Avrupa kültürünün örnek alınmasına karşı olduğu, kitaplarından ve Necip Fazıl ile yaptığı görüşmelerin metninden de bilinir. Ahmet Kabaklı'nın Avrupa milletlerinin haricinde milletlerin tiyatrolarından örnekler vermesi, orijinal bir gelişim istemesi kadar orijinal tiyatro türleri ile karşılaşması ile de ilgilidir. Çünkü Uzak Doğu milletlerinin tiyatroları, günümüzde hala çok farklı özelliklere sahiptirler. Ahmet Kabaklı'nın bu tutumuna, aşağıdaki yazıda, Mustafa Dağ da değinir.

“Bu kısımda tasnif bakımından dikkati çeken hususlardan biri; tiyatro türü anlatılırken konunun Çin, Japon, Hint, Yunan, Latin ve Rönesans sonrası tiyatroları olmak üzere geniş bir perspektiften ele alınmasıdır. Tiyatro türleri ve yazılı tiyatro eserlerinin gelişiminin ilk örneklerini vermesi bakımından Türk edebiyatında yeri olan şahsiyetler de anlatılmıştır” (Dağ, 2012: 76).

Tablo 3.1: Ahmet Kabaklı'ya göre tiyatro çeşitleri

Ahmet Kabaklı'nın kitabında anlattığı son konu, senaryodur. Senaryo, gelişen film sektörüne oyun metni oluşturma ihtiyacının bir sonucudur. Bu durum, aşağıdaki metinde de aktarılır. Ahmet Kabaklı'nın gençlik döneminde Türk film sektörü yeni oluştuğu için, Ahmet Kabaklı, bu konuyu çok kesin olmayan cümlelerle anlatmıştır. Fakat Dağ'ın verdiği aşağıdaki cümlelerden, Ahmet Kabaklı'nın tiyatro haricindeki düşünce yapısına da ulaşmak mümkündür. Mesela Kabaklı iki yerli, bir yabancı eser

örneği vermiştir. Bu durum, onun Dünya'daki diğer kùltùrleri de önemseyen fakat milliyetçi bir kişiliğe sahip olan bir karakterde olduğunu gösterir.

“Buna göre senaryo; Kabaklı'nın türleri ele almaya başlarken ifade ettiği gibi, değişen dünya ve yaşam şartlarına bağlı olarak metin anlayışının gelişmesi ve değişmesi sonucu ortaya çıkan bir edebî türdür. Bu türle ilgili teorik bilgiler verilirken daha çok tiyatro ve tiyatro metni olan piyes ile karşılaştırmalar yapılarak özellikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Senaryo örnekleri; biri yabancı, ikisi ise yerli edebiyata aittir. Yabancı edebiyatlara ait eserlerden faydalanma önceki türlerde de görölmekteydi ve bu husus Kabaklı'nın metinleri uygulamada örnekleme amacıyla kullanırken evrensel değerleri göz önünde bulundurduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir” (Dağ: 2012: 130- 131).

Sonuç olarak Ahmet Kabaklı'nın *Seyirlik Oyunlar* adlı eseri, orijinal tarafları olan bir eserdir. Farklı milletlerin tiyatrolarına da yer vermesi, Avrupa haricinde örnek olabilecek milletlerin olduğu görüşüne açık kapı açmak istemesinin bir sonucudur. Eserde, genellikle bilinen bilgilerin tekrar edildiğinden söz edilebilir. Fakat Ahmet Kabaklı'nın kendisiyle çeliştiği noktalar da vardır. Tiyatro yazarlarına dair bölüm, bu durumun göstergesidir.

3.5. İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı

Eser Künyesi	
Kitap adı	İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2006
Baskı Sayısı	6
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	200
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-605-9320-01-6
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın bu kitabı, yaklaşık iki yüz sayfadan oluşur. Kitabın kapağı, Ahmet Kabaklı'nın diğer kitaplarından biraz farklıdır. Farklı tarafı, Ahmet Kabaklı'nın edebiyat hakkındaki diğer bazı eserlerinde görülen sırtlıktaki ebru deseninin, kitabın tüm kapağında olmasıdır. Yazar, eser ismi ve yayınevi logosu; kitabın ön kapağında ve sırtlığında olan her zamanki unsurlardır. Kitabın arka kapağında, kitabın içeriğinden alınmış bir yazı bulunur.

Bu kitabın ilk kısmı olan girişte, İslami Dönem'in tarihî sınırları ve bu tarihî sınırların edebiyata etkisi üzerinde durulur. İslam'la kaynaşmış olan Türk edebiyatı, geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Asya doğusundan Kuzey Afrika'ya ve hatta Doğu

Avrupa'ya dek birçok yerde görülür. Üç kıtaya yayılmış olan bu edebiyatta Horasan, Anadolu ve Azerbaycan merkezi yerler olarak görülmelidir. Bu dönem Türk edebiyatı, XI. asırda başlar ve XIX. asır sonlarında biter.

Bu kitap da, Ahmet Kabaklı'nın diğer teorik kitaplarının birçoğunda olduğu gibi, Türk edebiyatı ansiklopedisinin ilgili kısmından oluşur. Ansiklopedide, II. cildin 97 ile 225 sayfaları arasında yer alır. Bu kitapta yer alan giriş kısmının ansiklopedideki ismi, "Tarih ve Çevre"dir. Fakat giriş olmaya müsait olduğu da açık bir gerçektir.

Tablo 3.2: Kabaklı'nın eserinin içeriğine göre kronolojik anlatılan konular

“İslamlığın Kabulü” adlı konu, giriş bölümü sayılmazsa, kitabın ilk metnidir. Türklerin Müslüman Araplarla karşılaşması, ilk olarak, Maverâünnehir’de gerçekleşmiştir. Fakat bu dönemde, İslam’a girmeden söz edilemez. Araplar İslam’la birlikte güçlü bir devlet oluşturmuş, fetih ve cihat anlayışıyla savaflara girişmiştir. İran’ı yenmiş fakat Türklere karşı önemli bir başarı sağlayamamışlardır. Ötüken, Uygur, Turfan; Türklerin Araplara karşı güçlü direniş gösterdiği yerlerden olmuştur.

Türklerin zorla İslam’a sokulmaya çalışılmasında başarılı olunmamıştır. Çünkü Türklerde olan disiplinli ve teşkilatçı yapı, bunu engellemiştir. Türklere karşı ılımlı yaklaşımlar, Türklerin büyük gruplar halinde İslam’a girmelerini sağlamıştır. Karahanlılar döneminde Satuk Buğra Han’ın Müslüman olarak Abdülkerim Satuk

Buğra Han ismini alması, birçok Türk kabilenin de bu sırada İslam'a girmesini sağlamıştır. Göçebe olan Türklerde yaygınlaşan bu inanç; Uygurlarda olan Manihaizm ve Budizm'de yer edinememiştir. Bunun üzerine Müslüman olan Türkler, Müslüman olmayan Türklere saldırmıştır. İlk başta kötü görünen bu durum, Türkler arasındaki birliğin yeniden sağlanmasını sağlamıştır. *Divân-ı Lügat-it Türk*'ten alınan aşağıdaki şiir, bu olayı anlatır.

*“Budizm, Manihaizm, Şamanizm, Gök Tanrı...
Belge vurup atlara, Uygur'daki tatlara;
Hırsız-yavuz itlere, kuşlar gibi uçtuk biz.
Seller gibi aktık biz, kentler üzere çıktık biz;
Puthaneyi yıktık biz, Putlarına s...tik biz”*

(Kabaklı, 2006b: 10).

Ahmet Kabaklı'nın eserinden alınan yukarıdaki eserle ilgili, Kabaklı'nın bilimsellik yönüne biraz değinmek gerekir. Kabaklı'nın metinlerinde verilen şiirlerin birçoğunda, metin altında kaynak gösterilmez. Bazılarında, yalnız metnin geçtiği eser; bazılarında ise yalnız metnin kime ait olduğu yazılmıştır. Metnin kime ait olduğu, nerede geçtiği, hangi sayfada bulunduğu; yine Kabaklı'nın metinlerinden çıkarılmaya çalışılır. Kabaklı'nın bölüm sonlarına koyduğu “okunacak eserler” kısmı, bu eksikliği telafi etmeye yardımcıdır.

Türklerdeki teşkilatçı ve disiplinli yapının İslam'daki tevhit inancıyla birleşmesi büyük devletler kurmayı; Türklerdeki savaşçılık, göçebelik ve yeni yerler fethetme özelliğinin İslam'daki cihat ve ganimet anlayışıyla birleşmesi ise büyük devletler kurmayı beraberinde getirmiştir. Türkler 751'de olan Talas Savaşı sırasında Müslüman Araplara yardım etse de, büyük çoğunluğunun İslam'a geçmesi daha sonradır. 1071'de Malazgirt Savaşı'yla Alparslan'ın Anadolu'ya girmesi ise Türk-İslam coğrafyası kadar Türk-İslam edebiyatının da gelişmesini sağlamıştır. Abbasiler döneminde devlet yönetiminde Türklere önemli görevler verilmesi, Türk sultanların İslam halifelerinin koruyuculuğunu üstlenmesi Yavuz Sultan Selim'le İslam coğrafyasının liderinin Müslüman Türklerde olmasını sağlamıştır.

“Türk Edebiyatının Coğrafi Bölümleri” konusu, kitabın bir diğer başlığıdır. Ahmet Kabaklı, Türk edebiyatının coğrafi bölümlerini iki başlık altında verir: Doğu Türk

Edebiyatları, Anadolu Edebiyatı. Türkiye merkezli bir bakış açısı, bunu gerektirmiştir. Ahmet Kabaklı, bir edebiyat profesörü olsa da dile dair terimleri karıştırır. Lehçe, şive, ağız gibi dilin sıralı kapsayıcı terimleri; bu metinde birbirine girer. Özellikle lehçe ve şive terimlerini, eş anlamlıymış gibi kullanır.

Ahmet Kabaklı'nın Türk diline dair iki koldan söz ettiği görülür: Uygur ve Köktürk. Uygur Türkçesi, daha sonraları Hakaniye Lehçesine ve ardından da Çağatay Lehçesine dönüşmüştür. Uygurların yerleşik ve baskın kültürünün bu dilin kullanımında etkili olduğundan söz edilebilir. Diğer lehçe, Köktürk Türkçesinden gelir. Köktürk Türkçesi, Oğuz-Türkmen konuşma dili olan Anadolu Türkçesine ve ardından oluşan Osmanlı Türkçesine dönüşmüştür. Dolayısıyla günümüz Türkiye'sinin kültür dili olan İstanbul Türkçesi, Büyük Hun Devleti'nin dili ve Köktürk Devleti'nin dili bu koldan gelir. Çağatay Lehçesinin ismi ise Cengiz Han soyundan gelen Çağatay Han'ın isminden gelir.

“İslami Dönemde Doğu Türk Edebiyatları” kitabın ana bölümlerinden birinin başlığıdır. Bu ana bölüm altında Karahanlıların, Büyük Selçukluların edebiyatı ve Çağatay edebiyatı işlenir. Bunlar, üç ayrı başlıktır. “Karahanlılar Çağı” adlı metinde, Üzerinde durulan bazı genel konulara değinmek gerekir. Karahanlılar Dönemi, Arap ve Fars kültürlerinin etkisinin Türk edebiyatında görüldüğü ilk Türk devleti dönemidir; aruz vezninin, beyitlerin, mesnevi nazım türünün, Arapça-Farsça dil etkisinin belirmeye başladığı dönemdir. Dörtlük, hece vezni (özellikle on birli) gibi Türklere ait edebî özelliklerden ise uzaklaşmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ilk Türk-İslam eserlerinin verildiği dönem de bu dönemdir.

Ahmet Kabaklı, bu devletin siyasî özelliklerine de yer vererek, Türk-İslam edebiyatının daha iyi anlaşılmasını sağlar. 840 yılında kurulup 1212'de yıkılan Karahanlılar Devleti ilk önceleri Doğu Türkistan'da, daha sonraları ise Maverâünnehir'de (Seyhun ve Ceyhun Nehirleri arası) ağırlıklarını hissettirdiler. Kaşgar, Semerkant, Balasagun ve Oğuzkent/Uz kent; bu devletin başkentliğini yaptı. Bu önemli siyasî ve kültürel şehirlere, iki önemli muhaddisten biri olan İmam Buhari'nin memleketi Buhara'dan da söz edilebilir. Dolayısıyla Karahanlılar Dönemi'nde, Türklerin efsanevi başkenti olan ve bugünkü Moğolistan'da kalan Ötüken'den uzaklaşmıştır.

Alp Er Tunga soyundan geldiğini iddia eden Karahanlılar zamanında iki tür eserden söz edilir: seçkinler edebiyatı ürünleri, halk edebiyatı ürünleri. Seçkinlere dair edebiyat ürünlerinde ise iki örnek verilir: *Kutagu Bilig* ve *Atabetü'l Hakayık*. *Kutadgu Bilig*'in önemi, her iki eser aynı değerde öneme sahipmiş gibi aktarılsa da, *Atabetü'l Hakayık*'tan çok daha fazladır.

Kutadgu Bilig, XI. asrın ikinci yarısında oluşturulmuştur. Oluşturulma zamanı, Malazgirt Zaferi'nin meydana gelme zamanına yakındır. Eserin yazarı olan Yusuf Has Hacıp, bu eseri Karahanlı hakanına sunduktan sonra, has hacip olmuştur. Yani hükümdarın özel danışmanlığına getirilmiştir. Eser 6645 beyit ve 173 dörtlükten oluşur; aruz ölçüsüyle ve mesnevi tarzında yazılmıştır. Sanskritçedeki pañçatantraya ve Farsçadaki pendnâmelere benzer.

“Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim. İnsan her iki dünyada devleti elinde tutarsa, mesut olur; bu sözüm doğru ve dürüsttür. Önce Kün-Togdı hükümdardan bahsettim. Sonra. Ay-Toldı'dan söz açtım: mübarek saadet güneşi onunla parlar, Kün-Togdı dediğim doğrudan doğruya kanundur. Ay-Toldı ise saadettir. Bundan sonra Ögdülmiş'i anlattım; o aklın adıdır ve insanı yükseltir. Ondan sonraki Ogdurmuş'tur: Onu ben akıbet olarak aldım” (Kabaklı, 2006b: 24).

Küntogdı (Gündoğdu), Aytoldı (Aydoğdu), Ögdülmiş (Ögdülmüş), Ogdurmuş (Ogdurmuş) kitabın sembolik kahramanlarıdır. Gündoğdu padişahı, Aydoğdu veziri, diğerleri ise vezirin oğullarını temsil eder. Ögdülmüş ve Ogdurmuş, farklı yaşantıya sahip kişilerdir. Ögdülmüş, siyasette aktiftir; Ogdurmuş ise pasiftir. Ayrıca Ögdülmüş dünya hayatını, Ogdurmuş ise ahireti temsil eder. Aydoğdu'nun yerine zamanla Ögdülmüş'ün geçmesi ve Ogdurmuş'un ise bir abid oluşu da bunu gösterir. Yusuf has Hacıp, bu iki kişiyle dünya hayatının bir denge içinde yürütülmesini ister.

Bu eser incelendiğinde, Yusuf Has Hacıp'in ne derece büyük bir bilgiye sahip olduğu görülür. Türk, Yunan, Çin ve Fars felsefelerini öğrendikten; Farabi, Konfüçyüs gibi filozofları tanıdıktan; *Kelile ve Dimne* (*Çakal ve Tilki*) gibi eserleri okuduktan sonra eser yazmıştır Yusuf Has Hacıp. Ahmet Kabaklı, Yusuf Has Hacıp'in bu eserinin bir asır öncesinde keşfedildiğini yazar. Birçok yerleşik yanlış bilgi gibi, bu da yanlıştır. Medeniyet kurmuş önceki Türk devletlerinin böyle bir eserden haberdar olmaması

düşünülemez. Bu bilginin yanlışlığını, büyük ihtimal, Ahmet Kabaklı da kabul eder. Fakat yerleşik tarih anlayışından dolayı, teori ağırlıklı bu kitapta, buna değinmez.

Bu yanlış bilgi aktarımında, yine Hammer etkisi vardır. Ünlü Alman Türkolog Hammmer, bu konu üzerinde duran ilk önemli Batılı Türkolog'dur. Onun Batılı tarzda bu konuyu ele alması, bu bilginin ilk defa keşfedildiği iddiasıyla karşılaşılmasına neden olur. Benzer yanlış, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir eserinde de vardır. Osman Gazi ile Şeyh Edebali arasındaki olayın ilk kez Hammer tarafından aktarıldığı yazılıdır. Siyaset sayesinde doktorasız profesör olmasına rağmen hatırı sayılır bir edebiyatçı olan Ahmet Hamdi'de görülen bu yanlış, önemsiz değildir. Bu tarihî olay, Osmanlının birçok vakanüvisinin eserinde ve âliminin kitabında aktarılır (Tanpınar; 2016).

Reşit Rahmeti Arat, kutlu bilgiler anlamına gelen *Kutadgu Bilig* kitabını, ilmî bir şekilde karşılaştırarak yayımlayan ilk kişi olmuştur. Çalışması, TDK tarafından yayımlanmıştır. Bu kitabın Viyana, Kahire ve Fergana olmak üzere üç şehirde el yazması nüshası vardır. Mısır'daki karışıklıklardan etkilenmenin bu nüshaya etkisi fazla bilinmez. Bu nüshaların iki tanesi Arap harfleriyle diğeri ise Uygur alfabesiyle yazılmıştır. Kutadgu Bilig'den alınan "Kılıçla Kalem" şiiri ve günümüz Türkçesi aşağıda verilmiştir.

*"Kılıç teprer erken yağı tepremez,
Kılıç kanka kirse bey inçlik yemez.
Kılıç til tüzer, hem budun kazganur,
Kalem il tüzer hem hazine urur.
Kılıç kan tamuzsa ilbeyi alır;
Kalem de kara tamsa altun kelir"*

(Kabaklı, 2006b: 28).

*"Kılıç deprenirken düşman deprenemez,
Kılıç kına girince beyin içi rahat edemez.
Kılıç hem yurdu düzenler hem de halkı toplar,
Kalem yurdu düzeltir ve hazineyi korur.
Kılıç kan damlattıkça, bey fetihler yapar;
Kalemde kara (mürekkep) damlasa altın gelir"*

(Kabaklı, 2006b: 28).

Atabetü'l Hakayık adlı eser ise XII. asırda, Edip Ahmet b. Mahmut Yükneki tarafından yazılmıştır. Bu şairin hayatı fazla bilinmez, hatta hayatına dair efsanelerin

olduğu da belirtilebilir. Bunlardan biri de Ali Şir Nevai'nin anlattığıdır. Ali Şir Nevai, bu kör şairle İmam-ı Azam arasında geçen bir olayı aktarır. İmam-ı Azam'ın Bağdat'ta yaşadığı ve burada sohbetlerde bulunduğu bilinir. Bu sohbetleri takip etmek için şehrin uzak bir yerinden gelen Edip Ahmet Yükneki'yi kastederek, talebelerinden en çok onu beğendiğini belirttiği aktarılır. İmam-ı Azam'ın VIII. asırda, şairin ise XII. asırda yaşadığı; Ahmet Kabaklı tarafından hatırlatılır. Ahmet Kabaklı, şairin doğduğu yer olarak bilinen Yüknek'in dahi neresi olduğunun bilinmediğini belirtir. Fakat bu kişinin bir veli olduğuna dair birçok görüş birliği de vardır.

Hakikatler eşiği anlamına gelen *Atabetü'l Hakayık*; Allah, peygamber ve dört halifeye dair övgü ile başlar. Bu bölümü kaside türündedir. *Kutadgu Bilig* kadar hacimli olmayan bu eserin kalan kısmı, mani gibi ve *Şehnâme*'deki gibi on birli hece kalıbına benzer aruz vezni ile yazılmıştır. Tüm bunlara rağmen, Ahmet Kabaklı, bu eserde üstün bir şairlik bulunmadığını belirtir; eser fikir yönünden kalitelidir. *Atabetü'l Hakayık* kitabını da Reşit Rahmeti Arat ilmî bir şekilde yayıma hazırlamıştır. Fakat bu yayıma hazırlama, *Kutadgu Bilig*'den çok sonra gerçekleşmiştir. *Atabetü'l Hakayık*'ta geçen "Bilgi Üstüne" adlı manzum yazı, aşağıda verilmiştir.

*"Bilig bildi boldu eren belgülüg,
Biligsiz tirigle yitük körgülüg.
Biliglig er öldi, atı ölmedi;
Biligsiz tirig erken atı ölüg.

Bilig birle âlim yokar yokladı,
Biligsizlik erni çökerdi kodı.
Bilig yind, usanma bil ol hak Resul:
'Bilig Çin'de erse siz arkang.' tidi"*

(Kabaklı, 2006b: 34).

*"Kişiler bilgileriyle yoklanır;
Bilgisiz kişi, diri iken kaybolmuş sayılır.
Bilgili er ölse de adı ölmez,
Bilgisiz sağ iken (bile) adı ölüdür.

Âlim bilgi ile yükseldi;
Bilgisizlik, kişiyi aşağı düşürür.
Bilgiyi ara, usanma. Bil ki o hak Peygamber:
'Bilgi Çin 'de bile olsa arayınız.' dedi"*

(Kabaklı, 2006b: 34).

Ahmet Kabaklı, halka ait eserlerin değişime daha kapalı olması sebebiyle dönemini daha iyi yansıttığını belirtir; aydınların yenilik ve farklılık peşinde koşmasının, dönemini iyi yansıtmamalarına neden olduğunu savunur. Karahanlılar Döneminin iki önemli halk eserinden söz edilir: *Satuk Buğra Han Tezkiresi* ve *Er Manas Destanı*. *Satuk Buğra Han* adlı eser, Ahmet Kabaklı tarafından tezkire olarak alınmıştır. Fakat birçok yerde, destan olarak adlandırılır. Metnin bir yerinde, menkıbe olarak da adlandırıldığı olmuştur. Tezkirenin sözlükteki anlamı şudur: Divân şairlerinin hayatını sübjektif bir şekilde anlatan eserlerdir (TDK, Ağustos 2017).

Tezkirede geçen Satuk Buğra Han'ın, İslam'a geçen ilk Türk hakanı olduğu bilinir. Karahanlıların bu hükümdarının İslam'a geçmesi, bu geçiş sonrasında 400 bin Türk çadırının da Müslüman olması, Putperest kavimlere savaş ilan edilmesi; bu hakana dair bir tezkirenin oluşmasını sağlamıştır. İslami motiflerin ağır bastığı bu tezkirede, Hz. Muhammet'e de yer verilmiştir. Hz. Muhammet'in Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın dünyaya gelmesinden üç-dört asır önce, Türkistan'ı İslam'a kavuşturacağını bildiği belirtilir. Ahmet Kabaklı, bu durumu, efsane olmaya bağlar. Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın Hızır ile görüşmesi, babasının ölümünden sonra annesinin amcasıyla evlenmesi ilgi çekici noktalardandır.

Bir Kırgız destanı olarak bilinen *Manas Destanı*, bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Asırlarca sözlü kültürde yaşayan ve gelişen bu destan, XX. asır başlarında yazıya geçirilmiştir. Toplamda 200 bin beyitten oluşan bu destanı, daha öncesinde ise W. Radloff yazıya geçirmiştir. Fakat Radloff'un yazıya geçirdiği, 20 bin beyit civarındır. Bu destan, iyi bir şair tarafından yazıya geçirilmediği için, birbirinden kopuk gibi görünen şiirlerden oluşur. Fakat yine de iki önemli konu etrafında döner: Kâfir-Müslüman ve Türk-Rus savaşları. İşlenen konular sıralı verilmiştir. Rus yayılcılığının esere etkisi, Rusların bu destanı tehlikeli bulmalarına neden olmuştur. Zaten bu nedenle de ideolojilerini yansıtacak benzer destanlar oluşturmaya çalışmışlardır (Kabaklı, 2006b). Er Manas adlı bir adam etrafında dönen destanın "Doğuş" adlı bir bölümü, günümüz Türkçesiyle aşağıda verilmiştir.

*“Yakup Han'ın Çıyırda adlı hatunundan,
Bir oğlan çocuk doğdu.
Çocuğun yüzüne baktı,
Teni apak pamuk gibiydi,*

*Kemikleri bakır gibiydi.
Bir alaca kısrak kestirdi;
Yakup Han, doğan oğlu için;
Dört ermiş kocaya (ihtiyara),
Manas adını koydurdu.
Bey hatunu Çıyırđı,
Manas'ı süslü beşiğe beledi.
Manas, bir gün beşiğinden
Seslenerek şöyle dedi:
'Ak sakallı atam Yakup Han!
Ben Müslüman yolunu açacağım,
Kâfirin mallarını (davar) dağıtacağım,
Hepsini buradan kovacağım.'* “

(Kabaklı, 2006b: 46).

Karahanlılardan sonra işlenen, “Büyük Selçuklu Çağı” edebiyatıdır. Bu edebiyata dair bilgiler verilmeden önce, Selçuklular üzerinde biraz durulur. Selçuklular denildiğinde iki devlet anlaşılır: Büyük Selçuklu Devleti ve Anadolu Selçuklu Devleti. Anadolu Selçuklu Devleti, Büyük Selçukluların hükümdarı olan Tuğrul Bey'in 1071'deki Malazgirt Zaferi ile kurulmuştur. Fakat Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu, daha önce de belirtildiği gibi, Büyük Selçuklu Devleti'dir.

1040 yılında Büyük Selçuklular ile Gazneliler arasında yapılan ve Büyük Selçukluların kurulmasını sağlayan Dandanakan Savaşı, önemli bir yere sahiptir. Bu savaş sonrasında, Gazneliler yıkılmış, Büyük Selçuklu Devleti ise büyük bir devlet olarak belirmeye başlamıştır. Bu devletin en önemli hükümdarı Melikşah'tır. Vezir Nizamülmülk, şair Ömer Hayyam, Bâtınlık propagandasının başındaki kişi Hasan Sabbah; bu dönemin öne çıkan isimleridir. Ahmet Kabaklı, Hasan Sabbah'ın Türk olmadığını da belirtir.

Bugünkü İran ve Arabistan Yarımadası'nın batısı da bu devletin hükümdarlığı altında devam etmiştir. Tuğrul ve Çağrı Beylerin Abbasi halifelerinin koruyuculuğunu üstlendiği anlatılır ama onların temsil ettiği en önemli yer olan Hicaz'ın (Mekke, Medine vs.) bu hükümdarların yönetiminde olduğuna değinilmez. Bu nedenle de Hicaz ve Arap Yarımadası'nın kalan kısmının ilk defa Osmanlılar zamanında yönetildiği izlenimi yaygındır. Büyük Selçuklu Devleti, İslam coğrafyasının geneline tamamına hâkimdir.

Büyük Selçuklu Devleti'ne dair edebiyatın anlatılmasında üç önemli coğrafi merkez vardır: İran, Maveraünnehir, Horasan. Dolayısıyla Orta Asya'dan Anadolu'ya dek olan coğrafya, inceleme alanıdır. Büyük Selçuklu Devleti'nde Türkçenin gelişimi açısından kötü olmasına rağmen devlet yönetiminin bir sonucu olan bir durum vardır: resmî dilin Farsça, bilim dilinin ise Arapça olması. Yönetim alanları içerisinde İran'ın da olması, bu yerin devletin merkezi konumunda olması, o dönem edebiyatının en gelişmiş edebî dilinin Farsça olması ve farklı kültürel yaşamlar; resmî dilin Farsça olmasına neden olmuştur. Bilim dünyasında Arap dünyasının ve Bağdat gibi bilim merkezlerinin etkili olması ise bilim dilinin Arapça olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Arapça ve Farsça için, dönemin İngilizce ve Fransızcası denilebilir.

Türk kültürünün gelişiminde, hareket önemlidir. Avrupalı bilim adamlarının da aktardığı gibi, Türklerde durgunluk-konma tembelliği temsil eder. Türklerin bu özelliği, onların savaşçı ruhlarını beslemiştir. Bu nedendir ki Topkapı Sarayı gibi asırlarca Osmanlı İmparatorluğu'nun idare yeri olan bir yer, çok küçük-sade odalardan oluşur; bu saray Avrupa derebeylerinin şatolarıyla bile kıyaslanamaz.

“Büyük Selçuklu Çağı” adlı metinde iki tip eserler üzerinde durulur: Türk dili eserleri ve halk için tasavvuf eserleri. *Divân-ı Lügati't-Türk*, *Şecere-i Ensab* ve *Mukaddimetü'l Edeb* Türk diline dair eserleri; *Divân-ı Hikmet*, *Bakırgan Kitabı* ve *Kıssa-i Yusuf* ise halk için tasavvuf eserlerini oluşturur.

1072 yılında Bağdat'ta bitirilip Halife Ebülkasım Abdullah'a sunulan Divân-ı Lügati't-Türk (Türk Dilleri Sözlüğü), Mahmut'un zamanında konuşulan ve yazılan çeşitli Türk Lehçelerindeki harf sırasıyla düzenlenmiş bir sözlüktür. Ayrıca da manzum/nesir parçalar, örnekler ve bazı vakalarla donatılmış bir ansiklopedidir (Kabaklı, 2006b: 52).

Kaşgarlı Mahmut'a ait olan ve Türkoloji'nin temel taşı olan bu kitap, birçok Türk-İslam eseri gibi, hayırlı bir eser yazmanın da etkisiyle yazılmıştır. Kaşgarlı Mahmut, arkasında bıraktığı bu eserle Allah rızasını amaçladığını da aktarır (Kabaklı, 2006b). Kaşgarlı Mahmut, bu eseri yazmadan önce, büyük bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Birçok Türk Lehçesini öğrenmiş, birçok keşif gezisine çıkmıştır. Bu çalışmaları sonrasında eserini yazmıştır.

Divân-ı Lügati't-Türk'te, 7500 Türkçe kelimenin karşılığı vardır. Bu kelimelerin daha iyi anlaşılması için, yer yer, cümlelere de yer verilir. Bu eserde, sadece kelime karşılıkları yoktur. Atasözleri, destan parçaları, şiir örnekleri, Türk töresine dair bilgiler, folklorla dair bilgiler, dünya haritası gibi unsurlar da vardır. Dolayısıyla kitabın antoloji/güldeste özelliği vardır. *Alp Er Tunga Destanı (Efrasiyab Destanı)* da kitapta yer alır. Kitapta yer alan dünya haritası, Kaşgarlı Mahmut'un, Türk tarihinin ilk coğrafyacısı olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Bu haritada, dünyanın merkezi, Balasagun olarak verilmiştir.

Kaşgarlı Mahmut'un Araplara Türkçeyi öğretmek için böyle bir eser yazması, Türkçenin Arapçadan geri bir dil olmadığını savunması; onun milliyetçi bir kişi olduğunu gösterir. Bu nedenle Ahmet Kabaklı, Kaşgarlı Mahmut'u, Bilge Kağan'dan sonraki en önemli milliyetçi sayar. Bilge Kağan'ın ilk milliyetçi sayılması, kendi adıyla anılan anıtta Türklere verdiği öğüt sebebiyledir.

Kaşgarlı Mahmut, eserinin "Türk" maddesinde, iki hadisten bahseder: "1.Yüce Tanrı: Benim bir ordum vardır, ona Türk adını verdim, onları Doğu'da birleştirdim. Bir millete kızsarsam, onu Türkler vasıtasıyla cezalandırırım. 2.Türkçeyi öğreniniz çünkü onların uzun saltanatı var" (Kabaklı, 2006b: 54). Sözleri aktaranların güvenilir kişi olduğunu aktardıktan sonra verdiği bu sözlerin doğruluğu üzerinde de durur. Eğer bunlar sahihse üzerinde durduğu konuların öneminin belirtir.

Avrupalıların Atıla için "Tanrının kırbağı" deyimini kullandığı bilinir. Atıla gibi İslam'dan çok daha önce gelmiş birine dair böyle bir söz, İslam'ın gelmesi sonrasında yakıştırılabileceği gibi Atıla'ya dair sözün Türk-İslam hükümdarları için de yakıştırılabilir. Kaşgarlı Mahmut'un aktardığı hadis veya zanca hadislerin Hristiyan kökenli olma ihtimali de yok değildir. Çünkü Atıla, çok daha önce yaşamıştır. Fakat Fatih Sultan Mehmet gibi Türklere dair fetih hadislerinin sahihliğinden şüphe etmek yanlıştır.

Divân-ı Lügati't-Türk adlı eserin hikâyesi de önemlidir. Bu öykü Ahmet Kabaklı'nın eserinde olduğu gibi Antik Şark Klasikleri Yayınlarından çıkan kitapta da geçer. Her iki kitapta geçen öykü de hemen hemen aynıdır. Fakat Ahmet Bican Ercilasun, öykü kahramanları aynı kalmak kaydıyla olayı farklı anlatır. Kilisli bir sanatçıya atfettiği

klasik öyküyü de Türk Dil Kurumu hazırladığı *Divân-ı Lügati't-Türk* kitabına koyar. Ahmet Bican Ercilasun ve Ahmet Kabaklı, kitabın *Keşfü'z-Zünun*'da geçtiğini de belirtir. Ahmet Bican Ercilasun'un TDK için hazırladığı *Divân-ı Lügati't-Türk* hakkında, daha önce de bilimsel çalışma yapılmıştır. Besim Atalay'ın 1940 yılı civarında hazırlayıp bitirdiği beş ciltlik eser de aynı kitaba dairedir. Bu ciltlerin bazıları, aynen basıma dairedir.

Kitabın bilinen öyküsü şöyledir. Bir kadın, Meşrutiyet Dönemi başlarında, bu kitabı otuz altına satmak ister. Kitabın değerli olduğunu anlayan sahaf, eğitimle ilgili bakanlığa haber verir. Fakat devlet görevlileri, kitabı almak istemez. Bunun üzerine önemli bir kitap aşığı olan Ali Emiri'ye haber verilir; Ali Emiri, kitabı alır. Devrin Sadrazamı Talat Paşa, kitabı çoğaltmak ister; Ali Emiri'yi zar zor ikna eder (Mahmut, 2007). Bu kitabın da içinde bulunduğu kitaplar, Ali Emiri tarafından devlete bağışlanır. Günümüzde Ali Emiri Kitaplığı olarak bilinen bu kitaplar arasında, dört bin civarı yazma eser vardır.

Zemahşeri'nin Arapça'yı Türklere ve Farslara öğretmek için yazdığı Mukaddimetü'l Edeb adlı eser, XII. asırda yazılmıştır; Harezmi hükümdarı olan Atsız'a sunulmuştur. Afganistanlı bir Türk olan Fahreddin Mübarekşah'ın 13. yüzyıl başında yazdığı bir eser olan Şecere-i Ensab, Hz. Muhammet ve İslam büyüklerinin soy kütüklerinin verildiği bir eserdir. Eserin Türkçe açısından önemi, bazı Türkçe kelimelere yer vermesidir. Türkistan kelimesinin de, Türklerin yaşadığı yer anlamında, ilk olarak geçtiği yerlerdendir. Bu kitap ise Hindistan'ın Türk hükümdarına sunulmuştur.

Seçkinler için yazılmış kabul edilebilecek bu kitapların birinde, Türklerin aziz kılınması, iki sebebe bağlanır: girdikleri İslam'dan dönmemeleri, vatanları haricinde fetihlerde bulunmaları. Birçok milletin kendi vatanı haricinde adamdan sayılmadığı, Türklerde ise tersi durumun görüldüğü anlatılır. Çünkü Türkler, gittikleri yerlerde, yönetimi ele geçirmişlerdir.

“Halk İçin Dinî-Tasavvufî Eserler” başlığı altında üç eserin işlendiği belirtilmişti: Ali'nin *Kıssa-i Yusuf*'u, Hoca Ahmet Yesevi'nin *Divân-ı Hikmet*'i ve Hâkim Süleyman Ata'nın *Bakırgan Kitabı*. *Kıssa-i Yusuf*'un yazarı olan Ali hakkında fazla bilgi yoktur. Fakat onun yazdığı bu kitap, Türk-İslam edebiyatında birçok benzer

kitapların yazılmasına önyak olmuştur. Bu kişi ve eserinin daha iyi anlaşılması için, aşağıdaki alıntı okunmalıdır.

“Ali'nin eseri olan Kıssa-i Yusuf, Türk edebiyatında ilk manzum aşk hikâyesidir. Konusunu Tevrat'tan ve Kur'an'dan alan eser, aslında dinî-aşki bir halk hikâyesidir. Müslüman Araplar ve İranlılar arasında bilinen bu hikâye, Tus'lu Firdevsi tarafından genişletilerek Farsçada ilk defa bir aşk efsanesi halinde yazılmıştı. Ali ise eserini bu yazılı ve sözlü kaynakların ilhamıyla yazmıştır. Eserde, Kur'an ayetleri de sık sık yer almaktadır” (Kabaklı, 2006b: 67).

Ahmet Yesevi, metnin bir başka önemli kişisidir. Ahmet Yesevi, farklı bir şehirde doğmasına rağmen, Yesi şehri ile özdeşleşmiştir. Tarikatının bu şehirde kurmuş, bu şehirde ölmüş ve bu şehirde gömülmüştür. Ahmet Yesevi'nin kim olduğuna dair birçok bilgi, *Divân-ı Hikmet*'ten elde edilir. Onun hayatına dair bilgilerin birçoğu, efsanelerle de karışmıştır. Bu konuda ciltler dolusu kitaptan söz edilebilir. Bu durum, Türk-İslam dünyasında büyük bir veli ve bilgin olması ile ilgilidir.

“13. yüzyıl içinde Anadolu'da görülmeye başlayan Bektaşilik, Babailik, Haydarilik; hep o millî Yesevilik tarikatından çıkmış kollardır. İleride Yunus Emre'nin gayptan gönderilmiş mürşidi sayılacak olan Hacı Bektaş ile aynı zamanda dinî destan kahramanı olan Sarı Saltuk, sonra Anadolu Ahiliğinin piri-mürşidi sayılan Ahi Evren, Osman Gazi'nin ermiş kayınbabası Edebalı, Orhan Gazi'nin mürşidi Geyikli Baba ve daha niceleri... Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya manevi fetihler için yolladığı, menkıbelerle destekli gerçekler halinde söylenen müritleri; akıncıları; halifeleridir” (Kabaklı, 2006b: 70).

Ahmet Yesevi'nin ilk mürşidi, Arslan Baba'dır. Daha sonra ise Yusuf-u Hemedani, müridi olmuştur. Böyle büyük bir mürşidin ölümünden sonra, onun yerine postnişin de olmuştur fakat bir süre sonra, Yesi'ye dönerek kendi tarikatını kurmuştur. Ahmet Kabaklı, onun tarikatında, farklı kültürlerin unsurlarını da görür. Şamanizm, Budizm gibileri bunlar arasındadır. Sığır kurban etme geleneği, kadınların erkeklerle birlikte dergâhta olması, iyi insanın ruhunun kuş olup uçacağı, kötü insanın hayvana dönüşeceği bunlara dâhildir. Bu nedenle de hem Sünni hem Alevi hem diğer birçok Türk tasavvufunun ilk temsilcisi olarak görülür. Bu durumda, ilahî aşkın ön plana çıkarılması da etkilidir (Kabaklı, 2006b).

Ahmet Kabaklı'nın farklı kültüre dair örnekleri üzerinde durmak gerekir. Ahmet Kabaklı'nın kötü insanın hayvana dönüşmesinden kastettiği, reenkarnasyondur; yani

ruh göçüdür. Ölen bir insan, hayatta iken kötü bir imse ise, ruhu bir hayvanın bedeninde geri döner. Bu, Hindistan kültüründe yaygındır. Bu nedenle de fare gibi birçok hayvan, Hint insanların ataları olarak görülür. İslam kültüründe, kötü insanın bedeninin değişeceğine dair yargı vardır. Bakara Suresi'nin 65 ve 66. Ayetinde, cumartesi gününün gereğini yerine getirmeyen bir milletin maymuna dönüştürüldüğü geçer.

İyi insanın ruhunun kuş olup uçacağı durumuna da değinmek gerekir. İyi ve kuş kavramları, İslam'da da birbirine isnat edilir. Fakat İslam'da, iyi insanın ruhunun kuş bedenine gireceğine dair bir yargı yoktur. Hüma, Feniks, Anka, Simurg gibi bazı efsanevi kuşların oluşumunda da İslam kültürünün etkisinden söz edilebilir.

Ahmet Kabaklı kitabında belirtmese de, rabıta meselesinin kaynağı, farklı kültürler olabilir. Necip Fazıl Kısakürek'in ve Uğur Mumcu'nun, bu konuyu tek başına ele aldığı kitabının olduğu bilinir. İslami çevrenin meşruluğu konusunda sürekli tartıştığı bu konu, Ahmet Yesevi'nin etkisiyle kurulan Nakşibendilik Tarikatı'nın bütün kollarında mevcuttur. Hindistan'da, insan ruhunun iki kaş arasında olduğuna dair inanç vardır. Bu nokta, Hinduların iki kaşı arasında kırmızı nokta oluşturmalarına neden olur. Rabıtada da odak noktası iki kaş arasındır. Birleştirilmiş anlamına gelen rabıtada, ruhların birlikteliği sözkonusudur.

Ahmet Yesevi'nin²⁰ Türklerin ilk mutasavvıfı oluşu, Türklerin İslam'ı benimsemesindeki büyük etkisi, dünyaya Türk-İslam kültürünü yayması; ölümünden sonra dahi anılmasını sağlamıştır. Timur, onun mezarının üstüne, görkemli bir türbe yaptırmıştır. Süleyman Demirel döneminde, türbesi, aslına uygun yenilenmiştir. Adına, Kazakistan'da, Türk devletleri iş birliğiyle özel statülü bir üniversite kurulmuştur.

Ahmet Yesevi'nin eseri olarak kabul edilen *Divân-ı Hikmet*, aslında bu tarikattan etkilenenlerin ortak ürünüdür. Çünkü bu eserin en eski nüshası, 17. asırdan önceye gitmez. Dolayısıyla bu eserde, yalnızca Ahmet Yesevi'ye ait şiir yoktur. Onun adının

²⁰ 63 yaş meselesi, Ahmet Yesevi ile özdeşleşmiştir. Ahmet Yesevi'nin 63 yaşına geldiğinde, Hz. Muhammet'in 63 yaşında vefatı nedeniyle, yer altında yaptırdığı hücrede yaşamaya başladığı bilinir. Hz. Muhammet'e ve onun sünnetine bağlılığı, onda bu davranışı meydana getirmiştir. Dinî yaşayışına ve sohbetlerine, burada devam etmiştir.

geçtiği şiiirlerin dahi ona ait olduğu kesin değildir. Bu eserde halk edebiyatı nazım biçimi olan koşmanın ve hece vezninin etkisi görülür. Genelinin dörtlüklerle yazıldığı bu şiiirlerde, farklı költürlerin etkisi de vardır. Beyitlerle yazılan, gazel-mesnevi nazım şeklinde olanlar da vardır. Dolayısıyla aruz vezninin kullanıldığı şiiirler de vardır. Ahmet Yesevi, bu şiiirlerde, Doğu/Hakaniye Türkçesini kullanmıştır.

*“Ol Kadirim kudret birlen nazar kıldı,
Hurrem bolup yir astığa kirdim muna.
Garip bendeng bu dünyadan güzer kıldı,
Mahrem bolup yir astığa kirdim muna.*

*Zâkir bolup, şakir bolup Hak'nu taptım;
Şiyda bolup, rüsva bolup candın öttim;
Andın songra vahdet meydin katre tattım;
Hemdem bolup yir astığa kirdim muna.*

*Altmış üçke yaşım yitti bir künçe yok;
Vâ-dirigâ, Hak'nu tapmay könglüm sınık!..
Yir üstide, sultân min tip, boldum uluk
Pür gam bolup yir astığa kirdim muna.*

*Başım tofrac, cismin tofrac, özüm tofrac...
Köydüm yandım, bola'lmadım hergiz afak.
Hak vaslığa yiter min tip ruhum müştak,
Şemnem bölüp yir astığa kirdim mene....”*

(Kabaklı, 2006b: 73).

Divân-ı Hikmet'te üstün bir şairlik görülmez. Ahmet Yesevi'nin böyle bir amacı da yoktur zaten. O, şiiirleri, dinî öğütlerini daha etkili sunmak için kullanır. Yunus Emre'nin veya Karacaoğlan'ın şiiirlerinde görölen etki, söz ustalığı yerine bilgi, dinsel tavsiye, tasavvufun ilkeleri kullanılmıştır. Yunus Emre ve Karaoğlan'a Mevlanâ da dâhil edilmelidir. Onun şiiirlerine hikmet denilmesinin sebebi de budur.

Hikmet kelimesinin onun şiiirleri için kullanılması, marifetullaha dair şiiir yazması sebebiyle değildir; onun şiiirlerinin kadın ve şaraba övgü şiiirlerinden ayrı olduğunun belirtilmesi içindir. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak bilinen dört tasavvuf unsuru; onun şiiirlerinde yer bulur. Onun şiiirleriyle Yunus Emre'nin şiiirlerinin farkının daha iyi anlaşılması için, Yunus Emre'nin söze-söyleyişe verdiği önemi belirten bir şiiirinin verilmesi doğru olacaktır.

*“Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz,
Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz.*

*Söz ola kese savaşı, söz ola bitire başı;
Söz ola ağulu aş, bal ile yağ ede bir söz.*

*Kişi bile söz demini demeye sözün kemini,
Bu cihan cehennemini sekiz uçmağ ede bir söz”*

(Kabaklı, 2006b: 80).

Ahmet Kabaklı'nın Ahmet Yesevi'ye dair aktardığı bilgilerin geneli objektiftir. Fakat İslam'a dair tartışmalı bir konu olan şefaat kavramının, Ahmet Kabaklı tarafından benimsenmiş olduğu görülür. Bu konudaki fikirler, Ahmet Yesevi başlığı altında verilir. Kabaklı, şeriat ve tasavvuf arasındaki sıkı ilişkinin zamanla değiştiğini belirtir; tasavvuf, zamanla şeriatın dışına taşmıştır. Anadolu'daki din büyüklerinden Hacı Bektaş-ı Veli ve Sarı Saltuk'un, Ahmet Yesevi'nin halifesi olduğuna da değinir.

Ahmet Kabaklı, Kemal Eraslan'dan, Ahmet Yesevi'ye dair menkıbeler de nakleder. Bunlardan biri, Ahmet Yesevi ile Hz. Hızır'ın görüşmesidir. Bu iki kişinin birçok kez buluştuğu, Hz. Hızır'ın, yedi iklimde ondan daha iyisini görmediğini söylediği aktarılır. Anlatılan bir başka menkıbeye göre, Ahmet Yesevi'nin Cuma namazına gitmediği düşünülür. Çünkü yer altından çıkmaz. Araştırıldığında, Mısır'daki El-Ezher Camisi gibi farklı yerlerde namaz kıldığı görülür.

Yunus Emre'nin şeyhi, Kabaklı tarafından, Hacı Bektaş-ı Veli olarak belirtilir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin temsilcisi olan Taptuk Emre'nin, Yunus Emre'in terbiyesini üstlenmesinden söz edilmez. Bu noktanın Ahmet Yesevi ile olan bağlantısı, Tapduk Emre ve Ahmet Yesevi'ye yakıştırılan bir menkıbenin ortak oluşudur. Bu menkıbeye göre, veli, geçimini tahta kaşıkla sağlar. Ürettiği kaşıkları yüklediği eşeği, tek başına pazara gönderir. Kaşık alıp parasını vermeyen müşterinin peşinden ayrılmaz, eşek.

Bir başka menkıbe, kapalı bir hokkaya dairdir. Dergâhında kadın ve erkeğin birlikte ibadet ettiğinden şikâyetçi olan bazıları, büyük veliyi ziyarete gelir; durumu, ona anlatır. Yanlarında öğrencileri de vardır. Ahmet Yesevi, buluş çağından beri sağ elini cinsel organına dokundurmayan bir kişinin olup olmadığını sorar. Bu sırada da, elinde, kapalı bir hokka vardır. İçlerinden biri, kendisini belirli eder. Onu bir yere vazifeli olarak gönderir. Olay sonrasında, kapalı hokkayı açtıklarında, farklı bir

durumla karşılaşırlar: Ateş ve pamuk yan yanadır. Bu iki etkileşmeyen madde ile kadınların erkeklerle buldukları durum anlatılır.

*"Cennet-cehennem savaşı, savaşmakta beyan var.
Cehennem der: Ben üstün; bende Fir'avn, Haman var.*

*Cennet der ki ne dersin, sözü bilmez söylersin?
Sende Fir'avn olsa da; bende Yusuf, Kenan var.*

*Cennet der ki ben üstün, âlim kullar bende var.
Âlimlerin gönlünde; ayet, hadis, Kur'an var.*

*Cehennem der: Ben üstün, münafıklar bende var;
Münafıklar boynunda, ateşten işkil-keşan var.*

*Cennet der ki ben üstün, zakir kullar bende var;
Zakirlerin gönlünde, zikr ü fikr-i Süphan var"*

(Kabaklı, 2006b: 92).

Halka ve tasavvufa dair eserler tanıtılırken, *Bakırgan Kitabı* üzerinde durulur. Bu eser, Hâkim Süleyman Ata'ya aittir. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinde bu kişiye dair bir başlık açmasına rağmen, sözkonusu kitapta ayrı bir başlık açmaz. Bu durum, bu kişinin nitelikleri ve *Türk Edebiyatı* kitabında elde ettiği yer ile ilgilidir. Hâkim Süleyman Ata, Ahmet Yesevi'nin halifelerindedir. Şairliği bilinen bu kişinin hayatı, Ahmet Yesevi'de olduğu gibi, efsanelerle karışmıştır. Ahir zamana ve Hz. Meryem'e dair kitapları da vardır.

"Çağatay Türkçesi Edebiyatı" başlığı, bir diğer metindir. Metinde, Doğu/Hakaniye Türkçesinin Çağatay Türkçesine dönüşümü ile oluşan eserler anlatılır. Çağatay Türkçesinin oluşumunda, Cengiz Han soyundan olan ve Türkistan'a egemen olan Çağatay Han'ın etkisinin olduğu bilinir. XIV. asırda oluşmaya başlayan bu edebiyat, XV. asırda en verimli zamanını yaşamıştır.

Ali Şir Nevai, Rabguzi, Babür Şah ve Ebülğazi Bahadır Han bu dönemin önemli sanatçılarıdır. Rabguzi'nin Kıyasü'l-Enbiyâ adlı peygamber öykülerine dair eseri, Kumanlara ait Kodeks Kumanikus adlı sözlük de önemlidir. Fakat Ahmet Kabaklı, üç kişi üzerinde ayrıntılı durur: Ali Şir Nevai, Babür Şah ve Ebülğazi Bahadır Han.

Ali Şir Nevai, XV. asırda yaşamış bir Türk sanatçısıdır. Heratlıdır. Horasan hükümdarı Şair Hüseyin Baykara'nın hem sütkardeŐi hem akrabası hem çocukluk arkadaşı hem de veziridir. Çok zengin bir aileden gelen Ali Şir Nevai, kendi parasıyla birçok eser yaptırmıştır. Yaptırđıđı eserlerin sayısı, 400'e yakındır. Devletteki görevi sırasında, herhangi bir maaŐ almadığı bilinir.

Ali Şir Nevai; Evliya Çelebi, Sait Nursi, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hüseyin Rahmi Gürpinar gibi ömrü boyunca bekâr kalmış olanlardandır. Onun hayatı boyunca bekâr kalması *Gl ile Ali Şir* adlı bir öykünün oluşmasını sağlamıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dili iyi bilen bir kişidir. Bildiği farklı diller, onun iki dilli olarak isimlendirilmesini sağlamıştır. Onun dil ve edebiyat alanında yaptığı etki, dünya çapındadır. Ahmet Kabaklı, bu sanatçıyı, Türk tarihinin üçüncü büyük milliyetçisi sayar. İlk ikisi, Bilge Kağan ve Kaşgarlı Mahmut'tur. Eserlerinin sayısı (otuz adet) ve değeri bakımından ise ilk sırada tutar. Bu durumun kendisi de farkındadır. AŞağıda, ona dair sözler aktarılır.

“Cihanda Türk edebiyatı bayrağını kaldırmak suretiyle Türkleri tek millet haline soktum. Hiç ordum olmadığı halde Çin sınırına ve Tebriz'e kadar bütün Türk ve Türkistan illerini sırf divnımı göndermek suretiyle fethettim. Hatiftten gelen bir ses bana: ‘Sen kılısız olarak ve yalnız kalemin ile Türk milletinin kalbini fethedeceksin. Onları tek bir millet yapacaksın. Türk lkesi sana aittir!’ dedi” (Kabaklı, 2006b: 99).

Çok yönlü bir kişi olan bu sanatçı, Şiir haricinde de eserler vermiştir: tezkire, sözlük vs. Bu eserler aracılığıyla yapmaya çalıştığı, Türklerin her birinin anladığı bir Türkçe oluşturmaya çalıŐmaktır. Böylece, Türk-İslam birliğinin kurulmasını sağlayacaktır. Kendi yaşadığı zamanda dahi, Türklerin yaşadığı her yerde, eserleri okunmaya başlamıştır. Ahmet Paşa, Nedim Fuzûlî, Şeyh Galip, Hayalî gibi Osmanlı sanatçılarının Ali Şir Nevai'yi övdüğü bilinir; bu sanatçıların bazıları, onun Şiirlerine nazireler yazmıştır. Ali Şir Nevai'de de nazire karşılığı bulmuştur. II. Beyazıt'ın bu Şairle mektuplaŐtıđı bilinir. Ne var ki onun ağatay Türkçesinde yazması, onun birçok eserinin Türkçeye çevrilmesini güçleŐtirmiŐtir. Çünkü Ahmet Kabaklı'nın belirttiği gibi, çevrilen Şiir değerinin genelini yitirir.

Nakkaşlık ve hattatlık gibi hünerleri de olan Ali Şir Nevai'nin hamsesinin olduğu bilinir. Bu yönüyle dünya ve Türk edebiyatının sayılı Şairlerindedir. Hamsesindeki

mesneviler, önemli şairlerce çok üstün kabul edilir. Farsça şiirlerinde Fani mahlasını kullanmıştır. Farsça şiir yazmaktan zamanla vazgeçmiştir. Bu nedenle Farsça divânı bir, Türkçe divânı ise dört tanedir. Türkçe divânlarının hepsine birden *Hazainü'l-Maani* ismini verir. 55 bin mısra olan bu eserinin cilt isimleri; çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemini ifade eden dört isimden oluşur. Ona dair bir şiir aşağıda verilmiştir.

*“Bahar boldu vü gül meyli kılmadı könglüm,
Açıldı gonca ve lîkin açılmadı könglüm.*

*Yüzün nezâresi de mahv ü mest idi yani
Ki gül çağıda zamânî ayılmadı könglüm[...]*

*Zamane gül-bünide gonca dektür il könglü,
Olarga şükr ki bârî katılmadı könlüm.*

*Nevayi, gonca tilep könglüm ağzın etti heves;
Eğerçi tapmadı, lîkin yanılmadı könlüm”*

(Kabaklı, 2006b: 103).

Ali Şir Nevai'nin, son klasik Fars edebiyatı şairi Molla Cami ile görüşmelerinin de olduğu bilinir. Molla Cami, yazdığı bazı şiirleri, Ali Şir Nevai'nin eleştirisine sunarmış. Ali Şir Nevai'nin, bu örnekte olduğu gibi, büyük etkilerinin olduğu görülür. Çağatay Türkçesine, zaman içinde Nevai Türkçesi denilmesi de bundandır.

Muhakemetü'l Lügateyn adlı eser, Ali Şir Nevai'nin milliyetçiliğinin bir yansımasıdır. Farsçanın Türkçeden üstün tutulmasına tepki gösterilme ihtiyacı, bu eserin yazılmasını sağlamıştır. *Mecalisü'n-Nefais* adlı eserinin de ayrı bir önemi vardır. Bu esere dair ayrıntılı bilgi, aşağıda verilmiştir. Ali Nihat Tarlan'ın ve Abdülbâki Gölpınarlı'nın bu şair hakkında çalışmalarının olduğu, Ziya Paşa'nın *Harabat*'ında, onun şiirinden örnek verdiği bilinir.

“Ali Şir, aynı zamanda Türk edebiyatında ilk şuara tezkiresi olan Mecalisü'n-Nefais'i yazmış ve aruz vezni üstüne Mizanü'l-Evzan adlı bir inceleme yapmıştır. Ayrıca beş mesnevi sahibi olan Nevai'nin bütün mesnevi ve divânları, 1966-67-68 yıllarında Agâh Sırrı Levent'in yetkin çalışmaları ile yayımlanmıştır. Ferhad u Şirin Mesnevisi'ni de 1975'te, Gönül Alpay Tekin neşretmiştir. Mizanü'l-Evzan'ı ise Prof. Kemal Eraslan, 1993'te ilmî şekilde yayımladı” (Kabaklı, 2006b: 101).

Babür Şah, Çağatay Türkçesinin en önemli ikinci kişisidir. Timur torunu olan bu kişinin, çok ilginç bir hayatı olmuştur. Türkistan'da tutunamayan bu kişi, Hindistan'a yerleşmiştir. Bir Türk-İslam sultanı olan Babür'ün kurduğu devlet, İngilizlerin Hindistan'ı işgali ile yıkılmıştır. Babür'ün XVI. asır başlarında yaşayan ve Hindistan dilinde kaplan anlamına gelen ismi kullanan Babür hakkında, Fuat Köprülü'nün aşağıdaki sözlerine göz atılmalıdır.

“Babür; tabiatın her bakımdan lüfunu görmüş, birçok kabiliyetleri şahsında toplamış bir insandı. Kılıç kullanmakta, ok atmakta, ata binmekte ne kadar mahir ise insan ruhunu tanımakta, fertleri ve kütleleri idare etmekte de o kadar mahirdi.... İyi saz çalar, besteler tanzim ederdi. Hattattı, Hattı Babüri diye yeni bir yazı icat etmişti. Onun edebiyat ile alâkası, şair birçok hükümdar gibi, alelade bir hevesten ibaret değildir. Edebî ilimlere ve bilhassa nazım tekniğine vakıf olduğunu, yalnız şiirleri ile değil, aruz hakkındaki mühim eseri ile de ispat etmişti” (Kabaklı, 2006b: 109-110).

The Baburnama: Memoirs of Babur, Prince and Emperor diye İngilizce yayımlanan eseri veren Babür Şah'ın birçok türde eseri vardır. Onun çok farklı alanlarda eser vermesi, Ali Şir Nevai'ye benzer. *Divân* ve *Babürnâme*, onun iki önemli eseridir. *Divân*'da bazı kurallara uymasa da, *Babürnâme* mükemmel bir eserdir. *Babürnâme*, olan olayların yıl yıl yazıldığı bir kitaptır. R. Rahmeti Arat'ın Anadolu Türkçesine kazandırdığı bu eser, önemli tarihî olaylara da ılık tutar. R. Rahmeti Arat'ın çevirisinden, aşağıya alınmıştır.

Ruhnâme isimli kitapla Saparmurat Türkmenbaşı gibilerin habercisi niteliğinde olan Babür, Hindistan'a geldiğinde, dört tarafı duvarla çevrili bir virane evde kalmak zorunda kalır. Yanında bazı adamları vardır. Adamlarından bazıları, onun bağlanmasını ister. Henüz padişah olmamış olan Babür, ölüm korkusunu, derinden hisseder. Bir kişiden yardım bekler, olumsuz haber alır. Abdest alıp namaz kılar ve viranede uyur. Uykusunda; sultanlığın kendisine verileceği, yardım istediğinde rüyasına giren kişiyi aklına getirmesi bildirilir. Uyandığında, hainleri bağlatır; sultan olma yolunda ilerler (Kabaklı 2006).

Ebülgazi Bahadır Han, Ali Şir Nevai ve Babür kadar iyi olmasa da, önemli bir kişidir. 17. asırda yaşamış bu kişi, adından da anlaşılacağı gibi, bir hükümdardı; Hive adlı yerin hükümdarıydı. Zaman içinde, hükümdarlığını bırakarak, eser

yazmaya başladı. *Şecere-i Terakime* ve *Şecere-i Türk*, yazdığı iki önemli eserdir. *Şecere-i Terakime*, Kazvinli Reşidüddin'in *Tarih-i Cihanküşa* adlı eserinin "Oğuznâme" bölümünün genişletilmiş halidir. Eserde, *Oğuz Kağan Destanı*'yla bağlantılı bir destan vardır. Eserde, Türk soyuna da değinilir.

Şecere-i Türk, Moğol ve Özbek soylarını inceleyen bir eserdir. İçerisinde, efsaneler de vardır. Anadolu Türkçesine ilk çeviren kişiler, Ahmet Vefik ve Rıza Nur'dur. Ebülğazi Bahadır Han, bu esere, kendini eklememiştir fakat ölümünden sonra kendisinin eklenmesini vasiyet etmiştir.

Şecere-i Türk'te, Cengiz Han soyundan olan Gazan Han'a dair bir olay anlatılır. Gazan Han, Cengiz Han'ın Hülagü soyundan gelir. Gazan Han, Kazvinli Reşidüddin'i çağırır, onu danışmanı yapar. Ardından da Moğolların şecerelerine, kültürlerine dair bir kitap yazmasını ister. Gazan Han, kendi kültürünün sonraki kuşaklara aktarılamamasından korkmuştur. Kazvinli Reşidüddin, ilk önce yazamayacağını söyler. Gazan Han, halk arasında dolaşan bilgilerin derlenmesinin işe yarayacağını söyler. Böylece Kazvinli Reşidüddin, esere başlar. Eserine *Camiü't-Tevarih* (tarihleri toplayan) ismini verir. Kazvinli Reşidüddin, *Şecere-i Türk*'te, olayı aşağıdaki gibi anlatır. Onun anlattığı olayın *Divân-ı Lügati't-Türk* adlı eserde de geçtiği belirtilmiştir.

"Ben de herkes gibi öleceğim. Camiü't-Tevarih'i benden sonra Türkçe yazacak olanlara armağan ediyorum. Hep doğrudur. Türk milleti dünyanın en köklü, en ulu milletidir. Bu gücü ona, Tanrı verdi. Peygamberimiz 'Miraç'ta Cebrail'e sordu: 'Yeryüzünde beyaz atlılar görüyorum, bunlar ne millettir?'. Cevap: 'Bunlar, Allah'ın süvarileri olan Türklerdir.' O zaman, Türkler henüz Müslüman değillerdi (Kabaklı, 2006b: 117).

"Anadolu'da Türk Edebiyatı" adlı başlık, 1071'de başlayan ve bin yıla yakın süren dönemi anlatır. Destanlarda, durum, üç-dört asır daha geriye uzanır. Ahmet Kabaklı, kitabın bir yerinde de, bu edebiyatın XIII. asırda başladığını söyler. Bu edebiyatın oluşumu, İslam'ı kabulle birlikte Batı'ya kaymaya başlayan Oğuzlarla/Türkmenlerle ilgilidir. Oğuz Kağan'ın "Gökyüzü çadırımız, güneş de tuğumuz olsun." sözünün cihat anlayışıyla birleşmesi, bunda etkilidir. Önceki cümlede geçen Türkmen kelimesi bazı kaynaklarda Müslüman Türk anlamında kullanılsa da, Ahmet Kabaklı

bu kelimeyi, Oğuz kelimesi ile bir tutar. Oğuzlara, Arapların ise “Guz” dediğini de belirtir.

Bu edebiyatın üç önemli temsilcileri vardır: beylikler, Selçuklular, Osmanlılar. Beylikler, Selçuklulardan önce ve sonra olmak üzere idi dönemde görülür. Selçuklular ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk dönemleri düşünülmezse Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu olmak üzere iki devlet şeklindedir. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın Alparslan'ı Anadolu'yu fethetmekle görevlendirdiği, Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın ise ilk yöneticisi tayin edildiği bilinir. Dolayısıyla bu devlet, 1077'de yayımlanan ferman ile kurulmuştur. Anadolu'da etkili olan Türklerin çoğunluğu, oğuz soyundan gelir. Yirmi dört boydan oluşan bu Türkler, Selçuklu ve Osmanlı hanedanının da temelini oluşturur. Selçuklular Kınık Boyundan, Osmanlılar ise Kayı Boyundan gelir.

“Anadolu'nun Destanlarla Fethi” başlığı, üç önemli destan üzerinde durur: *Battal Gazi*, *Danişment Gazi*, *Sarı Saltuk*. Bu destanlarda birçok ortak noktanın olması ve birbirinin devamı gibi görünmesi üzerinde de durulur. Bu destan kahramanlarının, dede-oğul-torun gibi bir sıra izlemesi, bu düşünde etkilidir. *Şehnâme*'de ise baba-oğul ilişkisi, aynı destan içerisinde verildiği olur. Tarihî gerçeklere uyum bakımından *Danişment Gazi Destanı*'nın, diğer iki destana göre daha gerçekçi olduğu da belirtilmelidir.

Anadolu'da Türkçe yazılı eserlerle geç karşılaşılmaya başlanmasının birçok sebebi vardır. Batıdan gelen Haçlı orduları, doğudan gelen Moğol güçleri böyle bir imkânın oluşmasını engellemiştir. Farsça ve Arapça gibi kullanmaya hazır gelişmiş diller, Anadolu siyasî birliğinin geç sağlanması, Anadolu'nun (bazı kaynaklarda geçtiği şekliyle Küçük Asya'nın) tamamının geç fethi, yerleşik hayata geç geçme; Türkçenin önemsenmesini geciktirmiştir.

Anadolu'da oluşmuş destanlarla Rum/Roma destanları arasındaki ilişkiye de değinmek gerekir. Bu dönemde Türklerin Türk akıncı ve akıncı komutanlarına dair destan oluşturmaları, Rumların da savunmaya yönelik destanlar oluşturmalarına neden olmuştur. *Akritas Destanı*, bunlardan biridir. Ahmet kabaklı; Türklerdeki akıncı

komutanı yerine Rum komutanı için akrit kelimesini, Türklerdeki alp kelimesinin karşılığı olarak Rumlarda apelat kelimesini kullanır.

Türk ve Rum destanlarının farkına da değinmek gerekir. Bu dönemdeki Türk kahramanları, Rum destanlarındaki kahramanların tersine, ahlâklıdır. Türk destanı kahramanları; güçsüze yardım eder, halkın yanındadır, evlilik dışında ilişkiye girmez, sırf kadın için savaşmaz. Rum destanlarının kahramanlarında ise kadın, entrika, makam önemlidir. Türk destanlarında örülen İslami motifler, Rum destanlarında Hristiyanlık ve pagan kültürü şeklinde kendini belirli eder. Kabaklı, Türklerin almayı hedefledikleri yeri ifade eden Kızılelma kelimesinin, ilk olarak İstanbul için kullanıldığına da değinir.

Battal Gazi Destanı, Türkiye’de oluşmuş iki önemli destandan biri olarak kabul edilebilir. Diğeri *Köroğlu Destanı*’dır. Aslında bu iki destanın, dünyada birçok benzeri vardır. Doktorasını *Köroğlu Destanı* üzerine yapan Muhammet Sani Adıgüzel, bu destanın, yirmiden fazla şeklinin olduğunu belirtir. Türkiye’nin ise bu destana en çok sahip çıkan ülke olduğunu ekler. *Battal Gazi Destanı*, çeşit ve oluşum çevresi bakımından benzerdir. Fakat bir fark vardır: Bu destanın Türklerle bütünleşmiş yönünün çok olduğu belirtilir. Bunu destekleyenler arasında, Ahmet Kabaklı ve Fuat Köprülü de vardır.

Battal Gazi’nin ve Köroğlu’nun atlarının adı meşhurdur: Battal Gazi’nin atı Aşkar, Köroğlu’nun adı ise Kırat’tır. Hayvanlarına isim verme geleneği, tahmin edilenden çok daha öncesine dayanır. Hz. Muhammet’in beyaz atının/katırının adının Döldül olduğu, Hz. Ali gibi kişilerin de bineklerine ad taktığı bilinir. Hz. Muhammet’in atının adının bilinmesi, Fransız sömürgeliği yapmış olan Cezayir’de yazılmış *Redkit* adlı maceralarda atın isminin kökeninin anlaşılmasını da sağlar. Hz. Muhammet’in Miraç gezisi sırasında, Burak adlı bir bineğe bindiği de aktarılır.

“Bunun içindir ki gerek Battal Gazi gerek onun maceraları konusunda, menkıbe ve efsanelerle tarih birbirine karışmıştır. Çok vakada tarih, roman olmuştur; roman da tarih. Taberi, İbn Kesir ve İbnü'l-Esir gibi Arap tarihçileri; Emevilerden Abdümelik bin Mervan devrinde meydana gelen bir İstanbul kuşatmasında üstün kumandanlık ve yiğitlik vasıfları göstermiş olan Abdullahi'l Battal adlı bir kahramandan söz ederler. Ona ait, tarih efsane karışığı birçok menkıbe de nakledeleler” (Kabaklı, 2006b: 131).

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi, Arap kültüründe de bir *Battal Gazi Destanı* vardır. Fakat Türklerle bütünleşmiş olan Anadolu'ya dair bu destan, Türklere ait olan kadar yer edinmemiştir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde ise bu iki kültüre ait destanın birleştirilmiş hali ile karşılaşılır. Abbasi Halifesi Harun Reşit'in battal Gazi'yi İstanbul'u fetihle görevlendirdiği de aktarılır. Fakat bu düşünce, gerçekten çok uzaktır.

Battal Gazi Destanı'nda geçen battal kelimesi; büyük, kahraman anlamlarına gelir. Bu destanın oluşumu, VIII. asra dek uzanır; oluşumu, yaklaşık beş asır sürmüştür. Destanın kahramanı olan Battal Gazi, İslam'ın baş savunucusudur. Babasının adı Ömer veya Hüseyin'dir. Ahmet Kabaklı, kitabın farklı yerlerinde, bu iki isimden birini kullanır. Her iki ismin aynı kişiye ait olma ihtimali de vardır. Babasının Malatya serdarı olması, tartışmasız verilir. Zaten bu nedenle, destan, Malatya'dan İstanbul'a dek olan alana dair gelişir. Asıl adı Cafer olan battal Gazi'nin ırkı ve seyit olduğuna dair düşünce şüphelidir. Battal Gazi'nin dünya üzerinde birçok mezarının olduğu bilinmesine rağmen, Türkiye'de, Eskişehir'in Seyitgazi adlı kasabasında. Burada yaptığı bir savaş sırasında şehit olduğu düşünülür.

“Evliya Çelebi, Türk söyleyişleriyle Seyit Battal Gazi'ye ait bazı menkıbeler anlatır. Özellikle burada Türk ve Arap rivayetlerini birleştirir. Tarihle destanı, Müslüman Arap'la Türkü kaynaştırır. Evliya Çelebi'ye göre Malatyalı Battal Gazi, Abbasi ordularının çekilişinden sonra, Üsküdar'da emir olarak kalmıştır. Harunü'rreşid'in Silivrikapı'da yaptırdığı kalenin İslam muhafızı öldürülünce, Battal da Bizanslılarla savaşa girişmiştir. Onun haberi üzerine yardıma gelen Harunü'rreşid, Kral Tayfur'u öldürtüp yerine oğlu 'Kanatur'u geçirmiştir” (Kabaklı, 2006b: 132).

Evliya Çelebi'ye göre Kız Kulesi, bilinen efsaneden farklı bir efsaneye dayanır. Bilinen efsaneye göre kızının ölümünü istemeyen Doğu Roma kralı, onu tehlikelerden korumak için, deniz ortasında yaptırdığı kuleye hapseder. Fakat ölüm, kızının peşini yine bırakmaz. Kendisine getirilen bir sepet içindeki yılan, onu sokarak öldürür.

Evliya Çelebi'ye göre ise durum farklıdır. Battal Gazi, İstanbul Boğazı'nın bir yakasını imar eden kişidir; Kadıköy ve Üsküdar'ı kuran kişidir. Evliya Çelebi'ye göre Kadıköy'ün ismi, bize yanlış gelmiştir; bu yer asıl ismini, Battal Gazi'den alır.

Battal Gazi bu bölgeyi, adamlarıyla imar ederken, Abbasi Hükümdarı tarafından Şam'ın fethiyle görevlendirilir. Bu sırada yerine, Kanatur adlı komutanı bırakır. Battal Gazi'nin ve Kanatur'un, kızını elinden almasından korkan Rum kayseri bir kule yaptırır. Deniz ortasında yaptırdığı bu kuleye, hazinesini de koyar. Fakat bunları savunmada tam başarılı olamaz (Kabaklı, 2006b).

Nazım ve nesrin iç içe geçtiği bir eser olan *Battal Gazi Destanı*'nda cin, ifrit, melek, veli, peygamber, dev, Kafdağı, prenses gibi kavramlar çok geçer. Olaylar, yeryüzünün birçok yeriyle alâkalı anlatılır. Bu yerler, yedi büyük eski ırkın yaşadığı yerlerdir. Battal Gazi ile Simbat arasında geçen savaşlar da anlatılır. Destanda, Hacı Bektaş-ı Veli gibi din büyüklerinin ziyaret edildiği, bir başka dinin bilginleri kadar da başka dinler hakkında bilgi sahibi olduğu anlatılır. Behçet Kemal Çağlar'ın *Battal Gazi Destanı* adlı kitabından alınan şiir, aşağıda verilmiştir.

“Vazgeçip şehirde sıra gütmeden,
Yola çıkar bir tek baca tütmeden.
Dört köyü dörtnala aşar da gider,
Aşkar'ı kişnetir horoz ötmeden...”

Battal der ki 'Neye geldik buraya?'
Anlatır bir yolcu girip araya:
Der ki 'Mahmuriye' bu şehrin adı,
Uç beyi girecek yeni saraya...

Kayserin katında aldı yerini,
Öldürtüp İslam'ın seraskerini;
Öldürttüğü yerde yaptı sarayı,
Geyiğini kovalayan biridir”

(Kabaklı, 2006b: 144).

Danişment Gazi Destanı'nda geçen kişi, Melikşah'ın emirlerinden olan Melik Danişment Ahmet Gazi'dir. Sivas merkezli kurduğu beylik, Haçlılarla birçok kez savaşmıştır. Fakat destanda Ermeni ve Gürcülerle mücadele daha fazladır. *Danişment Gazi Destanı*'nda, zorda kalındığında yardıma gelenler vardır: Hz. Muhammet, Hızır, Halife...

“*Danişment-nâme'nin Anadolu Selçuklu saraylarında dahi zevkle arandığı anlaşılıyor ki Melik İzzeddin Keykavus bin Gıyasüddin; 1245'te saltanat yazıcısı olan İbn-i A'la'ya, Danişment-nâme'yi edebî dille yeniden düzenlemesini emrediyor. Eser; Anadolu halkının İslam'la*

kaynaşmış Türk edebiyatı arasında o kadar çok sevilmiştir ki [...] I. Murat Han da, Tokat Kalesi dizdarı Arif Ali'ye, onu yeniden yazmasını buyurmuştur. Arif Ali, 1360'ta, eseri manzum ve mensur olarak 17 meclis halinde yeniden yazar. Tarihçi Mustafa Ali ise bu son eseri, tarihî kaynak gibi kullanmıştır” (Kabaklı, 2006b: 166-167).

Sarı Saltuk Destanı veya *Saltuknâme*'de; Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmet Fakih, Nasrettin Hoca, Karaca Ahmet, Taptuk Ernre, Hacı Bayram-ı Veli, Mahmut Hayran, Ahi Evren, Gıyasettin Keyhüsrev, İzzeddin Keykavus, Sultan Alaattin Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, Orhan Gazi gibi dönemin önde gelen kişileriyle ilgili olaylar da geçer. Rahmani cinlerin, Hz. Hızır'ın ve Hz. İlyas'ın destan kahramanına yardım ettiği de aktarılır; destanda. Destanın kahramanı, Seyit Hasan'ın oğlu Şerif Hızır'dır. Destan kahramanına yakıştırılan İslami nitelikler, tarihî gerçek bakımından, yine şüphelidir. Evliya Çelebi; Sarı Saltuk'un, Ahmet Yesevi tarafından gönderilen Muhammed-i Buhari ismindeki kişi olduğunu yazar.

Sarı Saltuk'a dair, ülke içinde ve dışında, birçok türbe vardır. Bunların geneli, makam olarak bilinen sembolik yerlerdir; Ahmet Kabaklı'ya göre. Fakat sözkonusu isme dair kişiyle benzer isimdeki kişilerin tamamının mezarına, bu destan kahramanının niteliklerinin yakıştırılmasından da söz edilebilir.

“Cem Sultan'ın emri üzerine, Ebü'l-Hayr-ı Rumî tarafından yazılmıştır. Edirne'de bulunduğu sırada, Sarı Saltuk'un menkıbelerini dinleyen ve çok beğenen Cem Sultan; bunları derlemek üzere Ebü'l-Hayr-ı Rumî'yi vazifelendirir. Ebü'l-Hayr da yedi yıl boyunca Anadolu ve Rumeli'yi adım adım dolaşarak, halk ağzında yaşayan Sarı Saltuk'un menkıbelerini derleyip, üç ciltlik bir eser meydana getirir. Eserin yazılış tarihi kesin olarak belirtilmemişse de, son bölümde yer alan bilgilerden, Saltuknâme'nin 1480 yılında tamamlanmış olduğunu öğreniriz” (Kabaklı, 2006b: 173).

Kenan Paşa ve Yazıcıoğlu Mehmet'in de yazıya geçirdiği bilinen bu destanın, ilgili kişilerin çalışması, elimize geçmemiştir. Cem Sultan'ın bu eserin yazımında etkili olması, destanda Osmanlıya dair övgü dolu sözlerin fazla olmasına neden olmuştur. 1402'de Timur'a yenilerek esir düşen Yıldırım Beyazıt, bu savaşta şehit olmuş olarak aktarılır.

Sarı Saltuk, keramet sahibi biri olarak anlatılır. Tay-ı mekân, Mesih kılığına girme; Sarı Saltuk'un sıradan hallerindedir. Bilgisi de son derece güçlüdür. Dört kitabı

ezbere bilir. Nüshaları Topkapı Sarayı ve Millî Kütüphanede olan *Saltuknâme* üzerinde; Fahir İz, Abdülbâki Gölpınarlı ve Şükrü Haluk Akalın çalışmıştır.

Dört kitabı ezbere bilme meselesi üzerinde, biraz durulması gerekir. Mehmet Akif'in damadı olan ve aynı zamanda iyi bir İslam tarihçisi olan Ömer Rıza Doğrul'un bir kitabı vardır: *Kanlı Gömlek*. İslami bir roman olan bu kitapta, İslam'daki ilk ayrılıkların nasıl oluştuğu anlatılır. Romanın bu konuyla ilgisi; İbn-i Sebe adlı büyük bir Yahudi bilginin, bir mağarada topladığı Yahudi arkadaşlarına, ilk olarak Kur'an'ı ezberlemeleri ile başlamalarını öğütlemesidir (Doğrul, 2015). İlahi dinlere mensup olanların birbirine yakınlığı, bazıları kabul etmese de, İslami bir gerçektir.

Saltuknâme'de geçen bir öykü dikkat çekicidir. Dört kitabı da ezbere bilen Sarı Saltuk, bir kiliseye gider; pederi dinlemek ister. Peder ve arkadaşları, onu kırmazlar. Sarı Saltuk, bir yere geçer ve oturur. Peder konuşmaya başlar: Hristiyanlar cennette oldukları sırada, Müslümanlar cennetin kapısından onları görerek geri dönecekler. Bu sırada kilise kapısı önünden geçen on yaşlarındaki bir çocuk, bu sözleri duyar. Pedere; seni murdar... Sizi böyle bir dünyada olduğunuz yerden eden Türkler, sizi cennette gördüğünde kapıdan mı dönecek; der. Bunun üzerine peder ve arkadaşları, çocuğu dövmek ister. Çocuk, koşarak Sarı Saltuk'un yanına gelir. Ardından ise sarı Saltuk, şehadet getirmesini, yoksa onu öldüreceğini söyler. (Kabaklı, 2006b).

Orhun Abideleri ile ilgili durumun benzeri Taç Mahal'de de var. Çoğu kişi Taç Mahal ismini duyduğunda Hintleri hatırlar. Hâlbuki bu eser, bir Türk-İslam eseridir. Dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen bu eser, Babür Devletine aittir. Yapan mimarlar da Osmanlı İmparatorluğundan giden mimarlardır, Mimar Sinan'ın iki öğrencisi.

Babür Devleti hükümdarı Cihan Şah'ın eşi Mümtaz Mahal, 14. çocuğunu doğururken vefat etti. Cihan Şah bunun üzerine eşine olan aşkını ifade için Taç Mahal'i yaptırdı. Taç Mahal, üzeri çok değerli taşlarla süslü beyaz mermerden yapılmış bir türbeydi. Bu türbe, yaklaşık 50 milyon altın harcanarak yapıldı. Süleymaniye Camisi'nin yapımında yaklaşık 20 milyon altın kullanıldığını ve bu altınların küçük olmadığını hatırlatmakta fayda var. Ayrıca İslam'ın insan kalbine koyduğu vefa ve sevgi

olmasaydı böyle bir eser ortaya çıkar mıydı bilemiyorum; herhalde yeni bir Keops Piramidi ortaya çıkardı.

Gazneli Mahmut'un Hindistan'a yaptığı 17 sefer ile Hindistan'da Türk-İslam kültürü yayıldı. Böylece daha sonraki dönemde Babür Devletinin temelleri atıldı ve Babür Devleti kuruldu. Babür Devleti, bazılarının sandığı gibi çok önceleri yıkılmış bir devlet değildir, bu devlet 18. yy.'da yıkılmıştır. 1764'te İngilizler bu devleti yenmiş, 1764'te de tamamen ele geçirmiştir. Dolayısıyla bu Türk-İslam devletini İngiltere yıktı. İngiltere, 20. yy.'da Mahatma Gandhi önderliğinde başlayan kurtuluş mücadelesini kaybedince Hindistan'ı terk etti. Terk ederken de Taç Mahal'in üzerine yerleştirilmiş binlerce büyük yakut, zümrüt vb. değerli şeye varıncaya kadar götürdü. Yani biz, Taç Mahal'in soyulmuş halini görüyoruz. Daha sonrasında da Hindistan; şimdiki Hindistan ve Pakistan olarak ikiye ayrıldı. Müslüman veya Hindu oluş bu iki devletin oluşmasında temel etkidir.

Sonuç olarak Ahmet Kabaklı'nın eserinde, büyük bir Türk-İslam kültürünün birikiminin yansıması olduğu görülür. *İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı*'nda, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, üç çekirdek konu etrafında kronolojik anlatım vardır: eser, sanatçı, mekân. Ahmet Kabaklı, konuyu anlatırken, yeri geldikçe ilişkili olan başka konulara da yer verir. İlgili örnekler vermekten de kaçınmaz. Fakat eserde, günümüz bilimsel kaynak gösterme yönteminden epey farklı bir yol izlenmiştir denilebilir.

3.6. Âşık Edebiyatı

Eser Künyesi	
Kitap adı	Âşık Edebiyatı
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	4
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	256
Ebat	13,5-21,5
ISBN	975-618-9320-01-6
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* kitabı, orta halli bir hacme sahiptir; iki yüz elli sayfadır. Ahmet Kabaklı'nın bu eserinin kapağı, laciverttir. Ön kapağında, Âşık edebiyatının sembol müzik aleti olan saz bulunur. Kitabın ön kapağı, arka kapağı ve sırtlığının durumu; yazarın diğer kitapları gibidir. Yalnız ön kapaktaki yayınevi logosu, sağ alt köşededir.

Bu eser de Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin ilgili bölümlerinden oluşur. Fakat kitabı oluşturan bölümler, *Türk Edebiyatı* kitabının tek bir kısmı değildir. II. ve IV. cildin yedi yüzden sonra başlayan sayfalarından oluşur. Bunun sebebi, Ahmet

Kabaklı'nın kronolojik sıralamayla birlikte farklı edebiyat çeşitlerini de araya koymuş olmasıdır.

Halk edebiyatının Anonim, Dinî-Tasavvufî ve Âşık olmak üzere üç türünün olduğu bilinir. Bunların tarih içerisindeki gelişimi, her dönem, aynı olmamıştır. İslam Öncesi Dönem'deki sözlü kültürün bir devamı olarak da kabul edilen halk edebiyatında ilk asırlarda edebiyatın, sonraki dönemlerde ise Âşık edebiyatının baskın hale geldiği belirtilebilir. Anonim Halk edebiyatı ise yazılı kültürün kullanım durumuna göre gelişme göstermiştir. Onun sınırlarının bilinmesi, daha zordur.

Halk edebiyatında Tasavvufî edebiyattan Âşık edebiyatına geçişin olduğuna dair bazı deliller gösterilebilir. Tasavvufî edebiyatın zirve ismi olan Yunus Emre, bin yılın başlarında; Âşık edebiyatının zirve ismi olan Karacaoğlan ise bin yılın ikinci yarısında yaşamıştır. Ahmet Kabaklı'nın *Sanat ve Edebiyatımız* adlı eserindeki bir yazısında Âşık edebiyatının bitip bitmediğine dair bir söyleşi yazısı yayımlaması da bu konuyla ilgilidir. Âşık edebiyatının yerinin belirlenmesi, sosyal medya araçlarının yaygınlaşması nedeniyle zorlaşmıştır. Bin yılın başında Mevlâna'nın açtığı tasavvufî yolda yetişen İtri ve Dede Efendi gibi Türk müziğinin iki zirve isminin Mevlevî şeyhi olması ise bu durumu bir başka açıdan destekler.

Ahmet Kabaklı, Dinî-Tasavvufî edebiyata, Tekke edebiyatı der. Âşık edebiyatının ilk kısmında, Ahmet Kabaklı'nın bu kitabına Halk edebiyatı isminin de verilebileceği ama bu ismin verilmediği belirtilir. Bunda, kitabın isminin ilgi çekici olmasının istenmesi de etkilidir. Zaten Ahmet Kabaklı'nın, bu kısmı, Halk edebiyatı başlığı altında verdiği de aktarılır. Ahmet Kabaklı'nın bu kitabında aktarılanlar Âşık edebiyatı ağırlıklıdır ama Halk edebiyatı yalnız Âşık edebiyatından oluşmaz.

Şekil 3.6: Kabaklı'ya göre Âşık edebiyatı şairlerinin yetiştiği ortam

Ahmet Kabaklı, Âşık edebiyatı şairlerini, yetiştiği şartlara göre üç türe ayırır: köy, askeri ortam, şehir. Köy ortamında yetişenler ve şehir ortamında yetişenlerin en önemli farkı, sosyal tabakaya şiirlerinde nasıl yer verdikleridir. Köy ortamında yetişenlerin doğaya ait şiirleri, şehir ortamında yetişenlerin toplumun aksak yönlerine dair şiirleri fazladır. Karacaoğlan, köy ortamında yetişen saz şairlerine; Dertli ise şehir ortamında yetişen saz şairlerine örnektir. Askeri ortamda yetişen şairler de vardır. Bunlar, askerlik mesleğini icra ederken şiir de oluşturmuşlardır. Kayıkçı Kul Mustafa, bunlara örnektir.

“Âşık; köy ve kasaba halklarınca sayılan ve sevilen insandır. Yarı ermiş ve Tanrı vergisine nail olmuş sayılır. Onu Hakk’ın söylediğine inanılır. Bu yüzden geniş insan kütlelerine seslenir. Âşık soyut ve kitabi nesnelere ziyade, hayatla ilgili konulara dokunur. Sırasında her çeşit öğüt verir; iyilik, mertlik, yiğitlik telkin eder; dinî ve tasavvufî hikmetleri dile getirir. İbretli hikâyeler anlatır. Yani bir dereceye kadar eski kam ve baksıların rolünü de üstlenmiş bulunmaktadır” (Kabaklı, 2016d: 13).

Ahmet Kabaklı, iki tür saz şairinden de söz eder: kalem şairi, meydan şairi. Bunlardan kalem şairi; okuma-yazma bilir, bazısı saz kullanmaz. Meydan şairi ise sazıyla bütünleşmiştir, bunların okuma-yazma bilmeyenleri vardır. Ahmet Kabaklı, Âşık edebiyatına dair üç unsurdan da söz eder: saz, ozan, cönk. Saz, Âşık edebiyatıyla özdeşleşmiş olan insan dışı unsurdur. Âşıkların şiirlerini daha geniş bir sosyal çevreye duyurmasına yardım eden ahengi oluşturur. İslam Öncesi’ndeki kopuz/dombra; İslami Dönem ve sonrasında kullanılan sazın daha küçüğü olarak adlandırılabilir. Kısa ve uzun saplı olanı da olan saz aletinin ismi; tüm müzik aletlerinin genel adı olarak da kullanılır.

Ozan, Âşık edebiyatının bir diğer önemli unsurudur. Hatta bu edebiyatın olmazsa olmazıdır. Ahmet Kabaklı, ozan kelimesinin 15. yy.’a dek kullanıldığını, zamanla onun yerini “âşık” kelimesinin aldığını belirtir. Bazı yerlerde, saz şairleri olarak da bilinir. Âşık edebiyatı alanında ilk önemli araştırmaları yapan Fuat Köprülü, bunlara daha çok “saz şairi” der. *Saz Şairleri* eseri de bunu destekler. Ozanlar, İslam Öncesi Dönem’in şam, kam, baksı gibi kişilerin devamı olarak da görülür.

Cönk, Âşık edebiyatının bir diğer önemli unsurudur. Cönkler “sığırdili” diye de bilinir. Bunun sebebi, resim defterleri gibi uzunlamasına açılmaları ve yaklaşık sığır dili boyutunda olmalarıdır. Cönklerin deri ciltli olduğu, bunların daha çok şehirde

yetişenler tarafından tutulduğu, ismini Uzak Doğu'ya özgü gemilerden aldığı; Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durduğu noktalardandır. Ahmet Kabaklı, cönklerin yalnız şiir albümü oluşturmada kullanılmadığını da belirtir. Bunlar saz şairinin kendi şiirlerinin toplandığı yer olabileceği gibi halk arasında dolaşan sözlerin derlendiği yer de olabilir. Ahmet Kabaklı, ayrıca dergâh şairlerinin şiirlerinin toplandığı defterlere de bu ismin verildiğini belirtir. Bu durum, aşağıdaki alıntıda verilmiştir.

“Cönklerin genellikle halk ve dergâh şairlerinin şiirlerini içine alan birer ‘güldeste’ özelliği olmasına karşılık, mecmualar çoğunlukla Divân şairlerinin ve aruzla ve tekellüflü yazan şairlerin parçalarını içine almaktadır. Bu mecmuaların içindekilere, divânlarda ve ‘Tezkire-i Şuara’larda çokça rastlanır. Bu bakımdan halk şairlerinin veya folklorun başka yerde yazılı olmayan ürünlerini içine alan cönkler, çok daha önemlidir. Bazen bir cönk, bir keşfe fırsat verebilir (Kabaklı, 2016d: 17).

Âşık edebiyatı nazım şekilleri olarak; koşma, varsağı, semai, destan gibi türler olduğu bilinir. Bunlar içerisinde en yaygın olan koşmadır. Aşkın işlendiği bu şekil, İslam Öncesi'nde “koşuk”, Divân edebiyatında ise “gazel” olarak karşımıza çıkar. Varsağı “bre, hey” gibi ünlem kelimelerinin bol kullanıldığı Âşık edebiyatı nazım şeklidir. Ahmet Kabaklı, koşma ve semai nazım şekillerini ayırmaz. Her ikisini, koşma ismi altında verir. Çünkü tek farkları, kullandıkları hece ölçüsüdür. Semailer, sekizli hece ölçüsünü kullandıkları için daha kısa mısralardan oluşur. Destan nazım şekli ise İslam Öncesi Dönem'deki destanlarla karıştırılmamalıdır. Bunları oluşturanlar, âşıklardır. Kayıkçı Kul Mustafa'nın *Genç Osman Destanı*, buna en iyi örnektir.

Âşık edebiyatı nazım türleri; taşlama, güzelleme, koçaklama, ağıt olarak bilinir. Taşlama türüne en iyi örnek, Ozan Arif'in şiirleridir. Güzellemeye en iyi örnek, Karacaoğlan'ın şiirleridir. Koçaklamaya en iyi örnek, Köroğlu'nun şiirleridir. İslam Öncesi Dönem'deki sagu türünün Âşık edebiyatındaki benzeri olan ağıda örnek ise hemen hemen tüm ozanlarda bulunur. Ozanların geçimlerini sanatlarıyla kazanmaları ve sürekli matem havasında yaşamalarının mümkün olmaması nedeniyle ağıt türüyle özdeşleşmiş âşık yoktur. Fakat Ahmet Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* eserinde anlatılan son kişi olan Ozan Arif'in *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*'nda çıkan Ahmet Kabaklı için yazdığı ağıt, burada belirtilmelidir. Ozan Arif'in bu şiirinin

kaliteli bir şiir olmadığı da açıklanmalıdır. Ayrıca koçaklama türüne isim kaynağı olan “koçak” kelimesi; yürekli, cesur demektir.

Ahmet Kabaklı'nın eserinde, Âşık edebiyatında, en çok hece vezninin kullanıldığı belirtilir. Yedili, sekizli ve on birli hece ölçüsü; en çok kullanılan hece veznidir. Özellikle 18. yy. Halk edebiyatı şairlerinin aruz veznini de denedikleri aktarılır. Âşıkların kullandıkları dil ise arı Türkçe değil halk dili diye belirtilir.

Âşık edebiyatında işlenen temalar, şu şekilde verilir: aşk, toplum, din, zamandan şikâyet, hasret, tabiat, yiğitlik, ölüm. Bunlar içerisinde aşk, en çok işlenen temadır. Toplum ve zamandan şikâyet, şehir hayatında yaşayan âşıkların şiirlerinde görülür. Din, Âşık edebiyatı şairlerinde belirgin bir şekilde işlenmez. Fakat Pir Sultan Abdal gibi bazı şairlerde din etkisi de olduğu için bu durum, bu kişinin hem Âşık edebiyatına hem Tekke edebiyatına dâhil edilmesine neden olur.

Âşık edebiyatı şairlerinin dinden uzak oluşları; şikâyet, hasret, tabiat, yiğitlik, ölüm gibi temaları fazla kullanmalarıyla sonuçlanır. Çünkü yaşamayı seven bu şairler, güzel yaşamı kendilerinden uzaklaştıran her sebebe düşmandırlar. Mesela güzel bir kız sevilir; ona duyulan sevgi yiğitlik göstererek elde etmeye, ölüm gibi sebeplerle bu gerçekleşmeyince hasrete ve nihayetinde şikâyete dönüşür. Fakat yine de Tekke edebiyatında görülen bazı olayların benzeri, Âşık edebiyatında da vardır. Bunlardan biri olan abıhayat, aşağıda verilmiştir.

“Zaten çoğu şairlerin gurbete çıkışları birtakım ilahî sebeplere, olabilmesi güç esrarlı vakalara dayandırılmıştır. En çok bilinen ve genelleşmiş olan efsane; bunların kimine Er Dolusu, kimine Pir Dolusu içirilmesidir. Bunlardan er dolusu içen şairler, artık çok zorlu savaflara, yiğitliklere aday sayılırlar... Köroğlu, Dadaloğlu, Kul Mustafa gibi koçaklama şairleri bilhassa bunlardandır.

Pir Dolusu içenler ise tek ve sürekli bir aşkın kahramanları olacaklardır. Öldürücü ve çok defa erdirici bir sevdanın çileleri içinde ömür tüketen bu şairler [...]; Halk edebiyatının aynı zamanda kahramanları, ermişleridir. Zira aşk uğrunda bitimsiz çileleri, onları tasavvufî manada yükseltip ilahî sevgiliye yükseltip fenafillaha erdirmiştir” (Kabaklı, 2016d: 17-18).

Ahmet Kabaklı, âşıklarla ilgili bir efsaneyi de anlatır. Uyku ile uyanıklık arasında; yeşil sarıklı, yeşil giysili bir pir gelerek ona üç bade içirir. Biri Allah sevgisi için, biri

pirler için, diğeri her iki dünyada seveceği kız içindir. Ayrıca seveceği kız, kendisine gösterilir. Böylece âşık, çarh çemberinden geçmiş olur. Bu efsanenin/menkıbenin kız için olanı, Tekke edebiyatında, mürşit için düşünülebilir. Ahmet Kabaklı'nın anlattığı bu efsane, Hasan Basri Çantay'ın hayatına dair bir metinde de geçer.

Ahmet Kabaklı, XVI. yy. Halk şairleri olarak şu kişileri sayar: Kul Mehmed, Öksüz Âşık (Öksüz Dede), Hayalî, Bahşî, Usûlî, Çırpanlı, Oğuz Ali, Hüseyini, Köroğlu. XVII. yy. Halk şairleri olarak Âşık Ömer, Gevheri, Kâtibi, Kuloğlu, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık, Bursalı Âşık Halil'i anlatılır. Bu asrın diğeri sanatçıları olan Benli Ali, Ercişli Emrah, Gazi Âşık Hasan, Demiroğlu, Kul Deveci ise sadece şiiirleriyle geçiştirilir. XVIII. yy. Halk şairleri olarak (Ressam) Levni, Abdi, Tanburi Mustafa Çavuş incelenir. Bu asra dair şiiiri verilerek geçiştirilen kişiler ise Âşık Vartan, Âşık Süleyman, Derviş Mehmed, Âşık Sadık'tır.

Ahmet Kabaklı, XIX. yy. Halk şairleri olarak şu kişileri sayar: Derdli, Dadaloğlu, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihnî, Seyranî, Ruhsatî, Âşık Şem'i, Çıldırlı Âşık Şenlik, Sümmanî. Bu asra ait ismini vererek geçiştirdiği kişiler ise Deli Boran, Bayburtlu Çoban Celalî ve Mesleki'dir. Yirminci yy. Halk şairleri olarak Kağızmanlı Hıfzî, Âşık Veysel, Âşık Efkari, Âşık Talibi Coşkun, Bayburtlu Hicrani, Âşık Müdami, Âşıklar Bayramı, Murat Yıldız, Hazım Demirci, Halil Karabulut, Âşık Deryami, Âşık Reyhanî, Âşık İlhamî, Âşık Sefil Selimî, Abdulvahap Kocaman, Dursun Durdağı, Şeref Taşlıova, Musa Merdanoğlu, Murat Çobanoğlu, Âşık Feymani anlatılır. Neşet Ertaş ve Mahsuni Şerif, anlatılanlar arasında yoktur. Aynı asra dair bir de âşık tarzı yazarlar bölümü vardır. Bunlardan ikisi dikkat çeker: Abdürrahim Karakoç ve Ozan Arif.

Abdürrahim Karakoç ve Ozan Arif, Kabaklı'nın övdüğü kişilerdendir. "Mihriban" şiiirinin bestelenmesiyle çoğu kişinin tanıdığı Abdürrahim Karakoç, bir başka şair olan Bahattin Karakoç'un kardeşidir. Ozan Arif ise Abdürrahim Karakoç'un yetiştirdiği şair olarak verilir. Ozan Arif'in fazla tanınmaması, siyasî hicivleri nedeniyle on yıldan fazla Almanya'da yaşamak zorunda kalması nedeniyle. İçinde bulunulan yıl, yani 2019 yılında da vefat etmiştir.

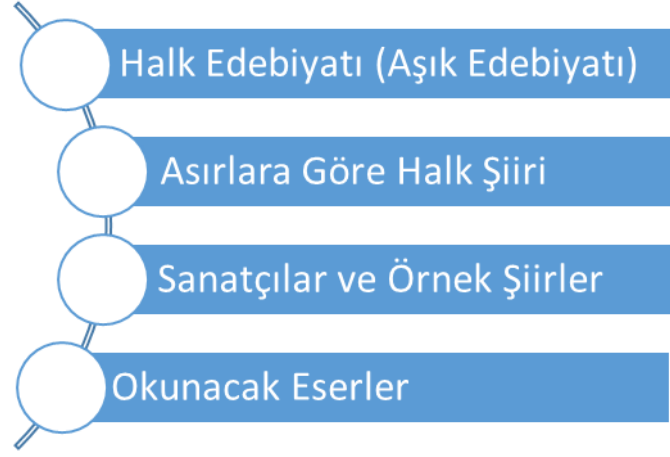
Karacaoğlan, Ahmet Kabaklı'nın anlattığı ilk saz şairidir. Karacaoğlan'ın nereli olduğu, ne zaman yaşadığı ve hangi şiirlerin ona ait olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Ahmet Kabaklı da onun nereli olduğu, ne zaman yaşadığı konusunda emin değildir. Ahmet Kabaklı'nın Karacaoğlan'a dair görüşleri, Ahmet Kutsi Tecer'e dayanır. Ahmet Kutsi Tecer, bilinenin aksine, Karacaoğlan'ın yaşadığı dönemi iki asır geri çeker; Karacaoğlan'ın 15. yy.'da yaşadığını belirtir. Karacaoğlan'ın 15. asırda yaşadığına dair önemli bir kanıt olarak, Viyana Kuşatması'na dair bir şiiri verilir. Bu şiirde, Viyana, Nemçe diye geçer.

Saz Şairleri kitabında, Fuat Köprülü, Karacaoğlan'ın 17. yy. ikinci yarısında yaşadığına kesin olarak bakar; Karacaoğlan'ın nereli olduğu konusunda da emin gibidir. Fuat Köprülü, Suriye'nin kuzeyi ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki topraklarını tarif eder. Karacaoğlan isminin Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi yerleşkesi ismi olmuş olması da nereli olduğu konusunda Osmaniye'yi destekler. Ahmet Kabaklı'nın Karacaoğlan'ın hayatına dair verdiği bilgilerin bir kısmının Fuat Köprülü'ye dayandığı da açıktır fakat Fuat Köprülü ile Karacaoğlan'ın yaşadığı dönem konusunda aynı fikirde değildir.

Karacaoğlan'ın önemine de değinmek gerekir. Âşık edebiyatının en önemli ismi olan Karacaoğlan, Yunus Emre gibi önemli şair olduğu için, Yunus Emre gibi Türkiye'nin birçok yeri tarafından sahiplenilmiştir. Ama bu durum, bir Köroğlu kadar yaygın değildir. Onun şiirlerine benzer şiirler yazanlar kadar, onun ismini kullananlar da olmuştur. İstiklal Marşı Derneğinin kurucusu olan şair İsmet Özel "Karacaoğlan, millî varlığımızın senedir, bir ikinci kişi yok." der (Özel, 2016). Bu sözünde, Karacaoğlan'ın önemli bir şair olması kadar, unutulmamış eski bir şair olmasının da etkisi vardır. Çünkü İsmet Özel'e göre bir milletin geçmişindeki değerlere sahip çıkması, varlığını devam ettirmesini sağlar.

Ahmet Kabaklı, Karacaoğlan'ın koşmalarına yer verir. Bunlardan "melil melil" redifiyle bilinen ve "Ala gözlüm" diye başlayan şiir, bir zamanların lise ders kitaplarında da okutulmuştur. Şiirde geçen "ala" kelimesine değinmek gerekir. Ala kelimesi farklı renklerden oluşan anlamına geldiği gibi açık kestane rengi anlamına da gelir. Şiirde kullanılan, ikinci anlamdır; eladır.

Tablo 3.3: Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* adlı eserinin içeriğinin düzeni

Ahmet Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* adlı eserinin içeriğinin düzeni, yukarıdaki gibidir. Ahmet Kabaklı, genel olarak, yukarıdaki gibi bir metot uygulamıştır. Aslında Kabaklı'nın yukarıda uyguladığı metodun, diğer eserleri için de sözkonusu olduğu söylenebilir. İlk önce, kitabın ismine dair açıklama; ardından asırlara göre konu bütününe giriş; ilgili asrın sanatçıları; en son ise okunacak eserler verilmiştir. Ahmet Kabaklı'nın uyguladığı bu yöntem, bu eserinde ve bütün eserlerinde şaşmaz şekilde uygulanmamıştır. Fakat genel uygulama, bu şekildedir. Şaşmaz şekilde uygulamama durumuna, Karacaoğlan örneği verilebilir.

Karacaoğlan, *Âşık* edebiyatında dair ana girişin yapılmasından hemen sonra verilmiştir. Karacaoğlan'ın bu şekilde verilmesi, kronolojik sıra kadar yukarıdaki tablodaki içerik aktarma sırasını da bozmuştur. Bu durum, Karacaoğlan'ın *Âşık* edebiyatında önemli bir yere oturtulmasının bir sonucudur. Benzer bir uygulama, Karacaoğlan anlatıldıktan sonra da yapılmıştır; Karacaoğlan metninin sonuna, okunacak eserler bölümü konulmuştur. Böylece normalde ana bölüm sonlarına konulan okunacak eserler bölümü, bir şairin anlatılmasının ardından da konulmuştur.

Benzer durum, asırlara göre sanatçılara yer verilirken kalan bazı sanatçıların "(X.) Yüzyılın Öbür Saz Şairlerinden Parçalar" adı altında verilmesinde de görülür. Kendisi fazla önemsenmeyen veya hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan kişilerin şiirlerinden örnekler, bu başlık altında verilmiştir.

Ahmet Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* kitabında, belki en dikkat çeken kişi, ressam Levni'dir. Ahmet Kabaklı, onun saz şairleri arasındaki durumuna yönelik, aşağıdaki sözleri aktarır. Levni'nin ismini oluşturan "levn" kelimesinin renk ve çeşit anlamına geldiği, yazarın değindiği noktalardandır. Levni, çoğu kişinin bildiği gibi, III. Ahmet ile özdeşleşmiş olan Lale Devri'nin ressamıdır.

"Bir defa ilk görünen husus: Levni'nin dış âleme ve eşyaya, gerçek bir ressam dikkatiyle baktığıdır. İkincisi, kâinatın hatta toplumun ahengine, tabiatın ve giyim kuşamın güzelliğine hayran olduğudur. Üçüncüsü; divân saz ve tekke şiiri gelenek ve usûllerinin hepsinden sıyrılarak adeta kural dışı ama çok güçlü bir şiir ortaya koyduğudur. Dördüncüsü; Atalarsözü Destanı'nda türkülerinde ve bu tekerlemede de Levni'nin şiir bütünlüğü (yek-avazlık) göstermesidir (Kabaklı, 2016d: 170).

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki sözlerinde; anlatım, yazım ve imlaya dair yanlışlar dikkat çeker. Birçok yazısında görülen açıklık ve sadelik, bu yazısında görülmez. Bu nedenle metninde bir anlam kargaşası vardır. Benzer durum, yazım ve imlada da görülür. Bu durum, değişen dilbilgisi kurallarından kaynaklanıyor olamaz. Ama tashih görevlisinin hatası veya elektronik ortamdaki metinlerin virüslerden etkilenme ihtimalinin olma ihtimali de vardır. Mesela ilk cümlede kullanılan iki nokta ile üçüncü ve dördüncü cümlelerde kullanılan noktalı virgölün kullanım gereği aynıdır. Fakat farklı noktalama işareti kullanılmıştır.

Ahmet Kabaklı'nın *Âşık Edebiyatı* adlı eserinin, Kabaklı'nın hayatında ayrı bir yerinin olduğundan söz edilebilir. Çünkü Ahmet Kabaklı, kurduğu vakıf ve *Türk Edebiyatı* dergisi ile bu edebiyata fazla hizmet etmektedir. Dağ, bir başka kişiden yaptığı aşağıdaki alıntıda, bu duruma değinir. Alıntıda, TEV'in işlevine değinilir.

"Saz şairlerinin, masal analarının ve halk hikâyecilerinin halk arasında yaşayan cönklerde kalmış olan eserlerini derleyerek yayınlamak ve değerlendirmek. Yaşayan Türk edebiyatçılarının haklarını korumak ve eserlerinin yayınlanmasına yardımcı olmak... Genç yazar ve şairlerin yetişmesine çalışmak ve bunların eserlerinin yayınlanmasına yardımcı olmak" (Kabaklı, 2016d: 42).

Sonuç olarak Ahmet Kabaklı'nın bu eserinin genel durumu da diğer eserlerinin durumuna benzer. Eserin konularındaki içeriğin tarafsıza yakın olduğu söylenebilir. Fakat metinlerin veriliş biçiminin tarafsız olduğundan söz edilemez. Çünkü metinlerin hacimleri, eşit dağıtılmamıştır. Bu duruma, Dağ da tezinde değinir.

Karacaoğlan gibi önemli görülen kişilerin anlatılması, oldukça uzun tutulur. Fakat önemli görülmeyen veya hakkında az kaynak olanlara da az yer ayırmıştır. Öğrenmeyi ve anlatımı kolaylaştırıcı çeşitlilikten ise pek söz edilemez.

3.7. Divân Edebiyatı

Eser Künyesi	
Kitap adı	Divân Edebiyatı
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayım Tarihi	2008
Baskı Sayısı	4
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	416
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-605-9320-01-6
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın bu kitabı, *Türk Edebiyatı* eseri sayılmazsa edebiyat hakkındaki kitaplarının en kapsamlısıdır. Kitabın ön kapağında, arka kapağında ve sırtlığında olanlar; diğer eserlerle aynıdır: yazar ismi, eser ismi, yayınevi logosu. Kitabın rengi koyu mordur. Kitabın ön kapağında ise dik konulmuş dikdörtgen bir çerçeve içinde lale resmi vardır.

Lalenin Lale Devri'nde en yaygın şekilde yetiştirildiği bilinir. Lale çiçeğine atfedilen tasavvufî bir anlam vardır. Lale kelimesi ile Allah kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki yazımında kullanılan harfler aynıdır. Bu nedenle her iki kelimenin ebcet hesabına göre karşılığı, altmış altıdır. Allah'ın güzel isimlerinden altmış altıncı isim ise yine Allah kelimesidir. Lale çiçeğinin Allah kelimesinin ilk harfi olan elife benzemesi de bu tasavvufî anlayışta etkilidir.

Ahmet Kabaklı'nın kitabının orijinal yönü, o dönemle ilgili bazı önemli metinleri ayrı başlık altında vermesi ve sırayla yüzyıl sanatçılarını anlattıktan sonra şair padişahlara geçmesidir. XV. yy. sanatçılarının anlatılışı sırasında *Şeyh Bedrettin Menakıbı*'nın verilmesi, ilk duruma örnektir. Buradaki ikinci özellik, ulvîliğe ulaşmış atalarını tanımayanlara bir tepki niteliğinde olabilir.

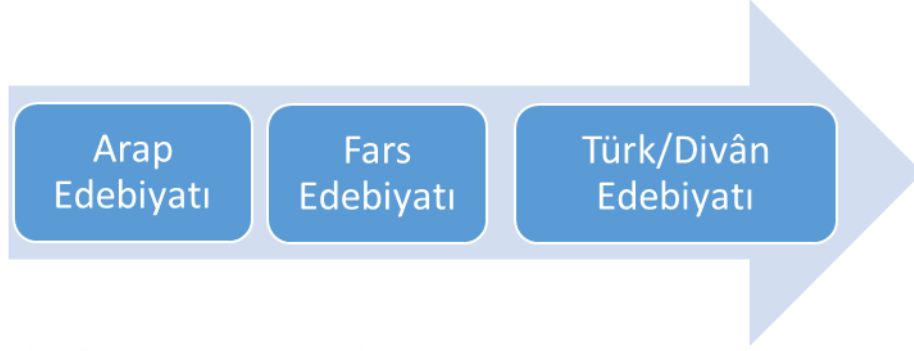
Fatih İstanbul'u fethettiğinde, yirmi bir yaşında idi. IV. Murat, yirmi sekiz yaşında vefat etti. Fakat onların yaptığı işlerinin büyüklüğünü, kendi beceriksizliklerinden dolayı art niyetli bir hale bürünmüş olanlar anlayamazlar. Fatih'in İstanbul'u fethiyle ilgili resimlerde ve IV. Murat'a dair resimlerde, yaşlı insanlar vardır. Yaşlılık döneminde dahi seferden geri durmayan Kanuni, Macaristan'da ölmesine rağmen; haremde çıkmayan biri gibi gösterilir. II. Murat gibi birinin Hak/hak için tahtını oğluna devretmesini, yine aynı sebeple padişahların kardeş katlini anlayamayanların, onların şairlik yönünü anlaması beklenemez. Batı aklı ve kişisel çıkarları nedeniyle Osmanlıyı sömürgeci göstermek isteyenler de bu durumu anlayamayacaktır. Ömürleri savaşlarda geçen ve kardeş katlini uygun bulan bu kişilerin kaliteli şairliği, kastedilen kişilerin asla anlayamayacağı şeylerdir.

Kabaklı belki de, padişah şiirlerinden örnekler koyarak, gördüğü bir kültürel açığı kapatmak istemiştir. Padişah şiirlerinden alınan örneklerin teze alınanlarının anlaşılır ve sade oluşuna dikkat edilmiştir. Sonuçta, padişahlardan afyon kullananın ve dünya çapındaki bazı kötü örgütleri benimsemiş olanların olması; bazı gerçeklerin hafifletilmesini gerektirmez.

Ahmet Kabaklı'nın *Divân Edebiyatı* kitabı, *Türk Edebiyatı* eserinin II. Cildi'nin 444-770 sayfalarından oluşur. Fakat ansiklopedide, Divân edebiyatının anlatımına geçmeden önce, başka edebiyatlarla ilgili özet bilgiler aktarılır. Fars edebiyatının

temeli olan Arap edebiyatı ve Divân edebiyatının temeli olan Fars edebiyatı, bunlardandır.

Şekil 3.7: Kabaklı'ya göre Divân edebiyatının milletlere göre gelişimi

Kabaklı, Divân edebiyatını üç bölüme ayırır: kuruluş, yükseliş, taklit. Kuruluştan yükselişe geçiş, İstanbul'un fetih tarihi olan 1453 yılıdır. Açıkça belirtmese de, yükseliştan taklide geçiş, Şeyh Galip sonrasında başlar. Divân edebiyatı, Kabaklı belirtmese de, şiir alanında görülmüş bir edebiyattır. Kitabın ilk kısımlarında, Selçukluların resmî dil olarak Farsçayı kullanmasına kızılır. Osmanlıyı en çok uğraştıran Türk Beyliği olan Karamanoğulları liderinin klasik sözü aktarılır. XIII ve XIV. yy. Divân edebiyatı sanatçıları, kitapta birlikte anlatılırlar. Zaten bu dönemin oluşum dönemi olması, Divân şairi bulmayı da zorlaştırır. Hoca Dehhani, Nesimî, Ahmedî, Kadı Burhanettin, Şeyhoğlu Mustafa; bu dönemin ünlü şairleridir. Osman Gazi, Murat Hüdavendigâr ve Yıldırım Beyazıt; bu dönemin ünlü şair sultanlarıdır.

Ahmet Kabaklı'nın eserinde geçen Divân şairleri, aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir. Ahmet Kabaklı'nın eserinde, göze çarpan bazı noktalar yok değildir. Mesela Kabaklı, Nailî ve Neşâfî'yi aynı büyük başlık altında verir. Normalde Ahmet Kabaklı'nın önemsiz gördüğü veya hakkında fazla bilgi bulamadığı kişilerin eserlerinden parçalar aktarması sırasında buna yakın durum görülür. O durumda da genel ifadeler kullanmıştır. Mesela “Yüzyılın Öbür Divân Şairlerinden Parçalar” gibi. Fakat bu durum, fazla görülmez.

Ahmet Kabaklı, bu iki kişiyi aynı başlık altında vererek, hafızasında yer eden bir yükten de kurtulmak istemektedir. Çünkü bu iki sanatçıyı, Sebki Hindî akımının Türk edebiyatındaki ilk temsilcileri olarak görür. Her ne kadar, bu iki kişinin ortak

bazı noktalarının olduğunu belirtse de bu ortak nokta bağlanılan akımdan başka bir özellik göstermez. Yukarıdaki tabloda, her iki kişinin farklı gruba dâhil edilmesi de bunu gösterir. Aşağıda, Kabaklı'nın bu davranışının sebebi verilmiştir.

Tablo 3.4: Ahmet Kabaklı'nın *Divan Edebiyatı* kitabında geçen şairler

Sultan Divân Şairleri	Mutasavvıf Divân Şairleri
Kadı Burhaneddin Osman Gazi Murat Hüdavendigâr II. Murat Avnî II. Bayezid Selimî Muhibbî	Şeyhî Yazıcıoğlu Mehmed Âşık Paşazade Nabi Neşâtî Evliya Çelebi Şeyh Galib Nahifî
Bürokrat Divân Şairleri	Diğer Divân Şairleri
Ahmet Paşa Necatî Sinan Paşa Bâki Hayalî İbni Kemal Şeyhülislam Yahya Nev'î Koçi Bey Naima Nedim Koca Ragıp Paşa Keçecizade İzzet Molla	Hoca Dehhani Ahmedî Şeyhoğlu Mustafa Ahmed Daî Yazıcıoğlu Ali Fuzûlî Nef'î Taşlıcalı Yahya Bağdatlı Ruhî Nailî Kâtip Çelebi Enderunlu Fazıl Enderunlu Vasıf

“17. yüzyılın bu iki önemli şairi üslup ve eda yönünden aynı çığırda birleşirler. Yalnız Nailî, daha özcü bir usta olarak pür şiire bağlı kalmıştır. Neşâtî ise ileri bir mutasavvıf olarak ileri aşk terennümlerine yine özlü olarak daha çok yer ayırmıştır. Neşâtî, Edirne Muradiye Mevlevihanesi şeyhidir.

Bu iki üstâd, Divân şiirinde Sebki Hindî denen akımın öncüleridir, ustalarıdır. 18. Yüzyılın son büyük Divân şairi Şeyh Galib de bu akımı devam ettirendir” (Kabaklı, 2008a: 251).

Ahmet Kabaklı, önemli gördüğü kişileri anlatırken, bu eserde de uzun anlatır. Mesela eserde en fazla anlattığı Divân şairi, yirmi beş sayfaya yakın hacimle Fuzûlî’dir. Fuzûlî gibi kişilerin eserlerini verirken, iki önemli nokta dikkat çeker: kişiliği, sanatı eserleri adı altında sanatçının ayrı başlıklar altında ayrıntılı incelenmesi; verilen örnek şiirlerin gerekenlerinin günümüz Türkçesine de yer verilmesi.

Hoca Dehhani, Divân edebiyatının ilk önemli temsilcisidir; aslen Horasanlıdır. *Selçuk Şehnâmesi*, en önemli eseridir. Anadolu Selçuklu Sultanı Alaattin Keykubat’a kasideler sunduğu da biliniyor. Nesimî, anlatılan diğer bir şairdir. Kendisinin, aynı zamanda, tekke şairi olduğu da belirtilir. Tasavvufi düşüncelerini açıkça söylemesi nedeniyle derisinin yüzüldüğü anlatılır. Türbesinin yeri, derisinin yüzüldüğü yerdir. Nesimî, Hurufilik tarikatına bağlı bir şair olarak bilinir. Bu tarikat, her şeyi 32 harfle açıklamaya dayalı bir düşünceyi savunurlar. Yazar, onun bu yönüne olumlu bakmaz fakat yine de onu bir veli olarak kabul eder. Bir divânı ve tuyuğları vardır.

Ahmedî, bir diğer Divân şairidir. Asıl adı Hızır’dır. Kütahyalı olan bu şair, Osmanlı sultanlarının birçoğuyla ve Timur ile yakın ilişkiler kurmuştur. Ahmedî’nin *Divân*’dan başka *İskendernâme* ve *Cemşit ü Hurşit* adlı iki mesnevisi vardır. Kadı Burhanettin, bir diğer Divân şairidir. Aslen Harzemlidir. İlk eğitimini, Kayseri kadısı olan babasından almıştır. Kahire, Halep ve Şam gibi şehirlerde eğitimine devam etmiştir. Eretna Beyliğinin veziri iken beyin kızıyla evlenmiş ve tahta çıkmıştır. Ardından kendi adıyla anılan beyliği kurmuştur. Kadı Burhanettin, yaklaşık 600 sayfalık bir divâna sahiptir. Divânında, Arapça ve Farsça şiirler de vardır. Fakat onun ünü, adıyla özdeşleşmiş olan tuyuğları nedeniyle. Tuyuğları da divânında geçer. Şeyhoğlu Mustafa; *Hurşitnâme* adında bir mesnevisi, *Marzubannâme*, *Kenzülkübera* adlı eserleri vardır.

Osman Gazi’ye ait sade bir şiir, aşağıya alınmıştır. Padişah şiirlerinin her biri bu kadar sade dille yazılmamıştır. Bu şiirin son dizesi, İstanbul isminin kökeninin anlaşılmasını da sağlar.

“Kurt olup gel gir sürüye
Arslan ol bakma geriye
Car idip haydi çeriye
Dil geçid’ini hisar yap

Osman Ertuğrul oğlusın
Oğuz Kayıhan neslisin
Hakk’ın bir kemter kulusun
İslambol’u aç gülzar yar”

(Kabaklı, 2008a: 43-44).

XV. yy. Divân edebiyatı kısmında, yeni belirmeye başlayan Türkî-i Basit akımı üzerinde durulur. Bu asrın bir diğer farklı yönü, vakayinâmelerdir. Bunlar, devrin siyasî olaylarını destanımsı tarzda anlatan manzum eserlerdir. Enveri’nin, Aydınogulları ve Osmanlılar hakkındaki eseri bunlardandır. Şeyhî, Ahmet Paşa, Necatî Bey, Ahmet Dai, Yazıcıoğlu Mehmet, Aşıkpaşazade, Sinan Paşa, Yazıcıoğlu Ali; bu asrın ünlü, padişah olmayan sanatçılarıdır. Fatih Sultan Mehmet, Cem Sultan, II. Beyazıt ise padişah şairlerdir. Aşıkpaşazade, Sinan Paşa ve Yazıcıoğlu Ali; nesir türündeki eserleriyle tanınmıştır. Germiyanogulları döneminde, şiire önem verilir. Daha önceki asra ait bir şair olan Şeyhoğlu Mustafa, bu asır sanatçıları arasında Ahmedî ve Şeyhî, Ahmed-i Dai; Germiyanogulları ortamında yetişmiştir.

Şeyhî, bu asra dair sanatçılardan ilkidir. Kütahyalı olduğu belirtilmiştir. Bir hekim de olan bu kişi, Çelebi Mehmet ile ilgili olan öyküsüyle bilinir. Çelebi Mehmet’te, ağır bir göz ağrısı oluşur; hastalığın çaresi bulunamaz. Bunu üzerine, Şeyhî çağırılır. Şeyhî, hastalığı strese bağlar; Çelebi Mehmet’i tedavi eder. Çelebi Mehmet, ona, Dokuzlar adındaki bir köyün tımarını verir. Tımar vergisini almaya gittiğinde, tımarın eski sahipleri onu hırpalır. Bunun üzerine *Harnâme* adlı eserini yazar. Har, eşek anlamına gelir. Eser, fabl türünde bir şiir kitabıdır.

Divân ve Hüsrev ü Şirin mesnevisi, diğer eserleridir. *Divân*’ında, kasideler fazladır. Hüsrev ü Şirin mesnevisi, Genceli Nizami’nin aynı addaki eserinin farklı bir şeklidir. Zaten Genceli Nizami de, olan bir öyküyü işlemiştir. Bu mesnevide, Hüsrev ve Ferhat isimli iki gencin Şirin’e ulaşma çabaları anlatılır. Hüsrev, şah oğlu; Ferhat ise sıradan bir mimardır. Türk edebiyatında, bu eserin Ferhat İle Şirin tarzı daha çok gelişmiştir. Amasya, buna en iyi somut örnektir. Bu eserin okunması, Bir antlaşmaya isim kaynağı oluşturan yapının da anlaşılmasını sağlar: Kasr-ı Şirin. Şeyhî’nin aslen bir şeyh olmadığına dair görüşler de unutulmamalıdır.

Ahmet Paşa, XV. yy. şairlerinden bir başkasıdır. Ahmet Paşa, kaliteli şiiriyle, ilk klasik Divân şairi olmuştur. Kendinden sonraki birçok kişiyi etkilemiştir. Fatih’in

hocalığını da yapan Ahmet Paşa, vezirlik gibi birçok önemli idari görevde bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmet ile birçok savaşta bulunmasına rağmen, bunları yazmamıştır. Kabaklı, bunu, Divân şiirinin hayattan uzak oluşuna bağlar. Fatih'in nedimesi ile adının çıkması üzerine, Yedikule Zindanı'na atılmıştır. Orada yazdığı "Kerem" şiiri sayesinde affedilmiştir. Daha sonra, Bursa'daki medreseye tayin edilmiştir. Burada da vefat etmiştir. Şiirlerinde tasavvuf etkisi görülmeyen Ahmet Paşa'nın bir divânı vardır. Ali Şir Nevai ve onun arkadaşı olan Molla Cami ile çağdaş olduğu bilinir; birbirlerinin şiirlerine nazire yazmışlardır.

Necatî, Edirne'de doğmuştur. Kimsesiz bir çocuk olduğu için, bir kadın tarafından evlat edinilmiştir. Daha sonra, Kastamonu'ya yerleşmiştir. Kastamonu'da yazdığı "Döne Döne" şiiri ile ünü, Bursa'da bulunan Ahmet Paşa'ya ulaşmıştır. Ahmet Paşa, onu, Bursa'ya getirtmiştir. Ardından da Fatih Sultan Mehmet döneminde, saraydaki bir memuriyete aldirmiştir. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, Kâtip Çelebi ile aynı yerde bulunur; mezarı. *Necatî Bey Divânı*, ilk edebiyat doktorası sahibi olan Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanmıştır.

Ahmed Daî, şiir yönü çok kuvvetli olmasa da, bu asrın sanatçılarından. Çok yönlü biridir. Farsça ve Arapçadan önemli eserler çevirmiştir. *Çengnâme* adlı mesnevisi, *Miftahul Cenne* adlı dinî eseri meşhurdur. Yazıcıoğlu Mehmet, bu asrın bir diğer şairidir. Kendisi ve kardeşi Ahmet Bican, ilk eğitimlerini babalarından almıştır. Her ikisi de şair, her ikisi de Hacı Bayram-ı Veli halifesidir. Ahmet Bican'ın yetişmesinde, Yazıcıoğlu Mehmet'in de etkisi vardır. İki kardeş, Gelibolu'da yatarlar. Yazıcıoğlu Mehmet'in en ünlü eseri, *Muhammediye*'dir. Bu eser, Hz. Muhammet'in hayatını anlatan sade bir eserdir. Yakın zamana dek, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid-i Şerif*'i gibi camilerde okunurdu. Şair, bu eserin, nasıl başladığını da anlatır: Hz. Muhammet, şairin rüyasında, bu eserin yazılmasını söylemiştir (Kabaklı, 2008a).

Ahmet Kabaklı, bu asra ait bir eser üzerinde durur: *Şeyh Bedrettin Menakıbı*. Bu eseri kaleme alan kişi, şairlikte üstün bir yere sahip değildir fakat tarihî bir olayın aydınlanmasını sağlayacak bir eser yazmıştır. Ayrıca bu eserin sahibinin Şeyh Bedrettin'in torunu olması, ondan işittiklerinin eseri yazmada etkili olması da önemlidir. Kastedilen kişi, Hafız Halil'dir. Şeyh Bedrettin ile ilgili, daha öncesinde,

halk arasında dolaşanlar da vardır. Ahmet Kabaklı, Nazım Hikmet'in Şeyh Bedrettin Destanı'nda, isyankâr bir devrimci çıkarılmasını anlayamaz. Aşıkpaşazade'nin kitabında, Şeyh Bedrettin'in kendisini peygamber ilan ettiği de aktarılır. Hafız Halil'den alınan aşağıdaki dörtlük, olayın anlaşılmasını sağlayacaktır.

*“Bu menakıb içre ne kim söyledim
Şeyhden işidileni nakl eyledim.
Niceler şeyhe menakıb yazdılar,
Yazdılar amma havada gezdiler”*

(Kabaklı, 2008a: 82).

Ahmet Kabaklı, Hamdullah Hamdi üzerinde durmaz. Hamdullah Hamdi, Divân edebiyatı için büyük bir kişidir. Batı Türkçesiyle yazılmış ilk hamse, onundur. Bu hamsedeki Yusuf u Zeliha mesnevisi, alanının en iyisidir. Hamdullah Hamdi'nin kişisel yönüne de değinmek gerekir. Kendisi Boluludur çünkü babası buraya sonradan yerleşen Akşemsettin'dir. Akşemsettin'in oğluna dair bir menkıbesi de anlatılır. “Şu beşikteki yavrunun öksüz kalmayacağını bilseydim, bu dünyaya katlanmazdım.” diyen Akşemsettin, karısının “Bey! Sürekli ölmekten bahsedersin, ölmezsin.” Sözüyle karşılaşır. Bunun üzerine “Peki ölelim hanım.” deyip o gün vefat ettiği aktarılır. Menkıbede geçen beşikteki yavru, Hamdullah Hamdi'dir.

Bu asrın önemli şair padişahları Fatih, II. Beyazıt ve Cem Sultandır. Fatih'in mahlası, Avnî; II. Beyazıt'ın mahlası ise Adlî'dir. Avnî, çağdaşı büyük şairlerle yarışacak kadar iyi şairdir. Altı dil bilen bu şair padişahın, bir divânı vardır. Cem Sultan'ın bilinen önemli bir mahlası yoktur. Fakat biri Türkçe, diğeri Farsça olmak üzere iki divânı vardır. II. Beyazıt'ı Şah İsmail kadar uğraştıran biri olmuştur. Bu durumu, kendisi, kader olarak görür. Rodos Şövalyelerine sığınması, Vatikan'a götürülmesi, Fransa'da yaşaması; değinilen konulardandır. Onun bir Frenk baronunun kızıyla yaşadığı aşk da anlatılır. Bu nedenle onda, soyuna bağlılık görmeyenlere, oğlu Oğuz Han'ın ölümü üzerine yazdığı mersiye gösterilir. Avnî'den alınan bir gazel, aşağıya konulmuştur.

*“Bir güneş yüzlü melek gördüm ki âlem mahıdur,
Ol kara sümbülleri aşıklarının ahıdur.*

*Karalar geymiş meh-i taban gibi ol serv-i naz,
Mülk-i Efrengün meğer kim hüsn içinde şahıdur.*

*Gamzesi öldürdüğüne lebleri canlar verir,
Var ise ol ruh-bahşun dini, İsa rahıdır.*

*Avnîya, kılma güman kim sana ram ola nigâr;
Sen Sitanbul şahısın, ol Galata'nın şahıdır”*

(Kabaklı, 2008a: 98).

Aşıkpaşazade, Sinan Paşa, Yazıcıoğlu Ali; bu asra dair anlatılan önemli nesir sanatçılarıdır. *Kabusnâme*'nin yazarı Mercimek Ahmet'in ismi, geçiştirme olarak verilir. Aşıkpaşazade, ismini Âşık Paşa soyundan gelmesinden alır. Asıl adı, Derviş Ahmet'tir. Derviş oluşu, mısırdaki bağlandığı bir tarikat sebebiyledir. O, birçok savaşta da katılmıştır. Katıldığı savaşları ve kendinden önceki olayları araştırarak yazmıştır. *Tevarih-i Ali Osman*, meşhur eseridir. Onun dilinin sadeliği, akıcılığı, arılığı; günümüzde tutulmasını sağlamıştır. Aynı nedenler, Osmanlı döneminde, eserin görmeden gelinmesine neden olmuştur. Hüseyin Nihal Atsız'ın, onun eserine dair çalışması vardır.

Sinan Paşa, bir diğer nesir sanatçısıdır. İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in oğludur. Padişah hocalığı ve Sahn-ı Seman müderrisliği de yapmıştır. *Tazarrunâme*, *Maarifnâme*, *Tezkiretü'l Evliya* en önemli eserleridir. Yazıcıoğlu Ali, aynı asrın bir diğer nesir türünde eser verenidir. II. Murat'ın isteği ile yazdığı *Selçuknâme/Oğuznâme* ünlüdür.

XVI. yy. Divân edebiyatı, Türk edebiyatının zirve devridir. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi önemli padişahların, Sokullu Mehmet Paşa gibi önemli devlet adamlarının olması; bu dönemde edebiyatın zirveye ulaşmasını sağlamıştır. Fuzûlî, Bâki, Hayalî, Taşlıcalı Yahya, Zati, Kemal Paşazade, Bağdatlı Ruhî, Nev'i, Edirneli Nazmi, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat bu dönemin önemli şairleridir. Son dört şair, padişah şairlerdendir. Ahmet Kabaklı, daha birçok isim saysa da, bu şairlerin bilinmesi yeterlidir. Şehirlerin güzelliklerini anlatan tür olan şehrengizin il örneği, Lami tarafından Bursa hakkında verilmiştir.

“Büyük hükümdarların çevresine büyük devlet, sanat ve ilim adamları toplanmıştır. Sokullu, Barbaros, Turgut Reis gibi devletliler ve amiraller; İbn-i Kemal, Ebusuud Efendi, Seydi Ali Reis gibi edip bilginler; Sinan ve Davut ölçüsünde mimarlar; Fuzûlî, Bâki, Hayalî, Ruhî gibi büyük şairler hep bu çağın ünlüleridir” (Kabaklı, 2008a: 124).

Fuzûlî, Divân edebiyatının temsilcilerindendir. Hille’de doğmuş, gezmeyi fazla sevmediği için Arap Irak’ında da ölmüştür. Bu nedenle de İskender Pala’nın *Babil’de Ölüm, İstanbul’da Aşk* kitabında, Hilleli Mehmet olarak anlatılır. Zaten bu kitap, onun hayatının romanıdır. Fazla gezmemesine rağmen, uğrak bir yer olması nedeniyle bir kültür merkezi olan civarda yaşaması, onun kendini geliştirmesini sağlamıştır. Arapça, Farsça, Türkçe bilir. Her üç dilde divânı vardır fakat Arapçası çok iyi değildir. Fuzûlî’nin mahlası, onun zekâsıyla da ilgilidir. Bu şair, niçin bu mahlası aldığını, bir kitabında anlatır. Kabaklı da, onun sözlerini aynen almıştır. Anlattığına göre, başkasının seçmediği bir mahlas bulmak istemesi bunda etkilidir. Çünkü benzer mahlaslar, karışıklığa neden olur. Ayrıca kendi mahlasının “fazıl” kelimesinin çoğulu oluşu da bunda etkilidir. Yeteneksiz bir şair olan oğlunun da Fazlı ismini mahlas seçtiğinin de belirtilmesi gerekir.

Fuzûlî’nin Türk olup olmadığı konusu üzerinde de durur, Kabaklı. Bu kişinin Türk olduğunu belirtir. Konuşma dilinin de günümüz Kerkük Türkçesiyle aynı olduğunu belirtir. Azerbaycan, bu şairi çok benimsemiştir. Onun Azeri şivesi ile yazması, bunda etkilidir. Fuzûlî, hem Şah İsmail’e hem Kanuni’ye kasideler sunmuştur. Bağdat’ın Kanuni tarafından fethi ile kasidenin alıcı yönü değişmiştir. Fakat Kanuni’den beklediği büyük yardımı alamamıştır. Hz. Ali’nin Necef’teki türbesinin türbedarlığı için Osmanlının kendisine bağladığı dokuz akçe maaşı, alamamıştır. Bunun üzerine, İstanbul’a bir mektup göndermiştir. *Şikâyetnâme* isimli bu eser, rüşvete gibi olaylara dairdir. Fuzûlî, çok istemesine rağmen, rahat hayata ulaşamamıştır. O tasavvufu bilse de, tasavvufu tam yaşayan biri de değildir (Kabaklı, 2008a). Fuzûlî’nin meşhur *Su Kasidesi*, Kabaklı’nın kitabında, naat başlığı altında verilir.

*“Saçma ey göz, eşkden, gönlümdeki odlara su
Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çare su*

*Suya virsün bağban gülzarı, zahmet çekmesün
Bir gül gül açılmaz yüzün, tek virse bin gülzara su*

*Arızın yadiyle nemnak olsa müjgânım nola
Zayi olmaz gül temennasiyle vermek hara su*

*Gam günü etme dil-i bimardan tiğün diriğ
Haydır vermek karangu gicede bimara su*

*Ravza-i kuyına her dem durmayıo eyler gūzar
Aşık olmuş galiba ol Serv-i hoş-reftara su.*

*Su yolın, ol kuydan toprak olup dutsam gerek
Çün rakiybimdir dahı ol, kuya koyman vara su.*

*Destbusi arzusiyle ger ölürsen dostlar
Kuze eylen toprağım sunun anunla yara su*

*Serv, serkeşlik kılur kumrı niyazından meğer
Damenin duta, ayağına düşe, yalvara su*

*İçmek ister bülbülün kanın, meğer bir reng ile
Gül budağınun mizacına gire, kurtara su”*

(Kabaklı, 2008a: 136-137).

Fuzûlî'nin Taşlıcalı Yahya ve Hayalî ile görüşmesine de değinmek gerekir. Kanuni Sultan Süleyman Bağdat'a sefer düzenlediğinde, yanında İstanbul şairleri de vardır. Taşlıcalı Yahya ve Hayalî ile o sırada tanışır, onlarla dost olur. Birbirlerini takdir ederler. Bu tanışmanın en büyük olumlu etkisi, *Leyla ile Mecnun* mesnevisidir. Fuzûlî'nin böyle bir eseri yazmasını, bu öykünün dil-anlatım bakımından güncellenmesini, İstanbul'dan gelen bu şairler istemiştir. Fuzûlî, bu isteği yerine getirmiştir. Böylece, Türk edebiyatındaki en güzel örnek ortaya çıkmıştır. *Leyla ile Mecnun* öyküsü, aslen bir Arap öyküsüdür. Fakat Fuzûlî'den önce, İranlı şairler tarafından da çok işlenmiştir.

Leyla ile Mecnun öyküsünün iki önemli karakteri vardır: Kays ve Leyli. Kays, daha sonra Mecnun ismini; Leyli ise Leyla şeklini alır. Mecnun, aşk nedeniyle aklını yitirmişe; Leyli ise geceye dair olana denir. Kays ve Leyli, iki farklı kabile reisinin çocuklarıdır. Küçük yaşta birbirlerini severler. Kays'ın Leyla'ya ulaşamaması; onun çöllerde dolaşmasına, aklını yitirmesine, isminin Mecnun olarak değişmesine neden olur. Zaten mecnun oluşu, kız tarafının en büyük bahanesi olur. Babası ile Kâbe ziyaretine giderler. Kays'ın babası, bununla, oğlunun şifa bulmasını ister. Fakat Kays, Allah'tan, aşkını daha da artırmasını ister. Kabaklı, esere dair kendisi belirtmese de, beşeri aşktan ilahî aşka gidiş anlatılır. Mecnun, Leyla sayesinde, ebedi aşka ulaşmıştır. Bu eserde olduğu gibi, Fuzûlî, acıların insanı yücelttiğine inanır.

Fuzûlî'nin üç ayrı dildeki divânı, *Şikâyetnâme* adlı mektubu ve *Leyla ile Mecnun* mesnevisinden başka önemli eserleri de vardır: *Hadikatü's Süeda*, *Beng ü Bade*, *Heft Cam*, *Rind ü Zahit*, *Hüsn ü Aşk*, *Hadis-i Erbain Tercümesi*. *Hadikatü's Süeda* kitabının ismi, uluların bahçesi anlamına gelir; kitapta Kerbela Olayı anlatılır. *Beng ü Bade*, esrar ve şarap anlamına gelir. Şah İsmail'e sunulan bu kitapta esrarın II. Beyazıt'ı, şarabın Şah İsmail'i temsil ettiği belirtilir. Kabaklı, bu kitabın ilk kısımlarında, Şah İsmail'in de şair bir Türk olduğunu belirtir. *Heft Cam* adlı eser, *Sakinâme* adıyla da bilinen bir mesnevidir. *Hüsn ü Aşk*, *Sihhat u Maraz* diye de bilinen Farsça mensur bir eserdir. Fuzûlî'nin Farsça *Divân*'ını Ali Nihat Tarlan, *Hüsn ü Aşk*'ını Abdülbâki Gölpınarlı Türkçeye çevirmiştir.

Bâki, XVI. yy. önemli şairlerinin bir diğeridir. Asıl adı, Mahmut Abdülbâki'dir. Babasının Fatih Camisi müezzinlerinden oluşu, Ahmet Kabaklı'nın baba mesleğine benzer. Medrese hocalığından birçok idari göreve kadar önemli görevlerde bulunmuştur. Bunlar arasında, Mekke kadılığı ve Anadolu kazaskerliği de vardır. Fakat en önemli amacı olan şeyhülislamlığa ulaşamamıştır. Çok genç yaşta ünlenen Bâki, kendi döneminin önemli bir şairi olan Zati'nin övgüsünü kazanmıştır. Kanuni'nin koruyuculuğu ise bir diğer önemli özelliğidir. Kanuni'nin ölümünden sonra, kendisinde oluşan vefa borcu ve üzüntü nedeniyle, "Kanuni Mersiyesi"ni yazmıştır. Ayrıca Bâki, kendi döneminin Osmanlısının tüm topraklarında, "Şairler Sultanı" olarak anılmıştır. Ahmet Kabaklı'nın aynı unvanı, kendi dönemi için, Necip Fazıl'a yakıştırdığı bilinir. Bâki hayattayken, ünü, Hindistan dâhil birçok yere yayılmıştır. İran şahının davetini kabul etmediği de bilinir.

"Tanzimat'tan sonra Ziya Paşa, Recaizade Ekrem, Muallim Naci, Fuat Köprülü, Tanpınar, Kaplan gibi üstâtlar; onu, Divân şiirinin en üstünleri arasında görmüşlerdir. Çağımızın üstün şairi Yahya Kemal; Bâki'ye nazireler, taştirler söylemiştir. Nitekim Yahya Kemal, Yavuz Sultan Selim için kaleme aldığı terkib-i bent şeklindeki Selimnâme'sini dahi Bâki'nin Kanuni'ye olan mersiyesine özeniş havasıyla yazmıştır. Türk tarih ve edebiyatında derin incelemeler yapmış olan Alman tarihçisi Hammer ise Bâki'yi, büyük İran şairi Hafız-ı Şirazi ile bir tutacak derecede beğenmiştir" (Kabaklı, 2008a: 157).

Bâki'nin sanat anlayışında ulaşmak istediği, Fuzûlî'nin zıttı gibidir. Fuzûlî, kalıcı bir aşka giden çetrefilli yolu ister. Bâki ise sürekli değişen, çabuk elde edilebilen zevklerin peşindedir. Bu yönü, yazdığı şiirlerin özelliği; onun, Ahmet Kabaklı

tarafından, bir parnasizm sanatçısı gibi görülmesini sağlamıştır. Onun şiirlerindeki söyleyiş güzelliği ve armoni, sembolizmi de çağrıştırır. “Bâki kalan bu kubbede bir hoş sada imiş” (Kabaklı, 2008a: 161) dizesi, onun sehl-i mümteni sanatını da sık sık kullandığını gösterir. Bâki'nin en önemli eseri, *Divân*'dır; “Kanuni Mersiyesi”, bu eserde bulunur. Onun bu eser haricinde, çeviri kitapları da vardır. Mersiyesinden bir bölüm, aşağıya alınmıştır.

*“Olsun gamunda bencileyin zar u bi-karar
Afakı gezsün ağlayarak ebr-i Nevbahar.*

*Tutsun cihani nale-i mürgan, subh-dem
Güller yolunsun, ah u figan eylesün hezar.*

*Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyamete dek çeksün intizar.*

*Deryalar etse âlemi, çeşm-i güher-feşan
Gelmez vücuda sencileyin dürr-i şah-var....*

*Gün toğdı Şah-ı âlem uyanmaz mı habdan,
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdün-cenabdan?*

*Reng-i izarı gitti, yatur kendi huşk-leb
Şol gül gibi ki ayru düşüpdür gülabdan.*

*Gâhi hicab-ı ebre girer Hüsreva, felek
Yâd eyledikçe lütfünü terler hicabdan*

*Yansun, yakılsun ateş-i hecrünle aftar
Derdünle kara çullara girsün sehabdan.*

*Yâd eylesün hünerlerini kanlar Ağlasun
Tiğün, boyınca karaya batsun kırabdan”*

(Kabaklı, 2008a: 163).

XVI. yy. sanatçılarından bir diğeri olan Hayalî, divânı ile bilinir. Onun bu eserini de Ali Nihat Tarlan Türkçeye kazandırmıştır. Kanuni'nin Bağdat seferine Taşlıcalı Yahya le birlikte katılmasına rağmen, onunla aralarında hicvedici şiirler de dolaşmıştır. Bunda, çekememezliğin etkisi vardır. Kemal Paşazade, bu asrın bir diğeri şairidir. Müftî's Sakaleyn (insanların ve cinlerin müftüsü) unvanını alan bu kişinin, irili ufaklı 200 civarı eseri vardır. Fakat bizi ilgilendiren; *Divân*, *Yusuf u Züleyha* ve *Tevarih-i Ali Osman*'dır.

Taşlıcalı Yahya Efendi, aynı asrın bir diğer önemli şairdir. Kabaklı belirtmese de, isminin başındaki “taşlıca” kelimesini kendi tabiatından alma ihtimali yüksektir. Çünkü en yakın dostlarını eleştiren şiirler dahi yazmıştır. Bunlardan birinin Hayalî olduğu, önceden, belirtilmiştir. Taşlıcalı Yahya'nın bu kötü yönü, olumlu bir meyve de vermiştir. İdaresinde bulunduğu Şehzade Mustafa'nın Hürrem ve Rüstem Paşa tarafından öldürülmesi üzerine bir mersiye yazmıştır: Şehzade Mustafa'yı savunmuştur. Taşlıcalı Yahya'nın *Divân*'ı haricinde bir hamsesi vardır. Hamse sahibi olan nadir şairlerdendir. *Yusuf ve Züleyha*, *Şah u Geda*, *Gülşen-i Envar*, *Gencine-i Raz* ve *Esrarnâme* bu hamsenin mesnevileridir. *Yusuf u Züleyha*, kendi alanında, Türk edebiyatının birincisidir.

Nev'i, bu asrın bir diğer önemli şairidir; yazarlık yönü de vardır. Nev'i, gazelleri ile ünlüdür; *Divân*'ı vardır. Zati ve Edirneli Nazmi'n hayatlarına değinmemiştir, Kabaklı. Bağdatlı Ruhî, iyi bir şekilde incelenmiş son şairdir, bu asra dair. Bağdatlı Ruhî'nin bin civarı şiiri vardır. Fakat terki-i bent ile bilinir. Terki-i bent alanında, Türk edebiyatının en önemli şairidir. Tanzimat edebiyatının güçlü şairlerinden Ziya Paşa, *Terki-i Bent*'inde, Bağdatlı Ruhî ile aynı seviyede olduğunu belirtmiştir. Bu söz, Ziya Paşa'nın kendisine ait bir övünme sözüdür.

Şair padişahlardan Yavuz Sultan Selim'in mahlası, Selimî'dir. Hem Tükçe hem Farsça şiirleri vardır. Aynı dönem bir başka Türk-İslam şairi Şah İsmail ise Hatayî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Onun da Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın mahlası, Muhibbî'dir. Bu padişahların her biri, şiir alanında, devirlerindeki şairlerle yarışacak tarzdadır. Kanuni'nin oğlu ve Selimiye Camisinin banisi II. Selim'in mahlası, Selimî'dir. II. Selim'in oğlu III. Murat'ın mahlası ise Muradi'dir.

XVII. yy. Osmanlısı, hemen hemen her alanda duraklamanın olduğu bir zaman dilimidir. Bozulan düzen, Anadolu'da Celâlî isyanlarına ve farklı ülkelerle yapılan savaşlarda başarısızlıklara neden olmuştur. Celâlî isyanlarının Kuyucu Murat Paşa gibi biri tarafından şiddetle bastırılması, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana bozgunu nedeniyle idam ettirilmesi işleri daha da kötü hale getirmiştir. Sorunların temeline inilmeye çalışılmış fakat bunda başarılı olunamamıştır. Devletin durumu, şiirin yerini nesrin almaya başlamasına neden olmuştur. Çünkü şiir, yavaş yavaş bir

lüks olmuştur. Sorunların tespiti, geçmişin tahlilinin kestirme yolunun nesir olduğu anlaşılır. Bu dönemde tarihçilerin daha fazla önem kazanması da bunu gösterir.

XVII. yy. içerisinde IV. Murat Dönemi ve Köprülüler dönemi iyi geçse de, yüzyılın gidişatı aynı değildir. Genç Osman'ın Yedikule Zindanları'nda boğdurulması, I. Ahmet'in getirdiği ekber-erşat sistemi kötü gidişi daha da kötüleştirmiştir. Bu kötü gidişata rağmen Sultanahmet Camisi gibi önemli bir eser bu dönemde yapılmış, Hezarfen Ahmet Çelebi bir bilim adamı, Nev'izade Atayı (Nev'i'nin oğlu) gibi bir hamse sahibi ve Itri gibi bir müzisyen bu dönemde yetişmiştir. Nef'i, Nabi, Şeyhülislam Yahya, Nailî, Neşâtî, Koçi Bey, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Naima; bu dönemin önemli sanatçılarıdır. Bu dönemde güçlü padişah görülmemesi, padişah-şaire değinmemeyi de beraberinde getirir.

Asıl adı Ömer olan Nef'i, bu asrın en önemli Divân şairidir; kasidede ve hicivde bir zirvedir. Onun bilgisine ve şiirine rağmen küçük memurluklarda kalması, üst tabakadaki birçok kişiyi eleştirmesine neden olmuştur. Aslında onun önemli görevlere gelmemesinde, onun ağır hicivleri de etkilidir. Nef'i tüm bu özelliklerine rağmen, padişahlardan iltifat da görmüştür. Bunlardan biri de IV. Murat'tır. IV. Murat, Kanuni'nin Bâki ile övünmesinde olduğu gibi kendisi de Nef'i ile övünür. Bu durum sürekli böyle gitmez: IV. Murat, kendisinin hicivleri nedeniyle, bir daha hiciv şiiri yazmayacağına dair yemin etmesini sağlamıştır. Fakat yine de, Nef'i, sözünde durmamıştır. Bu sebepten dolayı boğdurulmuş ve cesedi denize atılmıştır. Kendisine şiir yazmayacağına dair yemin ettirilmesinde bir olay da anlatılır. IV. Murat *Siham-ı Kaza*'yı okurken yakına bir yıldırım düşer, bunun ardından Nef'i çağırılarak şiir yazmayacağına dair söz verdirilir. Bunun üzerine Nef'i "Gökten nazire indi *Siham-ı Kaza*'sına/ Nef'i diliyle uğradı Hakk'ın belasına" (Kabaklı, 2008a: 217) beytiyle anılır olmuştur.

Dördüncü Murad, birçok zıt karakteri nefsinde toplamış, huysuz, huzursuz, kaprisli bir padişahı. Nef'i de aşırı övgü ve sövgüleri, akla, hayale sığmaz buluşları, erişilmez mecaz dünyası, pervasızlığı ve ataklığı ile ona yakın mizaçta idi. Murad, yulgin bir savaşçı, saltanatında geç kalmış bir cihangirdi. Yulgin ve kahırlı çocukluk günlerinin öcünü, günahlı günahsız herkesten almaya çalışan kararsız ruhunun doyumunu, ezmekte ve öldürmekte bulan, sonunda kendisini şarap ve içkide boğmuş bir Yavuz mizaçlı idi. Bu yüzden Nef'i'nin hicivlerinde kendi karakterinin dilini görüyordu. Bu padişahın Nef'i'ye hayranlığında, işte bu huy

benzerliğinin büyük hissesi olmak gerektir. Nasıl ki Nef'i'nin saadeti gibi felaketine de, yine onun sevgiden nefrete taşan bir kaprisi sebep olacaktır (Kabaklı, 2008a: 280).

Yukarıda da verildiği gibi, Nef'i'nin IV. Murat yanında iyi bir yer edinmesi, iki kişinin mizaç benzerliğine bağlanır. Kabaklı, IV. Murat'ı, zıt karakterleri kendisinde toplamış biri olarak görür. Çocukluğundaki hınçlar, ezilmişlikler, başarısızlıklar; saray kadınlarının yönetimdeki etkisi onu bu hale getirmiştir. Geç kalmış bir cihangir olma da bunda etkilidir. IV. Murat, bu nedenle de içki ve şarapta boğulmuş bir yavuz mizaçlı olarak görülür.

Ahmet Kabaklı'ya ait yukarıdaki sözler, yazarın edebiyat tarihine dair bu eserindeki en taraflı olabilecek sözlerdendir. IV. Murat, gerçekten de bu özelliklere sahip midir? Sahip ise Nef'i'nin idamına sebep olan unsurlar, bu özelliklerin bir sonucu mudur? Yoksa Ahmet Kabaklı, siyasî-kültürel kitaplarında genel olarak savunduğu Türk büyüklerinden birini, burada sırf bir şairin ölümü nedeniyle mi suçlamaktadır? Kabaklı'nın bu tavrında, gerçeklik olabileceği gibi gerçeklikten uzak siyasî olaylar da etkili olabilir.

Nef'i'nin din ve ahlâk yönü üzerinde de durulur, kitapta. Nef'i, tasavvufa bağlı değildir. Çağdaşı hiçbir din büyüğünü de sevmez. Onun tek sevdiği ve zaman zaman şiirlerinde üzerinde durduğu kişi, Mevlâna'dır. Nef'i'nin bu sevgisi, Mevlâna Türbesi'nin yakınında ona dair bir makamın yapılmasını sağlamıştır. Elli yıl önce gerçekleşen bu olayda, Muhammet İkbâl'e de aynı yerde bir makam yapılmıştır. Makamların naaşın bulunduğu yer olmaktan öte, sembolik sanduka yeri olduğu bilinmelidir. Nef'i'nin bir Türkçe bir de Farsça divânı vardır. *Siham-ı Kaza* ise hicivlerini topladığı kitabıdır. Kimisinde haklı kimisinde haksız olduğu hicivlerinden Gürcü Mehmet Paşa'ya dair bir hicvi, aşağıda verilmiştir.

*“Gürce hınzırı a samsun-ı muazzam a köpek!
Nerde sen... nerde nigahbani-i alem a köpek!*

*Vay ol devlete ki ola mürebbisi onun,
Bir senin gibi deni cehl-i mücessem a köpek!*

*Paymal eylediniz saltanatın ırzını hep,
Yok yere oldu telef ol kadar âdem a köpek!”*

(Kabaklı, 2008a: 226).

Erzurumlu bir şair olan Nef'i ve Urfalı bir şair olan Nâbî, aynı asrın iki zıt kutbu gibidir. Nef'i'de ölçü sınırı yoktur; bir gün göklere çıkardığını, öbür gün yerin dibine sokar. Amacı da öğreticilik, yapıcılık, ahlâki olgunluğa ulaştırma değildir. Nâbî ise kendi içinde tutarlıdır; ağırbaşlı, gündelik dedikodudan uzak ve öğreticidir. Nef'i'nin uğruna şiirler yazmasına rağmen bir türlü ulaşamadığı makamlara, Nâbî'nin hiç önemsemeden ulaştığı görülür. Nâbî, bu makamlara önem vermez; onların geçici olduğunu düşünür. Bu yönleri, Kabaklı'nın, onu ermiş kişi olarak nitelemesini sağlar.

XVII. yy. önemli şairlerinden olan Nâbî, Divân edebiyatının en önemli toplumcu şairidir. Kültürlü bir aileden gelen Nâbî, İstanbul'a geldiğinde, devrin önemli ismi Nailî'nin takdirini kazanır. Otuz beş yaşındayken hacca gider. Padişah, onun hacı rahat yapması için ferman gönderir. *Tuhfet-ül Haremeyn* adlı gezi kitabını, bu sırada yazar. Hacdan sonra, yirmi beş yıl Halep'te yaşar. Baltacı Mehmet Paşa'nın ricasıyla İstanbul'a döner. Fakat bir iki yıl sonra vefat ederek, Karacaahmet'e gömülür. *Hayriye-i Nâbî*, bir diğer eseridir. Oğluna yazdığı bu mesnevi, hikmetler içerir. Kendisinden sonra, zaman zaman, ders kitabı olarak okutulmuştur. Türkçe *Divân*, Farsça *Divânçe*, *Hayr-abad*, *Surnâme*, *Münşeat*, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*, *Fetihnâme-i Kamaniçe* diğer eserleridir. *Kutadgu Bilig*'e benzetilen *Hayriye-i Nâbî*'den iyi huylara dair bir bölüm, aşağıda verilmiştir.

*“Etme erbab-ı tekebbürle suhan
Ol girizan, mütekebbirlerden.*

*Ukala gerçi şekerler yediler
Sana kibr edene kibr et dediler.*

*Ama kavgaya çıkar bir yanı
Sen tevazu'la savuştur anı.*

*Tutalım çarha erişmiş cahın,
Yine edna kulusun Allah'ın.*

*Unf ile halkı kapından sürme,
Kimseye damen ü dest öptürme.*

*Sana Tazim olunursa ne güzel!
Etmeyen cahil ile etme cedel”*

(Kabaklı, 2008a: 239-240).

Nâbî²¹, Şeyh-üş Şuara olarak anılmıştır. Onun şiirlerindeki birçok sözün darb-ı mesel olarak kullanılabilmesi de bunda etkilidir. Koca Ragıp Paşa, Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Muallim Naci ve Mehmet Akif'te onun izleri görülür. Çünkü o, hikmetli söyleyişin ve öğüt verici söyleyişin temsilcisi olmuştur.

XVII. yy. şairlerinden Şeyhülislam Yahya Efendi, Ankaralı bir şeyhülislam olan Bayramzade Zekeriya'nın oğludur. Şeyhülislam oluşu, onun serbest bir şair gibi şiir yazmasını engelleyememiştir. Onun rindane şiirlerinin de oluşu, bazı kimselerin şeyhüislamlıkla bağdaştıramamasına neden olmuştur. Nef'i ile ilgili dörtlüğü ve Nef'inin ona verdiği cevap ilginçtir.

Nailî ve Neşâtî ismindeki iki şair de bu asrın sanatçılarındandır. Neşâtî, Edirne'deki Mevlevîhane'nin şeyhidir. Bu iki sanatçı, daha sonra Şeyh Galip'in devam ettireceği Sebk-i Hindî akımının kurucularıdır. Koçi Bey, bu asırda hazırladığı risale ile bilinir. Devletin kötü gidişatının sebepleri ve çarelerini yazdığı bu risale, kendi adıyla anılır: *Koçi Bey Risalesi*. Risalesini IV. Murat'a sunan Koçi Bey'in birden fazla risalesi olsa da, direkt tarihî eser yazmamıştır. Aynı yüzyılda yaşayan Naima (Mustafa Naim Efendi), tarihçiliği ile bilinir. Vakanüvis olarak da çalışan bu kişi, *Naima Tarihi* ile bilinir.

Kâtip Çelebi, bu asrın önemli kişilerindendir. Asıl adı Mustafa olan ve iş yerinde Hacı Halife olarak bilinen bu kişi, önemli görevlerde bulunmamıştır. Kendisinin ilmîye yerine kalemiyeden oluşu, birçok kişi tarafından küçümsemesine neden olmuştur. Bu küçümseyen kişilerden biri de Şeyhülislam Yahya Efendi'dir. Şeyhülislam Yahya Efendi, Kâtip Çelebi'nin bin cilt civarı tarih kitabının olduğunu duymuştur. Şeyhülislam Yahya bir sohbet sırasında, bunun gerçek olup olmadığını sorar. Kâtip Çelebi övünerek, doğruluğunu teyit eder. Şeyhülislam Yahya, buna pek inanmaz. Kâtip Çelebi, on katıra bu kitapların üç yüz civarını yükleyerek, Şeyhülislam'ın konağına gelir. Getirdiğinden daha fazlasının da evde olduğunu belirtir. Kâtip Çelebi'nin kitaplarının çoğunluğunun yazma eser olma ihtimali ve

²¹ Ahmet Kabaklı, Nâbî'yi anlatırken, ona dair menkıbeye değinmez. Menkıbeye göre Nâbî, hac için Haremeyn'e gittiğinde, bir adamın Mescit-i Nebevi'ye ayaklarını uzattığını görür. Onu uyarmak ister. Buna dair bir şiir yazar. Sabah namazı vakti, müezzinin minarenden bu şiiri okuduğunu duyar. Kimseye söylememiştir. Müezzin minarenden ayrılmadan yakalar. Ona bu şiiri nereden duyduğunu sorar. Müezzin, rüyasında Hz. Muhammet'i gördüğünü, bu şiir ve şairini öven sözler söylediğini belirtir.

aileden kalan servetinin çoğunu bu kitaplara harcadığı düşünülürse işin durumu daha iyi anlaşılır.

Kâtip Çelebi, ilme çok önem vermiştir. Bazı bilgilerini, Avrupa'dan gelen bir bilginden öğrenmiştir. Hacdan sonraki ilmî hayatı daha derindir. Çünkü o, ilmî büyük cihat olarak görür. Onun coğrafya alanındaki eserleri kadar bibliyografyası da önemlidir. Geçmişteki birçok kitap hakkındaki bilgi, onun bibliyografyalarından öğrenilir. Kitapları Evliya Çelebi'deki gibi ilginç anlatımlı değildir fakat ilmî araştırmaların öncüsü olarak kabul edilir.

Keşfü'z-Zünun, Cihannüma, Fezleke, Tuhfetü'l-Kibar Fi-Esrari'l-Bihar, Mizanü'l-Hak, Düsturu'l-Amel en önemli kitaplarıdır. *Keşfü'z-Zünun*, okuduğu kitaplarla ilgili bilgi veren bir bibliyografyadır; Arapçadır. On bin yazar ve on beş bin eser hakkında alfabetik sıraya göre bilgi vardır. Bu kitapta, üç yüz civarı bilim alanının özelliklerine de değinilir. *Cihannüma*, dünyayı gösteren anlamına gelen bir coğrafya kitabıdır. Hakkı Devrim'in gazetesindeki köşesinin de adı olmuştur. Yeni keşiflerle ilgili Osmanlının ilk bilgileri, bu kitapta geçer. İbrahim Müteferrika'nın matbaada bastığı ilk kitaplardan biridir. Yazar, kitabı Batı bilgilerine göre tekrar düzenlemeye çalışmıştır fakat ömrü yetmemiştir.

Fezleke, özetleme anlamına gelen bir kitaptır. Aslında yazarın aynı adda iki kitabı vardır: Arapça *Fezleke*, Türkçe *Fezleke*. Ahmet Kabaklı bunlardan Türkçe olan üzerinde durur. Kâtip Çelebi, ağırlıklı olarak kendi döneminin tarihî olaylarının notunu düşmüştür. Naima'nın en çok yararlandığı eser de budur. *Tuhfetü'l-Kibar Fi-Esrari'l-Bihar* kitabı, deniz seferlerinden yadigâr anlamına gelir; denizciliğe dairdir. *Mizanü'l-Hak* adlı eser, yazarın son yazdığı kitaptır. İlmî temelleri ve İslam'la uyumu işlenir, kitapta. *Düsturu'l-Amel* kitabı, iş görürken uyulacak hükümler anlamına gelir. Sanıldığı aksine, devlet işlerine dairdir. *Koçi Bey Risalesi*'ni andırır.

“Dünyaca tanınmış bir seyahatnâme yazarı olan Evliya Çelebi, İstanbul, Unkapanı'nda doğmuştur. Soyca Kütahyalı olan babası Derviş Mehmet Zilli Efendi, Kanuni ve III. Mehmet zamanlarında birçok sefer ve kuşatmada bulunduktan sonra kuyumcubaşı olarak on padişaha hizmet etmiş [...] bir ihtiyardır. Çelebi, büyükbabası Demircioğlu Kara Ahmed'in 147 yaşında öldüğünü ve İstanbul fethinde bulunduğunu;

ayrıca 117 sene yaşayan babası ve büyükbabası dolayısıyla 300 yıllık 'sergüzeşt ve serencamlara varis' olduğunu yazmaktadır" (Kabaklı, 2008a: 310).

Evliya Çelebi, yy. Divân edebiyatçılarından sonuncusudur. Ahmet Kabaklı'nın Evliya Çelebi'nin metnine dair giriş kısmında verdiği yukarıdaki yazı, Evliya Çelebi'nin üç asırlık tarihi, yakınlarından bizzat nasıl öğrendiğinin anlaşılmasını sağlamıştır. Yalnız Ahmet Kabaklı'nın metindeki bir tamlamayı parçalayarak tırnak içine alışı, farklı tamlamaların aynı tamlanana aitmiş gibi verilmesi; anlam kargaşasına neden olmuştur.

Evliya Çelebi, *Kuran*'ı küçük yaşta ezberlemiştir. Çok küçük yaşta nükteci kişiliği ve komikliğiyle bilinmiştir. Onun yeteneğinin farkına varan bir paşa, onu, IV. Murat'a tanıtır. IV. Murat'la karşılaşmalarının birinde, *Kuran*'ı ne kadar sürede okuyabileceği sorulur. Evliya Çelebi ise ezberden altı saatte okuyabileceğini söyler. IV. Murat şaşırır. IV. Murat, onu çok sever; yanında kalmasını ister. Eğitiminin olduğu ileri sürüldüğünde, padişah kızarak, sarayın da bir eğitim yeri olduğunu söyler (Kahraman ve Dağlı, 2005). Enderun'da aldığı eğitimin de etkisi olacak ki birçok alanda kendisini geliştirir. Nakkaşlık, müzisyenlik, at biniciliği, tezhip bildiği alanlardandır.

Evliya Çelebi'nin gezilerine başlama öyküsü, Kabaklı'nın kitabında da geçer. Evliya Çelebi, gezmeyi çok istemektedir. Rüyasında Hz. Muhammet'i görür; "Şefaata ya Resulallah!" yerine "Seyahata ya Resulallah!" der. Hz. Muhammet gülümser, her iki olası istek de kabul edilir. Onun gezmesini kolaylaştıran sebeplerden biri bekâr oluşudur. Hayatı boyunca hiç evlenmemiştir. Onun gezilerini kolaylaştıran bir başka nokta, gittiği yerlerde devletin imkânlarından rahatça yararlanmasıdır. Padişah ve üst düzey devlet adamlarıyla olan yakınlığı, devletin vakanüvisi oluşu; bunda etkilidir. Fazıl Ahmet Paşa ve Kırım Hanı Adil Giray gibi kişilerle birçok geziye çıkması, *The Intimate Life of an Ottoman Statesman: Melek Ahmet Pasha* gibi hakkında yabancı kitaplar da yazılan Melek Ahmet Paşa gibi bir akrabasının olması; onun bazı önemli olaylara bizzat tanık olmasını da sağlamıştır. Kabaklı, tatlı dilli olmanın birçok kapıyı kendisine açacağını bildiğini belirtir.

Evliya Çelebi'nin gezdiği yerler, genel olarak Osmanlı coğrafyasıdır. Çok büyük bir alan olan bu yere Hazar Gölü kıyıları, Viyana ve İspanya gibi yerler de eklenmelidir.

Gördüğü yerlerin hepsini kitabına yazamamıştır. Kabaklı, onun kitabını, J. J. Rousseau'nun *İtiraflar* kitabı gibi samimi-içten bulur.

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi, birçok alan için kaynaktır; edebiyat, coğrafya, tarih, etnografya, mimari, filoloji, hukuk, sosyoloji gibi birçok alana dair önemli bilgiler içerir. On ciltten oluşan bu eserde, Evliya Çelebi gittiği yerler, ilginç bir şekilde anlatılır. Yer yer mizah ve abartı da oluşturur. Turhal ile ilgili anlattığı “Fil Doğuran Kız” öyküsü bunlardandır. Ahmet Kabaklı, Evliya Çelebi'nin zorda kaldığı durumlarda yalan söylediğini de belirtir.

Kabaklı'nın değinmediği bazı noktalar da vardır: Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme* adlı eserinde sağlık ile ilgili ilginç bilgiler olması, bu duruma örnektir. Gezdiği bir yerde insanların topladıkları yılanların başını kestiğini görür. Yılanlarla ne yaptıklarını sorduğunda, yılan etinin basura iyi geldiğini öğrenir. Gezdiği bir başka yerde de maharetli bir dişçi ile karşılaşır. Dişçi, ağrıyan diş, belirli metotlarla iyi emektedir. Hatta dişçi, bazı dişleri dağlamaktadır. Bu tedaviyi beğenen Evliya Çelebi, dişçiden tedavi yöntemini öğrenmeyi ister. Dişçi, bunun karşılığında epey bir altın isteyince kabul etmez. Fakat Evliya Çelebi, seyahati sonrasında, yaptığına pişman olur (Kahraman ve Dağlı, 2005).

Evliya Çelebi²², Türk toplumunda, Dünya'yı gezen seyyah olarak bilinir. Fakat genel olarak gezdiği yerler, Osmanlı coğrafyasıdır. Fakat gezdiği yerlerin önemi ve gezip zamanının zor koşulları, onun bir Dünya seyyahı olarak adlandırılmasına engel değildir. Bir seferin aylarca hatta yıllarca sürdüğü bir zamanda, bir kimsenin yaklaşık 20 milyon kilometrekare bir coğrafyayı gezip teker teker not etmesi kolay şey değildir. Evliya Çelebi; Arapların İbni Batuta, Batı'nın Marko Polo gibi temsil simgelerinin Türk toplumundaki karşılığı oldu. Evliya Çelebi ile ilgili yanlış

²² Evliya Çelebi, gezdiği coğrafyaların her tür özelliğine eserinde yer verir. Bunları anlatırken fazla abartıya da yer vermiştir. Mesela kitabında bir yerdeki sihirbazı anlatırken, sihirbazın idrarını yapması sonucu oradakilerin boğulma tehlikesi geçirdiğini belirtir. Kabaklı, onun bu tarz öykülerini yalan olarak bulur. Evliya Çelebi'nin folklorla dair verileri de vardır, kitapta. Mesela Erzurumluların bölge soğuşunu belirtmek için damdan dama atlarken bir kedinin donduğunu söylediklerini belirtir. Eserinde, Evliya Çelebi, gezdiği yerlerin mimari eserlerini sayılar vererek anlatmıştır. Gezilerini, yaşadığı XVII. Yüzyılda, yaklaşık 50 yıl sürdürdü. Vefatıyla, ardında, Divân edebiyatının en nadide nesir örneklerinden birini bıraktı.

özdeşleşmiş bilgiler de vardır: Evliya Çelebi'nin atının adı küheylendir. Küheylan, Farsçada at anlamına gelir, dolayısıyla özel isim değildir.

Ahmet Kabaklı'nın bu kitabında, XVIII. yy. ile XIX. yy. birlikte anlatılır. Bu dönemin Divân edebiyatında gerileme dönemi olması, bunda etkilidir. Fakat Divân edebiyatının tamamen bitmesi de sözkonusu değildir. XX. yy. başlarında, divân oluşturmaya çalışanlar hala vardır. Yahya Kemal'in *Eski Şiirin Rüzgârıyla* kitabı, yeni bir söyleyiş içerse de Divân edebiyatının eserlerindedir. Zaten Divân edebiyatının son temsilcisi olarak, Yahya Kemal'in görülmesi bu sebeptendir. Daha yakın dönem sanatçılarından Behçet Necatîgil ve Turgut Uyar'da da Divân edebiyatına kısmen yöneliş vardır. Kabaklı, Divân edebiyatına mutlaka bir son zaman bulunacaksa bunun 1860'lar olduğunu belirtir. Kabaklı'nın bu savında, Türk gazeteciliğindeki ilkler etkilidir: Şinasi ve Agâh Efendi'nin 1860'ta çıkardığı, ilk özel Türk gazetesi olan *Tercüman-ı Ahval*; Şinasi'nin 1862'de çıkarıp daha sonra başyazarlığa Namık Kemal'i getirdiği, ikinci özel Türk gazetesi olan *Tasvir-i Efkâr*. Şinasi ve Namık Kemal gibi kişilerin Türk edebiyatında yaptığı yeniliklerin bu dönemde artmasının da bunda etkisi vardır.

XVIII. yy. ile XIX. yy. Osmanlının yıldızının sönmeye başladığı ve söndüğü dönemdir. Bu dönemde şehir ayaklanmaları, savaş mağlubiyetleri, vezir idamları, Yeniçeri ayaklanmaları, ilmîyenin bozulması, ganimetin azalmasıyla hazine gelirinin azalması, valilere söz geçirememesi (Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa) ve padişah öldürmeleri görülmüştür. 1699 yılında yapılan Karlofça Antlaşması, Osmanlının ilk büyük toprak kaybı olmuştur. Avusturya, Rusya ve İran ile yapılan savaşlarda yaşanan olumsuzluklar, Avrupa devletlerinin güçlenmeye başlaması da Osmanlıyı olumsuz etkilemiştir.

Tüm bu gelişmeler, Avrupa'nın Osmanlıdan üstün olduğunun kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856) bu durumun bir sonucudur. Bu çalışmalarda, iyi bir fikri alt yapı yoktur; zamanla yarışma sözkonusudur. Yenilikler Avrupa'daki gibi halktan değil, saray ve Babıali'den gelmiştir. III. Selim Dönemi, bir facia ile sonuçlanır. III. Selim, Osmanlının ilk ciddi ıslahatçısıdır; Yeniçeri Ocağına bir çözüm yolu olarak Nizam-ı Cedid ordusunu kurar. Yeniçeriler, Kabakçı Mustafa İsyanı ile padişahın sadrazamın idamını ister; bunda

başarılı olurlar. Ardından padişah tahttan indirilir. III. Selim'i tekrar tahta çıkarmaya çalışan Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in öldürülmesiyle bunda başarılı olamaz. III. Selim'den sonra tahta çıkarılan IV. Mustafa da idam edilir.

Lale Devri (1718-1730), bu dönem içinde önemli bir yere sahiptir. Lale Devri padişahı, III. Ahmet; Lale Devri sadrazamı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa; bu dönemin en önemli nakkaşı, Levni (Abdülcélil Çelebi); bu devrin şairi ise Nedim'dir. Ahmet Kabaklı, bu devri anlatırken, Lale Devri'nin olumlu ve olumsuz yanlarına değinir fakat eksik bıraktığı taraflar da vardır. İlk yerel matbaanın kurulması, elçiliklerin açılması, ilk çiçek aşısının yapılması, ilk kâğıt fabrikasının açılması, Tulumbacı Ocağının kurulması, tercüme odasının temelini atılması, mimari alandaki şaheserlerin oluşturulması; bu devrin olumlu gelişmeleridir. İlk gönderilen elçi, Paris'e gönderilmiş olan, Yirmisekiz Çelebi Mehmet'tir. Onun ismindeki sayı, önceden mensup olduğu askeri ocağın bilgisidir. Oğlu ise, İbrahim Müteferrika ile ilk basım işlerini gerçekleştiren kişidir. İbrahim Müteferrika'nın ilk bastığı kitap, diğer kitapların birçoğunda olduğu gibi bir sözlük olan, *Vankulu Lüğati*'dir. Bu durum, gelişmelerden artık geri kalmama isteğinin bir sonucudur.

Lale Devri'nin olumsuz yönü de vardır. Zor yetişen ve lüks işi olan lalelerin İstanbul'da yaygınlaşması, zevk-sefa eğlencelerinin artması, ahlâki bozuklukların belirmeye başlaması, İstanbul harici yerlerin durumuna rağmen İstanbul mimarisinde aşırılığa gidilmesi gibi olumsuz yönler de vardır. Bu devrin Patrona Halil İsyanı ile bittiği ve birçok yeniliğin bu sırada tahrip edildiği bilinir. Bu devrin bitişi ile Nedim'in bitişi de gerçekleşir. İsyân sırasında Nedim'in damdan düşerek ölmüştür. Kabaklı, bunun korku nedeniyle oluşmuş bir intihar mı olduğu yoksa damdan kaza eseri düşmesiyle mi gerçekleştiği üzerinde durur. Üzerinde durduğu ihtimaller arasında, damdan atılma da vardır. Kesin olan bir şey varsa o da bu esnada öldüğüdür. Böylece şiirinde geçen İstanbul'a feda olanlardan biri olur. "Bu şehri-i Sitanbul ki Bi-misl ü beha'dır / Bir sengine yekpare Acem mülkü fedadır" (Kabaklı, 2008a: 305).

Nedim, bu devrin en önemli şairidir. Divân edebiyatının birçok şairinde görülen tasavvufî hisler-anlatışlar, onda görülmez. O, din dışı konularda yazmıştır. *Divân*'ında, bir tane dahi naat yoktur. Zevk, eğlence, kadın gibi konular; onun

anlatımında önemli bir yere sahiptir. Onun ide dair hisleri bile sırtımayacak bir şekilde anlattığı bilinir. Nedim, mahallileşme akımının temsilcisidir. Divân edebiyatında, her ortama uygun olabilecek şiir söyleme alışkanlığı vardır; şairin yaşadığı çevre, şiire direkt yansmaz. Fakat Nedim’de durum değişmiştir. Şiirlerinde, İstanbul’un güzellikleri, ustaca anlatılır. Nedim’in kaside, gazel, şarkı, türkü, kıt’a, Rubai gibi türlerde eser verdiği bilinir fakat kendisi şarkının en önemli temsilcisidir.

Nedim, İstanbul’da doğup İstanbul’da ölen şairlerdendir. Asıl mesleği, medrese hocalığıdır. Onun İstanbul’da tutunmasını sağlayan en önemli kişi, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’dır. Bu kişi sayesinde, önemli birçok toplantıda padişahlarla yakınlık kurmayı da becermiştir. Kabaklı, Nedim’in hayat tarzının, biraz da devrinin yansıması sonucu oluşmuş olduğunu belirtir. Nedim, devrinin en iyi şairi olmasına rağmen, “Sultanüş Şuara” unvanı, padişah fermanı ile başkasına verilmiştir. Şeyh Galip, Keçecizade İzzet Molla, Enderunlu Vasıf; Nedim’in etkilediği şairlerdendir. Asıl değerinin anlaşılması, Tanzimat sonrasında olmuştur ve Yahya Kemal’in bunda etkisi vardır. Nedim’in tek eseri *Divân*’dır. *Divân*’ından alınan bir kaside, aşağıda verilmiştir.

*“Bak Sitanbul’un şu Sa’d-abad-ı nev-bünyanına,
Âdemin canlar katar ab-ı havası canına.*

*Ey sabâ gördün mü mislin, bunca demdir âlemin;
Püşt ü pa urmaktasın İran’ına, Turan’ına.*

*Ey felek insaf, ey mihr-i cihan-ara aman!
Bir naziri var ise söylen konulsun yanına.*

*Sizde böyle müşk olur mu deyü hakinden biraz,
Ah göndersem, sabâ ile Hutun hakanına.*

*Cedvel-i sim içre âdem binse bir zevrakçeye,
İstese mümkün varılmak cennetin ta yanına.*

*Olsa Kisralar zamanında ya Firdevsi anı,
Eylemez miydi şeref Şehnâme’nin unvanına?..*

*Vaktiniz de çerh amenna ki bi-iman idi,
Ehl-i din makrun idi enduh-ı bi-payanına.*

*Şimdi amma ehl-i perverdir, müselandır tamam;
Olalı mahkûm Sultan Ahmed’in fermanına”*

(Kabaklı, 2008a: 317-318).

XVIII. yy. ile XIX. yy. şairlerinden, Nedim haricindeki, önemli olanlar şunlardır: Şeyh Galip, Nahifi, Koca Ragıp Paşa, Sümbülzade Vehbi, Enderunlu Fazıl, Fitnat Hanım, Keçecizade İzzet Molla, Enderunlu Vasıf, Yenişehirli Avnî. Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi Tanzimat sanatçılarının ilk eserleri de bu edebiyata dâhildir. En önemli şarkı şairimiz Nedim'e ait bir şarkı, aşağıda verilmiştir.

*“Erişti nevbahar eyyamı açıldı gül ü gülşen
Çerağan vakti geldi lalezârın didesi Ruşen
Çemenler döndü ruy-ı yara, reng-i lale vü gülden
Çeragan vakti geldi lalezârın didesi Ruşen.*

*Açıldı dilberin ruhsarı gibi laleler, güller
Yakıştı zülf-i huban-veş zemine saçlı sümbüller
Neva-saz olmada bin şevk ile aşüfte bülbüller
Çeragan vakti geldi lalezârın didesi Ruşen”*

(Kabaklı, 2008a: 323).

Şeyh Galip, bu asırların önemli diğer şairlerinden biridir. Şeyh Galip, Mevlevî kültürüne aşina olan bir aileden gelir. Bundan dolayı, ileride onun da bir Mevlevî olmasının zemini oluşmuş olur. Şeyh Galip'in asıl ismi Mehmet, mahlası ise Galib'tir. Daha yirmi dört yaşında divânını bitirmiş, yirmi altı yaşında ise *Hüsn ü Aşk*'ını yazmıştır. Bundan sonra, ailesine dahi haber vermeden, Konya'daki Mevlevîhane'de çileye girmiştir. Kabaklı, Mevlevî çilesi hakkında verdiği bilgide çelişir. Çilenin onlarda bin gün olduğunu; üç yılının bayağı hizmet, on sekiz gününün ise tamamen yalnızlık olduğunu belirtir. Belirtilen yıl ay yılı olsa dahi, birbirine tam uymaz. Şeyh Galip'in Konya'daki çilesi, İstanbul'daki ailesini hasret bırakır. Babasının uğraşmaları ile çileye İstanbul'da devam eder. Çilenin bitiminde de Mevlevî şeyhi olur.

Şeyh Galip, tahmin edildiği gibi, uzun bir ömür sürmemiştir. Kırklı yaşların başında vefat etmiştir. İlk görev yeri olan Yenikapı Mevlevîhanesi, daha sonra yerini Galata Mevlevîhanesi'ne bırakır. III. Selim gibi bir musiki adamı, bu yerlere giderek, Şeyh Galip ile görüşür. Şeyh Galip, zaman zaman da saraya çağrılır. Şeyh Galip'in görev yaptığı Galata Mevlevîhanesi, şu anda müzedir. Kabaklı, kitabında bu müzenin

adının Divân Edebiyatı Müzesi olduğunu yazsa da, artık öyle bir adlandırma yoktur. Şeyh Galip'in türbesi, aynı müzenin bahçesindedir.

Şeyh Galip'in Sebki Hindî akımının en önemli temsilcilerinden biri olduğu bilinir. Kabaklı, onu Nailî ve Neşâtî ile bu akımın temsilcisi olarak verir. *Edebiyat Akımları* kitabında, bu akımın özellikleri anlatılır. İranlı sanatçıların Hindistan'ı ziyaretleri sonrası oluşan bu akım, kapalılığa ve şiirimsi anlatıma önem verir. Bu özellikler nedeniyle sembolizm akımına benzetilir. Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun sembolistler için söylediği söz, bunu destekler: Onlara Dekadan değil Galibiyun demeli. Servet-i Fünun sanatçılarının Şeyh Galip hayranlıkları bilinir. Nobel ödülü alan yazar Orhan Pamuk, *Kara Kitap*'ında, Şeyh Galip'in eserinden birçok iz taşır.

Şeyh Galip'in en önemli eseri, şüphesiz, *Hüsn ü Aşk*'tır. Bu kitap, Fuzûlî'nin *Leyla ile Mecnun* mesnevisindeki gibi bir zirvedir. Konusunun daha önce işlenmediği söylenebilir. Bazı sanatçılarda, te tük, benzer olay vardır. Kitap Hüsn adlı kız ile Aşk adlı delikanlının öyküsünü anlatır. Öykü, kahramanların doğumu ve beşikteyken nişanlanmasıyla başlar. Maceraları, Çin'e dek birçok yerde geçer. Öyküdeki karakter isimleri, o kişinin karakter özelliklerini de yansıtır. Bu ana karakterlerin haricindekiler için de böyledir. Eserde, ilahî aşk anlatılır.

Hüsn ü Aşk'ın yazılmaya başlamasında, Nâbî'nin etkisi vardır. Bir sohbet sırasında, Nâbî'nin ünlü eseri övülür. Nâbî'nin çevirilerle yeniden oluşturduğu *Hayr-abad* eseri gibi bir eserin yazılamayacağı söylenir. Şeyh Galip daha iyisinin yazılabileceğini söyledikten sonra esere başlar. Şeyh Galip kitaba nasıl başladığını, ayrıntılı bir şekilde aktarır. Şeyh Galip'i etkileyen en önemli kişi Mevlâna, en önemli eser ise *Mesnevi*'dir. "Esrarını Mesnevi'den aldım/ Çaldımsa da miri malı çaldım" (Kabaklı, 2008a: 330) sözü, bu duruma dair, ona aittir. Şeyh Galip'in *Divân* ve *Hüsn ü Aşk* haricinde de eserleri vardır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* ve *Es-Sohbetü's Safiyye*, tasavvufî mensur eserleridir.

Koca Ragıp Paşa, Divân edebiyatının son asırlarının şairlerindedir. Nüktedan biri olan bu kişinin Şair Fitnat Hanım ile ilgili olayları da anlatılır. Şair Fitnat, Ahmet Mithat ile de anılan biridir. Koca Ragıp Paşa, Mısır valiliği ve sadrazamlık yapmasına rağmen, kaliteli şiirler yazmayı da becerebilmiştir. Yine aynı asırlardan

olan Nahifi, Mevlâna'nın altı cilt olan Mesnevi'sinin tamamını, aynı vezinle Türkçeye çevirmesiyle meşhurdur. Keçecizade İzzet Molla, bu dönemin önemli şairlerinden bir diğeridir. II. Mahmut'a yakın olmasına rağmen, hayatı zor geçmiştir. Bir iftira yüzünden Keşan'a sürülmüştür. Bu olaya dair *Mihnet-i Keşan*'ı yazmıştır. *Gülşen-i Aşk* isimli mesnevisi, *Bahar-ı Efkâr* ve *Hazan-ı Asar* adında iki divânı da vardır. Kendisi, Tanzimat'ın üç büyük sadrazamı olan Keçecizade Fuat Paşa'nın da babasıdır.

Ahmet Kabaklı'nın kitabının sonlarına gelindiğinde, şiir bilgisine dair bir bölüme ve timsallere-efsanelere dair bir bölüme rastlanır. Şiir bilgisine dair bölüm, iki başlık altında verilir: Divân şiirinde biçim özellikleri, Divân şiirinde muhteva özellikleri. Nazım şekli, vezin, kafiye ve dil; ilk başlık altında verilenlerdir. İç ahenk, mecazlar, mazmun, temalar; ikinci başlık altında verilir. Divân şiirinde en yaygın kullanılan nazım birimi, beyittir. Beyitler tamamen bağımsız da olabilir. Bazen bir mısra da çok önemsenir. Bağımsız bir mısra, mısraı azade olarak adlandırılır. Bir şiirin en güzel mısraına, mısraı berceste denir.

Tablo 3.5: Kabaklı'nın eserine göre Divân edebiyatında biçim ve muhteva

Divân şiirinde en çok kullanılan vezin, aruz veznidir. Şiir sonlarındaki uyak olan kafiye, Divân edebiyatında kesin kuralları vardır. Bu kuralların kolay kolay yıkılmaması, Batı tarzı edebiyata geçişi zorlaştırmıştır. Divân edebiyatının dili ağırdır. Farsça ve Arapça kelimelerin fazla olduğu bilinir. Divân edebiyatının zirve

döneminde ve Şeyh Galip gibi kişilerin eserlerinde, bu rahatça görülür. Divân edebiyatının dili sadece Türkçe değildir. Türk edebiyatı sanatçılarının farklı bir diğer dilde eser verdikleri çok görülür. Mevlâna'nın *Mesnevi*'sinin Farsça olması gibi... Sanatçıların Türkçe, Farsça, Arapça dillerinde eser vermesi; kullandıkları Türkçede farklı kökenden kelimelerin çokluğu dönem şartları gereğidir. Osmanlı'nın hâkimiyet alanı, sözkonusu üç dilin yaşandığı yerdir. Edebiyatta, İran edebiyatının en önemli yere sahip olması; bilimde, Arap dilinin en önemli yere sahip olması bunda etkilidir.

Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsça kökenli kelimeler barındırması, öz Türkçenin gelişimine aykırı olsa da, o dönem Osmanlı halkını kucaklamak için gereklidir. Osmanlı Türkçesinde bulunan 300 binden fazla kelime, İngilizcede bulunan aynı sayıdaki kelime durumuna benzer. Farklı dillerden etkileşim, büyük devletlerin toplumsal siyasî rolünün bir sonucudur. Türkiye'nin günümüz Türkçesinin 80 bin civarı kelimeye düşmesi de aynı sebeple ilgilidir. Divân edebiyatındaki dillerin durumunda *Kuran*'ın dilinin Arapça oluşunun ve Osmanlı coğrafyasının bir geçiş güzergâhı oluşunun da etkisi vardır.

Tablo 3.6: Kabaklı'nın *Divan Edebiyatı* eserinde kullanılan önemli terimler

Peygamber	Veli/Melek-Gazaba Uğramış-Yer-Kavim	Efsane veya Efsane Kahramanı
Hız. Muhammet	Ad	Abıhayat
Hız. Âdem	Semud	Anka
Hız. İbrahim	Ashab- Kehf	Cemşid
Hız. İsa	Babil	Feridun ve Dehhak
Hız. Lut	Bedahş	Hüma
Hız. Musa	İrem	İskender
Hız. Nuh	Firavun	Karun
Hız. Süleyman	Harut-Marut	Kaknüs
Hız. Yusuf	İskender	Şahmeran

Ahmet Kabaklı'nın eserine göre, Divân edebiyatındaki önemli temsiller ve efsaneler; yukarıdaki gibidir. Yalnız Ahmet Kabaklı'nın "Divân Şiirinde Timsaller ve Efsaneler" başlığını vermede uyguladığı metot ile bu başlığa ait terimlerin isimlerini başlık olarak verdiği sırada uyguladığı metodun aynı olması, anlam kargaşasına

neden olmuştur. Çünkü daha kapsamlı başlıkların verilmesi sırasında, farklı metot kullanmak gerekir. Atlanan satır sayısı, puntonun büyüklüğü, kullanılan karakter şekli; bu durumlarda dikkat edilmesi gereken noktalardır.

Kuran'da geçen peygamberler-olaylar-krallar-ulvîler, anka, hüma, kaknüs, Babil, Cemşit, elest günü, abıhayat, İrem, Nergis, şahmeran, tuba, Türk, şeb-çerağ; “Divân Şiirinde Timsaller ve Efsaneler” başlığı altında anlatılır. Anka, hüma, kaknüs birer efsanevi kuştur. Anka adlı kuşun küllerinden yeniden doğduğuna, hüma adlı kuşun padişah olacak kişiyi belirlediğine, kaknüs adlı kuşun gagasının müzik aletlerinin ilki olduğuna inanılır. Ahmet Kabaklı, simurg kuşuna değinmez.

Babil, bir medeniyet beşiği olarak birçok yerde geçer. Nemrut'un krallığının burası olduğuna inanılır. *Kuran*'da da kastedilen bir yerdir. Cemşit, içkiyi bulan İran şahıdır; zevk ve sefa ile bilinir. Eski bir Hint tanrısı olduğu da iddia edilir. Elest günü, ruhların rablerine inandıklarına dair söz verdikleri gündür. Abıhayat, içenin ölümsüzlüğe kavuşacağına inanılan sudur. Hz. Hızır'ın bundan içerek ölümsüzleştiği rivayet edilir. İrem, Yemen'deki Ad kavmi Kralı Şeddat'ın yaptırdığı bağlarıyla ünlü bir yerdir. Cennetten daha güzel olma iddiasıyla yapılmış fakat helak olan yerlerden olmuştur. Ahmet Hamdi'nin kitaplarında da geçen Şeddadi bina terimi, buradan gelir. Nergis, Batı mitolojisinden geçmiştir. Hasretle bakan ve bekleyen gözleri simgeler. Şahmeran, yılanların kralıdır. Tuba, ters duran bir cennet ağacıdır. Türk; kuvvetli, kudretli, yiğit, mert gibi anlamlara gelse de İran edebiyatında olumsuz anlamlarda da kullanılır. Şeb-çerağ etrafı aydınlattığına inanılan bir deniz mücevheridir.

Divân şiirinde muhteva özellikleri konusunda geçen “mazmun” terimi üzerinde durulması gerekir. Bir ilahî kökenli dinin kitabının en küçük bölümlerinin isimlendirilmesinde de kullanılan bu kelime, özel söyleyiş özelliği gösteren küçük birim demektir.

“Bir sözün, mısraın, nüktenin veya beytin içine hünerle yerleştirilen özel manaya mazmun denir. Bu, hemen göze çarpan düz anlam değildir. İç yüzünde gizli olan, ancak Divân şiiri kültürü ile bilinen anlamdır... Mazmun (açık veya kaplı olarak) teşbih, istiare, ima, telmih, leff-ü neşr, tecahül-i arifane, hüsn-ü talil vs. sanatlardan biri vasıtasıyla yapılır” (Kabaklı, 2008a: 381-382).

Divân şiirinde muhteva özellikleri konusunda geçen “tema” konusu üzerinde de durmak gerekir. Ahmet Kabaklı'nın bu kelimeyi eğitim bilimlerindeki aynı addaki terimle aynı anlamda kullanmadığı açıktır. Tema, eğitim bilimlerinde, kazandırılmak istenen temel duygudur. Dolayısıyla konuların seçiminde etkili olan insani yöndür. Kabaklı, bu terimi kullanırken, tema ile konuyu aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Dolayısıyla daha kapsamlı, belki de bilimsel açıdan kurnazca olmuş. Aşk, tabiat, toplum, rintlik, din, yiğitlik, ölüm ve kötümserlik; Divân edebiyatında işlenen temel temalar olarak verilmiş.

Ahmet Kabaklı'nın bazı başlıkların kitabında olmasına rağmen o başlıklara dair terimleri vermediği görülür. Bu belki de yazara haber vermeden, onun edebiyat ansiklopedisinden yeni bir yayın çıkarmaları nedeniyle olmuştur. Yine de bu terimlerin önemi nedeniyle, bu terimlerin burada verilmesinde yarar vardır. Divân edebiyatı nazım biçimleri/şekilleri içinde beyitlerin en çok kullanıldığı belirtilmişti. Gazel, kaside, mesnevi, kıta, müstezat; beyitlerle oluşturulan Divân edebiyatı nazım biçimleridir. Rubai, tuyuğ, murabba, şarkı, tardiye; dörtlüklerle oluşturulan nazım biçimlerindedir. Terkip-i bent, terci-i bent, muhammes, müseddes, taştir ve tahmis ise bentlerle oluşturulan nazım biçimleridir. Tevhit, münacat, naat, mersiye, methiye, hicviye ve fahriye; Divân edebiyatı nazım türleridir. Divân edebiyatındaki şiirlerin bir başlığının olmadığını, bunların nazım şekilleriyle bilindiğini belirtmekte de yarar var.

Sonuç olarak Ahmet Kabaklı'nın *Divân Edebiyatı* eseri, Fuzûlî gibi bazı önemli görülen sanatçılara fazla yer verirken Zati, Edirneli Nazmi, Nahifi gibi; bazı araştırmacıların önem verdikleri sanatçılara fazla önem vermez. Mesela Mine Mengi'nin *Eski Türk Edebiyatı* kitabında, Zati'nin önemli bir yeri vardır. Yazarın yazım, noktalama, metinleri eğitim bilimlerine uygun verme durumları ise diğer kitaplarıyla aynıdır.

3.8. Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat

Eser Künyesi	
Kitap adı	Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Sistem (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	3
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	-
Sayfa Sayısı	264
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-975-6186-22-0
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın yukarıdaki özelliklere sahip *Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat* adlı eseri, orta hacimdedir. Kitap, Ahmet Kabaklı'nın diğer kitaplarında olduğu gibi, bu kitabın kapağı da kahverengi ağırlıklıdır. Kitabın ön kapağında ve arka kapağında, bir Mevlevî dervişinin fotoğrafı vardır. Kitabın ismi, hafif artistik bir tarzdadır. Kitabın logosu, ön kapağın sol alt köşesinde; seri numarası arka kapağın altındadır. Kitabın sırtlığındaki yazılar, yazar ve eser isimlerinden ibarettir.

Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatı incelenmeye çalışılmıştır. Kabaklı'nın beş ciltlik *Edebiyat Tarihi* kitabının bir bölümünden oluşur, eser. Eserde ilk olarak tasavvuf ve tarikat gibi kavramların tanımları üzerinde

durularak, konuya geniş bir giriş yapılır. Ardından yüzyıllara göre sanatçılar aktarılır. Bu durum, *Türk Edebiyatı* eserindeki ilk ve sonraki ciltlerin durumuna benzer.

Mevlâna, Sultan Veled XII. yy. şairleri; Ahmet Fakih, Yunus Emre, Şeyyat Hamza XIII. yy. şairleri; Âşık Paşa, Kadı Darir XIV. yy. şairleri; Süleyman Çelebi, Hacı Bayram, Akşemsettin XV. yy. şairleri; Pir Sultan Abdal, Hatayî (Şah İsmail), Abdurrahim Tırsî, Sümbül Sinan, Merkez Efendi, Ümmi Sinan XVI. yy. şairleri olarak verilir. Bu asır sonrasında iki kişiye daha değinilir. Bunlardan ilki olan Aziz Mahmut Hüdaî, XVII. yy. şairi; diğeri olan Erzurumlu İbrahim Hakkı ise XVIII. yy. şairidir. Bazı hatalı basımın da olduğu bu bölümde, bazı kişilerin dönemlerini anlamak güçtür. Aynı hata, *Türk Edebiyatı*'nın aynı bölümünde de vardır. XIV. asır şairlerinden olan Şeyh Ahmedî Gülşehrî gibi az önemli olarak görülen bazı kişiler, bu kitaba alınmamıştır. Hâlbuki bu, *Türk Edebiyatı* eserinde vardır.

Tablo 3.7: Kabaklı'nın *Divan Edebiyatı* eserine dair önemli şahsiyetler

Şairliği ile Bilinenler	Maneviyatıyla Bilinenler	Diğer Yön. Bilinenler
Yunus Emre	Mevlâna Celâlettin Rumî	Akşemsettin
Seyyat Hamza	Sultan Veled	Eşrefoğlu Rumî
Âşık Paşa	Ahmet Fakih	Hatayî (Şah İsmail)
Kadı Darir	Hacı Bayram	Erz. İbrahim Hakkı
Süleyman Çelebi	Sümbül Sinan	
Kul Himmet	Merkez Efendi	
Kul Hasan	Aziz Mahmut Hüdaî	
Abdurrahim Tırsî	Ümmi Sinan	

Tasavvuf, Allah'a ulaşma yolunun düşünce yapısını ifade eden, kimi araştırmacıya göre İslam'ın özünde olmayan bir unsurdur. İslam'ın Hristiyanlık, Musevilik, Mecusilik, Budizm gibi alanlarda yayılmasının sonucu olduğu düşünülür. Fakat Tasavvuf, Dört Halife Dönemi'nde ilk olarak belirmiştir. İlk Sufi ise Kufeli Ebu Hişam olarak kabul edilir. Tasavvufun Anadolu'da yayılmasında, Moğol zulmünden kaçan din büyüklerinin Anadolu'ya sığınmasının ve İbni Arabî gibi Anadolu'yu yol güzergâhı olarak kullanan kişilerin etkisi büyüktür. Tasavvufta mutlak hakikat, Allah'ın varlığıdır. Ona ise kendi benliğinden geçilerek ulaşılır (Pala, 1998).

Ahmet Kabaklı, tasavvufu biraz daha farklı açıklar. Onun iyi yönlerine ve kötü yönlerine değinir; Hint dinlerinden, *Kabala*'dan ve Yunan kültüründen etkilenmenin olduğuna değinir. Bu durum, biraz da bütün kültürlerin birbirinden etkilenmesiyle ilgilidir. Ahmet Kabaklı'ya göre tasavvuf, İslamiyet'in ortaya çıkışından iki asır sonra ortaya çıkmıştır. Arabistan, İran ve Horasan ise tasavvufun çıktığı coğrafya olarak verilir. Tasavvuf kelimesinin kaynağına da değinmek gerekir. Tasavvuf kelimesinin, Arapça gibi farklı dillerden geçtiği tahmin edilse de bu kelime Antik Yunancadan geçmiştir. Ahmet Kabaklı'nın Kuşeyri adlı ünlü kişiden yaptığı aşağıdaki alıntı, bunu gösterir.

“ ‘Sof’ Yunanca ‘Sofya’ (sofos: hikmet) kelimesinden alınmıştır. ‘Feylesof’taki ‘sof’un aynıdır. Nitekim feylesof da ‘hikmetsever, bilge’ anlamlarına gelmektedir. Varlığın temeli Allah’tır. Bilgilerin de en iyisi, Allah’ın bilgisidir. Onun en güzel adlarından biri olan Hâkim (bilge) adıdır. Yunanca sofos veya sofya hikmet demektir. Sofos kısaltılarak ‘sof’ haline gelmiş, Arapça ‘tefe’ül’ babına geçerek tessevvüf ve sonra bazı ses değişmeleriyle ‘tasavvuf’ olmuştur” (Kabaklı, 2016e: 10).

Tarikat kelimesi ise İslam'a ulaştırarak sosyal yollardır; yol kelimesinin çoğuludur. Ahmet Kabaklı belirtmese de Arapçadaki yıldız anlamına gelen “tarık” kelimesinin bu kelimenin oluşumunda etkili olduğu söylenebilir. Çünkü yol, eski zamanlarda, yıldızların takibiyle bulunur. Bazı kaynaklarda İslam'ın görünür kısmı şeriat, görünmeyen kısmı hakikat olarak kabul edilir. Bu hakikate ulaştırarak yol ise tarikat kabul edilir. Akıl anı, kalp yaşamın bütünü kurtarır. Bu nedenle bu iki unsurdan yararlanma, eski devirlerde, tarikatlarla gerçekleştirilmeye çalışılır. Ayrıca bozuk olmayan eski devir tarikatları, günümüz vakıflarının temeli gibidir.

“Tarikat; ameli tasavvufu, büyük bir mürşidin (pir) yorum ve davranışlarına göre benimseyen derviş (sufi)'lerin teşkil ettiği maddi ve manevi bölüklerdir. Bir tarikata bağlı olanlar, temel görüş olan tasavvufu, gelenek ve göreneklerine ‘ayin ve erkânları’na göre uygularlar. Tarikat pirlerinin çoğu Mevlâna, Abdülkadir Geylani, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli gibi büyük ve cezbeli insanlardır” (Kabaklı, 2016e: 55).

Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, Ahmet Yesevi'ye değinilmez. İlk Türk mutasavvıfı olan Ahmet Yesevi, Asya'nın birçok yerini etkilemiştir. Belirgin bir şekilde etkilediği yerler arasında Anadolu da vardır. Anadolu'daki birçok tarikatın temeli ona dayanır: Haydarilik, Babailik, Bektaşilik bunlardan bazılarıdır. Ahmet Kabaklı,

iki büyük tarikattan bahseder: Bektaşilik, Mevlevîlik. Bu eserinde, Nakşibendilikten ve Sufizm'den bahsedilmez.

Ahmet Yesevi “Dört Kapı, Kırk Makam” esasını getirmiştir. Buna göre şeriat, tarikat, marifet ve hakikat; dört kapıyı oluşturur. Her bir kapının on makamı olmak üzere toplam kırk makamı vardır. İlk makam, şeriata ait olan iman; son makam, hakikate ait olan Allah’a ulaşmaktır. Bu anlayış, Nakşibendilikten Aleviliğe dek birçok sosyal yapılanmada etkilidir. Ahmet Yesevi'nin öğrencilerinden olan Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu'daki önemli Dinî-Tasavvufî edebiyat temsilcilerindendir.

Ahmet Kabaklı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Yeniçeri Ocağının piri olduğunu aktarır. Orhan Gazi zamanında, Yeniçeri Ocağının kurulması sırasında, Hacı Bektaş-ı Veli'nin dua ettiğine dair bir olay anlatılır. Fakat bu olay, Kabaklı tarafından, imkânsız görülür. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli, Orhan Gazi Dönemi'ne yetişememiştir. Yeniçeri Ocağı da I. Murat zamanında kurulmuştur. Yeniçeri Ocağının bozulmasında, daha sonraları, bu ocağın etkisi olur; olumlu etki, olumsuz etkiye döner. II. Mahmut Dönemi'nde Vakayihayriye ile bu tarikat da kaldırılır. Daha sonraları yine canlanan tarikat, 1924'te Mustafa Kemal tarafından kapatıldı. Ahmet Kabaklı, tarikatların bu bozuluşuna, Yakup Kadri'nin *Nurbaba* romanını örnek verir. Ahmet Kabaklı'nın bu konudaki sözü, aşağıda verilmiştir.

“Önceleri derin bir inanış, yüksek bir ruh terbiyesi, olgunluk, aşk ve coşkunluk olan tasavvuf; yüzyıllar geçtikçe donmuş, kalıplaşmış ve bazı çevrelerde yanlışlıklara-fenalıklara maske yapılmak istenmiştir. Gerçek erenler azaldıkça, kötü taklitçiler meydan almıştır. Gösteriş ve keramet taslayıcılıkla halkın gözünü boyamak, bazı kimselerin karı olmuştur. Zamanla dergâhların bir kısmı fesat ve düzensizlik yuvası haline dönüşmüştür” (Kabaklı, 2016e: 63).

Ahmet Kabaklı, Bektaşiliğin siyasî etkisine de değinir. Baba İshak'ın yolundan gidenlerin bazılarının zaman içerisinde Hacı Bektaş'a bağlandığını aktarır. Balım Sultan Dönemi'nde ise bu tarikatın bozulma sürecine girdiğini belirtir. Bektaşiliğe dâhil olanların bu tarikatı tam benimsememesi, Babailik (Baba İshak) tarikatına bağlılığını devam ettirenlerin oluşu ve İran siyaseti; bu tarikatların devletin baskısıyla karşılaşmasına neden olur. Bu durum ise ücra yerlerde teşkilatlanmalara, ayaklanmalara neden olur. Ahmet Kabaklı, bu tarikatlardan bazılarının Hz. Ali ve 12 İmam sevgisinde aşırıya gittiklerini de aktarır.

Ahmet Kabaklı'nın değinmediği önemli bir nokta vardır: Âşık Paşa, Neşet Ertaş, Caca Bey ve Ahi Evran gibi Hacıbektaş-ı Veli de aslen Kırşehirlidir. Neşet Ertaş, Hacı Bektaş-ı Veli'nin abdal geleneğinin bir devamıdır. Abdal kelimesi, bedel kelimesinin çoğuludur. İskender Pala'nın *Divân Şiiri Sözlüğü*'ne göre belirli bir sayıdaki veliler için kullanılır. Günümüzde bu kelime, anlam kaymasına uğrayarak, bir veli için kullanılmaya başlamıştır. Hatta çoğu zaman, ahmak ve anlayışı kıt anlamına gelen aptal kelimesi için de kullanılmıştır.

Velilere bu ismin verilmesi, İskender Pala'ya göre, üç sebebe dayanır. Birincisi; “Üçler, Yediler ve Kırklar”a mensup olan bir velinin vefatı durumunda bedenen hayatta olan kişiye, görevinin teslimi olduğunun düşünülmesidir. Yani bir bedene ait bir görevin, bir başka bedene verilmesidir. İkinci sebep, bu kişilerin başkalarına ait bedenlerde tecelli edebilmesidir. Bu durum, kendi bedenine karşı başka bedende görünme diye de açıklanabilir. Üçüncü sebep ise ruhlarına bedel, bedenlerinden vazgeçmeleridir. Abdal, veli kelimesinin çoğulu olan evliya anlamında da kullanılır. Evliya Çelebi'nin ismi, buradan gelir.

Ahmet Kabaklı, ilk olarak, Allah'ın nurundan Hz. Muhammet'in yaratıldığını aktarır. Diğer insanların ve canlıların, onun vesilesiyle yaratıldığı da diğer tasavvufi kitaplarda geçer. Ahmet Kabaklı'nın kitabında rastlanılmayan önemli nokta şudur: “Üçler, Yediler ve Kırklar”. İslam âlimlerine göre, 124 bin civarı peygamber gelmiştir. Tasavvuf erbabına göre de yeryüzünde her an 124 bin veli vardır. Bunların nurunun toplamı, Hz. Muhammet'in nuruna denk olarak düşünülür. Sahabeler nasıl Hz. Muhammet'i dünya gözüyle görmekle büyük makamlara erişen insanlar olarak düşünülüyorsa velileri görmekle de büyük makamlara erişilebileceği kabul edilir. Ama erişilen büyük makamlar arasında büyük fark olduğu da kabul edilir.

“Üçler, Yediler ve Kırklar” meselesine inanmak; imanın bir gereği olarak kabul edimese de tasavvuf edebiyatıyla uğraşanların önemli bir terimidir. İskender Pala'nın *Divân Edebiyatı Sözlüğü*'nde, bu konuya dair önemli bilgiler vardır. Ayrıca “Üçler, Yediler ve Kırklar” meselesinin anlaşılmasında, bazı sayıların önemi üzerinde durulmalıdır. İslam'da ve tasavvufta, bazı sayılara önem atfedilir; bu sayılar onlardandır. “Üçler, Yediler ve Kırklar” kavramında, görünmeyen bir tevhitte de söz edilebilir. Tevhit ise İslam'ın diğer bazı dinlere göre özü gibidir. Kelime-i

tevhidin dünyadaki birçok şeye göre daha ağır bastığı belirtilir. Namaz kılmada bir imama uymanın gerekliliği, müezzin mahfili gibi ikinci bir merkezi yer oluşturmanın olmaması, “teslis” inancının reddi gibi birçok İslami/tasavvufî mesele; bu kavrama bağlanabilir.

Mustafa Necatî Sepetçioğlu'nun *Üçler, Yediler, Kırklar*²³ adlı bir kitabında, direkt bu konu vardır; orada bu konu işlenir. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın da *Üç Şehitler ve Yedi Mehmetler* destanlarının isimlerinde kullandığı sayıların bu konudan kaynaklandığı kesindir. Mevlâna Celâlettin-i Rumî'nin *Mecalis-i Seba*'sında da benzer durum var.

Ahmet Kabaklı, tasavvuf edebiyatında bazı manevi makamlardan söz eder. Bu makamlar, Allah'a ulaşma noktasında bulunulan noktaları belirtir. Ayrıca Kabaklı, tasavvufun temel ilerletici gücü olan “aşk”ın iki türlü olduğunu açıklar: Mecazi aşk, ilahî aşk; Kabaklı'nın kastettiği türlerdir. Mecazi aşk, yaratılmış olan güzelliklere duyulan sevgidir. Karşı cins sevgisi de bunlardandır. Allah sevgisi ise ilahî sevgiyi, asıl olan aşkı oluşturur.

“Tasavvufun temeli olan bu teorinin son şekli, Şeyh-i Ekber diye anılan Muhyiddin-i Arabi tarafından kurulmuştur. Buna göre varlık tektir, birdir. Bu tek varlık, mutlak varlık olan Tanrı'nın varlığından ibarettir. Ondaki başka bir varlığın bulunması mümkün değildir.

Bu nokta, tasavvufu, İslam ve diğer dinlerin yaratılış anlayışından mecazen ayırmaktadır. Onlar, biri Yaradan (Tanrı), biri yaratılan (canlılar ve cansızlar) olmak üzere iki varlık kabul etmişlerdir. Tasavvuf, Allah'tan özge bir varlık yoktur (La mevcude illallah) düsturunu, özge bir anlamla ileri sürmektedir” (Kabaklı, 2016e: 15).

Ahmet Kabaklı, tasavvuf teorileri olarak şu kavramlar üzerinde durur: tek varlık, tecelli, ayanısabite, aşk, insan, ahlâk. Bu teoriler, tasavvufî yaşantıların temel ilkesi, tasavvuf edebiyatının anlaşılmasının ise mihenk taşlarıdır. Tek varlık, Ahmet Kabaklı'ya ait yukarıdaki yazıda da belirtildiği gibi, vahdet-i vücud olarak da bilinir.

²³ Tasavvuf edebiyatındaki “Üçler, Yediler ve Kırklar” kavramındaki “kutup” a değinilmelidir. Aslında bu kavram, tevhit inancının tasavvuftaki sembolü gibidir. Aslı “kutb” (kutbu'l aktap) şeklinde olan bu kelimenin kökeni, bazı kişilere göre, değirmen taşının miline dayanır. Değirmen taşının bu mil etrafında dönmesi, bu kavramın manevi lider lakabı olarak seçilmesinde etkilidir denebilir. Kutup kelimesi, günümüzde genelde, Dünya'nın kuzey ve güneyinin son noktası olarak anlaşılır. Hangi kullanımın hangisinden kaynaklandığı bilinmez.

İbni Arabi ile özdeşleşen bu kavram, tasavvufun en fazla önemsenen teorisidir. Aslında ilahî aşkın da en iyi göstergesi olan kavramdır. Tek varlık kavramına göre var olan tek şey Allah'tır. Diğer varlıklar, aslında Allah'ın birer parçasıdır, önemsizdir.

Ahmet Kabaklı, bu durumu üç önemli örnek ile açıklar: deniz, dalga, ayna. Deniz örneğine göre denizden buharlaşarak yağmura, ırmağa, göle vs. dönüşen su nihayetinde yine denize ulaşır. Bu durum, onun gerçekte denizin bir parçası olduğunun kanıtıdır. Buradaki deniz, Allah'tır. Denizde çeşitli dalgaların görülmesi, bu dalgaların farklı bir maddeye ait olduğunu göstermez. Buradaki deniz de Allah'ı, dalgalar ise diğer varlıkları gösterir. Kabaklı'nın ayna örneği de dikkat çeker. Aynı cismin etrafına konulan aynalarda oluşan birden fazla görüntü, birden fazla madde olduğu anlamına gelmez. Platon'un yaşanılan dünyayı, gerçek dünyanın bir yansıması olarak kabulü de bu yüzdendir. Platon'un düşünceleriyle de uyuşan bu duruma göre, insan, bir nevi rüya âleminde. Rüya görme sırasında insan nasıl rüyada olduğunun farkında olamıyorsa yaşama tasavvufî bakış da öyledir. İnsanların uykuda olduğuna ve öldüklerinde uyanacaklarına dair hadis de bunu destekler.

Ahmet Kabaklı'nın tek varlık kavramını destekleyen iki etkiden söz edilebilir: ilahî aşk, fiziksel boyut. İlahi aşka tutulmuş olan kişi, büyük bir duygu yoğunluğu yaşaması sebebiyle Allah haricindeki hiçbir maddenin varlığını görmez. Bu durum, mecnunluk olarak da tarif edilebilir. Boyut farkı düşünüldüğünde ise tam tersi bir durum vardır. İlahi aşkta etkili olan akılsız bir ortam, burada tam tersi bir durumu beraberinde getirir. M. Esat Coşan ve Senai Demirci gibi akademisyenlerin çeşitli şekillerde anlattıkları gibi, Evren'in sınırları yok kabul edilir. Dünya'nın Evren içerisinde bir zerre kabul edildiği bir ortamda, insanın kendi varlığından söz etmesi akıl dışıdır. Bu durum, ayrıca insanın ruhunu bir baskıdan kurtarma ihtiyacının sonucudur. Çünkü insan, pratik hayatını devam ettirmek için, basitleştirmelere gider.

Ahmet Kabaklı'nın değindiği diğer teorilerden biri olan tecelli, her maddede Allah'ın varlığını görmek demektir. Ayanısabite, varlığın her bilgisinden Allah'ın haberdar oluşudur. Maddenin yaratılıp yaratılmadığı önemli değildir. Bu duruma bir nevi, kader inancı da denilebilir. Aşk kelimesi, Yunus Emre'nin şiirlerinde de geçtiği gibi, "ışık" kelimesinden gelir. Aşırı sevilen varlığın yol göstermesi olarak da özetlenebilir.

Bir diğerk tasavvuf teorisi olan “insan” kavramının anlaşılması için, kendisinin de bir edebiyat profesörü olduğu unutulana Esat Coşan’ın görüşlerine dikkat edilmelidir. Esat Coşan’a göre Mescid-i Nebevi’de kılınan namaz, diğerk yerlere göre 1000 kat daha sevaptır. Bir Müslim’in bir başkaka Müslim’e şevkle bakışının ise Mescid-i Nebevi’de bir yıl itikâfa eşit olduğu aktarılır. Esat Coşan’ın Yunus Emre’den yaptığı “Bir kez gönül yıktın ise / bu kıldığın namaz değıl; / Yetmiş iki millet dahi, / Elin yüzün yumaz değıl.” sözü de bunu destekler. Çünkü kalp, Allah’ın evi olarak görülür.

Bir insanın kazanılması, üzerine Güneş’in doğup battığı her şeyden üstün kabul edilir. Bu duruma Kâbe dâhil edilir. Allah’ın dünyaya sinek kanadı kadar değıer vermediğinin aktarılaraq insanın önemsenmesi, Hz. Muhammet’in *Mevlid-i Şerif*’te 18 bin âlemin Mustafası olarak aktarılması da bu durumla ilgilidir. Tüm bu durumlar, tasavvuf edebiyatındaki insan varlığına verilen önemi açıklar. Kabaklı’nın Bektaşiliğı, zamanla insan merkezli ve geniş mezhepli olmaya gitmekle itham etmesinin sebebi budur. Tasavvuf teorilerinden biri de ahlâktır. Hz. Muhammet’in güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğine dair sözü, bu kavramı destekler. Aslında insan ve ahlâk kavramları, birbirini bütünler tarzdadır.

Tasavvuf edebiyatının temellerinin anlaşılması için vahdet-i vücud meselesinin daha iyi anlatılması gerekir. Vahdet-i vücud kavramının anlaşılması için Antik Yunan kültüründen bir örnek de verilebilir. Antik Yunan’da, birçok önemli matematikçinin ve filozofun yetiştiğı bilinir. Bunlardan biri de Parmenides’tir. Parmenides “Gerçek tektir ve değışmez. Çokluk, değışim ve hareket duyularımızın bizi aldatmasından ibarettir.” der. Parmenides’in bu sözünü destekleyecek ona dair bir kitap ele geçmemiştir. Bu söz hakkındaki bilgiler, Aristo gibilerinden öğrenilir. Parmenides, bu sözle zamanında iyi anlaşılammıştır. Onun haklı olduğunu, öğrencisi Zenon kanıtlamaya çalışmıştır.

Ahmet Kabaklı, eserde, tasavvuf edebiyatına dair temsil kavramlarına da yer verir: sülûk, fenafillah, maşuka, meyhane, saki, kadeh, şarap, sarhoş, meclis gibi terimler; bunlardan bazılarıdır. Sülûk, ilahî aşk yolcusunun yolu; fenafillah, Allah’ın varlığında yok olma; maşuka, âşık olunan Allah; meyhane, dergâh/tekke; saki, şeyh; kadeh, ilahî bilginin/aşkın özünün sunulduğı kap; şarap, ilahî bilginin/aşkın özü;

sarhoş, ilahî aşkla kendinden geçmiş kişi; meclis ise ilahî bilginin/aşkın edinildiği sosyal gruptur. Ayrıca Ahmet Kabaklı'nın sülûk ve salik hakkındaki sözleri, aşağıda verilmiştir.

“İnsan, manevi varlığının aslı olan Allah için büyük bir özleyiş duymaktadır. Fakat ruhun bu hasretini her insan değil ancak seçkin insanlar hisseder. Beden (yokluk) unsuru içinde mahpus olan ruh, kaynağı olan hürriyete, yani sevgiliye doğru yükselmek ister. Ruhun bu isteğine uyanlar, adeta manevi bir yolculuğa çıkarlar. Bu yolculuğa tasavvuf dilinde sülûk, yolcuya da salik denir” (Kabaklı, 2016e: 40).

Ahmet Kabaklı burada belirtmese de mecnuna da değinmek gerekir. Mecnun, ilahî aşka uğramış kişi veya âşık olarak verilebilir. Mecnun kelimesi ile ilgili bir duruma da değinmek gerekir. Hz. Muhammet'e gelen bir sahabe, onu çok sevdiğini belirtir. Bunun üzerine Hz. Muhammet; Allah'ı sevenin belaya, kendisini sevenin ise fakirliğe hazırlıklı olması gerektiğini belirir. Belaların, Allah sevgisinin; para kaybının ise peygamberin sevgisinin kefareti olarak görüldüğü ileri sürülebilir. Zekât verenlerin temizlendiği ile ilgili açık ayetin oluşu da bu durumu destekler. *Leyla ile Mecnun* eserlerinde çöllere düşen aşığın durumu ise bir nevi sevgiliye ulaşmak için Hicret'i yaşama olarak düşünülebilir.

Ahmet Kabaklı'nın eserinin ve tasavvuf edebiyatının anlaşılmasında, adem kelimesinin anlamına da değinmek gerekir. “Adem” kelimesinin iki önemli anlamı vardır: yokluk ve insan. Hz. Âdem'den önce insan diye bir varlık yoktu, Hz. Âdem varlık ve yokluk arasında dünyaya geldi; burada doğal olarak kastedilen insanlık âlemidir. Bu, yokluk diye ifade edilen anlamı karşılar. Bir de insan anlamına gelen âdem kelimesi vardır. Bu kelime önceleri bir tür ismi iken, zamanla özel isim haline gelmiştir. Burada ilk anlamı karşılayan kelimenin a harfinin şu anda şapkasız, ikinci anlamı karşılayan kelimenin a harfinin şapkalı yazıldığını belirtmekte fayda vardır.

Hurufî kaynaklı olabilecek bir bilgiye göre; elif, dal ve mim harflerinin oluşturduğu âdem kelimesinde Müslüman'ın temel ibadeti namaza işaret edilmiştir. Hz. Âdem'in yaratılmasında Allah'a kulluğun, Allah'a kulluğun gerçekleştirilmesinde de namaz ibadetinin vurgulandığını belirtmişlerdir; bu kişiler. Çünkü namazda üç temel duruş vardır: kıyam, rükû ve secde. Bu üç duruş âdem kelimesinin yazımında kullanılan sıralı elif, dal ve mim harflerine karşılık gelmektedir. *Kur'an*'da namaz kılmayla

ilgili seksen civarı ayetin oluşu, bunun haricinde namazla ilgili birçok hadisın olması (bunlarda; namazın dinin direği olduğu, namazın müminin miracı olduğu, gecenin bir vaktinde kalkılarak kılınan namazın övülmüş bir makama götüreceğinin umulduğunun belirtilmesi); bu durumu destekler.

Hz. Âdem'in cennetten kovulma sonrasında Srilanka adasına, Hz. Havva'nın ise Cidde'ye indirildiği de belirtilir. Hz. Havva ile ilgili ilgili bilinmesi gereken diğer bir nokta, Suudi Arabistan'ın Cidde şehrine isim kaynağı olmuş olmasıdır. Arapçada “ced” kelimesi dede, “cedde” kelimesi ise nine anlamına gelir. İngilizcedeki “eva” ve “adam” kelimeleri de onlardan gelir.

Ahmet Kabaklı'nın da belirttiği gibi, İslam yolunda ilimin iki yolla elde edildiğine inanılır: çalışmayla ve ilahî ihsanla. Erzurumlu İbrahim Hakkı, bu durumun ikincisini, aşağıdaki gibi belirtir. Mevlâna, fazla bilinmeyen bir eseri olan *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserinde de bunları anlatır.

*“Hakkı! Gel eyleme sırrı zahir;
Olmak istersen bu yolda mahir,
Harabat ehlini hor görme şakir;
Defineye malik viraneler vardır”*

(Kabaklı, 2016e: 75).

Türk Edebiyatı Vakfının ve Türk Edebiyatı Yayınlarının sembolü olan lale içerisindeki Muhammet yazısı da Tasavvufî edebiyatla ilgilidir. Lalenin tasavvufta Allah'ın, gülün ise Hz. Muhammet'in sembolü olduğu bilinir. Dolayısıyla lale içerisinde Muhammet yazısı, İslam anlayışı içerisinde Hz. Muhammet'i ve medeniyet anlayışı içerisinde İslam'ın sembolü olan Hz. Muhammet nezdindeki insanı karşılar. Lale kelimesinin ebcet hesabıyla değerinin İslam'ın sembolü olan hilal kelimesiyle aynı oluşu, bu çiçeğin genelinin Allah isminin ilk harfine benzemesi gibi nedenler; bu durumla ilgilidir.

Osmanlı'ya bir dönem medeniyet oluşturarak imparatorluk kurduran bu anlayış, zaman içerisinde “lale”nin maddileşerek medeni dünya anlamını kazanmasına neden olmuştur. Böylece bir zamanların camilerindeki bu semboller, zamanla medeniyetin edebiyattaki tezahürü olan Divân edebiyatına girmiş, ardından da Avrupa'nın sembolü olmuştur. Bu çiçeğin yetiştirildiği yerin somut kanıtı da bu düşünceyi

destekler. Hüdaî'ye çeşit çeşit lale yetiştirmesini sağlayan tasavvufî anlayış, Hollanda ile özdeşleşen lale çiçeğine bırakmıştır yerini. Hollanda, lale soğanlarını İstanbul (İslambol)'dan almış ve onun adına millî bayramlar düzenlemiştir. Mehmet Akif'in şiirinde "Altın Lale" sözü, bu nedenle Türk-İslam düşmanı Avrupa için kullanılır.

Ahmet Kabaklı, ilgili eserde, Kuzey Afrika İslam devletleri için "koloni" kelimesini kullanır. Nazım Hikmet'i ve Abdülkadir Gölpinarlı'yı eleştirdiği konuda, kendisi de eleştirilecek duruma düşmüştür. Osmanlı coğrafyasının hiçbir yerinde, yerli kaynaklarda, bu tabir kullanılmaz. Zaten Kabaklı'nın "alperen" kavramıyla da uyumsuz, bu durum. Çünkü koloni anlayışında, yayılma ve sömürü amacı vardır. Osmanlıda yayılma, bir sebep değil sonuçtur. Osmanlı ve daha önceki diğer Türk-İslam devletlerinde, alperen anlayışı vardır. Bu anlayışta, cihadın farz görülmesinin de etkisi vardır.

"Mecalis-i Seba'nın I. Meclis'inden çıkardığımız Bersisa hikâyesi, Mevlâna'ya has olan eşsiz şiir ve ibret zenginliğinin yanı sıra, büyük bir açıklıkla, Goethe'nin Faust'unu da hatırlatmaktadır. İki eserin konuları birbirine yakındır, sonuçlar bile oldukça benzemektedir. Başlıca iki kahraman (şeytan ile bilgin), her iki eserin bel kemiğidir[...]. Mevlâna da 'kıssa'larının çoğunu halktan ve eski kitaplardan derlediğine göre, acaba bu efsane Batı ve Doğu'da müşterek miydi?" (Kabaklı, 2016: 96).

Ahmet Kabaklı, eserinde, Bersisa kıssasına değinir. Türk ve Alman edebiyatını, bu doğrultuda karşılaştırır; bu olayı uzun uzun anlatır. Bersisa, *Kur'an*'da geçen bir kişidir. Allah'ın ismi azamını bildiği belirtilen bu kişinin, bütün duaları kabul olmaktadır. Yalnız, Ahmet Kabaklı, ismi azam kavramından söz etmez. Manevi yönden çok büyük olan Bersisa, İsrailoğullarındandır ve Hz. Musa Dönemi'nde yaşar. Şeytan bunu kandırmak ister fakat bir türlü başaramaz. Şeytan'ın yardımcılarında biri, onu kandırabileceğini söyler, Şeytan'a. Şeytan'ın yardımcısı, Bersisa'nın karısını kandırarak, Bersisa'nın Hz. Musa'ya beddua etmesine neden olur. İsrailoğulları bu nedenle Hz. Musa'nın ordusuna galip gelir. Dua kabul olur fakat Bersisa da lanetlenmiş kişilerden olur.

Ahmet Kabaklı, bu olayı, *Faust* romanına benzetir. *Faust* romanında, bilgili bir kişi olan başkarakterin Şeytan ile mücadelesi ve nasıl Şeytan'a yenildiği aktarılır. Ahmet

Kabaklı *Faust* ile ilgili birçok araştırma yapılmasına rağmen, Mevlâna'nın *Mecalis-i Seba* adlı eserinde geçen Bersisa öyküsünün araştırılmadığını belirtir. Bu durum, Avrupa edebiyatının Doğu edebiyatından ne derece etkilendiğine dair bir başka kanıttır.

Tasavvuf edebiyatında geçen birçok şey, modern dünyanın da temelleridir. *Armageddon*, *Terminatör* gibi filmlerdeki Dünya'yı kurtaran insan figürü, Tasavvuf edebiyatında ve Hristiyanlık kültüründe olan Mesih inancıyla ilgilidir. Abıhayatın kökeni, zemzem; uçan halının kökeni, seccade maddelerine bağlanabilir. Tasavvuf edebiyatında ve kültüründe olan bazı şeyler ise daha eskiye bağlanabilir. Rabitanın kökeninin Hindistan olduğunun düşünülmesi, buna iyi bir örnektir. Uğur Mumcu, *Rabıta* kitabında, bu olguyu eleştirir; Necip Fazıl ise *Rabıta* kitabında, bu durumu olumlu görür. Hind insanının iki kaşının ortasına kırmızı bir nokta koyması, insanın ruhunun orada olduğunu düşünmeleri nedeniyledir. Bu kırmızı noktaya, bindi gibi isimler verilir. Rabıtada derviş, mürşidinin iki kaşı ortasına odaklanır.

İbrahim Hakki'nın *Marifetnâme* kitabında Güneş, altınla; Ay, gümüşle; Mars, demirle; Venüs, civayla özdeşleştirilir. Tasavvuf edebiyatında bu özdeşleştirmenin bilinmesi, bazı teşbihlerin anlaşılmasını sağlar. Antik Yunan'a dair alfa ve omega işaretinin bilinmesi de önemlidir. Bunlar sırasıyla alfabenin ilk ve son harfini oluşturur. Bu ikisinin birbirinin değişmiş hali olduğunu belirten vardır. Bu iki işaret, a harfinin temelidir. Yerine göre boğa, tanrı veya define işareti olarak kullanılır.

“Asıl Adı Ali olan Âşık Paşa; Kırşehir’de doğmuş, Sultan Osman ve Orhan zamanlarında yaşamış, din ve tasavvuf bilgilerini Kırşehirli Şeyh Süleyman’dan öğrenmiş, bilgin ve ehlisünnet akidesine bağlı bir şeyhtir... Bu vesile ile Âşık Paşa, Ahmet-i Gülşehrî, Ahi Evran hatta Hacı Bektaş-ı Veli gibi 13. ve 14. asırların tasavvufta, tarikatta, ahilikte üstün kişilerini yetiştiren Kırşehir ve dolayları (Kapadokya) üzerinde önemle durulması gerekir” (Kabaklı, 2016e: 96).

Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı gibi, Ahmet Kabaklı, Kırşehir civarına ayrı bir önem atfeder. Kırşehir'i Kapadokya ile özdeşleştirir. Ahmet Kabaklı'nın kitabında Âşık Paşa'nın en önemli eseri olarak *Garipnâme* eseri, Şeyh Ahmedî Gülşehrî'nin en önemli eseri olarak *Mantık-ut Tayr*'ı; ilk nazım siyer yazarı olarak ise Kadı Darir aktarılır. Kaygusuz Abdal'ın Melami ve Bâtını anlayıştan etkilendiğine değinilir. *Mevlit* eserinin sahibi olan Süleyman Çelebi'nin ne hanedan soyundan ne de Mevlevî

olmasına rağmen çelebi unvanını kullandığı aktarılır. Pir Sultan'ın hayatının ise söylentilerle dolu olduğu aktarılır.

Şeyh Ahmedî Gülşehrî'nin en önemli eseri olarak verilen *Mantık-ut Tayr*, Feridüttin Attar'ın aynı addaki eserinin tercümesidir. Fakat eserin başarılı bir çeviri olması, bu çevirinin önemini artırır. Bu eserde, kuşlar üzerinden bir anlatıma gidilmiştir. *Conferance of Birds (Kuşların Sohbeti)* gibi ismin de verilebileceği bu eserin isminin kaynağı, bir hadiste, kuş kalbinin temiz olarak kabul edilmesine bağlanabilir. Ayrıca eski Türklerde ölen kişinin ruhunun kuş gibi uçtuğu düşünüldüğü için cennete “uçmağ” denilmiştir.

Ahmedî'nin çeviri eserinin isimlendirilmesinde, ehabil kuşlarının da etkisi olabilir. Yeryüzüne nadir inmeleri, uyurken dahi yol almaları nedeniyle nadir görülen bu kuşların güzellik bakımından tavus kuşunun görüntüsüne bürünerek; Anka, Simurg, Hüma, Feniks gibi efsanevi kuşlara ilham kaynağı olduğu belirtilebilir. Uçarken yemeleri-içmeleri, sadece kuluçka döneminde yeryüzüne inmeleri, “Fil Suresi”nde geçmeleri bu durumda etkilidir. Uyurken uçması nedeniyle İngilizcede “Swift Bird” diye bilinen bu kuş, Türk kültüründe, günümüzde fazla bilinmez.

“Hacı Bayram-ı Veli (1352-1429) diye anılan ve bugün Ankara’da bir cami ile türbesi bulunan bu mutasavvıf şair, ‘Bayramilik’ tarikatının da piridir. Çubuk suyu kenarında Solfasol (Zülfazıl) Köyü’nde doğmuştur... Kuvvetli bir medrese tahsili görmüş ve uzun zaman Ankara’da müderrislik yapmıştı. Sonra kendini tasavvufa vermiş, Hicaz ve Şam’ı dolaşmış, yurda döndükten sonra Bursa ve Aksaray’da bulunmuştu” (Kabaklı, 2016e: 205).

Hacı Bayram'ı Veli, Ahmet Kabaklı'nın anlattığı diğer bir Tasavvuf edebiyatı sanatçısıdır. Zülfazıl, Hacı Bayram'ın doğduğu yerdir. Günümüzde bu ad, Solfasol olarak bilinir; Ankara'dadır. Ahmet Kabaklı, Hacı Bayram'ın damadı olan Eşrefoğlu Rumî'ye de değinir fakat hamse sahibi nadir kişilerden olan Şeyh Hamdullah'a değinmez. Çünkü Şeyh Hamdullah, Hacı Bayram'ın oğlu olmasına rağmen Divân edebiyatı sanatçıları ile ilgili eserde aktarılır. Akşemsettin ise onunla ve Fatih'le özdeşleşen öğrencisidir.

Tasavvufî edebiyat²⁴ ile Divân edebiyatında ortak görülen bazı terimler de vardır: tay-ı mekân, İskender. Tay-ı mekân, zamanda ve mekânda yolculuğu ifade eder. Edebiyatta geçen İskender ise tarihî şahsiyet ve *Kur'an*'da geçen şahsiyet olarak iki tanedir. İskenderlerden ilki, Makedonyalı İskender olarak bilinen ve Aristo'nun öğrencisi olan kişidir. Bu kişiye İskender-i Yunani de denilmiştir. İkinci İskender, "İskender-i Zülkarneyn" diye bilinen kişidir. Bu kişi, Büyük İskender'de olan birçok özelliğe sahiptir. O da askeri bir dehadır, önemli bir hükümdardır, benzer coğrafyada hüküm sürmüştür. Farklı olan yönü ise *Kur'an*'da geçen bir kişi olmasıdır. Bu kişinin peygamber veya salih bir kul olduğuna dair görüşler vardır.

İskender-i Zülkarneyn'in isminde geçen "karn" (İngilizcedeki horn) kelimesi; boynuz, kadın, liderlik, görkem gibi anlamlar ifade eder. Onunla ilgili olay, "Kehf Suresi"nde, 94 ve 97. ayetlerde geçer. Yecüc ve Mecüc adlı kişilerle mücadele eden halk, Zülkarneyn'den yardım ister. İslam'a göre seçkin bir kişi olan Zülkarneyn, halkın yardımıyla demirden bir set oluşturur. Zülkarneyn, ateşle demir cevherini eriterek seti sağlamlaştırır. *Ergenekon Destanı*'nda ise bu durumun tersi olay anlatılır.

Onlarla ilgili bir set yaptırdığı belirtilir. Doğu edebiyatında geçen İskendernâme adlı eserlerin ilki, İran edebiyatında oluşmuştur; Genceli Nizami'ye aittir. Türk edebiyatındaki ilk İskendernâme ise Ahmedî'ye aittir. İskendernâme eserleri hangi toplumlarda yazılmış olursa olsun, yanlışlıkla Büyük İskender'in hayatından da izler taşır.

²⁴ Tasavvuf edebiyatının teorilerinden ahlâkın anlaşılması için önemli bir örnek vardır. Bir zamanlar İran'da; şair ve bilginlerden oluşan bir meclis vardır: Suskunlar Meclisi. Bu meclis otuz kişiden oluşur, üye sayısı artırılmaz. En önemli özellikleri ise çok düşünmek, az konuşmak ve az yazmaktır. Bir üyelerinin öldüğünü duyan Molla Cami, üyelik için başvuruya gider. Fakat ölen kişinin yerine bir başkası önceden alınmıştır. Molla Cami, kapıyı çalınca hizmetçi açar. Hizmetçi gelen kişiyi ve arzusunu başkana bildirir. Meclis başkanı ve üyeler onun gibi birini kaçırdıkları için çok üzülür.

Başkan güzel bir şekilde hayır demek için hizmetçiye, bir bardağa, ağzına kadar su doldurtur. Dolan bardak Molla Cami'ye gönderilir. Molla Cami bu nazik reddedilme karşısında biraz düşünür. Yakındaki gül ağacından aldığı gül yaprağını gelen su bardağının üstüne bırakır ve bardağı geri gönderir.

Gül yaprağına rağmen taşmayan su dolu bardak ile meclistekiler mesajı anlar, onu da üye yaparlar. Meclislerinin üye sayısı olan 30'un sağına bir sıfır daha koyarlar. Bununla Molla Cami'nin gelişyle değerlerinin on katına çıktığını da anlatmak isterler. Molla Cami, bu durumu görünce mütevazılıkla sağdaki sıfırı silip sola bir sıfır bırakır. Meclistekiler, Molla Cami'nin bu durumuna hayran olur. Böylece "solda sıfır bırakmak" deyimini de ortaya çıkar.

“Şairliğinden de öte, büyük bir Halveti (sonra Celveti) şeyhi olan Aziz Mahmut Hüdâî (1541-1628), tasavvufta [...], İstanbul ve Bursa'nın 'hazret' sıfatı ile andığı evliyadan bir zattır... Hem medrese hocası hem de dergâh postnişini olarak yüksek şöhret kazanan Hüdâî; Şam ve Mısır'ı tahsil ve irşat için dolaştıktan sonra, Bursa'da Şeyh Üftade'ye intisap etmiştir (Kabaklı, 2016e: 250).

Aziz Mahmut Hüdâî, Ahmet Kabaklı'nın değindiği son büyük tasavvuf şairlerinden biridir. Ahmet Kabaklı gibi Hüdâî'nin de siyasî hayatta çok etkili olması, bazı benzer noktalarının olması, Tasavvuf edebiyatının son büyük şairi olarak kabul edilebilecek bir kişinin Aziz Mahmut olması, Türk Edebiyatı Vakfının Aziz Mahmut'un açtığı Sultan Ahmet Camisi'nin karşısında olması; Aziz Mahmut'un ayrıntılı anlatılmasıyla sonuçlanacaktır.

Aziz Mahmut, 1541 yılında Ankara'nın Koçhisar ilçesinde doğar. İsmi daha sonraları Şereflikoçhisar şeklinde değiştirilen bu yerde fazla kalmaz. Daha önceden tanıştığı Nazır Zade Ramazan Efendi, onun eğitiminde burada da etkili olur. Ramazan Efendi, bilgili bir kimsedir; Hüdâî'de gördüğü ışık nedeniyle onu yanından ayırmaz. Ramazan Efendi'nin de Küçük Ayasofya Medresesinde önemli bir görevi vardır. Gittiği hemen hemen her yere Aziz Mahmut'u da götürür. Aynı Ramazan Efendi, Kanuni'nin Zigetvar Seferi sırasında ölümü nedeniyle onun iç organlarını İstanbul'a getiren kişidir. İstanbul'dan sonra Edirne'deki Selimiye Medresesine tayin olmuş, yardımcısı Aziz Mahmut'u da götürmüştür. Bu durum, Şam'a tayini ve ardından Mısır'a tayini sonrasında da görülür. Böylece Aziz Mahmut, çok genç yaşta hem kültürlü bir kişiden eğitim alır hem de dünyanın önemli bazı yerlerini gezer.

Ramazan Efendi ile son durağı, Osmanlının eski başkentlerinden biri olan Bursa'dır. Ramazan Efendi burada başkadı, Aziz Mahmut da naibidir; ayrıca Aziz Mahmut medresede de hocalık yapar. Ramazan Efendi'nin ölümüyle, yardımcısı olan Mahmut Efendi, başkadı olur. Böylece bir menkıbe oluşmaya başlar. Fakat Ahmet Kabaklı, Aziz Mahmut'un kadılık yaptığına değinmez. Bursa'nın başkadısı, Bursa'nın en önemli kişisi demektir. O dönemde kadı, bir yerin belediye hizmetinden emniyet işlerine dek birçok şeyden sorumludur. Bursa gibi bir şehrin önemi de onun bu makamına ayrı bir önem katar. Çünkü Bursa, Osmanlıya başkentlik yapmış en önemli üç kentten biridir.

Hüdaî'nin Bursa kadılığı sırasında, ilginç bir rüya gördüğü anlatılır. Cehenneme dair olan bu rüyası, onu çok kötü etkiler. Çoğu kişinin bildiği boşama davası ise bu olay üzerine gerçekleşir. Onunla ilgilenen hemen hemen herkesin bildiği bu hikâyeye, Newton'un kafasına düşmesiyle bazı şeylerin farkına varmasını sağlayan elmaya benzer. Bu durum, İbrahim Ethem'in damında deve arayan adamın dolaşması hikâyesi ile de benzeşir. Aziz Mahmut; hocası Üftade'den aldığı eğitim sonrasında, Eskişehir'de eğitim gördüğü yer olan Sivrihisar'a gönderir.

“Asıl adı Mehmet Muhittin olan Üftade Bursa'da yaşamıştır, Celveti tarikatının kurucularındandır ve Aziz Mahmut Hüdaî'nin şeyhidir. Divânçesi güzel Türkçeli, öz şiirli, gönül sesi ilahilerle doludur. Aziz Mahmut kadar ünlü şiirleri olmasa da Türk edebiyatında şiirlerinin ayrı bir yeri vardır” (Kabaklı, 2016e: 242).

Yukarıdaki metinden de anlaşıldığı gibi, Ahmet Kabaklı'nın ayrı bir başlık altında kendisine de değindiği Üftade'nin Kadı Mahmut'a çok kısa bir sürede büyük teveccüh göstermesi; birçok kişiyi kıskandırır. Hâlbuki o, hocasının yanına bir kıvılcım gerektiren halle gelmiştir. Üftade, öğrencilerini toplayarak, kır gezisine çıkar. Herkesten kendisine çiçek getirmesini ister. Öğrencilerinin kimi demet alarak kimi de bulduğu en güzel çiçeği alarak gelmiştir. Fakat eski kadı, elinde kırık bir çiçekle gelir. Hocası ona, kendisine bunu mu layık gördüğünü sorar. Kadı Mahmut “Koparmak için elimi uzattığım her çiçek Allah'ı zikrediyordu. Allah'ı zikretmeyen tek bu kırık çiçeği buldum.” der. Bu solgun çiçekle, hocasının gözüne iyice girer. Hocası onun isminin sonuna “Hüdaî” ismini ekler, Aziz ismini de sonradan alır.

Aziz Mahmut Hüdaî ile özdeşleşmiş birçok menkıbe bulunur. Sultan Ahmet ve karısı Kösem Sultan'a dair menkıbe, Sultan Ahmet'in Hüdaî'ye rüya yorumlatmasına dair bir menkıbe, Sultan Kayıtbay Türbesi'nin Kadem-i Şerif'inin ilk altı minareli cami olan ve Aziz Mahmut Hüdaî'nin açtığı Sultan Ahmet Camisi'ne götürülmesine dair menkıbe önemlidir. Aziz Mahmut ile özdeşleşmiş başka menkıbeler de vardır. Sultan Ahmet'in Hüdaî'ye gönderdiği hediyelerin Aziz Mahmut tarafından kabul edilmemesi nedeniyle oluşan Anka Kuşu'na benzetilmeye dair menkıbe, Hüdaî'nin iğne kutusundaki kertenkeleyi bilmesiyle halkın odun yoksunu olduğunu Sultan Ahmet'e belirttiği menkıbe, İstanbul'daki hipodromun üstüne okul yapılmasını istediğine dair menkıbe; bu menkıbeler arasındadır. Kabaklı'nın da değindiği Aziz

Mahmut'un menkıbelerinin anlatılması gereklidir fakat bizi tezimizin araştırma konusundan uzaklaştırma ihtimali nedeniyle bu konu fazla uzatılmamalıdır.

Ferhat Paşa Antlaşması ile sonuçlanan Tebriz Seferi'ne de bizzat katıldığı bilinen Aziz Mahmut'a dair bir menkıbenin ayrı bir yeri vardır. Sultan Ahmet'in atından inerek, Hüdaî'nin atının ardından yürümesi bunlardan biridir. Sultan'ın bu mütevazı davranışı, Ahmet Kabaklı'ya ödül verilmesi sırasında, MEB bakanının Kabaklı'nın elini öpmesini hatırlatır. Ayrıca Aziz Mahmut'un ardından yürüyen sadece Sultan Ahmet olmaz. Yediden fazla padişah ona saygıda kusur etmez. Madden ve manen artlarında yürürler. III. Murat, Genç Osman, IV. Murat bunlardandır. Bu durum; Ahmet Kabaklı'nın kurduğu vakfa Celal Bayar, Süleyman Demirel, Tayyip Erdoğan gibi cumhurbaşkanlarının ilgi göstermesine benzer.

Aziz Mahmut, padişahlara yazdığı mektuplarla, halka daha iyi hizmet etmelerini de sağlamaya çalışır. İstanbul Boğazı ile ilgili bir olay, buna örnektir. O dönemde, karşıdan karşıya geçmek isteyen birçok kişi ölür. Bunlar içinde, paşalar gibi önemli kimseler de vardır. Sultan Ahmet'e 1605 yılında yazdığı bir mektupta "Sultanım! Boğaz'a bir köprü yaptırırsanız da halkınız size dua etse..." der. Bu mektupta geçen ve Leonardo da Vinci'nin de bir planını yaptığı bu köprü ancak 1973 yılında tamamlanabilir. İstanbul Boğazı'ndaki ilk köprü olan bu köprünün adı Boğaziçi Köprüsü'dür. Bazı yerlerde birinci köprü diye de geçer. Galata Köprüsü Haliç'tedir.

I. Ahmet zamanında ortaya çıkan taun hastalığı fazla bilinmez. Bunun fazla bilinmemesi, meşhur olan adı "veba" ile anlatılmamasındandır. Veba, genel kaniya göre, farelerden bulaşan bir hastalıktır. Bazılarına göre ise bu hastalığın asıl kaynağı, farelerde de bulunan pirelerdir. Vebanın Osmanlıya Avrupa'dan gelme ihtimali çok büyüktür. Aynı dönemde Avrupa'daki nüfusun üçte biri, altı yılda ölmüştür. Venedik Cumhuriyeti'nin nüfusunun yarısı ise aynı yıl ölmüştür. Avrupalıların daha önceki dönemde, vebalı kişileri mancınıklarla düşman saflarına attıkları zaten bilinir. Böylece hem mikroptan hem düşmandan kurtulmaya çalışılır.

İstanbul'da veba²⁵ yayılınca, halk ne yapacağını şaşırır. Bazıları Hüdaî'nin yanına giderek dua etmesini ister. Hüdaî, kendisinin bir şey yapamayacağını ama Karacaahmet Mezarlığı'nda Hasırlı Baba adında biri olduğunu, ona gitmelerini söyler. Eğer yardım etmeyi kabul etmezse, kendisinin selam gönderdiğini iletmelerini de ekler. Böylece bir menkıbe oluşmaya başlar. Hasırlı Baba, çoğu kişinin meczup diye bildiği bir kişidir. Yanına vardıklarında, hasırının üzerinde yatıyor halde bulurlar. Hasırlı Baba, kendisiyle konuşmaya gelenlere kızar. Onlara hiç yardım etmez. Ama Hüdaî tarafından gönderildiklerini duyunca, dua eder. O gün bir kişinin daha cenazesinin kalkacağını, ardından da vebanın kesileceğini söyler. Konuşmasını bitirirken, Aziz Mahmut'un başka bir emrinin olup olmadığını da sorar. Ardından hasırına bürünüp tekrar yatar, söylediği gibi olur.

Sultan Ahmet'ten sonra, onun yerine kardeşi I. Mustafa geçer. I. Mustafa'dan sonra da mecburiyetten dolayı, Genç Osman geçer. İlk katledilen Osmanlı padişahı ve saray dışından evlenen ilk Osmanlı hanedan üyesi olan Genç Osman'ın öldürülüşü de Aziz Mahmut zamanına rastlar. Sultan Ahmet'in genç yaşta ölümü; Genç Osman'ın çok küçük yaşta tahta geçmesi ve ölümü; IV. Murat'ın ağabeyi Genç Osman ile benzer bir kaderi paylaşması; Sultan İbrahim'in akli dengesindeki tutarsızlıkla geçen sekiz yıl Kösem Sultan'ın bu dönemde etkili olmasına neden olur. Kösem Sultan'dan sonra da Köprülü Mehmet Paşa'nın ve ardından Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Osmanlı siyasetinde en etkili isim olması gerçekleşir.

Genç Osman'ın ölümünden sonra yerine kardeşi IV. Murat geçer. IV. Murat'ın kılıcını, Hüdaî, Eyüp Sultan'da kuşatır; kılıç kuşanma, bir gelenektir. Ayrıca kuşanılan kılıç, Hz. Ömer'in kılıcıdır. IV. Murat da Aziz Mahmut'u sever, zaman zaman onun tekkesine gider. Bir keresinde yine gitmiş, kim o diye seslenen dervişe

²⁵ İstanbul'daki vebanın belki de en kötü sonucu I. Ahmet'in vefatı olur. Bu büyük kişi de vebaya yakalandığında, daha yirmi sekiz yaşındadır. Tarih kaynaklarında tüm Osmanlı padişahları, kırk beş yaşın üstündeki adamlarla sembolize edilir. Böylece, baştan itibaren tarihî araştırmalar yanlış gider. Fatih'in İstanbul fethi ile ilgili resimlerinde nasıl yaşlı bir adam konularak büyük bir yanlış yapılmışsa, benzer durum Sultan Ahmet'te de vardır. O, yirmi sekiz yaşını geçemedi ama ona atfedilen resimlerde hep yaşlı adamlar gösterilir. Ölüm döşegindeyken dört defa selam aldığına dair bir menkıbe de vardır. Onun selam almasını duyan mabeyinci, niçin selam aldığını sorar. O da Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kendisine selam verdiğini ve yarın vefat edeceğini bildirdiklerini söyler. Vefat ettiğinde kavuğunun içinde bir kâğıt bulurlar. Kâğıtta kademişerif resmi içinde kendine ait bir dörtlük vardır.

süslü bir dille Yedi İklim padişahı olduğu söylenince kapı açılmamıştır. IV. Murat mütevazı bir dille kendisinin kim olduğunu söylediğinde kapı açılmıştır.

Hüdaî ile IV. Murat'ın alâkası; Aziz Mahmut vefat ettikten sonra da devam ederek bir menkıbe daha oluşturur. IV. Murat, Bağdat Seferi sırasında doğuda bulunur. Safevi askerleri bir plan yapmış ve çadırına sızmışlardır. Amaçları padişahı gizlice öldürmektir. Tam öldürmek için atılacakları sırada, IV. Murat rüyasında Aziz Mahmut'u görür. Her ikisi de aynı yerde oturmaktadır. Aziz Mahmut, IV. Murat'a kalk diye seslenince o da kalkar. IV. Murat'ın uyanarak kalkmasıyla suikastçıları görmesi bir olur. Dördünü de öldürür, zaten pehlivan yapılı olmasıyla meşhurdur.

Hüdaî²⁶, Hz. Yuşa ve Yahya Efendi; İstanbul Boğazı'nın üç önemli koruyucusu olarak kabul edilirdi. Her biri boğazın ayrı bir yerindeydi. Osmanlı Donanması buralardan geçerken onlara selam verirdi. Ayrıca Hüdaî, Celveti Tarikatı'nın en önemli büyüğüdür. Bunu öğrencilerinden biri olan büyük müfessir İsmail Hakkı Bursevi de belirtir. Bu tarikata göre, halk içinde hak ile beraber olma önemlidir. İnsanlardan uzak bir dinî hayat benimsenmez. Bununla insanların hidayete ermesi de amaçlanır.

Hüdaî, edebiyatta, Tasavvufî Halk edebiyatçısı olarak gösterilir; Ahmet Kabaklı tarafından. Fakat Hüdaî'nin hece ile yazılmış şiirleri olduğu gibi aruz ile yazılmış şiirleri de vardır. Eserleri arasında Türkçe olanlar olduğu gibi Arapça olanlar da vardır. Onun Arapçayı Farsçadan daha öne çıkarması, Şam ve Mısır'daki görevleriyle ilgilidir. Türkçe olan *Divân*'ı, en meşhur eseridir. Onun halk edebiyatı sanatçısı olarak görülüp de divân edebiyatı sanatçısı olarak görülmemesi bir eksiktir.

“1475'te Merzifon'da doğan Sümbül Sinan, 1529'da İstanbul'da, ünlü Halvetiyye şeyhi olarak vefat etti. Koca Mustafa Paşa Camisi'nde halkı dince ve tasavvufça irşat eden Sümbül Sinan, o cami bitişiğindeki dergâhının yanına gömülmüştür... Beraber gittikleri hac farızası sırasında ölen Cemal-i Halveti'nin müridi olarak, bu şeyhinin vasiyeti ile

²⁶ Hüdaî'nin ölmeden çok daha önce yaptığı bir dua meşhurdur. Duanın oluşması da ilginçtir. Sultan Ahmet ile bir sohbeti sırasında, Sultan Ahmet “Efendim! Abdülkadir Geylani gibi İslam büyüklerinin kendilerini takip edenlerle ilgili duaları var. Sizin de bir duanız var mı?” demiştir. Bunun üzerine “Bizim yolumuzdan gidenler, bizi sevenler ve ömürlerinde bir defa olsun kabrimize gelip Fatiha okuyanlar bizindir. Ömürlerinde fakirlik görmesinler. Ölümeleri denizde olmasın. İmanlarını kurtarmadıkça ölmesinler. Öleceklerini bilsinler ve haber versinler.” demiştir.

irşada başlamıştır. Kendisi ölünce, müridi Merkez Efendi onun postuna geçmiştir” (Kabaklı, 2016e: 234).

Ahmet Fakih, Sümbül Sinan Efendi ve Merkez Efendi; Ahmet Kabaklı'nın eserinde anlatılan Tasavvuf edebiyatı şairlerindedir. Ahmet Fakih, Horasan'dan Konya'ya gelen kişilerdendir; Mevlâna'nın babasından fıkıh dersleri de almıştır. *Çarhnâme* adlı eseri vardır. Sümbül Sinan ve Merkez Efendi ise İstanbul'da yaşamış şairlerdendir. İki Amasyalı, ikincisi Denizlidir. Sümbül Sinan'ın “sümbül” lakabını alması, Hüdaî'deki gibi, hocasına solmuş/kırık bir çiçek getirmesi sebebiyledir. Merkez Efendi ise onun öğrencisidir.

Mevlâna, Yunus Emre, Erzurumlu İbrahim Hakkı gibi büyük şairler; Kabaklı'nın monografi/biyografi eserlerinde, daha ayrıntılı geçer. Mevlâna'nın oğlu olan Sultan Veled gibi kişiler de bu kişilere dâhildir. Fakat Ahmet Kabaklı'nın Yunus Emre'ye dair monografisinden aşağıdaki sözlerinin aktarılması, bu yazının önemli bir eksiğini dolduracaktır.

“Aydın tabakanın halktan kopmuş kesimi; Yunus Emre'yi ‘büyük şair’ olarak ancak bundan 70-80 yıl önce, Rıza Tevfik'in sezişleri ve Köprülü Fuat beyin araştırmaları ile tanıdı. Elli yıl içinde, Batı dillerine bazı tercümelemler yapıldı. Fakat asıl bundan sonra Yunus Emre belli başlı dünya dillerine bütünü ile derinliği ve güzelliği ile çevrilebilirse cihanın seçkinleri Mevlâna, Hafız, Goethe, Dante, Puşkin, İmrülkays, Byron, Baudelaire vs. gibi Yunus'u da baş şair olarak tanıyacaklardır. Yunus'un yeri, bu sayılanlar arasındadır (Kabaklı, 2009a: 8).

Sonuç olarak Ahmet Kabaklı'nın bu eserinin orijinal tarafları kadar orijinal olmayan tarafları da vardır. Dinî-Tasavvufî edebiyatı tek bir kitap halinde bize sunması, kitabın herkesin anlayabileceği bir dil ile yazılmış olması, kitaptaki bilgilerin nesnele yakınlığının fazlalığı; kitabın en önemli orijinal taraflarıdır. Ne var ki kitapta bazı eksiklikler de yok değildir. Tekdüze bilgi aktarımının, okuyucuyu zamanla sıkma özelliği vardır. Çünkü Nihat Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında olan görsel çeşitlilik, bu kitapta yoktur. Kitapta yazım ve noktalama yanlışları da azımsanmayacak miktardadır. Fihrist/dizin/endeks/indeks ise Ahmet Kabaklı'nın diğer kitaplarında olduğu gibi, bu kitapta da yoktur.

3.9. Sanat ve Edebiyatımız

Kitap adı	Sanat ve Edebiyatımız
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Atilla Ceylan
Tashih	Halit Baykal
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Şenyıldız (Topkapı/İstanbul)
Yayın Tarihi	2016
Baskı Sayısı	3
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	16549
Sayfa Sayısı	127
Ebat	13,5-21,5
ISBN	978-975-6186-76-3
Açıklama	Türk Edebiyatı eserinden
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın *Sanat ve Edebiyatımız* kitabı, fazla hacimli değildir; yüz yirmi yedi sayfadan oluşur. Bu kitap, Kabaklı'nın farklı yerlerde yayımlanmış metinlerinin toplanmasıyla oluşmuştur. Fakat Kabaklı'nın bu kitabı, yazar hayattayken oluşturulmamıştır. Yazarın bu kitaba bir ön söz yazmamış olmasından da bu durum anlaşılabilir. Kabaklı'ya ait kitabın ön sözünde, aşağıdaki bilgi vardır.

“[...] millî tarih, kültür ve irfan hazinemizin neler olduğu ikna edici ve çarpıcı bir dille gözler önüne seriliyor. Bu kitapta, özümüze dönmeden kalıcı eserler verilemeyeceğine dikkat çekiliyor. Bununla da yetinilmiyor ve özümüze dönmenin ne demek olduğu çok açık ve net bir şekilde anlatılıyor” (Kabaklı, 2016f: 7).

Eserin ön kapağında taşlardan yapılmış bir lale resmi, arka kapağında ise bu resmin fon olarak kullanılmış hali vardır. Kitabın ön kapağının sağında, yukarıdan aşağıya doğru üç unsur vardır: yazar ismi, eser ismi, yayınevi logosu. Bu üç unsur, kitap sırtlığında da vardır fakat sırtlıktaki logoda yalnız orta kısım vardır. Kitabın arka kapağında, seri numara vardır. Kitabın ilk sayfaları; yazarın biyografisi, iç kapak, eser künyesi, içindikiler, “Eseri Sunarken” adlı önsöz kısmından oluşur.

Bu kitapta da Ahmet Kabaklı'nın diğer kitaplarında olduğu gibi, dizin/indeks/endeks/fihrist kısmı yoktur. *Edebiyat Akımları* kitabında geçen okunacak kitap listesinin yerini, burada, Ahmet Kabaklı'nın kitaplarının reklamına dair sayfalar almıştır. *Divân Edebiyatı* ve *Âşık Edebiyatı*, reklamı yapılan eserlerdir.

Ahmet Kabaklı'nın eserinde, üzerinde durulan dört önemli kişi vardır: İsmail Dede, Fuzûlî, Mevlâna, Âşık Veysel. Kabaklı'nın bu eserde üzerinde durduğu bazı duygu ifadelerinden de söz edilmelidir. İzm, sanat, kin, hınç, sevgi, düşkün kelimeleri; bunlar arasındadır. Kabaklı'nın eserde üzerinde durduğu edebiyata dair konular ise folklor, tiyatro, gazel, meddah, nutuk, şair olarak sıralanabilir.

Ahmet Kabaklı'nın *Sanat ve Edebiyatımız* adlı eserinde, bir sanat eserinin kalıcı olması, bazı basitliklerden arınık olmaya bağlanır. Kin, nefret, siyaset gibi unsurlar; bunlar arasında verilir; *Oğuz Kağan Destanı*, *Şehnâme*, *İlyada-Odessa* gibi eserlerin kalıcı olması buna örnek verilir. Çünkü bu eserlerde geçen kişilerin ölmesi ve aradan asırlar geçmesi bu tarz basitliklerden kurtulmayı beraberinde getirir, eserde.

Kabaklı, tarihin sanatla anlatılmasına da değinir. Avrupa edebiyatından ve Türk edebiyatından örnekler verir. Sanatın bazı olayları ölümsüz hale getirdiğini belirtir. Mesela Shakespeare'in Hamlet adlı kahramanı, bir Danimarka kralının sanatla ölümsüzleştirilmiş halidir. Tarihî romanın kurucusu olan Walter Scott, Türk-İslam tarihini sevdiren Yahya Kemal örnek olarak verilenler arasındadır. Türk tarihinin sönük kalmasını biraz Türk edebiyatının bu yönde geri kalmasına, biraz da Tevfik Fikret gibilere bağlar. Çünkü Tevfik Fikret'in Osmanlı tarihinin şeref zenginliğinden rahatsız olduğunu belirtir. Aşağıdaki alıntı, Kabaklı'nın bu konudaki sözlerini daha iyi özetler.

“Bir Yavuz’da kaç Napolyon’luk kudret ve hüner olduğunu kimseler bilemez. II. Murat’ın şehadetindeki kutsiyeti, Genç Osman’ın güzelliğini, o güzellikle zindanlara atılıp boğduruluşunu bizden gayrisi duyamaz. Bunlar duyulmadıkça da o muhteşem tarih, yerli filmlere ticaret metaı ve okul kitaplarına rakam malzemesi olup gider” (Kabaklı, 2016f: 18).

Ahmet Kabaklı’nın sözkonusu eseri, bilimsel olarak değerlendirilecek bir kitap değildir. Zaten sanat ve edebiyat hakkındaki hiçbir eserden tam olarak bilimsellik beklenemez. İnceleyen kişi bilimsel davransa dahi incelenen bilimsel değildir. Fakat bu durum, Ahmet Kabaklı’nın yazın hayatına dair düşüncelerine daha kestirme ulaşılmasını sağlar.

Ahmet Kabaklı’nın incelediği kişiler arasında, Fuzûlî de vardır. Ahmet Kabaklı, ona dair yazısında, ilginç bir bakış açısı sergiler. Bilim adamı yönünden çok sanatçılığını-avukatlığını ön plana çıkardığı bu yazıda, *Şikâyetnâme* adlı mektuba yer verir. Fuzûlî’nin rüşvetçi ve iş bilmez kâtipler olarak gördüğü olaya, bir de kâtipler açısından bakar. Fuzûlî gibi yetenekli bir şairin kâtipler arasında olma ihtimalinde, belki kâtiplerin haklı olacağını belirtir, Kabaklı. Kâtiplerin haksız olarak görülmesi, onlara dair hiçbir metnin olmamasının da bir sonucudur. Ahmet Kabaklı’nın kendisi farkına varmasa da edebiyat ve sanat konusunda önemli bir noktaya değinmiştir. Edebiyatı ve sanatı gelişmiş toplumlar, kendisinin tanıtımını/reklamını en iyi yapan toplumlardır. Bu durum, milliyetçiliğin işlevine de bağlanabilir.

*“Kalem olsun eli, ol katib-i bed-tahririn;
Ki fesad-ı rakamı, sur’umuzu sur’eyler.*

*Gâh bir harf sukutuyla kılar nadir’i nar
Gâh bir nokta kusuriyle gözü kör eyler”*

(Kabaklı, 2016f: 98).

Fuzûlî’nin *Şikâyetnâme*’sinden alınmış yukarıdaki mısralarda, yine Fuzûlî’ye dair zekâ pırıltıları görülür. Fuzûlî’nin bu şiirinde, Ahmet Kabaklı, kalem aşısının anlatıldığını aktarır. Yanlış yapan kâtibin elinin, kesilip doğru ağaca aşı yapılan ağaç parçası gibi olması istenir. Fuzûlî’nin elinin kaleme benzetilmesi, kalemi kullanmasında elini kullanma ihtimalinin bir sonucu olsa da Ahmet Kabaklı’nın tespitinin aktarılmayan başka delillerinin olma ihtimali büyüktür. Ayrıca Fuzûlî’nin

anlattığı kâtibin yaptığı yazım yanlışlarının anlaşılması, Osmanlı Türkçesinin bilinmesine bağlıdır.

Ahmet Kabaklı, Âşık Veysel üzerinde de durur. Âşık Veysel, Kabaklı tarafından, Türk Aşk edebiyatının zirve ismi olan Karacaoğlan ile kıyaslanır. Âşık Veysel anlatılırken, sazın âşıklık geleneğindeki önemine ve âşıkların yarı veli olarak değerlendirilmesine de değinilir. Âşık Veysel'in Ankara'ya gelmesine rağmen Mustafa Kemal ile görüşememe talihsizliğine, metinde değinilmez.

Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, üzerinde durulan iki önemli kişi daha vardır. Bunlar Mevlâna ve Dede Efendi'dir. Her iki kişi de Mevlevîlikle ilgilidir. Mevlâna'nın hayatı, Kabaklı'nın *Mevlâna ve Çağlara Hükmedenler* kitabında daha ayrıntılı anlatılmıştır. Burada sadece Mevlevîliğin onun döneminden sonra oluştuğunu ve Ahmet Kabaklı'nın *Sanat ve Edebiyatımız* adlı eserinde Mevlâna'yı yanlış anlayanlar üzerinde durduğunu belirtmek yeterlidir.

“Musikimizin büyük Itri'den sonra en büyük bestekârı olan İsmail Dede Efendi'nin 200. doğum yılındayız. Anılma gününde, eşsiz musikisini icra yönünden millî tarihe bağlı sanatkâr ve bilginlerimiz oldukça gayret gösterdiler... Milletimiz böylece kendi öz sesini Yunuslarda, Itrilerde, Dedelerde, Fuzûlî, Karacaoğlan ve Yahya Kemallerde bulacaktır. Sinanlar, Levniler, Karahisariler; yeni sanatın yeni ustaları olacaktır” (Kabaklı, 2016f: 89).

Ahmet Kabaklı'nın kendisine dair düşüncelerini aktardığı Dede Efendi, Mevlevîliğin şeyhlerindedir. Fakat Ahmet Kabaklı'nın üzerinde durmadığı bir nokta vardır: Buhurizade Mustafa Efendi olarak bilinen Itri de bir Mevlevî şeyhidir. Ahmet Kabaklı, Dede Efendi'nin Itri'den sonraki en büyük Türk müziği sanatçısı olduğunu belirtir. Itri, yazara göre, bestekârlıkta Türk müziğinin zirve noktasıdır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal gibi kişilerin eserlerinden verdiği örnekler de Itri'nin/Dede'nin büyüklüğünü gösterir. Çünkü her iki önemli sanatçı da bu kişilerden etkilenmiştir.

Ahmet Kabaklı'nın Dede Efendi'yi anlattığı yerde, Dede Efendi'nin İstanbul'daki evinin harap halde kaldığı, anlatılır. Ahmet Kabaklı'nın metninin geçtiği sayfanın altına düşülen dipnotta, Ahmet Kabaklı gibi kişilerin çabasıyla bu yerin restore

edilerek müze haline getirildiği aktarılır. Ahmet Kabaklı'nın Dede Efendi'nin mezarının Mekke'deki Mina civarında olduğunu, mezarının bulunma ihtimalinin zorluğunu belirtmesi de dikkat çeker.

“Bizde öldürülüşünden yaklaşık yüz yıl sonra meddahlık sanatının mutlu bir dirilişle Paris'i kapladığı ve Fransız taşralarına yayılmaya başladığı görülüyor. Meddah; biraz mahiyet, çok az dekor değiştirerek yanına da bazen bir veya iki kişi alarak [...] 'icra-yı sanat' etmektedir” (Kabaklı, 2016f: 77).

Ahmet Kabaklı, Türk kültürüne dair yitik bir unsurun Paris'te dirilmesine de değinir. Türk-İslam kültürüyle bütünleşen meddah, Türkiye'de, Kabaklı döneminin halkı arasında, fazla rastlanan bir durum değildir. Kabaklı gittiği Paris kahvehanelerinin birçoğunda, meddah oyunlarının yaşandığını anlatır. Onun bu olayı anlatışındaki şaşkınlık, Paris'teki bu gösterilerin Türk kültür geleneğine yakınlığı sebebiyledir.

Ahmet Kabaklı'nın vefatından sonra *Ekmek Teknesi* dizisindeki “Herodot Cevdet” karakteri, Cem Yılmaz'ın tarihî olaydan daha çok kişisel izlenimleri anlatışları olsa da bunları Kabaklı fazla görmemiştir. Fakat Ahmet Kabaklı'nın Paris'te gördüğü meddahlık, Avrupa'da yeni değildir. İngiltere'nin en önemli sanatçılarından olan Charles Dickens'ın kahvehanelerde hikâyeler anlattığı, elindeki kırbaç gibi bir iki eşyayı olay canlandırma sırasında da kullandığı bilinir. Kaldı ki *İki Şehrin Hikâyesi* adlı eserinde, Dickens, Londra'nın yanında Paris'i anlatır.

Ahmet Kabaklı'nın eserine dair üzerinde durulacak son nokta, kitap kapağında geçen “lale” motifidir. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisi cildi kapaklarında ve *Divân Edebiyatı* kitabının kapağında da görülen bu motifin tasavvufta Allah'ı, kültürde medeniyeti sembolize ettiği bilinir. İlk Kültür bakanı olan Talat Sait Halman'ın çıkardığı ve İngilizce ilk önemli Türk edebiyatı dergisi olduğu kabul edilen *Journal of Turkish Literature* adlı derginin ilk sayısının kapağında da aynı motif vardır.

Tablo 3.8: Kabaklı'nın *Sanat ve Edebiyatımız* kitabının başlıkları

Eserin Sanata Dair Başlıkları	Eserin Edebiyata Dair Başlıkları
Kinsiz Sanat	Geleceğin Edebiyatı
Sanat Biçiminde Tarih	Folklor ve Tiyatro
Sanatın Üstünlüğü ve Düşkünlüğü	Folklor Eğitimi
Sanat İçinde Sanat	Perde Gazeli
Sanatçının Hürriyeti	Paris'te Meddah Kahveleri
Sanatta Güç Birliği Lüzumu	Bağırarak ve Konuşarak
İzm'li Sanat	Sohbet Çağı Nutuk Çağı
Sanatsız Kalan Zaferler	Sen ki Şairsin
Sanatta Sevgi ve Hınç	Fuzûlî mi Kâtipler mi Haklı?
Sanatın Özü Kaçıştır	Âşık Veysel veya Geleneğin Gücü
İsmail Dede'nin Kâinatı	Hangi Mevlâna?

Sonuç olarak *Sanat ve Edebiyatımız* kitabının, artılarından çok eksilerinin olduğu söylenebilir. Bu durumda, direkt Ahmet Kabaklı'nın yayıma hazırlattığı bir kitap olmamanın etkisi de vardır. Eserin en büyük eksikliği, içeriğinin bir konu etrafında toplanmamış olmasıdır. Edebiyat ve sanat gibi başlı başına çok kapsamlı iki konuya dair yazıların bir araya getirilmesi, bunların hacimsiz bir eserde sunulması; böyle bir sonucu doğurmuştur. Fakat toplumcu bir bakış açısıyla yazılmış metinlerden oluşmasının, olumlu-faydacı olduğu söylenebilir. Bu duruma, zihni dağınık kişilerin rahatça okuyabileceği tarzda olması da eklenebilir.

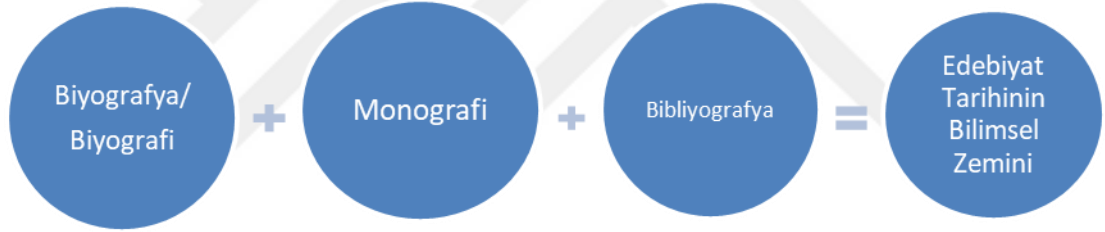
3.10. Türk Edebiyatı (5 Cilt)

3.10.1. Edebiyat Tarihi Kavramı ve Türk Edebiyatı Çalışmaları

Ahmet Kabaklı'nın edebiyata dair ansiklopedi ciltlerinin incelenmesine geçilmeden önce, edebiyat tarihi konusu üzerinde durmak gerekir. Türk edebiyatında edebiyat tarihi, Batılı anlamda, bir asırlık bir geçmişe sahiptir. Tezkire gibi klasik Türk edebiyatı türü, yerini, Batılı edebiyat tarihçiliğine bırakmıştır. Bu anlayışa göre tarihî sıralamaya uygun olma, olabildiğince fazla edebî eser inceleme, eleştirel davranma, gerçekçilik, kanıtlanabilirlik, incelemede eşitlik; önemsenen unsurlar olmuştur.

Türk edebiyatı tarihi, bir bakıma tarih biliminden ayrılarak kurulmuştur. Bu nedenle edebiyat ve tarih disiplini arasındaki ilişkiden söz edilmelidir. Edebiyat, bazı bilim adamlarının dediği gibi, arınık bir alan değildir; birçok disiplinle/bilimle içli dışlıdır. Tarih, coğrafya, felsefe, psikoloji, dilbilim gibi birçok alan edebiyatla etkileşim halindedir. Dağ'ın Orhan Okay'dan aktardığı bilgiye göre edebiyat tarihçisinin hâkim olması gereken alanlar vardır: mitoloji, tarih, sosyoloji, psikoloji, felsefe, estetik, müzik, görsel sanat. Kronolojik sistemde edebiyat tarihi, Mustafa Dağ tarafından, üç şekilde sınırlandırılır: Nazım/nesir (edebî türler), şahıs (monografi), yüzyıllar (eser, ekol, akım). Ayrıca Dağ; biyografyanın/biyografinin, monografinin, bibliyografyanın edebiyat tarihinin bilimsel zemini olduğunu aktarır. Buna dair şema, aşağıda verilmiştir.

Şekil 3.8: Mustafa Dağ'a göre edebiyat tarihinin bilimsel zemini

Tarih, çoğu kişinin bildiği gibi, geçmişe dair bilgiler bütünüdür. Edebiyat ise bir millete ait sözlü ve yazılı ürünler bütünüdür. Her iki alanın dil gibi ortak bir unsuru temel araç olarak kullanması, kümülatif/biriken tarzda gelişimi, kesişim kümelerini oluşturur. Bu nedenle edebiyat ve tarihin kesişim kümesi, edebiyat tarihi olarak adlandırılabilir. Ayrıca tarihe dair tüm konularda edebiyata dair bir noktanın olmasında olduğu gibi, edebiyata dair tüm konularda da tarihe dair bir nokta vardır.

İsminde “edebiyat tarihi” sözü geçtiği için ilk Türk edebiyatı tarihi kitabı, Abdülhalim Memduh'a ait olan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* eseridir. Fakat gerçek manada ilk Türk edebiyatı tarihî kitabı, Fuat Köprülü'ye ait olan *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserdir. Ali E. Bolayır'a ait *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabı, İ. Habip Sevük'e ait olan *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi* kitabı, N. Sami Banarlı'ya ait olan *Resimli*

Türk Edebiyatı Tarihi, İ. Hikmet Ertaylan'a ait olan *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabı, A. Sırrı Levent'in aynı alanda yazdığı eserler diğer önemli kaynaklar olarak kabul edilebilir. Sadettin Nüzhet Ergun, Tahir'ül-Mevlevî, Mustafa Nihat Özön, Ahmet Hamdi, Vasfi Mahir Kocatürk, H. N. Atsız, A. Ferhan Oğuzkan, Beşir Ayvazoğlu, Talat Sait Halman; bu alanda eserleri olan diğer kişilerdir.

Orhan Okay'a ait olan *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İnci Enginün'e ait *Yeni Türk Edebiyatı* kitabı, T. S. Halman'ın editörlüğünde hazırlanan edebiyat tarihine dair kitap, yine T. S. Halman'a ait *A Millennium of Turkish Literature* kitabı, önemli bir komisyon tarafından devlete hazırlanan *Atatürk Devri Türk Edebiyatı* kitabı diğer önemli kitaplardandır. Yakın zamanda vefat eden Orhan Okay'a ait *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine* adlı kitabın edebiyat tarihi kaynaklarına uygun tarafları da vardır.

Üzerinde durulması en önemli kişi, M. Fuat Köprülü'dür. Mehmet Fuat Köprülü, tarih alanında olduğu gibi, edebiyat tarihi alanında da bir dönüm noktasıdır. Her iki alanda da Batılı tarzı Türkiye'ye getiren kişi olmuştur. Köprülü, tarih alanında olduğu gibi, bir noktadan bakışı ortadan kaldırır. Yalnız Osmanlı tarihinin anlatılmasını veya yalnız İslam tarihinin anlatılmasını da ortadan kaldırmış; tarihsel sıralamaya uygun bir Türk tarihi eksenli uygarlık tarihi anlayışını getirmiştir. Tarih anlayışına getirdiği bu yenilik, edebiyat tarihi için de geçerli olmuştur. Çünkü edebiyat tarihi, ona göre, medeniyet tarihinin bir parçasıdır. Bu nedenle Köprülü'ye göre edebiyat tarihi, bir millete ait maddi-manevi özelliklerin eserlere yansımalarının incelenmesiyle ortaya konulan bir tarih şubesidir.

Gustave Lanson'un bir kitabına dair Taşan'ın yazdığı kitap tanıtım makalesi, Fuat Köprülü'yle olan ilişkisi nedeniyle aktarılmalıdır. Gustav Lanson, Abdullah Uçman'ın İsmail Hükmet Ertaylan'ın edebiyat tarihine dair kitabının ilk kısmından da anlaşılacağı gibi, Avrupa'daki edebiyat tarihçiliğinin ilk büyük temsilcisidir. 1909 yılında yazdığı yazı, Aşağıdaki metinden de anlaşılacağı üzere, Fuat Köprülü'yü çok etkilemiştir. Fakat Fuat Köprülü, Fransız edebiyatı tarihi ile Türk edebiyatı tarihinin oluşturulmasında bazı önemli farklılıkların olduğunu da belirtir. "Edebiyat Tarihinde Usûl" olarak Türkçeye çevrilen makalenin Fuat Köprülü'nün yazıları arasındaki benzeri "Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl"dür.

“Mehmed Fuad Köprülü’nün 1913’te kaleme aldığı ‘Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl’ başlıklı makalesi Lanson’dan büyük izler taşır. Ne var ki Fransız ve Türk edebiyatı arasında bulunan epistemolojik, tarihî, lugavî, nahvî vb. farklılıklar Lanson ve Köprülü’nün bütünüyle aynı yöntemi kullanmasını zorlaştırır. Köprülü de makalesinde buna dikkat çeker: ‘Türk edebiyatıyla Fransız edebiyatı, gerek menşe’leri, gerek tekâmül tarihleri, gerek umumî hatları itibarıyla müthiş bir ihtilaf, hatta tezat arz ederler; bu bakımdan en çok istifade ettiğimiz kaynağın bile esas mevzu ile ne kadar az temas ettiği görülüyor’ ” (Taşan, 2018:175).

Gustave Lanson’dan çevrilen edebiyat tarihine dair kitapta, ana kaynak olarak, metinler kabul edilir. Taşan, kitapta, Cemil Meriç’in Lanson’dan çevirdiği bazı alıntılara da yer verir. Bu çeviriler, Gustave Lanson’un bazı konferanslarında anlattıklarından oluşur. Gustav Lanson’un kitabına dair yazıdan yapılan aşağıdaki alıntı, onu yakından takip eden Türk edebiyatı tarihçisi Fuat Köprülü’nün daha iyi anlaşılmasını sağlar.

“Lanson, metni bilmek için cevap verilmesi gereken soruları dokuz maddede toplamıştır. Buna göre araştırmacı şu suallere yanıt bulmalıdır: Metin mevsuk mudur? Birtakım tahriflere ve budanmalara uğramadan safiyet ve tamamîyetini muhafaza etmekte midir? Metnin tarihi nedir? İlk kanavadan (taslaktan) itibaren teşekkül sürecinde ne gibi fikir ve zevk tagayyürlerine uğramıştır? İlk baskısından yahut nüshasından son neşrine kadar nasıl bir değişim geçirmiştir? Bu sorulara cevap verildikten sonra metnin lafzî manası tespit edilmeli ve daha sonra metnin edebî manası su yüzüne çıkarılmalıdır. Eser ne suretle vücuda gelmiştir? Hangi mizacın hangi hallere ve şartlara karşı aksülamellerinin mahsulüdür? Bu soruya da cevap verdikten sonra eserin kazandığı rağbet ve yapmış olduğu tesirin ne olduğu araştırılmalıdır” (Taşan, 2018:178).

Fuat Köprülü’ye göre Türk tarihinde ve medeniyetinde üç önemli evre vardır: İslam Öncesi Dönem, İslami Dönem, Avrupa Etkisindeki Dönem. Bu sınıflandırmayı Türkiye’ye getiren ilk kişi, Köprülü olmuştur. Edebiyatın edebiyat tarihi ile özdeşmiş gibi düşünülmesi, Köprülü’nün başlattığı derinlemesine edebiyat tarihi anlayışının hala yerleşmemesine neden olmuştur. Günümüzde hala, iyi bir edebiyat tarihi kitabı yazmaya dair çalıştaylar düzenlenir. Atatürk Kültür Merkezinde düzenlenen çalıştay, bunlardan biridir.

Selahattin Eyyubi ve Arslan Yürekli Rişar (Walter Scatt), *Küçük Ağa* (Tarık Buğra), *Osmancık* (Tarık Buğra), *Seyahatnâme* (Evliya Çelebi), *Ulu Hakan* (Necip Fazıl), *Tek Adam* (Ş. Süreyya Aydemir), *Çankaya* (Falih Rıfki), *Yedi Güzel Adam* (Cahit Zarifoğlu); edebiyat ve tarih arasındaki ilişkiye nesirdeki örneklerdir. *Şeyh Bedrettin Destanı* (Nazım Hikmet) ve *Han Duvarları* (Faruk Nafiz Çamlıbel) ise aynı duruma nazımdaki örneklerdir.

“Edebiyat tarihçisi hangi cemiyetin tarihini yazıyorsa o cemiyetin teessürî hayatına ait malzemeyi bir obje olarak eline alıp asırlar boyunca yürüyüşlerini bize gösterecektir. İlk iş olarak sanatkârın ruhî bina ve teşekkülünün belirtilerini bulmak mecburiyeti vardır. Bu bina, onun biyografisinin psikolojik cephesini imkân mertebesinde son haddine kadar derinleştirmek ve verdiği edebî mahsulün aydınlığında psikoloji kanunlarına göre ruhî portresini resmetmekle meydana gelir” (Kabaklı, 2006a: I, 25).

Türkiye'nin ilk edebiyat doktorası yapan akademisyeni olan ve Köprülü danışmanlığında bu dereceyi alan Ali Nihat Tarlan; edebiyat tarihini, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, edebî metnin tarihî olarak görür. Bazıları edebiyat ve tarihi, anlatma gücü nedeniyle birbiriyle karıştırır. Bir şeyin anlatılmasında tarihin gücü yetmediğinde edebiyat, edebiyatın gücü yetmediğinde tarih devreye girer; sözü bu durumu anlatmak için kullanılır.

Ramazan Kaplan ise edebiyatı, tarihî yalın gerçeklerin kabul edilmesini sağlayacak yalan olarak görür. Onun bu anlayışında, edebiyatın insancıl oluşu etkilidir. Bizde edebiyat vardır fakat felsefe olmadığı için biraz güdüktür, diyen Ziya Gökalp; edebiyatın diğer alanlardan daha çok ayrılması gerektiğini savunur.

Edebiyat ve tarihte araştırma yöntemlerine/tekniklerine dair üç önemli kişiden söz edilebilir: M. Fuat Köprülü, Rene Wellek, P. Van Tieghem. Köprülü'nün “Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl” adlı makalesi, bizim için en önemli olanıdır denilebilir. Köprülü, yakın döneme dair Türk edebiyatına dair yapılacak çalışmaların taraflı olacağını; Rene Wellek ise tersi istikamette bazı görüşler savunur. Bir sanat eserinin anlamı sadece niyete bakılarak ortaya konulamaz, hatta onu niyetle aynı şey saymak da mümkün değildir (Wellek, 2012). T. S. Eliot ise edebiyatta farklı araştırma yöntem ve tekniklerin kullanılamayacağını söyler. Çünkü Eliot edebiyatı (bir başka

deyişle edebiyat tarihini), bir bütün olarak görür, aksi durumun bütünlüğe zarar vereceğini savunur.

Rene Wellek, edebiyat tarihinin edebî eserin tarihî olduğunu belirtir. Ona göre edebiyat tarihi, sanatçıların hayatının tarihi değildir, eser kendi başına incelenmelidir. Eserin meydana geldiği şartlar, sanatçının hayatından bağımsız olarak incelenmelidir. Bu anlayış ise Türk edebiyatında, Yeni Edebiyat Dönemi'nin son zamanlarında belirmeye başlamıştır. Aşağıdaki yazıda, Rene Wellek'in görüşlerine dayandırılan bir alıntıya yer verilir. Tenkitçi ve edebiyat tarihçisinin durumları, yazıda üzerinde durulan en önemli noktadır.

“Edebiyat tarihi ile edebiyat eleştirisi genel edebiyat biliminin birleşebilen fakat birleşmek zorunda olmayan birbirinden farklı iki ayrı disiplini olarak düşünülmektedir. Bununla beraber gerek Batı'da, gerekse bizim edebiyatımızda ortaya konan edebiyat tarihi çalışmalarına, edebiyat tarihçisinin aynı zamanda tenkitçi kimliğinin de yansıdığı [...] gözlemlenir. Bununla beraber edebiyat tarihi yazımının ne ölçüde edebî tenkidi içerdiği ve bu tenkidin hangi değer yargılarına göre yapıldığı yahut yapılması gerektiği Batı edebiyatlarında bugün bile tartışma konusu olmaktan uzak değildir... Ancak edebiyat tarihçisinin edebiyat teorisi ve tenkitle ilgili olmadığı görüşü yanlıştır. Çünkü şimdi varlığını sürdüren sanat eseri, ister dün yazılmış olsun, ister bin yıl evvel yazılmış olsun, doğrudan doğruya incelenilecek durumdadır. Edebî eser devamlı olarak tenkit prensiplerine başvurmadan incelenip değerlendirilemez. Edebiyat tarihçisi tenkitçi olmak zorundadır” (Dağ: 2012: 19-20).

Agâh Sırrı Levent, Ahmet Hamdi, Fuat Köprülü; Türk edebiyatı eserlerini bitirme şansı bulamayan araştırmacılarıdır. Agâh Sırrı Levent, kitabının önsözünde, epey hacimli bir edebiyat tarihi çalışması hazırlama isteğinden söz eder; on ciltlik bir çalışma düşünür (Levent, 2016). Ne var ki ömrü buna yetmez. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserine değinmek gerekir. Öyküde/romanda çok büyük bir başarı sahibi olan, *Huzur* romanı ile Türk romanının zirvesini oluşturduğu dile getirilen yazar; edebiyat tarihçiliğinde başarısız kalmıştır. Fakat yine de Abdullah Uçman gibi kişiler tarafından, söz konusu eser, önemli bir yere oturtulmuştur. Eserini basit şekilde yazması sebebiyle eleştirilen Ahmet Kabaklı'nın bu alandaki yetkinliği dahi, çok daha üst seviyededir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eseri, yakın bir yüzyıldan başlamasına rağmen bitirilememiştir. Yalnızca XIX. asır hakkında bir edebiyat tarihi

oluşmuştur. Bitirilememesinde, yazarın erken ölümü de etkilidir. Kitaptaki bazı basit tarihi bilgiler ise kısmen düzeltilmeye çalışılmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihi kitabı da yarım kalmıştır. Bunda Köprülü'nün erken ölümü kadar, diğer bazı alanlara yoğunlaşması da etkilidir. Ahmet Kabaklı'nın, Köprülü'nün edebiyat tarihi çalışmalarından yararlanmaması düşünülemez. Çünkü Köprülü'nün eserinin niteliği kadar kendisinin niteliği de önemlidir.

Fuat Köprülü'nün hayatına da değinmek gerekir. Köprülü'nün soyu, Osmanlının ünlü sadrazamı Köprülü Mehmet Paşa'ya dayanır. Babası ve dedesi, önemli devlet görevlerinde bulunmuşlardır. Fuat Köprülü, dahi birçok kişide olduğu gibi, düzenli bir üniversite eğitimi almak istemez; üniversitelerin hiçbirinin istediği eğitimi veremeyeceğini düşünür. Yirmi üç yaşında, müderris olarak atanır; bu bir rekordur. Mustafa Kemal döneminde eğitime dair bazı önemli inkılapların yapılması sırasında, komisyon başkanlıkları da yapar. Mustafa Kemal sonrasındaki Cumhuriyet Halk Fırkasından uzaklaşır.²⁷

Fuat Köprülü'nün edebiyat tarihinde bir milat oluşturduğu bilinir. Fakat onun birçok alanda boşluk görmesi, onun bu edebiyat tarihi çalışmasını bitirmesini engeller; bu durumu oğlu Orhan anlatır (Köprülü, 2003). Babası gibi akademisyen olan Orhan Fuat Köprülü, Mehmet Fuat Köprülü'nün eserlerinin yeniden yayımlanmasında en çok emeği geçen kişidir. Türk edebiyatı tarihi alanının kurucusu olan Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kaynağını, ilk olarak 1926'da bastırmıştır; eserin ilk basımı eski harflerle yapılmıştır.

Fuat Köprülü'nün bu kitabının bazı bölümleri, tarih kitabına benzer. Fakat kitabın giriş kısmında yer alan modern arayışlara dair görüşler, yalnızca büyük sanatkârlara yer vermeme, zümre-sınıf edebiyatı oluşturmama, diğer disiplinlerle ilişkili aktarım, kitaptaki kronolojik sıralama, objektif anlatım gibi özellikler kitabın önemini artırır.

²⁷ Fuat Köprülü; Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ile birlikte “Dörtlü Takrir”i verir. Demokrat Partinin kurulmasında etkili olur. Adnan Menderes hükümetinde, Dışişleri bakanlığı yapar. NATO'ya girişte önemli rol oynar. Ülkedeki iç siyaseti beğenmeyerek siyasetten çekilir ama 1960 Darbesi sonrasında kısa bir dönem hapis yatar.

Fuat Köprülü, kitabına eski Türklerden başlar fakat XIV. asır sonu, kitabın bittiği yerdir.

Fuat Köprülü'nün *Bugünkü Edebiyat* kitabını tam yazıldığı dönem için bir edebiyat tarihi kitabı sayamayacak olma ihtimalimiz olsa da ilk kitabı olan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* edebiyat tarihine dair bir eserdir. Köprülü bu kitabında yalnız iki kişiyi inceler: Ahmet Yesevi, Yunus Emre. Onların tarihe dayalı hayat öykülerini ve menkıbe tarzı öykülerini ayrı başlıklar altında verir; tarikat-tasavvuf özellikleri, bir diğer ana başlık olarak verilmiştir. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı Tarihi*'ne dair en önemli özelliklerden biri, diğer edebiyat araştırmacılarında olduğu gibi kitabın/kitapların yarım kalmamasıdır.

İsmail Hikmet Ertaylan'ın edebiyat tarihçiliğine ve Ahmet Kabaklı ile arasındaki farka da değinmek gerekir. İsmail Hikmet Ertaylan'a ait olan Türk edebiyatı tarihine ilişkin eser, 1800 yılında başlar ve I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan mütareke ile biter. Ertaylan'ın edebiyat tarihini 1800 yılıyla başlatması, onun eski edebiyata olan düşmanlığı ile ilgilidir. Ertaylan'ın eski edebiyata aldığı cephe, Nedim Gürsel'in *Başkaldıran Edebiyat* eserindeki duruma benzetilebilir. Çünkü Nedim Gürsel, Osmanlı'nın ilk akla gelen devri olan Fatih Dönemi'ni dahi (*Boğazkesen* romanında olduğu gibi), milletin temel dinamiklerinden kısmen soyutlayarak anlatır. O devrin aksine, sade bir dil kullanır.

Ertaylan'ın Batı tarzı bir anlayışla edebiyat tarihi yazdığından tam olarak söz edilemez. Çünkü zaman veya belirli bir zümre, Batı Avrupa tarzı edebiyat tarihinde azdır. Batı Avrupa yaşam tarzında, zıt görüşlere saygı vardır. Siyaset, din, edebiyat; bu alanlardandır. Ayrıca Batı Avrupa'da Hristiyanlık dininin belirgin yaşanması ve din dışı hayatın bir arada olması da görülür. Bu duruma en önemli kanıtlardan biri olarak Ahmet Haşim'in *Üç Eser*'indeki bir metin verilebilir. *Frankfurt Seyahatnâmesi*, *Bize Göre*, *Gurabhane-i Laklakeyn* gibi eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşan bu *Üç Eser*'de; Ahmet Haşim, bir ailede birbirinden çok farklı partilere mensup olan Alman bireyleri anlatır. Benzer durum, Ahmet Mithat ve Mehmet Akif gibi kişilerin eserlerinde de görülür.

Onun kitabına bir ön söz yazan Abdullah Uçman, divân edebiyatına sövmeye, Namık Kemal'i arattığını belirtir. Bu durum, Abdullah Uçman'dan sonra verilen ön sözde, Ertaylan tarafından da açıkça savunulur. Abdullah Uçman, kitabın nasıl oluşturulduğuna, neleri içerdiğine ve içerdiği hatalara da değinir. Ertaylan, kitabı 1925-1926 yıllarında, Azerbaycan'da yazmıştır. Onun bu çalışmasını uzak bir yerden yapması, gereken kaynaklara ulaşılmasında da zorluk oluşturmuştur. Bu nedenle bazı bilgiler, Ertaylan'ın hafızasının zorlanmasıyla oluşturulmuştur. Bu durum, bazı bilgi hatalarına neden olmuştur. Fakat Abdullah Uçman, Orhan Okay, Derya Örs ve bazı enstitü öğrencilerinin yardımıyla hatalar giderilmeye çalışılmıştır. Kitabın enstitü öğrencilerine dağıtılarak tercüme ettirilmesi, bin sayfadan fazla olan bir eserin kısa sürede hazırlanmasını sağlamıştır.

Abdullah Uçman, Ertaylan'ın sanatçı seçiminde taraflı olduğunu ve bazı kişilerin gereğinden fazla önemsendiğini belirtir. Ertaylan, Şemsettin Sami gibi bir kişiyi, kitabına hiç almamıştır. Şinasi ise çok fazla yerilmiştir. Ziya Paşa, Ertaylan tarafından dönüm noktası kabul edilen kişi olmuştur. Ertaylan'ın eski edebiyatı niteliksiz bulduğu belirtilmiştir. Ona göre bu niteliksiz oluş, Acem-Arap-Rum etkisi sebebiyledir. Farısların edebiyat alanındaki etkileri, Arapların bilim alanındaki etkileri, Roma (Ruman)'nın mimari alandaki etkileri bilinir. Bu etkileşim, büyük medeniyetler kuran Türk devletlerinin zaman içerisinde atalete, gevşekliğe yönelmeleriyle sonuçlanmıştır.

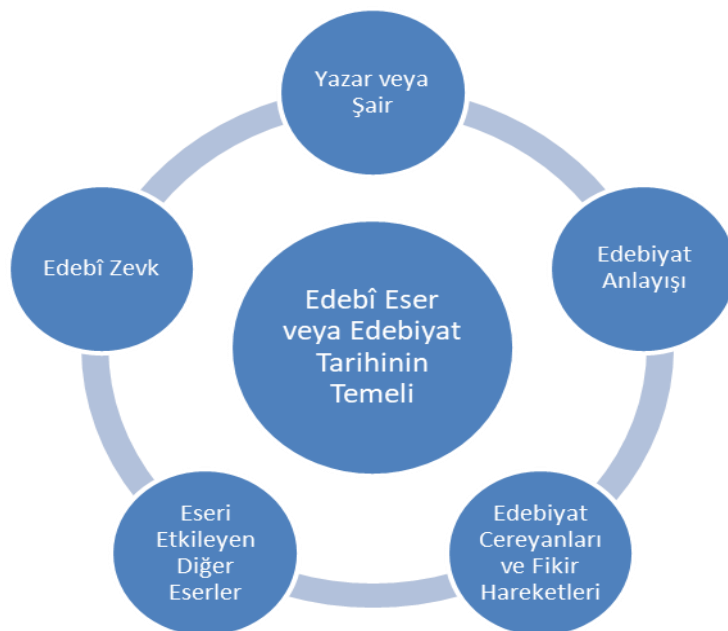
“Din efsanesinden bi-haber olan Ertuğrul, birinci defa olarak, o hiç tanımadığı ve anlamadığı kitabın önünde huşu ve tevekkülle eğildiği dakikadan itibaren Türklük; Araplığın bir esiri olmuştu... Yepyeni/taptaze bir halkın kuracağı o canlı o heyecanlı cemiyet yerine sükûn ve tevekkül, hazm ve kanaat ile kanları uyuşmuş; hisleri körelmiş insan yığınları peyda olmaya başlamıştı... Bunun içindir ki bütün Türklerin edebiyatı münacat, ilahi, naattan ibarettir. Bunun içindir ki bütün şairlerin divânları; Allah, peygamber ve Kur'an'ın sözleriyle doludur” (Ertaylan, 2011: XXV).

Ertaylan'ın kitabı dört bölümden/ciltten oluşur fakat şu ana başlıklar etrafında şekillenir: On Sekizinci Asrın Şiari (1800-1838), Devr-i Teceddüt (1838-1876), Edebiyat-ı Cedide (1876-1895), On Dokuzuncu Asır Osmanlı Edebiyatı (1895-1908), 1908 İnkılabından Sonra. Abdullah Uçman, Ertaylan'ın kitabının ön sözünde, Avrupa'daki edebiyat tarihinin Gustave Lanson tarafından başlatıldığını da belirtir.

Ahmet Kabaklı'nın Ertaylan ve diğer edebiyat tarihçileri ile kıyaslamasına değinmek de gerekir. Ahmet Kabaklı, Ertaylan'a göre, bu alanda, çok daha tarafsızdır. Bunda Ahmet Kabaklı'nın, Ertaylan gibi kişilerin yaptığı yanlışlardan ders alması da etkilidir. Ertaylan, toplumun öz değerlerinden uzak, tarafsız bir edebiyat tarihi ortaya koymaya çalışır. Fakat bunda başarılı olamaz. Ahmet Kabaklı'nın toplumun öz kültürüne saygılı edebiyat tarihi çalışmaları, edebiyat tarihinin bazı malzemelerinin inkâr edilmemesini sağlar. Ahmet Kabaklı, içinde bulunduğu toplumun öz değerlerine bağlılığına rağmen, edebiyat tarihçiliğinde, bu unsurları ön plana çıkarmaktan uzak durmuştur. Bu nedenle Abdullah Uçman, tarafsız edebiyat tarihçileri arasında, Ahmet Kabaklı'yı da sayar.

Edebiyat tarihçiliğinde tarafsız olma, edebiyat tarihini bir kişinin yazması durumunda, daha zordur. Ömer Faruk Akün, bu durumu, bir mülakatta belirtmiştir. Ertaylan'ın eserinin Türk edebiyatının tamamını kapsamamasına rağmen *Türk Edebiyatı Tarihi* ismini taşıması, bu tarz yapılmış hatalara önemli bir örnektir. Ayrıca Ömer Faruk Akün, edebiyat tarihinin edebî eserin üzerine kurulduğunu belirtir. Bu nedenle Mustafa Dağ, çalışmasında, Akün'ün edebî eser incelemeye dair üzerinde durduğu noktalara değinir. Bu durumu, bir şema halinde belirtir. Şemanın geliştirilmiş hali, aşağıda verilmiştir.

Şekil 3.9: Mustafa Dağ'a göre edebî eser veya edebiyat tarihinin temeli

Nihat Sami Banarlı'nın *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* adlı iki cilt eseri, bu alanda yapılmış en iyi çalışmalardan biridir. Olaylar ve eserler, zamanlama sırasına göre verilir; tüm Türk edebiyatı tarihi de anlatılır. Nihat Sami Banarlı'nın diğer birçok edebiyat tarihi kitabından farklı olarak kitaba resimler/fotoğraflar koyması, yapılan çalışmanın ciddiyetine zarar verdiği sanılsa da, büyük bir artıdır. Çünkü eğitim bilimlerinde, öğrenmenin, çeşitlendirme ile arttığı belirtilir. Çünkü öğrenme, işe katılan duyu organlarının farklılığı ile doğru orantılıdır (Senemoğlu, 2002). Burada yalnız bir olumsuz durum vardır: Türk ahlâkına/geleneklerine uymayan bazı çizimler, kitabın ilk kısımlarında fazladır.

Nihat Sami Banarlı'nın kitabı; bir heyet tarafından hazırlanmışçasına tarafsız, eğitimcilerce hazırlanmış kadar öğretici ve iyi bir edebiyat otoritesi tarafından hazırlanmış kadar yetkindir. Nihat Sami Banarlı, kitabı, yaklaşık kırk yılda hazırladığını belirtir. Kitabın ilk halinin on sekiz yıl sürdüğünü, genişletilmiş baskısının ise yirmi iki yıl civarı sürdüğünü belirtir. Nihat Sami Banarlı'nın kitabının yetkinliğinde, hocası olan Mehmet Fuat Köprülü'nün ve kitaptaki bilgilerin sağlamasını birlikte yaptığı Yahya Kemal'in etkisi vardır. Yahya Kemal'in bu kitaptaki etkisinin az olduğu düşünülebilecek olsa da ikisinin bilgilerdeki sağlamayı yirmi yıl civarı yaptığı bilinmelidir. Nihat Sami Banarlı'nın birçok Türk edebiyatı tarihçisinin belirttiği bir noktaya da değinmek gerekir: Türk edebiyatı, belirli bir sahada gerçekleşmediği için, incelenmesi en zor olan millet edebiyatı tarihlerindedir.

“Burada derin bir iftiharla ifade edilmelidir ki bu kitapta tutulan metot ve sabırlı araştırmalarla elde edilen nice bilgiler; müellifinin kendisinden derin bir edebiyat tarihi zevki ve kültürü tevarüs ettiği aziz hocası Fuat Köprülü'den alınmış feyizle bir araya getirilmiştir. Çünkü Türkiye'de, Türk edebiyatı tarihçiliğinin ilk ve gerçek kurucusu Fuat Köprülü'dür. 'Türkiye'de Türkoloji araştırmalarının yorulmak bilmez kurucusu' sıfatıyla dünyaca tanınmış Köprülü'nün aziz milletine bir Türk edebiyatı tarihçiliği kazandırmak için ne değer biçilmez bir gayret sarf ettiğini [...]” (Banarlı, 1998: II).

Nihat Sami Banarlı, yeni Türk edebiyatı anlayışıyla gelişen Türk milliyetçiliğine dair noktalar üzerinde de durur. Kaşgarlı Mahmut'un *Divân-ı Lügat-it Türk* adlı eseri, bunlar içerisinde, belki en önemli olandır. Türk eserleri içerisinde ilk önemli sözlük olması, ansiklopedik bilgiler içermesi, basit de olsa bir dünya haritasının olması,

dönemin folkloru hakkında bilgi içermesi; Nihat Sami'nin bu eserin üzerinde fazla durmasını sağlamıştır. Kaşgarlı Mahmut'un dünya haritası, *A Millennium of Turkish Literature* kitabının kapağında da geçer fakat fazla belirli değildir.

“Edebiyat tarihinin inceleme zemini, edebî metne dayanır. Tarihin yazılmasından maksat edebî metnin zemininde ele alınan edebiyatın ortaya konmasıdır. Yani edebiyat tarihinin merkezinde edebî metin bulunur. Kronolojik ve sistematik yapıda edebî metnin yerinin ele alınan edebiyat içerisinde belirlenmesi önemlidir. Bundan dolayı edebî metnin yorumlanabilmesi için dönem bilgisine ve edebiyat teorisi hakkında malûmata ihtiyaç vardır” (Dağ, 2012: 9).

Türkiyat enstitülerinin ilkinin kurucusu olan Fuat Köprülü'ye göre Türk'e ait tüm kültürel özellikler araştırılmalıdır. Edebiyat tarihçilerinin her birinin merkez aldığı farklı noktalar olabilir. Mesela Rene Wellek, her eserin bir gelenekteki gerçek yerinin tespitinin edebiyat tarihçisinin birinci görevi olduğunu ileri sürer. Ahmet Kabaklı, Mehmet Kaplan, İskender Pala; edebiyat tarihçiliğinde millî bilinç oluşturmaya önemser. İsmail Hikmet Ertaylan, Talat Sait Halman ve Mustafa Nihat Özön gibileri, edebiyat tarihini, Batı Avrupa ile kurulacak bir köprü ayağı olarak görür. Ahmet Hamdi Tanpınar gibi kişilerin ise arafta olduğu belirtilebilir.

“Büyük yazarlara ilişkin mitlere son verilmelidir. Bütün bibliyografyalar gerçek belgelere dayandırılmalı, yeniden belgeler toplanmalıdır. Oysa genel olarak görülen durum şudur: Yazarın yakınları belgeleri kendine saklamakta, böylece yazar için gerçek değil mistik yaşamlar oluşturulmaktadır” (Dağ, 2012: 13).

Talat Sait Halman, edebiyat tarihçiliği konusunda önemli bir isimdir. İlk kültür bakanı da olan bu kişi, bir dönem Amerika'da, Türk edebiyatına dair dersler de vermiş; Türkiye'nin ilk önemli İngilizce Türk edebiyatı dergisi olan *Journal of Turkish Literature* adlı dergiyi, Bilkent Üniversitesinde çalışırken çıkarmaya başlamıştır. Dört ciltten oluşan *Türk Edebiyatı Tarihi* eseri önemlidir. Yazarın Türkçe ile İngilizce arasında çeviri kitapları da çoktur. *A Millennium of Turkish Literature*, yazarın, Türk edebiyatının özet kitabıdır. Orhan Veli, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Aziz Nesin, Yunus Emre; eserlerini çevirdiği sanatçılardır. Yalnız, Yunus Emre'yi hümanist şair olarak ön plana çıkarmak istemesi, tasavvufî yönüne biraz haksızlıktır.

İskender Pala'nın edebiyat tarihçiliğine de değinilmelidir. İskender Pala'nın Ahmet Kabaklı'nın edebiyatı tarihçiliğine daha yakın olduğu söylenebilir. Oldukça etkili olan bu araştırmacının eserleri, başka ülkelerde de okunmaktadır. *Divân Edebiyatı, Yusuf Nabi-Hayriyye, "Dört Güzeller: Toprak, Su, Hava, Ateş", Mevlâna, Kırklar Meclisi, Leyla ile Mecnun*; edebiyat tarihine dair çalışmalarıdır. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Atasözleri* gibi sözlük çalışmaları; *Death in Babylon Love in Istanbul, Od, Karun ve Anarşist, Katre-i Matem, Barbarossa, Mihmandar* gibi tarihî romanları edebiyat tarihiyle ilişkilendirilebilecek eserlerdir.

Ayrıca İskender Pala'nın edebiyat tarihçiliğinde, Ahmet Kabaklı'ya göre, kesin yargı belirten cümlelerden olabildiğince kaçındığından da bahsedilebilir. Bu durum, İskender Pala'nın eserlerinin okunma miktarını azaltsa da yazarın derin bilgi birikiminin olumlu etkisinin daha ağır bastığından bahsedilebilir.

Ahmet Kabaklı'nın ağabey dediği ve aynı zamanda hocası olan Mehmet Kaplan, edebiyat tarihçiliğinde, Ahmet Kabaklı ile benzer özellikler gösterir. Kaplan'ın diğer bazı akademisyenlerle birlikte hazırladığı *Atatürk Devri Türk Edebiyatı*, onun edebiyat tarihine dair çalışmasıdır. *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar (1-2), Şiir Tahlilleri, Nesillerin Ruhü* Kaplan'ın edebiyat tarihine kaynaklık edebilecek eserlerindedir.

Beşir Ayvazoğlu'nun edebiyat tarihçiliğine de değinilebilir. Beşir Ayvazoğlu, akademik çalışmalara, daha sonraları başlamıştır. Fakat "*Yunus, Ne Hoş Demişsin?*", *Yahya Kemal, Bozgununda Fetih Rüyası, Peyami, Büyük Ağa: Tarık Buğra, Florinalı Nazım* gibi biyografi kitapları vardır. Ahmet Kabaklı hakkında yazılarının olması, *Türk Edebiyatı Dergisi*'nde genel yayın yönetmenliği yapmış olması, Ahmet Kabaklı'nın yakın çevresinden olması; onun edebiyat tarihçiliğinin üzerinde durulması gerektiğini belirtir.

Doğru bir edebiyat tarihçiliğinin, hem edebiyatı bir bilim olmaya hem de bilimi geliştirmeye daha çok yardımcı olacağı ileri sürülebilir. Edebiyatın insani kökenli olmasına rağmen bir bilim mi yoksa araştırma alanı mı olduğu konusu olduğunun tartışılması, edebiyat tarihinin adamakıllı gelişmemiş olmasından dolayıdır. Bilkent Üniversitesi gibi bazı kurumlar, edebiyatı bir insani bilim olarak kabul eder. Edebiyat bölümünü de insani bilimler fakültesi adı altında sunar. Bu durumun doğruluğuna,

bazı örnekler verilebilir. Edebiyat tarihine bazı ilginç keşifler vardır. Bu durum, edebiyat haricindeki alanların da bir bütüne dâhil edilerek bulunabilir.

“Eski coğrafyacılara dünyayı yedi bölgeye ayırırlardı ve bunu da ‘heft iklim’ (yedi iklim) olarak isimlendirirdi. Her bir bölgeye ‘iklim’ denilirdi. Bu bölgeler İran, Arabistan, Afrika, Roma, Türk, Hint ve Çin topraklarıdır. Bu bilinen bölgelerin dışında kalan bilinmeyen bölgelere de ‘zulümat’ denilirdi ki Hızır, İlyas ve İskender’in abıhayat (ölümsüzlük suyu) aramaya gittikleri yer bu bölgedir. Sözkonusu bu zulümat ülkesi, doğu edebiyatlarının öte dünyaya olan inançlarının dünyadaki mistik ve ütöpik bir uzantısıdır. Zulümat ülkesi ahirettir ve abıhayat da ahirettir. Ölümsüzlük suyunu ise marifet bilgisi olarak okumak mümkündür” (Aktaş, 2012: 6).

Alıntından da anlaşılacağı gibi, birkaç asır öncesinde, mekânsal tarihi ve edebiyatı birbirinden ayırmak mümkün değildi. Hatta biri, diğerrinin yerine geçmişti. Bu nedenle edebiyata dair bazı durumlar, tarih ve coğrafya gibi ilimler bilinmeden anlaşılabilir. Benzer durum; edebiyat ile din arasında, edebiyat ile tarih arasında da vardır. Aşağıdaki *Yusuf ile Züleyha* eserine dair alıntı, din ve edebiyat arasındaki ilişkiye iyi bir örnektir.

“Osmanlıda ise Mısır, Yusuf ile Züleyha hikâyesinin geçtiği ve o bölgeye hayat veren cennetten çıktığı rivayetleri bulunan Nil Nehri nedeniyle tarihe ve kutsala olana saygı nedeniyle anılır. Divân edebiyatında Mısır, coğrafi ve tarihsel özellikleriyle bu edebiyatın sosyal yönüyle ele alınır. Mısırdaki o zamanlar şeker kamışının üretildiğine dikkat çekmek gerekiyor. Divân şairleri şeker kamışını sadece ekonomik bir üretim olarak ele almayıp bu sosyal olguyu sevgilinin dudağıyla özdeşleştirerek/başkalaştırarak estetik bir şekilde kullanırlar. (Aktaş, 2012: 7).

Benzer bir durum Kızılelma ve Kafdağı isimlerinde de geçerlidir. Kızılelma, bitki örtüsü ile ilgili olduğu kanısını uyandırır ama bundan çok daha uzak bir anlama bürünmüştür. Kızılelma, Türklerin almak istedikleri en son noktaları ifade eder. Bu, Osmanlı'nın son dönemlerinde, Roma olmuştur. Bunun sebebini İskender Pala, burada bulunan kızıl kubbeli bir kiliseye bağlar. Kızılelma'nın büyük bir Türk devleti kurma düşüncesini karşıladığı da belirtilir.

Bu kelimenin kaynağının çok eskilere dayandığı da bilinmelidir. Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan meyvenin bu olduğuna dair rivayetler vardır. Batılı ressamlar, aşkın ifadesi olarak, sunulan kırmızı bir elma tasvir eder.

Dünya'nın kutuplardan basık oluşuyla Dünya'nın bu meyveye benzediğinden, en yaygın meyve olması nedeniyle kültürde sevilen şeylerle özdeşleşmesinden de bahsedilebilir.

Kafdağı ile ilgili duruma da değinmek gerekir. Doğu'da olduğuna inanılan ve geçilemeyeceği düşünülen bu dağ, efsaneleşmiştir. Birçok masal ve efsaneye konu olmuştur. Çoğu kişinin şimdiye dek dikkat etmediği nokta ise Himalayalar üzerinde bulunan Everest ve K2 gibi dağların da aynı yönde bulunmasıdır. Günümüzde dahi bu dağları donanımsız geçmek imkânsızdır.

Bazı dönemlerde, coğrafi ortamın eseri meydana getirende büyük etkisinin olduğu görülür. Bu durum, yerli yazarlarda olduğu kadar, yabancı yazarlarda da geçerlidir. Almanların millî şair gibi gördükleri Goethe, bunlardan yalnız biridir. Fransız filozofu Diderot "Fırtınalı havalarda ruhum çılgınlaşır" (Aktaş, 2012: 19) demiş. Hindistan gibi sıcak memleketlerin insanların uyuşuk tabiatlı olması, Hindistan'ın millî kahramanı Gandhi'nin seçtiği mücadele yöntemini de etkilemiştir. Birçok Türk devletinin Hindistan'ı almasına rağmen buraya yerleşmemesinin iklimle ilgili olduğu da bilinir. Aktaş'ın aktardığı "Goethe, Roma'ya geldiği zaman 'Nihayet şimdi doğdum!' diye bağırması. Bütün bunlar da gösteriyor ki coğrafyanın insanlar üzerindeki etkisi inkâr edilememekle birlikte sabit de değildir, bilakis son derece değişkendir" (Aktaş, 2012: 24) sözü de bu durumu destekler.

Klasik edebiyata dair araştırmaların yeterince yapılmaması, Avrupa dillerinden yapılan çevirilerin yetersizliği; coğrafya kaynaklı bazı edebî terimlerin anlaşılmasını güçleştirir. Mesela Feniks, Simurg, Anka, Hüma gibi kuşlar; eabil kuşunun efsaneleşmiş şeklidir. İngilizcede "swift bird" olarak geçen eabil kuşu, yeryüzüne nadir inmesiyle bilinir. Bu kuşun ayaklarının yapısı, yeryüzüne indiği zaman tekrar uçabilmesini önleyecek tarzdadır. Çünkü düzlüklerden direkt havalanması için gereken şartlara sahip değildir. Bu nedenle yeryüzüne inenlerin tekrar uçamaması, onların hasta olduğunun sanılmasına neden olur. Kırlangıç kuşlarıyla görüntü benzerliği nedeniyle çok karıştırılan eabil kuşu, kırlangıçların aksine, insanlardan uzak yaşar.

İngilizcede bu kuş için swift bird isminin kullanılması, kuşun uçarken uyumasının da bir sonucudur. Rasim Özdenören gibi kişilerin atın ayakta nasıl uyuduğuna dair verdiği bilgiler, bu kuşun havada nasıl uyuduğuna dair bilgilere göre daha yaygındır. Bu kuşun özelliklerinin fazla bilinmemesi, incelenmesi için gereken denek sayısına ulaşmanın güç olması nedeniyledir.

Yalnızca yavru çıkarmak için yüksek yerlerin uç kısımlarında, kısa süreliğine, yeryüzünde yaşayan bu kuş; havada avlanır, havada su içer, havada uyur. Kendisinden küçük uçan canlılarla beslenen bu kuş, bir su birikintisinin üzerinden geçerken alt gagasından midesine giden suyla, yangın söndürme uçaklarının mühendislerinin ilham kaynağının kim olduğunu belirtir niteliktedir.

Ebabil kuşunun efsaneleşmesinde, Fil adlı surede geçen olay da etkilidir. Necaşi'nin Yemen valisi iken sonradan bağımsızlığını ilan eden Ebrehe, Yemen'in gelişmesini ister, oraya görkemli kiliseler yapar. Buna rağmen insanların Kâbe yerine kendi yaptırdığı mabetlere gelmesini, ülkesinin gelişmesini sağlayamaz. Fillere binen askerlerden oluşmuş görkemli ordusuyla Kâbe'yi yıkmak için harekete geçer. Yemen Valisi/Hükümdarı Ebrehe'ye engel olabilecek bir güç yoktur ortada.

Hz. Muhammet'in dedesi Abdülmuttalip'in develerine, Ebrehe'nin askerleri el koyar. Bunun üzerine Abdülmuttalip, Ebrehe'ye gelerek, Ebrehe'nin askerlerinin alıkoyduğu develerini ister. Ebrehe, Kâbe yerine develeri için endişelenmesine şaşar. Bunun üzerine Abdülmuttalip "Kâbe'yi sahibi olan Allah korur." der. Bu cevabı alan Ebrehe, develeri sahibine veririr. Görkemli Yemen ordusunu ise gagalarında küçük taşlar taşıyan ebabil kuşları yok eder.

Feniks, Simurg, Anka, Hüma gibi kuşların oluşmasında tavus kuşu gibi Hindistan kökenli kuşlar da etkilidir. Bu durum, Gazneliler Devleti bayrağında tavus kuşu olmasından da anlaşılabilir. Efsaneleşen kuşlarda görülen durum, ejderhada da vardır. Ağzından alev saçan ve uçan ejderhalar, Komodor ejderine dayanır. Komodor ejderinin alevi anımsatan çatal dili, yakıcı olduğu hissini uyandıran zehirli salyası; bu durumda etkili olmuş olmalıdır.

Komodor ejderinin efsaneleşmeye başlaması, Büyük Hun Devleti'nin bayrağında yer almasından ve Çin kültüründe görülen süslemelerdeki ejder motifinin çokluğundan

da anlaşılabilir. Edebiyattaki ejderhanın oluşumunda, küçük bir kertenkele türünün de etkisi vardır. Bu kertenkele, Komodor ejderi gibi büyük olmasa da, filmlerde olduğu gibi küçük kanatları vardır. Bu kanatlar, yarasalardaki gibi deri perdedendir.

Hadis kaynaklı deccal meselesi, tek gözlü dev karakterinin kaynağıdır. Çünkü deccal; tek gözü olmayan, kıyamet alameti kabul edilen ve kötü karakter olarak bilinir. Zülkarkeyn'in iki dağ arasına çektiği set ile seddin arkasında çoğalan kötü kavim, bazı eski âlimlere Çinlileri/sedlerini hatırlatmıştır. Ahmet Kabaklı'nın *Çağlara Hükm edenler* kitabında da bu durum geçer. Fakat bu bağlantı, boyut farkı ileri sürülerek yalanlanır. Tekrar kuş mitine geçilmesi, coğrafyanın edebiyattaki yansımalarının doğru anlaşılması için yararlı olacaktır. Çünkü aşağıdaki metinde, coğrafya ile birlikte, onun bütünleştiği insan tipinin kültürel yapısının önemi de anlaşılır.

Albatros kuşu simge, imge, metafor, imaj ve sembol olarak niçin Türk şiirinde yoktur da Fransız şiirinde vardır? Yine bir motif, unsur, imge veya simge olarak Simurg, niçin Arthur Rimbaud'un ve başka Fransız şairlerinin şiirinde yoktur da Türk şairi Bâki'nin ve sair Divân şairlerinin şiirlerinde vardır? Çünkü Albatros, Fransa'nın bir farklı ifadeyle söylenecek olursa okyanus ikliminin kuşudur; Simurg ise Doğu muhayyilesinin kültürel ve mitolojik ikliminin kuşudur da onun için. Muhayyel Anka kuşu ile gerçek albatros kuşu Doğu ve Batı halklarının hayata bakış açılarını ve yaşam felsefelerini ortaya koyar. Batı şiiri albatrosu işgal edeceği ülkelere uçururken Doğu şiiri Ankayı mamur edeceği ülkelere uçurur (Aktaş, 2012: 9).

Aktaş'ın belirttiği Albatros, uçabilen en büyük kuş türüdür. Bu kuş, uzun ömrü ile de bilinir. Batı edebiyatında zirve bir unsur haline gelen Albatros kuşunun politikaya yansımalarını da görebiliriz. Batının sömürge oluşturmak için edebiyatı kullandığı, bazı kaynaklarda geçer. *Robinson Crusoe* adlı kitap, Daniel Defoe adlı yazarın gerçek hayat öyküsünün romanlaşmış halidir. Romandaki Cuma karakteri ise zenci ve Müslim bir köledir. Edward Said "Edebiyat, sömürgeciliğin hizmetine girmiştir." diyerek bu durumu anlatır. Türk edebiyatının Batı tarzı edebiyata geçmesinde önemli bir role sahip olan ve Tanzimat edebiyatının aksakallarından Ahmet Mithat Efendi, coğrafi tarzda bir edebî eser de kaleme almıştır. *Acayip Âlem* adındaki bu eserde, çevre coğrafi açıdan tasvir ile oluşturulmuştur.

Türk edebiyatı tarihini yazılı ve yazısız dönem olarak ikiye ayıran eserler, birçok kişinin bildiği gibi, *Orhun Abideleri*'ni milat olarak alır. *Orhun Abideleri*, aslında ilk Türkçe metinler değildir fakat tarihî ve kültürel öneminden dolayı bu şekilde kabul edilirler. Altın Elbiseli Adam olarak da bilinen bir prensin mezarında bulunan yazılı gümüş kap, ilk Türkçe metinlerdendir. *Orhun Abideleri*'nden sonra, Uygurlar Dönemi'nde yazılı metinler hızla artar: *Altın Yaruk*, *Sekiz Yükme*, *İrk Bitig*, *Kalyanamkara* ve *Papamkara* bunlardan bazılarıdır.

Orhun Abideleri'nin Türk edebiyatı tarihinin kırılma noktası olmasına rağmen, keşfinin ve okunmasının yabancılar tarafından yapılmasının altındaki gerçeklerin anlaşılması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu, halifeliğin İstanbul'da olmasından da anlaşılabilir gibi Ümmetçilik anlayışı ile yönetilmiştir. Ümmetçilik anlayışından sonra zaman bakımından en çok uygulanan siyasî akım Osmanlıcılık olmuştur. Tanzimat Fermanı (1839) ve Islahat Fermanı (1856), bunun en önemli kanıtıdır.

Türkçülük akımı Osmanlıda İttihat ve Terakki Cemiyetinin başını çektiği hükümet programı olarak uygulanmıştır. Yani Osmanlıda Türkçülük, hiçbir zaman devlet programı olarak uygulanmamıştır. Eğer öyle olsaydı Türklerin en önemli yazılı kaynağı olan ve ırka dayalı millî bilinci en çok destekleyecek eser olan *Orhun Abideleri*'nin bu kadar geç bulunup okunması beklenemezdi. Günümüzde dahi Türkçülük akımının hakkıyla uygulandığı ileri sürülemez. İsa Kocakaplan'ın kitabından yapılmış aşağıdaki alıntı da bunu kanıtlar. Alıntıda, Ahmet Kabaklı'nın ağzından, *Orhun Abideleri* gezisi anlatılmaktadır.

“...heyetimizde bazı tarihçiler, Türkologlar ve bazı kalem sahipleri dışında birçoklarının bu büyük tarih yadigârlarına aldıkları bile yoktu. Bilmiyorlar, sevmiyorlar ve bu yüzden heyecan da duymuyorlardı. Esasen etrafında sığır ve koyunların otladığı Kültigin, Bilge Kağan, Tonyukuk anıtlarına bakıp ‘Kitabe dedikleri de bunlar mıymış?’ sözleri kulağımıza çarpıyor ama şaşmıyorduk” (Kocakaplan, 2019: 67).

Tarihi kaynaklara göre *Orhun Abideleri*'ni ilk keşfeden ve okuyan Rusya ve Avrupa kökenliler olmuştur. *Orhun Abideleri*'ni ilk okuyan, Danimarkalı bilim adamı Wilhelm Thomsen'dir. Rus bilim adamı Vasili Radlof, bu konuda çalışma yapan bir diğer önemli bilim adamıdır. Bu iki bilim adamı, oryantalist olarak da bilinen kişilerdir. *Orhun Abideleri*'ni ilk okuyan ve onunla özdeş hale gelen Türk, Muharrem

Ergin'dir. Onun bu kitabelerle ilgili olduğu kadar, Osmanlı Türkçesi konusunda da eserleri vardır.

Orhun Abideleri'nin ilk Türkçe metin olarak kabul edildiği; ilk Türk tarihi metinleri olarak kabul edildiği; Türk adının geçtiği ilk metinler olduğu; Bilge Kağan, Kültigin ve Tonyukuk adına dikilen üç kitabeden olduğu; bu kitabelerin bir siyasetnâme niteliği taşıdığı; nerdeyse Türkler kadar Çinliler ile de ilgili bilgi verdiği bilinir.

Orhun Abideleri ile ilgili fazla bilinmeyen bazı şeyler de vardır. Mesela bu kitabeleri yazan kişi olan Yolluğ Tigin, ilk Türk tarihçisi olarak kabul edilir. Bu kitabelerle ilgili bir başka fazla bilinmeyen ise bu kitabelerin, kaplumbağa şeklinde kaidelerinin oluşudur. Eski fotoğraflarda görülen *Orhun Abideleri*'nde, böyle bir şey fark edilmez çünkü kaideler toprak altında kalmıştır. Gazi Üniversitesinin Rektörlüğünün önündeki kopyalarda, kaplumbağalar da vardır. Kaplumbağanın iki farklı şeyi sembolize ettiğinden bahsedilir: uzun ömür ve eğitim. Kaplumbağaların yüzlerce sene yaşadığı bilinmektedir. Bu nedenden dolayı Türklerin, Türk devletlerinin ve kültürünün uzun yaşamasını istemelerinin bir yansıması olarak böyle bir kaide taşı kullanılmıştır. Aslında kaplumbağa kaide, uzak doğuda yaygın bir durumdur.

Kaplumbağa, yavaş hareket etmesi sebebiyle tedbirli davranan insanlarla özdeşleşmiştir. Türkiye'nin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en değerli resmi olan *Kaplumbağa Terbiyecisi*'nde elinde ney olan bir adamın kaplumbağaları terbiye etmeye çalıştığı açıkça görülür. Bu resmi yorumlayanlar, eğitilmiş görülen kaplumbağaların dahi eğitime önem verildiğini anlatır. Günümüzde Moğolistan sınırları içerisinde kalan ve Türklerin efsanevi başkenti olan Ötüken'deki *Orhun Abideleri*, dış ortamdan daha fazla olumsuz etkilenmesin diye kapalı bir müzeye taşınmıştır; yerine de kopyaları olan kitabeler konmuştur.

Sonuç olarak edebiyat veya edebiyat tarihine dair toplu bir eserin yazılması, oldukça güçtür. Her iki bilim alanının kapsamının genişliği, biçiminin değişmekte oluşu, sürekli gelişimi; bunda etkilidir. Bir yazar grubu tarafından gerçekleştirilmesi dahi zor olan bu işin bir kişi tarafından gerçekleştirilmesi, edebiyat veya edebiyat tarihi hakkında yapılan çalışmaların eksik kalan yönlerini mazur görmemizi gerektirir.

3.10.2. Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Eseri

Eser Künyesi	
Kitap adı	Türk Edebiyatı (I-V)
Yazar	Ahmet Kabaklı
Kapak	Harun Tan
Mizanpaj	TEV
Yayınevi	TEV Yay. (Sultanahmet/İstanbul)
Baskı-Cilt	Aydoğdu Ofset (Yenimah./ Ankara)
Yayın Tarihi	2006
Baskı Sayısı	12
Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika N.	-
Sayfa Sayısı (Ciltler sırayla)	620-904-771-806-1026
Ebat (Ciltler)	13,5-21,5
ISBN (Takım)	975-7594-00-8
Açıklama	TOBB tarafından bastırılmıştır.
Liste Fiyatı	Paha biçilemez.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* adlı eseri, toplamda 4127 sayfadan oluşur. Ciltlerin arasında fazla sayfa farkı vardır ama bu durum herkesi yadırgatacak tarzda değildir. Eser, Ahmet Kabaklı'nın incelenen diğer eserlerinden farklıdır. Ön kapakta ve sırtlıkta; eser ismi, yazar ismi ve yayınevi logosunun haricinde iki şey daha vardır: ay yıldız, cilt numarası. Suni deriyi andıran kahverengi karton kaplı ciltlerdeki tüm yazılar, artistik bitişik yazıyla yazılmıştır. Bu eserde kullanılan yayınevi logosu, TEV logosunun yalnız iç kısmından oluşur. Ayrıca yayınevi logosundaki lalenin içinde, eski yazıyla "Muhammed" yazılıdır. Ciltlerde kullanılan ay ve yıldız, Türk bayrağının bu sembollerinin ilk hallerinin halindedir. Ay, daha çok kayık şeklindedir. Ay ve yıldız, içteki kartona benzer kapakların tamamını kaplamıştır. Her bir cildin arkasında; bir kâtip resmi, eserin bölümlerinin isimlerinin olduğu kısa bir içerik

yazısı ve cildin seri numarası vardır. Bütün ciltlerde, içindekiler kısmı, birkaç sayfadır.

Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde en dikkat çekici noktalardan biri, ciltlerin arka kapağında yer alan kâtip resmi dışında bir resim barındırmamasıdır. Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, diğer incelenen eserlerinde olduğu gibi; Resim, fotoğraf, şema, grafik vs. bulunmaz. Bu durum, Ahmet Kabaklı'nın anlatımının tekdüze olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla eğitim bilimleri açısından da büyük eksiklikler oluşmuştur.

Ahmet Kabaklı'nın incelenen diğer eserlerine göre, dikkat çeken bir başka husus, eserde iki tür seri numarası olmasıdır: takımın seri numarası ve ciltlerin her birinin seri numarası. Takımın seri numarası, eserin künyesinin aktarılması sırasında verilmiştir. Mustafa Dağ'ın Ahmet Kabaklı'nın en iyi eseri olarak nitelendirdiği bu eserde, fihrist/dizin/ indeks/endeks bulunmaz. Bölümlerin sonunda veya önemsenen konuların sonunda, okunacak eserler kısmı vardır.

Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı adlı eserinde kullanılan yazım, noktalama ve anlatım üzerinde de durulmalıdır. Kabaklı'nın eserinde, değişen dil nedeniyle hata olarak kabul edilemeyecek kelimeler çoktur. Bu, bilimsel açıdan da bir gerekliliktir. Fakat bazı noktalama hatalarının ve anlatım bozuklukları da vardır. Bunların bir kısmı, alıntı yapmanın çokluğunun; bir kısmı, eserin kapsamının bu tarz ayrıntılara fazla dikkat edilmesini zorlaştırmasının; bir kısmı ise değişen dil kurallarının bir sonucudur. Ahmet Kabaklı'nın tüm eser boyunca kesin yargı belirten cümleler kurmaya özen gösterdiğinden de söz edilebilir. Bu durum eserin bilimsel bir dilden uzaklaşmasını sağlasa da okur kitlesinin artmasıyla sonuçlanmıştır.

Edebiyat Akımları, Edebiyat Türleri, Şiir İncelemeleri, Seyirlik Oyunlar, İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı, Âşık Edebiyatı, Divân Edebiyatı, Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat adlı Ahmet Kabaklı eserlerinin daha önce incelenmiş olması; Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* adlı beş ciltlik eserinin fazla ayrıntılı işleme zorunluluğunu ortadan kaldırır. Çünkü adı geçen ilk eserler, Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinin bir bölümü veya bu ansiklopediden yapılmış bir derleme niteliğindedir. *Sanat ve Edebiyatımız* adlı eser ise tamamen ayrı bir yere sahiptir.

Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliğine dair iki tezden birinin sahibi olan Mustafa Dağ; Ahmet Kabaklı'nın Nazım Hikmet konusunda tarafsız olmadığını yazar, önemli görülen şahısların daha uzun anlatıldığını da belirtir. Edebiyat akımında, dönemlerde tarafsız olduğunu söyler. Dağ'ın bu tez çalışması, felsefi derinlikten uzak olmasına rağmen isimlendirme ve bazı kişileri ön plana çıkarma gibi konularda ileri sürdüğü konularda haklıdır. İsimlendirmedeki duruma, kanıt olarak, aşağıdaki alıntı verilebilir.

“Ahmet Kabaklı”nın Türk Edebiyatı adlı eserinin incelenmesi zemininde, edebiyat tarihçiliği adına söyleyebileceğimiz son husus; edebî toplulukları, anlayışları adlandırmadaki şahsî kanaatleridir. Örneğin ‘Genç Kalemler’, ‘Beş Hececiler’, ‘Hisarcılar’, ‘İkinci Yeniciler’ gibi sanat anlayışlarına yönelik ve genel anlamda Türk edebiyatı tarihlerinde de rastlanan ve kabul gören tasnifin yanında ‘İlk Sosyalist Şairler’, ‘Türkçü Milliyetçiler’, ‘Yeni İslâmcı Akım’ gibi ideolojik ve dünya görüşlerine göre yapılan tasnifle de karşılaşmaktayız” (Dağ, 2012: 24).

Ahmet Kabaklı'ya göre edebiyat tarihi dönemleri, Fuat Köprülü'nün tasnifi ile aynıdır: İslâmiyet Öncesi, İslâmiyet Sonrası ve Batı Etkisinde Gelişen. Bu durum, Ahmet Kabaklı'nın Fuat Köprülü gibi bir otoriteyi görmezden gelmediğini ve yeni edebiyat tarihçiliği anlayışını benimsediğini gösterir.

Ahmet Kabaklı'nın ansiklopedisinin ilk cildinin ön söz kısmında, ansiklopediye isim verme sürecini anlatır. Bu duruma, Mustafa Dağ da değinir. İsimlendirme sürecinde, kimin nasıl bir etkisinin olduğu, kitap içeriğinin etkisi, beklenen okur tepkisi gibi unsurlar; bu kısımda incelenmiştir. Tezimizin “giriş” kısmında verdiğimiz ve Ahmet Kabaklı'nın eserinden alıntı yaptığımız esere isim verme süreci yazısının bir benzerini; metnin önemine binaen, Mustafa Dağ'dan aktarıyoruz.

“Eserimi en iyi dost sevgisiyle kucaklayan değerli sosyolog, tarihçi ve eğitimci Tahsin Demiray, bir ara ileri sürdüğüm Aydınlar İçin Edebiyat ismini pek sıcak bulmadığını söyledi... Kısacası, ilk cildin baskısı yarılacağı hâlde kitabın adı yoktu. Bu hacimli esere Edebiyat Ansiklopedisi denilebilirdi. Ama önceden verdiğimiz tertip ve kullandığımız metot bu ismi yadırgatacaktı. Çünkü ne ‘bahis’ler ne de hatta ciltler ‘bağımsız’dı. Ayrıca birçok konularda ansiklopedi sınırı aşılmış, kimi konular gereksiz görülerek kitaba alınmamıştı. Türk Edebiyatı Tarihi diyecek olduk. Bu eser o maksatla da yazılmamıştı. Gerçi Türk edebiyatınının 1300 yıllık seyrini ‘zaman’ içine koyarak göz önüne seriyordu. Ama bu uzun sürede yetişmiş bütün ‘edip’leri ve bilinmeyenleri yeni belgeler ve keşiflerle tanıtan bir monografiler ve

iddialar dizisi değildi. Ölümsüz sanatçılarla onların eserlerini, yeni bir bakışla değerlendirmeyi amaç bilmişti. İkinci ve üçüncü derecedeki şahısları çok kısa tanıtmak, bazılarını adlarıyla anmak, varsa rollerini belirterek önemli eserlerinden 'parça'lar sunmakla yetinecekti. Bu eser, kısa biyografiler topluluğu veya isimler yığını olmayıp Türk edebiyatının ölümsüz değerlerini gözler önüne koymak istiyordu. Ayrıca kişiler ve devirleri tarih sırasıyla incelemeye ancak II. ciltten başlayarak III. ciltte günümüze kadar gelecektik. İlk cilt daha çok genel bilgilere ayrılmış bir 'giriş' kitabıydı. Bu halde Türk Edebiyatı Tarihi adı, her üç cildi anlatamayacaktı. Bunları düşünerek Türk Edebiyatı isminde karar kıldık. Gerçi bütün ciltlerde Doğu ve Batı edebiyatına dair bilgiler ve örnekler de vardır. Ancak, bunları vermekten maksadımız, bazı tarihçe, açıklama ve kıyaslamalarla Türk edebiyatını daha etraflı tanıtmaktan ibarettir” (Dağ, 2012: 13-14).

Yukarıdaki metinden çıkarılacak ilk sonuç, Ahmet Kabaklı'nın çalışmalarıyla önemli bir çevreyi etkilemiş olmasıdır. Ahmet Kabaklı'nın eserine isim vermesinde uzun bir zamanın geçmesi, böyle bir çalışmanın çok yönlülüğü kadar hacminin fazlalığıyla da ilgilidir. Bu duruma, Ahmet Kabaklı'nın bu eseri meydana getirmesinin başlangıçta planlı olmama ihtimali de eklenmelidir.

Ahmet Kabaklı, bu eserin bir ansiklopedi olmadığını ileri sürer. Çünkü konuların ve metotların farklı olduğunu belirtir. Mustafa Dağ'a ait yukarıdaki yazıdan da anlaşılacağı üzere, bu konuda haklıdır. Çünkü edebiyat akımları gibi ilk ciltte yer alan konular ile Türk edebiyatı gibi sonraki ciltlerde ağırlık kazanan konular, bunu gerektirir. Ansiklopedilerde konu/cilt bağımsızlığı ve metot ortaklığı önemlidir.

Ahmet Kabaklı, ikinci/üçüncü derecedeki sanatçıları geçiştirme bir şekilde verdiğini, tarihî sıralamaya uygun anlatımı II. Cilt sonrasında kullandığını kendisi de kabul eder. İlk cildin edebiyata giriş niteliğinde bilgilerden oluşması, eserin Türk edebiyatı tarihi olarak da isimlendirilmesini engellemiştir. Yalnız böyle bir isimlendirme yapılacak olsaydı, bu durum çok da yanlış olmazdı. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin isimlendirilme süreci, aşağıda, görselle verilmiştir.

Şekil 3.10: Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin isimlendirilme süreci

Tablo 3.9: *Türk Edebiyatı* eserinin ciltlerinin sayfa istatistiği

Aritmetik Ortalama	825
Açıklık	406
Ortanca (Medyan)	806
Mod (Tepe Değer)	Tek tepe değer yok.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin ciltlerinin sayfa sayıları üzerinden, Ahmet Kabaklı'nın eserinin bir incelemesine gidilebilir. Bu nedenle, Kabaklı'nın eserinin ciltlerinin sayfa sayılarına dair bir tablo, yukarıda verilmiştir. Bu tablo üzerinden eserde hangi konulara daha fazla önem verildiği, eserin hacmi, eserde konular arasında bir denge sağlanmaya çalışılıp çalışılmadığı anlaşılabilir. Fakat eserin baskıları sırasında ciltlerin sayfa sayılarının 150 sayfaya kadar değişmiş, bu durumun güvenilirliğini güçleştirir.

3.10.2.1. *Türk Edebiyatı* I. Cilt

Eser cildinin arka kapağında “*Türk Edebiyatı*’nın bu cildi tarih sırasına konulmuş ve örneklerle desteklenmiş olarak; edebiyat türlerini, halk verimlerini, Türk nesrinin safhalarını, edebî sanatları, edebiyat akımlarını, nazım ve üslûp konularını içine alıyor” (Kabaklı, 2006a: I, -) denilir. Bu sözün yazara ait olup olmadığı belirsizdir.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı* eserinin ilk cildinde, genel edebiyat konuları üzerinde durur: edebî akımlar, edebî türler, seyirlik oyunlar, edebî sanatlar. Ayrıca bu temel başlıklar, ayrı kitap olarak basılmıştır. Edebiyatın, edebiyat tarihinin ne olduğu

gibi sorular; Kabaklı'nın ilk ciltte anlattığı ilk konulardır. Ahmet Kabaklı, Ahmet Vefik Paşa'yı, bir istisna olarak, bu eserde anlatmıştır. Bu durumda, Ahmet Vefik Paşa'yı Türk edebiyatı tarihinde ayrı bir yere oturtmasının etkisi vardır.

3.10.2.2. Türk Edebiyatı II. Cilt

Eserin cildinin arka kapağında “Bu ciltte, ilk destanlar çağından Tanzimat'a kadar Türk edebiyatını, İslam'dan önce ve sonra Anadolu dışındaki Türk edebiyatlarını, İslam ve tasavvuf hakkında geniş bilgileri, Halk, Divân ve Tekke edebiyatlarını zevkle okuyacaksınız” (Kabaklı, 2006a: II, -) denilir. Bu sözün de yazara ait olup olmadığı belirsizdir.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi* eserinin ikinci cildinde, edebî devirleri incelemeye başlar. İslam Öncesi ve İslami Dönem olmak üzere iki devrin edebiyatı, bu ciltte anlatılır. Sözlü eserler, destanlar, lehçeler, diller, yazılı eserler, Türk-İslam eserleri, Âşık edebiyatı, Divân edebiyatı bu ciltte anlatılır. *İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı, Âşık Edebiyatı, Divân Edebiyatı, Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat, Şiir İncelemeleri* eserleri; bu cildin kitap haline getirilmesiyle oluşmuştur. Ayrıca Ahmet Kabaklı'nın bu eserinde, yeri geldikçe ilgili kişiyle veya incelenen eserlerle ilgili metinlere yer verilir.

3.10.2.3. Türk Edebiyatı III. Cilt

Eser cildinin arka kapağında “Batıya yönelen Türk edebiyatının Tanzimat ile birlikte geçirdiği değişimi, günümüze kadar süren gelişimin seçkin örnekleriyle bu ciltte gözler önüne seriliyor. Ayrıca edebiyatımızın 71 devri de bütün yönleriyle anlatılıyor” (Kabaklı, 2006a: III, -) deniliyor. Bu yazının kime ait olduğu da belirsizdir.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi* eserinin üçüncü cildinde, Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı anlatılır. Tanzimat edebiyatı, Cumhuriyet edebiyatı; bu ciltte aktarılır. Bu devirlerin temsilcileri, edebî topluluklar, toplumsal fikir akımları üzerinde durulur. Fikir akımlarından kastedilen; Türkçülük, Osmanlıcılık, Batıcılık ve İslamcılıktır. Tanzimat edebiyatı, her zamanki gibi, iki dönem halinde aktarılır. Edebî toplulukların isimlendirilmesinde ise akılda kalıcı olmakla birlikte yafta niteliği taşıyan sözler vardır. Ahmet Kabaklı'nın eserinin bu cildinin ayrı kitaplar

halinde basılmamış olması, toplumun hangi kesiminin Ahmet Kabaklı'nın kitaplarını takip ettiğini gösteren niteliklerdendir.

3.10.2.4. Türk Edebiyatı IV. Cilt

Eser cildinin arka kapağında “Çağdaş Türk şiiri derli toplu olarak ilk defa bu çalışmada bir araya getirildi. Cumhuriyet sonrası yetişmiş 138 şairimizin şiirini, sanatını ve şiirlerinin tahlilini bu ciltte bulacaksınız” (Kabaklı, 2006a: IV, -) deniliyor. Bu yazıdaki iddialı denilebilecek üslûp, bu yazının Kabaklı'ya ait olduğunu düşündürüyor.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi* eserinin dördüncü cildinde, Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatına devam edilir. Yakın zaman Türk edebiyatını etkileyen fikir akımları, yakın dönem halk edebiyatı, edebî topluluklar, bağımsız sanatçılar üzerinde durulur bu ciltte. Yakın zaman Türk edebiyatını etkileyen akımlardan kastedilen; milliyetçilik, Atatürkçülük gibi düşüncelerdir. Üçüncü ciltle ilgili geçen ayrı kitap haline getirilmeme durumu, bu ciltteki bölümler için de geçerlidir. Batı etkisindeki edebiyatın üçüncü ve dördüncü ciltte ayrıntılı anlatılması, Ahmet Kabaklı'nın zaman dilimleri açısından tarafsız davranmadığını belirtir.

3.10.2.5. Türk Edebiyatı V. Cilt

Eser cildinin arka kapağında “Çoğu ders kitaplarına alınmamış fakat yazdıklarıyla kendisini geniş kesimlere kabul ettirmiş son dönemin bütün hikâyeci ve romancıları, tarafsız bir bakış açısıyla bu kitapta yer alıyor” (Kabaklı, 2006a: V, -) deniliyor. Bu yazının kime ait olduğu da tam olarak belirli değildir.

Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı Tarihi* eserinin son cildinde, Batı etkisindeki edebiyata devam edilir. Genellikle bu ciltte Ahmet Kabaklı döneminde yaşayanlardan bahsedilir; ciltte geçen bazı kişiler, Ahmet Kabaklı'nın yakın dostlarıdır. Sosyal Gerçekçiler, Köycüler, Yeni Gelenekçiler, Yeni İslami Roman, Soyutçular gibi başlıklar, bu ciltte dikkat çeken ana bölümlerdir. Ciltte, Türkiye dışından bazı sanatçılara da yer verilir.

4. SONUÇ

Edebiyat, toplum içerisinde belirli kurallarla yaşayan insanın ortaya çıkardığı üst düzey dil ürünleridir. Mustafa Dağ edebiyatın malzemesi olarak “kelime”yi alsa da edebiyatın malzemesi daha geniş bir ifade ile “söz”dür. Edebiyatın malzemesi yazılı veya yazısız olabilir ama sanat kaygısı taşımadan meydana getirilmiş olamaz. Edebiyatın “edep” kelimesinden geldiği, çoğu kişinin bildiği bir gerçektir.

İngilizcede edebiyat anlamına gelen literatüre kelimesi ise “litera” kelimesinden gelir. Bu durum; geleneksel Türk edebiyatında insanın olgunlaştırılmasının taklitle, Batı edebiyatında ise duygusal arınma ile olduğunu gösterir. Çünkü “litera” arınma anlamına gelir. Büyük trajedi yazarlarında olduğu gibi, Batı edebiyatında, başkalarının hissettikleriyle daha fazla karşılaşan insan tipi hedeflenir. Edebî eserlerle başka insanların duygularıyla düşünceleriyle daha fazla karşılaşan insan, benmerkezci düşünme yerine, başkaları için de düşünmeye çalışır. Edebiyat sayesinde kazandığı empati, başkalarıyla ortaklaşa kullandığı dil vs. toplumsal bütünlüğü de destekler. Bu sayede toplumların bütünlüğü de tarihsel bir sürekliliğe kavuşur.

Edebiyatın hem subjektif hem objektif tarafları vardır. Bireyin/toplumun çeşitli psikolojik-sosyal-edebî etkilerle meydana getirdiği ürünler, oluşum bakımından subjektiftir. Çünkü kişi veya toplum sayısınca eser ortaya konulabilir. Fakat edebiyata dair eserlerin incelenmesi, objektiflik gerektirir. Bu alanda çalışan kişilerden, olabildiğince değişmeyen sonuçlara ulaşılması istenir. Üslûp, kullanılan teknik, kullanılan imgeler, dili kullanım biçimi gibi özellikler edebiyatın sanatsal yönünü belirtir; metnin ifade ettiği anlam, sanatçının hayatı gibi konular ise edebiyatın bilimle ilgili yönünü belirtir.

Türk edebiyatı, yukarıda anlatılan özelliklerin de etkisiyle Doğu Asya’dan Balkanlar’a dek geniş bir coğrafyada oluşmuştur. Bu oluşum, farklı toplumların ve kültürlerin etkisiyle zaman zaman değişim göstermiştir. Orhun Abideleri temel alındığında bin yıllık bir edebiyat geçmişinden söz edilse de aslında binlerce yıllık bir edebiyat birikimi sözkonusudur. Orhun Abideleri’nin öncesinin genellikle yazısız oluşu, Türk edebiyatına dair eserlerin toplanmasını zorlaştırmıştır. Bu duruma Türklerin İslam’la karşılaşması sonrasında oluşan kültür değişimi ve yaklaşık iki asır

önce belirginleşen Batılılaşmanın beraberinde getirdiği değişim de eklenmelidir. Tüm bunlar dikkate alındığında, Ahmet Kabaklı'nın edebiyat hakkındaki eserleri üzerine girilen bu tez çalışmasının zorluğu daha iyi anlaşılır. Çünkü Türk edebiyatı olabildiğince geniş bir alanı, Ahmet Kabaklı'nın ilgili eserleri ise bu geniş alana dair bilgileri/görüşleri kapsar.

Ahmet Kabaklı hakkında yapılan tez çalışmasının özelliklerine değinmeden önce, Ahmet Kabaklı'nın özel ve resmî hayatına değinilmelidir. Ahmet Kabaklı, Elazığ ilinin Harput ilçesinde doğmuştur. Çocukluk yılları da aynı ilçede geçer. Zaman içerisinde, İstanbul'a uzanan yaşamı gelişir. Babası bir cami görevlisi, annesi ev hanımıdır. Babasının üç eşi, üç eşinin de ikişer çocuğu vardır.

Ahmet Kabaklı, şu illerde yaşamıştır: Elazığ, Diyarbakır, Manisa, İzmir, Paris ve İstanbul. Elazığ, çocukluk hayatının geçtiği yer; Diyarbakır, ilk öğretmenlik yeri; Manisa, askerlik hizmetin yaptığı yer; İzmir, ikinci öğretmenlik yeri ve evlendiği yer; İstanbul, en uzun süre yaşadığı yer; Paris ise eğitim için gittiği yerdir. Bu iller içerisinde İstanbul, en önemli olandır. Çünkü bu il; üniversite okuduğu, gazete yazarlığı yaptığı, üniversite hocalığı yaptığı, dernek kurduğu, kitap/dergi çıkardığı, topluma yol göstermeye çalıştığı yerdir. Ölümünden sonra Eyüp Mezarlığı'ndaki Piyer Loti Kahvehanesi'nin yakınına gömülmesi de bunu gösterir.

Ahmet Kabaklı'nın Diyarbakır'da yaptığı edebiyat geceleri de Ahmet Kabaklı'nın özel yaşamına dâhil edilebilir. Çünkü Kabaklı, bu etkinlikleri, kendi isteği ile yapmıştır. Amacı, Süleyman Nazif gibi Diyarbakırlı sanatçıların anılmasını sağlayarak toplumsal bütünlüğe katkı sağlamaktır. Bunda başarılı olan Ahmet Kabaklı, bölge insanı tarafından sevilmiştir. Bu nedenle onun askerlik görevini yapmaya gidişine, birçok Diyarbakırlı katılmıştır.

Ahmet Kabaklı'nın resmi yaşamı, öğretmenlik ile geçmiştir. Üniversitedeki çalışmaları da buna dâhil edilebilir. Öğretmenlik mesleğini yapması sırasında, gazete yazarlığını da devam ettirmiştir. *Tercüman* ve *Türkiye*, onun çalıştığı en önemli gazetelerdir. Ahmet Kabaklı hakkında, Ahmet Kabaklı'nın resmî yaşamıyla ilgili olmasa da başkalarının resmi yaşamıyla ilgili olan konular da vardır. Devletin zirvesindeki kişilerle yaptığı görüşmeler, bunların başında gelir. Celâl Bayar, Süleyman Demirel, Turgut Özal, Recep Tayyip Erdoğan; bu kişilerdendir.

Cumhurbaşkanlığı yapmış/yapmakta olan bu kişilerden ikisi, Ahmet Kabaklı'nın kurduğu Türk Edebiyatı Vakfının da üyesidir.

Kabaklı'nın böylesi dikkat çekici yaşamı, İstanbul Üniversitesindeki tahsil yıllarında başlamıştır. Yayımlanan ilk yazısı 20 Kasım 1946'da *Son Saat* gazetesinde çıkan "Yunus Emre mi Yalan Söylüyor Gölpınarlı mı?"dır. Polemik içerikli olan bu yazıda Abdülbaki Gölpınarlı'nın bazı farklı düşüncelerine cevap verilmektedir. Ardından 1947'de *Hareket* dergisinde "Ayın Hercümerci" başlıklı mizah ve polemik yazıları yazmaya başlar.

Kabaklı'yı basın camiasına, gazeteciliğe sevk eden ve hayatında dönüm noktası olarak da niteleyebileceğimiz asıl hadise 1956 yılında meydana gelmiştir. Sözkonusu bu olay, *Tercüman* gazetesinin bünyesinde yetiştirip basın hayatına kazandıracığı yazarlar için açmış olduğu fıkra yarışmasıdır. Ferhat Fırat takma adıyla katıldığı bu yarışmadan "Üniversitede Münazaralar" başlıklı yazıyla birinci gelmiştir. Bu birincilik, kendisine gazetenin kapılarını açmıştır. *Tercüman* gazetesinde uzun yıllar çalışmış, bir ara *Yeni Haber*'e geçmiş, sonrasında yeniden *Tercüman* gazetesine geçtikten sonra ömrünün son yıllarında *Türkiye* gazetesinde çalışmıştır.

Kendisini öğrenmeye ve öğretmeye adanmış biri olan Ahmet Kabaklı'nın uzun yıllar boyunca öğretmenlik görevini sürdürmesi, onun Türk kültür hayatını yaşamak ve yaşatmak konusundaki arzusunu göstermektedir. Ayrıca Ahmet Kabaklı'nın yaşamı boyunca benimsediği felsefenin belki de en önemli cephesi, onun teşkilatçı yapısıdır. TEV, bunun bir sonucudur. Bu vakıfla birçok genç ve yetişkine yol gösterilmiştir. *Türk Edebiyatı* dergisinin ise bu işlevi farklı bir boyutta yönlendirdiğinden söz edilebilir. Burada yazısı yayımlananlar, Türk Edebiyatı Vakfının ziyaretçileri kadar vakıfla hiçbir ilişkisi olmayanlardır.

Ahmet Kabaklı, tüm bu çalışmaları neticesinde, "Şeyhülmuarririn" unvanına layık görülmüştür. Milli Eğitim bakanının elinden aldığı bu ödül, Türkiye Cumhuriyeti devletinde bir yazara verilmiş en önemli ödüldür. Burhan Felek adlı bir yazara da benzer bir ödül verilse de Burhan Felek'in ödülü, tamamen resmî değildir. Bu ödülün verilmesinde, Aydınlar Ocağının girişimlerinin de etkisi çoktur. Bu ödülün benzerini (daha önce) Ahmet Kabaklı, Necip Fazıl'a verdirmiştir. Fakat Necip Fazıl'a

verdirilen ödül, şiir alanındadır. Osmanlı döneminde de benzer ödüllerin verildiği bilinir.

Ahmet Kabaklı'nın Türk Edebiyatı Hakkındaki Eserleri Üzerine Bir İnceleme adlı tezde, Ahmet Kabaklı'nın edebiyata dair anlattığı konular üzerinde durulmuştur. Eserde, Ahmet Kabaklı'nın edebiyata dair bilgi ve düşünceleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sırasında Ahmet Kabaklı'nın eserleri (*Türk Edebiyatı, Edebiyat Akımları, Edebiyat Türleri, Şiir İncelemeleri*²⁸, *Seyirlik Oyunlar, İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı, Âşık Edebiyatı, Divân Edebiyatı, Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat, Sanat ve Edebiyatımız*²⁹), birinci kaynak olarak kullanılmıştır. Gerektiğinde sözkonusu yazarın diğer eserlerine, gerektiğinde diğer yazarların eserlerine bakılmaya çalışılmıştır. Fakat bir durum da mutlaka belirtilmelidir: Tezimizde incelediğimiz *Türk Edebiyatı* eserinin haricindeki eserlerin geneli de bu eserin bölümlerinin kitaplaştırılmış halidir.

Ahmet Kabaklı'nın hayattayken çıkan eserlerinin cilt sayısı, otuz ikidir. Bu eserlerinin toplam sayfa sayısı, 10 binden fazladır. Yazarın vefatından sonra ise yazarın eserlerinin cilt sayısı, kırk altıya çıkmıştır. Bu durumda, Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin bölümlerinin ticari kaygı ile ayrı bir kitap olarak basılması da etkilidir. Dolayısıyla bizim tez çalışmamızın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinden veya bu ansiklopediyi oluşturan yukarıda ismi sayılan eserlerden oluştuğu belirtilebilir. Fakat aynı konunun hem ansiklopedi hem bağımsız bir bölüm baskısında görülmesinin bazı ilmî artılar kazandırması kadar eksi yöne neden oluşundan da söz edilebilir.

Ahmet Kabaklı'nın kitap haline gelmemiş metinleri de çoktur. Bu konuda en iyi araştırmayı Erol Ülgen yapmıştır. Erol Ülgen, Ahmet Kabaklı'nın kitaplaşmamış 10 binden fazla gazete yazısından ve *Türk Edebiyatı* dergisinde çıkan üç yüz otuzdan fazla yazısından söz eder. Türk Edebiyatı Vakfı, zaman zaman yaptığı derlemelerle bu yazılardan yeni kitaplar oluşturmaktadır.

²⁸ Ahmet Kabaklı'nın sözkonusu eserlerinde en farklı olan ikinci kitap budur. Çünkü yazarın *Türk Edebiyatı* kitabının bazı bölümleriyle ortak özellikleri vardır. Fakat İsa Kocakaplan, *Kabaklı Hoca* kitabında, bu eserin tamamen bağımsız bir kitap olduğunu belirtir.

²⁹ Ahmet Kabaklı'nın incelenen kitapları içinde en farklı olan kitap budur. Kitap, farklı yerlerde yayımlanmış metinlerin toplanmasıyla oluşturulmuştur. *Türk Edebiyatı* kitabından tamamen bağımsızdır. İncelenen kitaplar içinde en öznel olan da budur.

Ahmet Kabaklı hakkında böyle bir tez çalışmasına gidilmesi, Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatında yeri doldurulamayacak bir kişi olmasıyla ilgilidir. Yazarın eğitimciliği, edebiyat tarihçiliği, gazetecilikte bir dönem öncü oluşu, sosyal teşkilatlanmaya verdiği önem gibi konular; yazar hakkında böyle bir tez çalışmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.

Şeyhülmuhammadin Ahmet Kabaklı'nın çok yönlü bir yazar olması, eserlerinin fazlalığı, tez konusunun dışında kalmasına rağmen siyasî kitaplarındaki düşüncelerinin yanlış anlamaya müsait oluşu; Ahmet Kabaklı hakkında yapılacak tez çalışmalarında konu kısıtlamasına gidilmesini gerektirir. Ahmet Kabaklı'nın hayatı, edebiyat tarihçiliği, gazeteciliği, edebî kişiliği gibi konular başlı başına ayrı bir tez konusu olmaya müsaittir.

Ahmet Kabaklı'ya göre edebiyat bilimi ve Türk edebiyatı tarihi, üç temel üzerine şekillenmiştir: Türk ırkı, İslam dini, Batı kültürü. Ahmet Kabaklı'nın edebiyata dair eserlerinde, bu üç temel alanın edebiyat çatısı altında birleştirilmesi sözkonusudur. Bu yapılırken bir taraftan olan bilgiler üzerinde senteze gidilir, bir taraftan da edebiyat araştırmacısına yön verilmeye çalışılır. Ahmet Kabaklı'nın edebiyatseverlere ve edebiyat araştırmacılarına yol gösterici nitelikte eserler ortaya koyuşu, edebiyat haricindeki eserlerinde olduğu kadar belirgin değildir.

Ahmet Kabaklı'nın edebiyatseverleri ve edebiyat araştırmacılarını yönlendirmeye çalışması, onun edebiyata dair kitaplarında uyguladığı usûlden anlaşılabilir. Seçtiği edebî sanatçılar, onları anlatış biçimi, edebî sanatçıların anlatımında kullandığı sayfa sayısı; bunun en belirgin örneklerindedir. Meselâ halk edebiyatına dair verdiği sanatçı isimlerinden birçoğu, adını edebiyat araştırmacılarının dahi duymadığı kişilerdir. Bu durum, Ahmet Kabaklı'nın bazı sanatçılara halkın hak ettiği değeri vermesini istemesi sebebiyle olduğu kadar kendi çevresindeki sanatçıların etkisinden kurtulamamasının da bir sonucudur. Bu duruma, unutulmuş âşık geleneğini canlandırma düşüncesi de eklenebilir. Çünkü edebiyatın diğer alanlarında, yazarın bu tarz büyük bir yanlışlığı sözkonusu değildir.

Ahmet Kabaklı, edebiyata dair eserlerinde geçen sanatçı isimlerinde, genellikle tarafsız olmaya çalışır. Türkiye'de sahip çıkılan veya seveni bulunan bütün sanatçılara eşit mesafede olmaya çalışır. Fakat bu durum, bazen yavan bir üslup

kullanmasıyla sonuçlanır. Bunlardan biri, belki de en önemlisi, Nazım Hikmet'tir. Ahmet Kabaklı'nın, Nazım Hikmet'in düşüncelerine çok uzak olduğu, Ahmet Kabaklı'nın siyasî kitaplarından bilinir. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinde (Tezimizin konusu dışında olsa da *Nazım Hikmet* adlı biyografisinde de) Nazım Hikmet'e dair aktardığı bilgilerde soğuk bir üslûp görülür.

Edebiyata dair tüm bilgilerin bir eserde sunulması mümkün değildir. Bu nedenle Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatına dair eserlerinin hiçbiri, Türk edebiyatının tamamını yansıtamaz. Bu nedenle Ahmet Kabaklı'nın böyle bir iddiası da yoktur. Türk edebiyatının büyük sanatçılarından bazılarının eserlerinin hacmi, Ahmet Kabaklı'nın edebiyata dair eserlerinin hacminden daha fazla hacme sahiptir. Benzer şekilde anonim Türk edebiyatı eserlerinin bazılarında da bu durumdan söz edilebilir. *Manas Destanı* gibi anonim eserler, uzun eserlerdir. Üstelik oluşumunu henüz tamamlamamış olan bu tarz eserlerin tamamının Türk edebiyatı veya Türk edebiyatı tarihi kitaplarında verilmesi sözkonusu değildir.

Ahmet Kabaklı, Türk edebiyatına dair eserlerini oluştururken, bazı noktalara dikkat eder. Türk edebiyatına dair olma, esere almaya geçecek nitelikte değerde olma, Türk edebiyatının gelişimine katkı sağlayacak nitelikte olma, istenen amaca hizmet edecek metin uzunluğunda olma, edebî metni tanıtıcı nitelikte olma, sanatçıyı tanıtıcı nitelikte olma bu noktalar arasında sayılabilir. Ahmet Kabaklı Gustave Lanson ve Fuat Köprülü'nün anlayışında olduğu gibi metin merkezli bir edebiyat tarihi anlayışı düşüncesindedir. Yine de yazarın hayatının yazarın eserinin hayatını geride bıraktığı durumlarda, yazara ağırlık verdiği olur.

Ahmet Kabaklı'nın gerek edebiyat hakkındaki gerekse farklı konulardaki eserlerinde önemli bir konu vardır: Ahmet Kabaklı'ya göre Türkiye'nin kurtuluşunun çaresi, Dünya'nın gelişmiş devletlerini takip ederken Türk-İslam medeniyetine bağlı olmaktır. Bu medeniyet, geliştirilmeye muhtaçtır. Devlet, Türk'ün en önemli unsurlarındandır. Devletler, bâki olan Türk milletinin kökleriyle bağıni koparmamalıdır. Ona göre Türk olma, bedene; Müslim olma ise ruha benzer. Türk ise Atatürkçülükte olduğu gibi, Türkiye'de yaşayanları ifade eder. Bunlar, edebiyat vasıtasıyla aktarılır.

Ahmet Kabaklı ile ilgili birden fazla kitap ve tez vardır. Fakat bunlar içerisinde en önemlisi, Mustafa Dağ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir. Mehmet Önal danışmanlığında hazırlanan bu tez, Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliği üzerinedir. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* ansiklopedisinin altıncı cildinin yayımlanamadığı bilgisinin aktarılması gibi bazı önemli bulgular içeren tez, on sekiz sayfalık sonuç bölümünün olması gibi özelliklere sahiptir. Bizim bulgularımız da Dağ'ın Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliğine ve edebiyat araştırmacılığına dair belirttiği bulgularla örtüşür. Kabaklı'nın bazı önemli sanatçılara, eserinde fazla yer ayırması gibi bilgiler ise mantık çerçevesinde düşünüldüğünde normal karşılanmalıdır.

Ahmet Kabaklı hakkında yazılmış önemli kitaplar da vardır. Erol Ülgen'in *Nerede Ne Yazdı?*, İsa Kocakaplan'ın *Kabaklı Hoca*, Nazlı Rana Gürel'in *Ahmet Kabaklı* kitapları vardır. *Türk Edebiyatı* dergisinin çıkardığı Ahmet Kabaklı ile ilgili özel sayı da bunlara dâhil edilebilir. Fakat Ahmet Kabaklı'ya dair yazılan tek yazarlı kitaplardan en önemlisinin ve en tutarlı olanın Erol Ülgen tarafından yazılan olduğunu belirtmekte yarar vardır. Ahmet Kabaklı'ya dair kitap çıkaran tüm yazarların akademik camiadan olmasıyla birlikte Erol Ülgen'in ayrıca altı ay Ahmet Kabaklı'yı Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde araştırarak eserini yazması, onun eserinin önemini biraz anlatır.

Bu tez çalışmasının en büyük artılarından biri, olabildiğince çok kaynağın göz önünde bulundurulmasıyla ortaya çıkmış bir tez olmasıdır. Gerektiğinde milliyetçi, gerektiğinde bilim adamı, gerektiğinde sanatçı olan Ahmet Kabaklı'nın anlaşılmasının başka çaresi yoktur. Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* adlı eseri, Türk edebiyatını özgün ve gerçekçiliği üst düzey bir bakış açısıyla sunmuştur. Yazarın bu tarz eserleri üzerinde bir araştırmaya gidilmesi, edebiyatın birleştirici gücünün kısmen artırılmasıyla sonuçlanmıştır.

Şeyhülmuarririn³⁰ Ahmet Kabaklı'nın edebiyat alanındaki araştırmalarının; Fuat Köprülü, Nihat Sami Banarlı, İsmail Hikmet Ertaylan, İskender Pala, Ahmet Bican

³⁰ Mustafa Dağ bu konuda "Ahmet Kabaklı'nın Türk kültürüne bu hizmetlerinin neticesinde aldığı pek çok ödülün yanı sıra 14 Aralık 1996'da kendisine verilen 'Şeyhülmuarririn' unvanı, aldığı ödüller arasında belki de en değerlisidir. Yapılan hizmetlere karşılık, Türk devletinin yaşayan bir ilim adamını bu şekilde takdir etmesi, şüphesiz herkese nasip olacak türden bir olay değildir." demiştir.

Ercilasun, Mehmet Kaplan gibi edebiyat araştırmacılarıyla birçok ortak noktası bulunur. Fuat Köprölü, en çok alıntı yaptığı kişilerden; Nihat Sami Banarlı, kullandığı yargı cümlesi üslûbu bakımından kendisine en çok benzeyenlerden; İsmail Hikmet Ertaylan, eserin oluşum zemininde en çok çeliştiği kişilerden; İskender Pala, farklı görsellerden yararlanma bakımından en çok çeliştiği kişilerden; Mehmet Kaplan ise şiir tahliline ağırlık vermede ayrı düştüğü kişilerdendir.

Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliğinde ve edebiyat araştırmalarında, bilimsel zeminin altında Türk-İslam hayranlığı yatar. Siyasî-kültürel eserlerindeki kadar hissedilemeyen bu durum, edebiyata dair ilmî araştırmalarında mutlaka az da olsa vardır. Bu duruma Mustafa Dağ da tezinde değinir. Mustafa Dağ, onun bazı isimlere daha fazla yer ayırdığını belirtir. Nihat Sami Banarlı ve İskender Pala'nın edebiyata dair eserlerinde olan konuyu destekleyici çizimlerin benzerlerine, Ahmet Kabaklı'da rastlanılmaz. Fakat Nihat Sami Banarlı ve İskender Pala ile milli kültürü savunma yönünden ortak bir tarafları vardır. Fuat Köprölü, Ahmet Bican Ercilasun, Mehmet Kaplan; Ahmet Kabaklı ile benzer milliyetçi bakış açısına sahip kişiler olarak verilebilir. İsmail Hikmet Ertaylan ile Ahmet Kabaklı arasında, bu yönden farklı bir bakış açısı vardır. İsmail Hikmet Ertaylan, Abdölbaki Gölpınarlı gibi milli kültüre mesafeli duran edebiyat araştırmacılarından. Bu nedenle Türk-İslam kültürüne bağlılıkta, Ahmet Kabaklı ile en az ortak yöne sahip olan kişilerdendirler.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin en önemli yönü, Türk edebiyatını bir bütün halinde anlatan nadir eserlerden oluşudur. Kitabını altı cilt olarak düşünse de kitabın altıncı cildini tamamlamaya ömrü yetmemiştir. Fakat yine de Ahmet Hařim³¹, Nihat Sami Banarlı ile Ahmet Kabaklı'yı Türk edebiyatını bir bütün olarak anlatan iki kişiden biri olarak verir. Bunda, Ahmet Haşim'in yaşadığı dönemde, *Türk Edebiyatı* eserinin tamamlanmaya yakın oluşunun etkisi vardır. Fakat Ahmet Haşim'den sonra Türk edebiyatı, büyük bir değişimin de içine girmiştir. Ahmet Kabaklı, tasarladığı altıncı ciltte; deneme, fıkra, makale, mektup gibi edebî türleri incelemeyi düşünmüştür. Bunlar için malzeme toplamaya başlamıştır.

³¹ Bu bilgiyi, Birol Emil'den İsa Kocakaplan aktarır. Birçok kaynakta Ahmet Haşim'in 1933 yılında vefat ettiği yazar. Bu durum, Ahmet Haşim'in Ahmet Kabaklı ve Nihat Sami Banarlı hakkındaki sözünün yanlış olduğunu düşündürür. Çünkü Ahmet Kabaklı 1933'te dahi halâ çocuktur.

Ahmet Kabaklı, bilimsel ölçütlere bağlı kalarak tarafsız bir edebiyat tarihi yazmayı amaçlamıştır. Ahmet Kabaklı'nın edebiyat hakkındaki eserlerinde, üst derece edebiyat eğitimi görenler veya sanatlı bir anlatım bekleyenler hedeflenmemiştir. Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserlerindeki amacı, eğitim kurumlarında ders kitabı olarak kullanılabilme ve Türk edebiyatıyla ilgilenenlere bütün dönemleri kapsayan el kitabı mahiyetinde bir eser sunabilmektir.

Türk Edebiyatı ve edebiyat hakkındaki diğer eserleri ile geniş halk kitlesine hitap etmeyi düşünen Ahmet Kabaklı, Türk milletinin eski dönemlerinde olduğu gibi edebiyatı bir yaşam tarzı hâline getirmeyi hedeflemektedir. Böylece Türk halkının gelişmiş bir kültür seviyesine ulaşacağını düşünmektedir.

Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki inceleme eserlerinde, Mustafa Dağ'ın da dediği gibi, tarafsızlık vardır. Ahmet Kabaklı, edebî dönemler ve zevklerle ilgili yanlı bir tutum sergilemiştir. Yazar, eserinde, şahsî kanaatleriyle belirlediği ve sanatsal anlamda daha önemli gördüğü şahsiyetlere daha fazla yer ayırmıştır. Ayrıca bu kişilerin incelemelerini daha detaylı yapmıştır. Sanat bakımından üstün görülen şahsiyetler; fikir, dil, üslûp gibi başlıklar altında incelenmiştir. Bazı sanatkârlar sadece biyografileri ile bazıları da biyografik bilgi verilmeden sadece eserlerinden örnekler ile anlatılarak geçilmiştir. Bu durum, bilimsel ölçütlerle ve sistematik bir yapı tarzıyla çelişmektedir. Bu tespitlerimiz, Mustafa Dağ'ın bulgularıyla da örtüşmektedir.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* eserinin ilk üç cildinin hazırlık ve yazım aşaması altı yıl kadar sürmüştür. Ayrıca eserin isim verme sürecine de değinilmelidir. "Aydınlar İçin Edebiyat", "Edebiyat Ansiklopedisi" ve "Türk Edebiyatı Tarihi" gibi adlandırmalar gündeme gelmiştir. Bu seçenekler, içerik ve kapsam bakımından tereddütlerle karşılanmış, son olarak "Türk Edebiyatı" isminin verilmesinde karar kılınmıştır. Böylesi farklı isimler; eserin bütün edebî dönemleri kapsamaması ve içeriğinin edebiyat tarihi, antoloji ve ansiklopedi tarzlarına yakın olması sebebiyledir. Ahmet Kabaklı, en doğru adlandırmanın "Türk Edebiyatı" olacağını düşünmüştür. Bize göre de bu adlandırma, eseri en iyi ifade edebilecek adlandırmadır.

1965'te basımına başlanan eserin içeriği, her cilt için müstakildir ama aynı zamanda beş cilt birbirini tamamlayacak şekildedir. Bu nedenle ciltler hakkında, modül olma

özelliğindedir denilebilir. Birinci cildin tamamı teorik bilgilere ayrılmıştır. Bu nedenle *Edebiyat Akımları* ve *Edebiyat Türleri* gibi kitapların kaynağı, bu cilttir. İkinci cilt ile edebiyat tarihi başlamaktadır. *İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı* gibi eserler, bu ciltten alınmadır. Üçüncü cilt; Batı medeniyetinin etkisinde gelişmeye başlayan edebiyat ile başlar, 1940'ların edebiyatına kadar gelir. Dördüncü cilt, 1940 sonrasında 90'lı yıllara kadarki Türk şiirini ele alır. Beşinci cilt de aynı süreçteki Türk roman ve hikâyesini incelemektedir.

Teorik bilgilerin anlatıldığı ve giriş mahiyetinde olan birinci kitabın tasnifi, edebî türlere göre şekillenmiştir. Sözlü ve yazılı eserler temelinde iki ana kola ayrılan konular, ilerleyen safhalarda alt tasniflere tâbi tutulmuştur. İkinci kitabın tasnifi temelde iki ayak üzerinde durmaktadır. Edebiyat tarihinin kronolojik sistemde ele alınmaya başlandığı bu kitaptaki tasnifin iki başlığı; İslâmiyet'ten önceki Türk edebiyatı ve İslâmiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatıdır. Bu durum, Fuat Köprülü'nün tasnif sistemiyle uyuşur. Üçüncü cilt, edebî dönemlere ve ideolojilere göre tasnif edilmiştir. Dördüncü ciltte, birden fazla ölçüte göre bir tasnife gidilmiştir. Beşinci ciltte, konunun tasnifi ise belirtilen dönem içerisinde ortaya çıkan edebî görüşlerin farklılığından doğan sisteme dayanır.

Ahmet Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı*, *Edebiyat Akımları*, *Edebiyat Türleri*, *Şiir İncelemeleri*, *Seyirlik Oyunlar*, *İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı*, *Âşık Edebiyatı*, *Divân Edebiyatı*, *Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat* eserlerinde kullandığı tasnif sistemine dair görüşlerimiz; Mustafa Dağ'ın görüşleri ile örtüşmektedir. Bu eserlerin Türk edebiyatı tarihçiliğindeki genel kanaate göre oluşturulmasına dair görüşlerimiz de Mustafa Dağ'ın görüşleriyle örtüşmektedir.

Ahmet Kabaklı'nın Türk edebiyatı hakkındaki eserlerinin incelenmesi sırasında, ikili kitap incelemesi yapıldığından söz edilebilir. Çünkü tezin konusu olan kitapların çoğunluğu, *Türk Edebiyatı* eseri veya bu eserden kitaplaştırma ile oluşturulanlardan oluşur. Bu nedenle aynı konunun ansiklopedide ve bağımsız bir kitap olarak basılan kitapta nasıl verildiğinin anlaşılması, ikili eser takip etmeyi gerektirmiştir. Yan okumalar gibi çalışmalar, bu durumun dışındadır.

Ahmet Kabaklı ile ilgili çalışmalarda, dikkat edilmesi gereken bazı noktalara değinmek gerekir. Ahmet Kabaklı ile ilgili yapılacak tez çalışmalarının konusunun

daraltılmasında yarar vardır. Çünkü Kabaklı'nın eserleri, sanılandan daha kapsamlıdır. Ayrıca tez çalışmaları sırasında, bilimsel araştırma yöntemlerinin uygulanışına dair tez kontrolünün daha sık yapılması, çalışmayı daha verimli kılacaktır.

Tüm bunlar düşünüldüğünde, Ahmet Kabaklı hakkında olumlu ve olumsuz birçok sonuca ulaşılabilir. Ahmet Kabaklı'nın edebiyat tarihçiliğinde olumlu yönler kadar olumsuz yönler de vardır. Teşkilatçı yapısı, siyasî yönü, edebiyat tarihinde yeri zor doldurulabilecek bir kimse oluşu, gazeteciliği, eğitimciliği, gençlere yol gösterici oluşu bunlardan olumlu olanların birkaçıdır. Türk Edebiyatı Vakfı, onun teşkilatçılığının; cumhurbaşkanlarıyla yakın iletişimde oluşu, siyasî yönünün; Türk edebiyatı inceleme eserleri, edebiyat tarihçiliğinin; *Tercüman* geleneğinin son büyük temsilcisi oluşu, gazeteciliğinin; öğretmenlik mesleğini bırakmaması, eğitimciliğinin bir sonucudur. Türk Edebiyatı Vakfı bünyesinde devam eden *Türk Edebiyatı* dergisi ise yol göstericiliğinin bir sonucudur.

KAYNAKÇA

Aktaş, H. (2012). Disiplinlerarası İlişkiler Bağlamında Şiir ve Coğrafya. *Studies of The Ottoman Domain*, (3): 6-7-9-13-24.

Alyılmaz, C. (2016, Kasım). Türk Dilinin Tarihi Kökleriyle İlgili Keşifler. www.youtube.com.tr (Erişim Tarihi: 07.11. 2016).

Aristotle, G. (Aristoteles) (2016a). *Poetics*. England/UK: Oxford University Press.

Aristotle, G. (Aristoteles) (2016b). *Art of Rhetoric*. England/UK: Oxford University Press.

Atsız, H. N. (2010). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yay.

Aydın, F., Öztoprak, B., (2017). Panislamizmin Tarihi Gelişimi ve Edebiyata Yansıması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38: 101-115.

Ayvazoğlu, B. (2006). Ahmet Kabaklı. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(8): 549-558.

Aziz, A. (1990). *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* (çev. A. Kabaklı). Ankara: MEB.

Bâkiler, Y. B. (2001). Ahmet Kabaklı Ağabeyime Veda. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 94.

Banarlı, N. S. (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (I-II)*. İstanbul: MEB.

Bayhan, F. (2016). Çağrımız: İttihat-ı İslam. *Sebilü'r-Reşat*, 4: 2.

Bir Taş Devri Düşünürü: Ahmet Kabaklı (1996). *Birikim*, 92 : -

Campbell, J. (2006). *Primitive Mythology (The Masks of God)*. England/UK: Faber and Faber Paperback.

Çağbayır, Y. (2002). *İstiklal Marşı'nın Tahlili*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Çelebi, A. H. (2006). *Mevlâna ve Mevlevîlik*. Ankara: Hece Yay.

- Çelebi, E. (2005). *Seyahatname'den Seçmeler*. İstanbul: Altın Kitaplar Yay.
- Çelebi, S. (1943). *Mevlid-i Sherif* (translated by F. L. MacCallum). England/UK: J. Murray.
- Cevdet, A. (2008). *İçtihat'ın İçtihadı*. Adana: Lotus Yay.
- Dağ, M. (2012). *Ahmet Kabaklı'nın Edebiyat Tarihçiliği*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Devellioğlu, F. (2016). *Osmanlıca–Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kit.
- Dickens, C. (2008). *Tuhaf Bir Serüven* (çev. A. Kabaklı). İstanbul: TEV Yay.
- Doğrul, Ö. R. (2015). *Kanlı Gömlek*. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı.
- Ersoy, M. A. (2015). *Safahat*. İstanbul: Beyan Yay.
- Ertaylan, İ. H. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*. Ankara: TTK.
- Freud, S. (2016a). *Introduction Psychoanalysis*. İstanbul: Gece Yay.
- Freud, S. (2016b). *The Moses and Monotheism*. England/UK: Oxford University Press.
- Mehmed, H. (Fuzûlî) (1970). *Leyla and Mejnun* (translated by S. Nuri). England/UK: Allen and Unwin.
- Galip, Ş. (2005). *Beauty and Love* (translated by V. R. Holbrook). USA: Modern Language Association of America.
- Gökalp, Z. (2010a). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Gökalp, Z. (2010b). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Gökalp, Z. (2010c). *Kızıl Elma*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Gökalp, Z. (2010d). *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Gölpınarlı, A. (2014). *Şeyh Galip*. İstanbul: Kapı Yay.

Gölpınarlı, A. (1996). *Mevlâna*. İstanbul: Varlık Yay.

Gümüş, M. S. (1996). *Bir İngiliz Casusunun İtirafı*. İstanbul: Hakikat Kit.

Güler, Z. (2013). Sebk-i Hindî Özelliği Olarak Uyumlu Zıtlıklar Açısından Şeyh Galib Divânı'na Bir Bakış. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013(12):55

Gürel, N. R. (2003). *Ahmet Kabaklı*. Ankara: Alternatif Yay.

Gürlek, D. (2001). Kalemî Taçlandırılan Adam: Ahmet Kabaklı. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 86.

Hajib, Y. K. (1983). *Wisdom of Royal Glory: A Turko-Islamic Mirror for Princes* (translated by R. Dankoff). Chicago: University of Chicago Press.

Hakkı, E. İ. (1999). *Marifetname*. İstanbul: Bedir Yay.

Halman, T. S. (2008). *A Millennium of Turkish Literature*. Ankara: Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Publications.

Halman, T. S. (2007). *Türk Edebiyatı Tarihi (1-4)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Halman, T. S. (edited by) (2004-2007) *Journal of Turkish Literature (I-VII)*. Ankara: Bilkent University Center for Turkish Literature.

Horata, O., Karaismailoğlu, A. (editörler) (2015). *Rumî* (çev. R. Acar). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Işık, E. (2015). *Belh'in Güvercinleri*. İstanbul: Ötüken Yay.

Kabaklı, A. (1993). *Temellerin Duruşması (I-II)*. İstanbul: TEV Yay.

Kabaklı, A. (2005). *Şairler Sultanı Necip Fazıl*. İstanbul: TEV Yay.

Kabaklı, A. (2006a). *Türk Edebiyatı (I-V)*. İstanbul: TEV Yay.

Kabaklı, A. (2006b). *İslam'la Kaynaşmış Türk Edebiyatı*. İstanbul: TEV Yay.

- Kabaklı, A. (2007). *Nazım Hikmet*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2008a). *Divân Edebiyatı*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2008b). *Mevlâna*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2008c). *Mehmet Akif*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2009a). *Yunus Emre*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2009b). *Bizim Alkibiyades*. İstanbul: Toker Yay.
- Kabaklı, A. (2016a). *Edebiyat Akımları*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016b). *Edebiyat Türleri*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016c). *Şiir İncelemeleri*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016ç). *Seyirlik Oyunlar*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016d). *Âşık Edebiyatı*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016e). *Tasavvuf-Tarikat-Edebiyat*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016f). *Sanat ve Edebiyatımız*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016g). *İrfan ve İnsan*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016ğ). *Gönül Seheri*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016h). *Ermişlerin Sohbeti*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016ı). *Nerede, Ne Yazdı?*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016i). *Millete Vurulan Canlı Pranga: Bürokrasi*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016j). *Sınırların Ötesi*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016k). *Devlet Felsefemiz*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016m). *Müslüman Türkiye*. İstanbul: TEV Yay.

- Kabaklı, A. (2016n). *Mabet ve Millet*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016o). *Kültür Emperyalizmi*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016ö). *Şair-i Cihan Nedim*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016p). *Sohbetler I: Çağlara Hükmedenler*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016r). *Sohbetler II: Türkiye'yi Yoğuranlar*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016s). *Bu Dünyadan Kimler Geçti*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016ş). *Ecurufya*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016t). *Ejderha Taşı*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2016u). *İstanbul Güldestesi*. İstanbul: TEV Yay.
- Kabaklı, A. (2001). Yunus Emre mi Yalan Söylüyor, Gölpınarlı mı?. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 7.
- Kabaklı, A. (2001). Damda Deve Aranır mı?. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 176.
- Kahveci, N. (2007). *al-Qur'an al-Karım*. Ankara: Akasya Kit..
- Kaplan, M. (1992). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar (I-II)*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Kerman, Z., Birinci, N., Uçman, A. (1982). *Atatürk Devri Türk Edebiyatı I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Karakoç, S. (2015). *Mehmet Akif*. İstanbul: Diriliş Yay.
- Karataş, C. (2014). *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kefeli, E. (2009a). Coğrafya Merkezli Okuma. *Turkish Studies*, (1): 425.
- Kefeli, E. (2009b). *Metinlerle Batı Edebiyatı Akımları*. İstanbul: Akademik Kit.

- Kefeli, E. (2009c). *Batı Edebiyatı Akımları*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Kocakaplan, İ. (2019). *Kabaklı Hoca*. İstanbul: TEV Yay.
- Korat, G. (2005). Yazar ve Coğrafya. *Kitaplık*, (82): 52
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Köprülü, M. F. (2007a). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçağ Yay.
- Köprülü, M. F. (2007b). *Bugünkü Edebiyat*. Ankara: Akçağ Yay.
- Köprülü, M. F. (2007c). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yay.
- Levent, A. S. (2016). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TDK.
- Mengüşoğlu, M. Ö. (2015). *Müstesna Şair Mehmet Akif*. İstanbul: Metamorfoz Yay.
- Meriç, Ü. (2001). Bir Ağabey Kızının Dilinden Ahmet Kabaklı. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 78-79.
- Moran, B. (2016). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yay.
- Moran, B. (2012). *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış (I-II)*. İstanbul: İletişim Yay.
- Mungan, M. (2014). *Kadından Kentler*. İstanbul: Metis Yay.
- Nablusi, İ., Süleyman, S., Cafer-i Sadık, İ., İbn-i Sirin, M. (2014). *Rüya Tabirleri*. İstanbul: Huzur Yay.
- Okay, M. O. (2001). Hep Aynı Harputlu Delikanlı. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 30.
- Okay, M. O. (2011). *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Okay, M. O. (2016). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Özel, İ. (2016, Kasım). Üryan Geldim, Üryan Giderim. www.youtube.com.tr (Erişim Tarihi: 07.11. 2016).

- Özkan, N. (2017). İlk Kadın Romancımız Fatma Aliye'nin Yetiştığı Sosyal ve Kültürel Ortam. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2: 180.
- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Pala, İ. (2015a). *Mevlâna*. İstanbul: Kapı Yay.
- Pala, İ. (2015b). *Divân Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yay.
- Pala, İ. (2015c). *Dört Güzeller: Toprak, Su, Hava, Ateş*. İstanbul: Kapı Yay.
- Rasim, A. (1992). *Şehir Mektupları (I-II)* (çev. A. Kabaklı). İstanbul: MEB.
- Redhouse, S. W. J. (2016). *Redhouse*. İstanbul: Sev Yay.
- Rumî, M. C. (2000). *Mathnavi (Volume I-VI)*. Konya: Konya Metropolitan Municipality.
- Rumî, M. J. (1995). *Dîvân-i Kebîr (Volume I-IV)* (translator Nevit O. Ergin). Los Angeles: Echo Publishing.
- Schimmel, A. (2016a). *Rumî: Makers of Islamic Civilization*. England/UK: IB Tauris.
- Schimmel, A. (2016b). *Rumî's World: Life and Work of The Great Sufi Poet*. Colorado: Shambhala Publications.
- Songar, A. (2001). Şeyhülmuarririn. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 59.
- Tanpınar, A. H. (2015). *XIX. Asır Türk Edebiyatı*. İstanbul: YKY.
- Tarhan, N. (2016). *Rumî Therapy*. İstanbul: TİMAŞ Yay.
- Taşan, N., (2018). Edebiyat Tarihinde Usûl - Edebî Metin ve İnsan. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9): 175-179.
- TDK (2017, Temmuz). *Güncel Türkçe Sözlük*. www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 04.07.2017).

TDK (2017, Eylül). *Güncel Türkçe Sözlük*. www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.09.2017).

Tunaya, T. Z. (2004). *İslamcılık Akımı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Tural, S. K. (2001). Ahmet Kabaklı ile Helalleşme. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 27.

Türkkan, R. O. (2001). Bir Dost Daha Gitti!. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 129.

TDK (2017, Temmuz). *Kısaltmalar Dizini*. www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: 01.07.2017).

Ülgen, E. (2004). *Nerede Ne Yazdı?* İstanbul: TEV Yay.

Ülgen, E. (2001). Ahmet Kabaklı Hayatı ve Eserleri. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 12.

Vahapzade, B. (2001). Başsağlığı. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 132.

Wellek, R. (2012). *Edebiyat Teorisi*. İstanbul: Dergâh Yay.

Yağbasan, M. (2011). *Ahmet Kabaklı*. Elazığ: Elazığ Belediyesi ve Fırat Üniversitesi Belgeseli.

Yardım, M. N. (2001). Gönlü Mevlâna, Dili Yunus. *Türk Edebiyatı Ahmet Kabaklı Özel Sayısı*, 329-330: 124-125.

Yeniterzi, E. (2016). *Jalal Al-Din Al-Rumî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Yerlikaya, R. (2017). *Ahmet Kabaklı'nın Eserlerinde Sevgi İzleği ve Ortaokul Türkçe Ders Programı ile Uygunluğu*. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımı Kısıtlanmış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Ferit Aydın
Doğum Yeri	Ankara
Doğum Tarihi	03.05.1982

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fakülte	Eğitim
Bölüm	Türkçe Öğretmenliği

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (.....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	1.Hakkâri Üniversitesi (Hakkâri) 2.Haymana Bumsuz Lisesi (Ankara) 3.Özel Yüksel Seviye Dersanesi (Ankara) 4.Özel Anlam Dersanesi (Ankara) 5.Gündüzalp İlköğretim Okulu (Ankara) 6.Sevgi Çiçeği İlköğretim Okulu (Ankara) 7.Karagedik Ercan İlköğretim Okulu (Ankara) 8.Ayşe Özbağı İlköğretim Okulu (Ankara) 9.Atatürk İlköğretim Okulu (Ankara) 10.Bezirhane İlköğretim Okulu (Ankara) 11. Zonguldak Belediyesi (Zonguldak)
Görevi/Pozisyonu	Memur/Türkçe Öğr./ Türk Dili ve Edebiyatı Öğr.
Tecrübe Süresi	15 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	1. Değerler Eğitimi ve Protokol Kuralları 2. Etkili İletişim Teknikleri Eğitimi 3. EBYS Eğitimi (2 Kez) 4. İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi 5. Fizibilite Hazırlama, Okuma ve Raporlama Eğitimi
Projeler	Panislamizmin Türk Edebiyatına Yansıması (Yayımlanmış Makale)

İLETİşİM

Adres	Zonguldak Belediyesi Merkez/ZONGULDAK
E-mail	feritaydin06006@gmail.com